

โครงการและการออกแบบวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2557
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The programming and design of Wat Bangkok to Honor Somdet Phra Chao Taksin
Maha Rat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2014

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	โครงการและการออกแบบวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
โดย	นายภิรายุ มารศรี
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจฤดี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจฤดี)
.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี)
.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี)
.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี)

ภริยาคุณ มารศรี : โครงการและการออกแบบวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (The programming and design of Wat Bangkung to Honor Somdet Phra Chao Taksin Maha Rat) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: รศ. ภิญโญ สุวรรณศรี, 264 หน้า.

วัดบางกุ่ม เป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยต้นกรุงธนบุรี เกิดวิริกรรมกรกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและเหล่าทหารอาสาไทย - จีน ค่ายบางกุ่ม ซึ่งมีชัยชนะเหนือกองทัพพม่า เป็นการประกาศพระราชอำนาจ ความเป็นผู้นำ สร้างขวัญกำลังใจและยังความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักรหลังจากการพ่ายแพ้เสียกรุงเพียงไม่นาน ทั้งนี้ในวาระครบรอบ 250 ปีแห่งการปราบดาภิเษกและสถาปนากรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2560 จึงเห็นสมควรที่จะแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งวิริกรรมกรศึกค่ายบางกุ่ม ประกอบกับในปัจจุบันวัดบางกุ่มจัดพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นและมีโบราณสถานอุโบสถเก่าแก่ของวัดเป็นสถานที่อันมีชื่อเสียง ส่งผลให้วัดมีสภาพส่วนหนึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ต้องรองรับนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เกิดผลกระทบต่อการใช้งานระหว่าง พระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการที่มาวัดและนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเสนอแนะโครงการออกแบบวางผังวัดบางกุ่มเพื่อการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรวมทั้งปรับปรุงพื้นที่การใช้งานให้เหมาะสมกับบริบทในปัจจุบัน

ในการวิจัยมีแนวทางในการศึกษาโดยทำการศึกษาข้อมูลภาคเอกสารเพื่อสืบค้นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การศึกษาเชิงสถาปัตยกรรม เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรีและวัดสำคัญอันแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม รวมไปถึงการใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงพระมหาษัตริย์ในสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้เป็นแนวทางสำหรับการออกแบบโครงการ โดยทำการวางผังกำหนดพื้นที่การใช้งานระหว่างวัดและพื้นที่ของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และการออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อแสดงออกถึงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและการเป็นอนุสรณ์แห่งวิริกรรมกรศึกค่ายบางกุ่ม

ผลของการวิจัยสามารถใช้เพื่อเสนอแนะรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงครามและเพื่อการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมถึงการเป็นวัดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ตลอดจนการเป็นวัดท้องถิ่นในบริบทของสังคมปัจจุบัน

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์

ลายมือชื่อนิติต .....

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

ปีการศึกษา 2557

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....

5473398625 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS: HISTORICAL TOURISM SITE / TRADITIONAL THAI BUILDING / BUDDHISM ARCHITECTURE / KING TAKSIN THE GREAT / THAI BUDDHIST TEMPLE / CELEBRATION / HONOR

PIRAYU MARASRI: The programming and design of Wat Bangkung to Honor Somdet Phra Chao Taksin Maha Rat. ADVISOR: PHAO SUWANSAKSRI, CO-ADVISOR: ASSOC. PROF. PINYO SUWANKIRI, 264 pp.

Bang-Kung temple is a historical sites in the early of Thonburi Kingdom (was the capital of Siam 1767-1782) It was the location where King Taksin the Great and Chinese – Thai volunteered soldiers at Bang-Kung Barracks, intrepidly fought to reclaim independence and overcome the Burma army. As a result, King Taksin the Great had successfully unified Siam during his reign. Nowadays, Bang-Kung Temple set aside an area as a memorial to showcase this historical event. The old chapel has become a major tourist attractions and part of the temple's ground had to be used to accommodate a large number of tourists. This results in a problem of area usability between the monks, the seculars and the tourists . Thus, this project was deemed necessary to design the layout and to improve space usage to accommodate the current context and to honor the battle of Bang-Kung Barracks, as well as to commemorate the upcoming King Taksin the Great's 250th anniversary of the crowning and founding of Thonburi Kingdom in 2017.

This project's research included the study of historical documents regarding King Taksin the Great and the history of Samut-songkram province. The information will point out the importance that can lead to conductive on-location studies and exploration of case studies of Thonburi period architecture in iconic temples of Samut-songkram and the use of monarchical symbols in Buddhism architectures. The data from document and on-location researches will be useful guides in the design project to devise the optimal layout of the temple, so that it may serve as a place of religion as well as a Historical tourism site. They will also help determine the architectural design that best represent its era and commemorate King Taksin the Great's celebration and honor the battle of Bang-Kung Barracks.

The research suggested the layout of temple should be designed to separate the activities in the area. This included the design of two new traditional Thai buildings – the new chapel and Bang-Kung Barracks historic exhibition building which will honor the valor of King Taksin the Great. This will help the temple to play its roles as both an iconic historical site and as a local temple in the context of today's society.

Department: Architecture

Field of Study: Architecture

Academic Year: 2014

Student's Signature .....

Advisor's Signature .....

Co-Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยวิชาความรู้และคำแนะนำที่มีคุณค่าอย่างยิ่งจากคณาจารย์ที่ปรึกษาและกรรมการวิทยานิพนธ์ ดังต่อไปนี้

ศาสตราจารย์กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี

รองศาสตราจารย์ ภาณุ โสวรรณศิริ, ศิลปินแห่งชาติและราชบัณฑิต

อาจารย์เฒ่า สุวรรณศักดิ์ศรี, ศิลปินแห่งชาติ

รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎี

ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ข้าพเจ้าใคร่ขอแสดงความขอบพระคุณ คณาจารย์ประจำสาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย ผู้คอยช่วยเหลือและให้ความแนะนำอันมีค่าในด้านต่างๆ ตลอดการศึกษาวิจัยเพื่อการทำวิทยานิพนธ์ ได้แก่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประชา แสงสายัณห์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์

อาจารย์ ศุภวัฒน์ หิรัญธนวิวัฒน์

อาจารย์ นภัส ขวัญเมือง

อาจารย์ จักรพร สุวรรณนคร

นอกจากนี้ใคร่ขอแสดงความขอบพระคุณ บิดา มารดา และครอบครัวของข้าพเจ้า ในความเข้าใจและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา รวมทั้งเพื่อนร่วมศึกษาและเพื่อนของข้าพเจ้าซึ่งคอยให้ความช่วยเหลือในโอกาสต่างๆ ตลอดจนบุคคลอื่นๆ ที่มีส่วนให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูป.....	ฉ
สารบัญแผนผัง.....	ท
สารบัญแผนภูมิ.....	น
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	4
1.5 ประโยชน์ของการวิจัย.....	5
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
บทที่ 2 ข้อมูลพื้นฐาน.....	7
2.1 ความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่.....	7
2.1.1 ค่ายบางกุ้ง.....	7
2.1.2 วัดบางกุ้ง.....	11
2.2 สภาพปัจจุบันและข้อปัญหา.....	12
2.3 การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา.....	18
บทที่ 3 การศึกษาประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมสำคัญ.....	20

ในสมัยกรุงธนบุรี	20
3.1 พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก่อนขึ้นครองราชย์.....	20
3.2 ประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรี.....	22
3.2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และมูลเหตุแห่งการตั้งถิ่นฐาน.....	22
3.2.1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของกรุงธนบุรีในสมัยอยุธยา	22
3.2.1.2 สาเหตุของการเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานี	25
3.2.1.3 การสร้างกรุงธนบุรี.....	26
3.2.2 ลักษณะสังคม การเมืองและการปกครอง	30
3.2.2.1 ระบบชุมชนมูลนาย	30
3.2.2.2 การบริหารราชการ.....	30
3.2.2.3 กฎหมายบ้านเมือง	32
3.2.3 เศรษฐกิจและการค้าขาย.....	32
3.2.4 ศิลปวัฒนธรรม	34
3.2.4.1 ด้านงานวรรณกรรม	34
3.2.4.2 ด้านนาฏศิลป์และการละคร.....	35
3.2.4.3 ด้านงานศิลปะและช่างฝีมือ.....	35
3.2.5 การศาสนา	35
3.3 สถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี: กรณีศึกษา.....	41
3.3.1 วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร.....	42
3.3.2 วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร.....	49
3.3.3 วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร	57
3.3.4 วัดอินทารามวรวิหาร.....	64
3.3.5 ท้องพระโรง พระราชวังเดิม.....	70

3.4 ผลการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาสมัยกรุงธนบุรี.....	80
3.4.1 ลักษณะที่ตั้งและผังบริเวณ.....	80
3.4.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม.....	84
3.4.2.1 ผังพื้นอาคาร.....	84
3.4.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ.....	86
3.4.2.3 การประดับตกแต่ง.....	92
บทที่ 4 การศึกษาวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม.....	97
4.1 สภาพทางภูมิศาสตร์.....	97
4.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์.....	99
4.2.1 สมัยกรุงศรีอยุธยา.....	99
4.2.2 สมัยกรุงธนบุรี.....	101
4.2.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์.....	102
4.3 วัดสำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม: กรณีศึกษา.....	104
4.4 วัดกรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรสงคราม.....	107
4.4.1 วัดเขายี่สาร.....	107
4.4.2 วัดเพชรสมุทรวรวิหาร.....	114
4.4.3 วัดอัมพวันเจติยารามวรวิหาร.....	121
4.4.4 วัดแม่่น้ำ.....	128
4.4.5 วัดบางพลับ.....	134
4.4.6 วัดบางกะพ้อม.....	140
4.4.7 วัดอินทาราม.....	147
4.4.8 วัดบางแคใหญ่.....	153
4.4.9 วัดนางตะเคียน.....	159

4.5 ผลการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม.....	164
4.5.1 ลักษณะที่ตั้งและผังบริเวณ.....	164
4.5.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม.....	166
4.5.2.1 ผังพื้นที่อาคาร.....	166
4.5.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ.....	168
4.5.2.3 การประดับตกแต่ง.....	169
บทที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการออกแบบโครงการ.....	173
5.1 ลักษณะที่ตั้งและการวางผังบริเวณ.....	174
5.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม.....	178
5.2.1 ผังพื้นที่อาคาร.....	178
5.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ.....	183
5.2.2.1 ส่วนหลังคา สถาปัตยกรรม.....	184
5.2.2.2 ส่วนเรือน สถาปัตยกรรม.....	189
5.2.2.3 ส่วนฐาน สถาปัตยกรรม.....	189
5.2.3 การประดับตกแต่ง.....	191
5.2.3.1 เครื่องล่ายอง - หน้าบัน.....	193
5.2.3.2 บัวปลายเสา คันทวย.....	195
5.2.3.3 ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง.....	196
5.2.3.4 บานประตู่ - หน้าต่าง.....	198
5.2.3.5 เสาหัวเม็ดและพนักระเบียง.....	200
5.2.3.6 ภายในอาคาร.....	201
5.2.4 องค์ประกอบและรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายในสถาปัตยกรรม พระพุทธศาสนา.....	203

บทที่ 6 แนวความคิดในการออกแบบและผลงานการออกแบบ.....	209
6.1 แนวความคิดในการออกแบบ.....	209
6.1.1 แนวความคิดในการวางผังบริเวณ.....	210
6.1.2 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม.....	221
6.1.2.1 เขตพุทธาวาสใหม่.....	222
6.1.2.2 พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่าย บางกุ้ง และพระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	229
6.2 ผลงานการออกแบบ.....	237
รายการอ้างอิง.....	256
ภาคผนวก.....	259
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	264

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลจากการศึกษาผังบริเวณโดยเฉพาะเขตพุทธาวาสของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	82
ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลจากการศึกษาผังพื้นอาคารกรณีศึกษา ในกลุ่มสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา	85
ตารางที่ 3 แสดงรายชื่อวัดในจังหวัดสมุทรสงครามที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน	104
ตารางที่ 4 แสดงรายชื่อวัดกรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรสงคราม.....	106
ตารางที่ 5 แสดงลักษณะของผังพื้นสถาปัตยกรรมของวัดกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม.....	166
ตารางที่ 6 แสดงรูปแบบของผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	179
ตารางที่ 7 แสดงลักษณะของผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	181
ตารางที่ 8 แสดงลักษณะองค์ประกอบหลังคาของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	186
ตารางที่ 9 แสดงลักษณะองค์ประกอบส่วนฐานของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	190
ตารางที่ 10 แสดงลักษณะองค์ประกอบและรูปสัญลักษณ์ประดับสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	207
ตารางที่ 11 แสดงการวิเคราะห์หาปริมาณพื้นที่ใช้สอยโดยประมาณ	230

สารบัญรูป

รูปที่ 1	ป้ายสระน้ำโบราณ400 ปี.....	8
รูปที่ 2	สระน้ำโบราณสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเพื่อใช้อุปโภคบริโภคในค่ายบางกุ้ง.....	8
รูปที่ 3	การจัดภูมิทัศน์ทางเข้าของวัดบางกุ้งฝั่งพื้นที่การท่องเที่ยวให้มีบรรยากาศของค่ายทหารบางกุ้งสมัยโบราณ	11
รูปที่ 4	วิหารหลวงพ่อนิลมณีหรือโบสถ์ปรกโพธิ์โบราณสถานสำคัญของวัดบางกุ้ง.....	12
รูปที่ 5	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงอาณาบริเวณของวัดบางกุ้งซึ่งมีถนนตัดผ่านและแบ่งเขตของวัดออกเป็น 2 ฝั่ง โดยมีเขตพุทธาวาสอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของถนนและเขตสังฆาวาสอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของถนนติดกับแม่น้ำแม่กลอง	13
รูปที่ 6	พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายในพื้นที่วัดบางกุ้ง	14
รูปที่ 7	อุโบสถปัจจุบันของวัดบางกุ้ง ด้านข้างกำแพงแก้วเป็นหุ่นปูนปั้นนักษัตร นักรบโบราณ	14
รูปที่ 8	รถโดยสารนักท่องเที่ยวซึ่งเข้ามาจอดบริเวณพื้นที่ด้านข้างอุโบสถปัจจุบันของวัดบางกุ้ง.....	15
รูปที่ 9	ศาลวีรชน ค่ายบางกุ้ง.....	15
รูปที่ 10	เขตสังฆาวาสของวัดบางกุ้ง.....	16
รูปที่ 11	ศาลาสวดพระอภิธรรมและเมรุ วัดบางกุ้ง.....	16
รูปที่ 12	บริเวณโรงเลี้ยงสัตว์ตั้งอยู่ใกล้เขตสังฆาวาส	16
รูปที่ 13	ร้านอาหาร – เครื่องดื่มและร้านขายของท้องถิ่น ตั้งอยู่ริมถนนสาธารณะ	17
รูปที่ 14	ทำนน้ำด้านหน้าวัด ริมแม่น้ำแม่กลอง	17
รูปที่ 15	บริเวณศาลาทำน้ำ ตั้งร้านอาหาร – เครื่องดื่มบริการนักท่องเที่ยว	17
รูปที่ 16	แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาจากกรุงศรีอยุธยาถึงบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในสมัยอยุธยาเขียนโดยชาวฝรั่งเศส.....	24
รูปที่ 17	แสดงแผนที่เมืองธนบุรี ขอบเขตของเมือง กำแพงเมืองและคูเมืองครอบคลุมทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา.....	28
รูปที่ 18	แสดงแผนที่ปัจจุบันของเมืองธนบุรี มีความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ เช่น คูเมืองฝั่งตะวันตกกลายเป็นถนนอรุณอมรินทร์และ.....	29
รูปที่ 19	ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณฉบับกรุงธนบุรี คำบรรยายพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.....	37

รูปที่ 20 ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิโบราณฉบับกรุงธนบุรี ตอนमारผจญ	38
รูปที่ 21 ตู้พระไตรปิฎกलयรัตนน้ำ สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ.2320	38
รูปที่ 22 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนต่างๆในสมัยกรุงธนบุรี.....	39
รูปที่ 23 แผนที่กรุงธนบุรีเขียนโดยสายลับชาวพม่า	40
รูปที่ 24 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหลังวิหารฝั่งประตูทางเข้าเขตพุทธาวาส.....	46
รูปที่ 25 และ รูปที่ 26 แสดงลักษณะของพนักระเบียงมุขหน้าพระวิหารนางเกลือ	46
รูปที่ 27 แสดงลักษณะของการตกแต่งหน้าบันและเครื่องถ่ายองค์ด้านหน้าวิหาร	47
รูปที่ 28 และ รูปที่ 29 ลักษณะของการประดับตกแต่งประตูด้านหน้า (ซ้าย) และด้านหลัง (ขวา) พระวิหาร นางเกลือ	47
รูปที่ 30 และ รูปที่ 31 รูปแบบของการประดับตกแต่งซุ้มเหนือกรอบหน้าต่างเป็นลวดลายอย่างเทศและ พระพุทธรูปปางสมาธิ.....	48
รูปที่ 32 ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์บนฐานชุกชี.....	48
รูปที่ 33 ทศนียภาพโบสถ์น้อยแสดงให้เห็นความสูงส่วนเรือนที่น้อยกว่าเมื่อเทียบกับหลังคา	53
รูปที่ 34 มุมมองจากด้านข้างวิหารน้อยซึ่งมีลักษณะเหมือนกันกับโบสถ์น้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	54
รูปที่ 35 ป้ายแสดงชื่อโบสถ์น้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	54
รูปที่ 36 ภาพเขียนลายรดน้ำหน้าบานประตูภายนอกโบสถ์น้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	54
รูปที่ 37 ลักษณะของการประดับตกแต่งส่วนหลังคาหน้าจั่วด้วยเครื่องถ่ายองค์รวมทั้งการตกแต่งหน้าบัน.....	55
รูปที่ 38 พระสังกัจจายน์ประดิษฐานที่ริมผนังด้านมุขหลังโบสถ์น้อย	55
รูปที่ 39 และ รูปที่ 40 พระบรมรูปหล่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและการประดับตกแต่งภายในโบสถ์ น้อย	56
รูปที่ 41 พระแท่นไม้สักทองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวางแสดงอยู่บริเวณริมผนังหุ้มกลองด้านหน้าโบสถ์ น้อย	56
รูปที่ 42 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าพระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามซึ่งบันทึกไว้ในปี พ.ศ.2554.....	61
รูปที่ 43 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าพระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามในปี พ.ศ.2556	61
รูปที่ 44 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าพระวิหาร	62
รูปที่ 45 และ รูปที่ 46 แสดงรายละเอียดองค์ประกอบของเครื่องถ่ายองค์ปูนปั้นของพระวิหาร	62
รูปที่ 47 และ รูปที่ 48 ทศนียภาพผนังด้านทิศใต้จากมุมมองด้านหน้าพระวิหาร (ภาพซ้าย).....	63
รูปที่ 49 กรอบซุ้มหน้าต่างตั้งอยู่บนขอบบนหน้ากระดานของฐานอาคาร.....	63

รูปที่ 50	ทัศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าเขตพุทธาวาสเดิมวัดอินทาราม.....	68
รูปที่ 51	หน้าบันของพระวิหารวัดอินทารามเป็นแบบพระราชนิยม รัชกาลที่ 3.....	68
รูปที่ 52	ส่วนฐานของอาคารมีการทาสีเพิ่มเติมในส่วนของฐานเชิง.....	69
รูปที่ 53	ทัศนียภาพพระวิหารวัดอินทารามจากมุมมองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้.....	69
รูปที่ 54	ทัศนียภาพพระวิหารวัดอินทารามและพระเจดีย์คู่จากมุมมองด้านหน้าทิศตะวันตกเฉียงเหนือ.....	69
รูปที่ 55	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของท้องพระโรง พระราชวังเดิม (ลูกศรสีดำ) และบริเวณโดยรอบ.....	72
รูปที่ 56	ทัศนียภาพจากมุมมองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือแสดงให้เห็นส่วนพระที่นั่งขวางของท้องพระ โรงกรุงธนบุรี.....	76
รูปที่ 57	ทัศนียภาพจากมุมมองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือแสดงส่วนด้านหน้าของท้องพระโรงกรุงธนบุรี.....	77
รูปที่ 58 และ รูปที่ 59	ภาพส่วนฐานอาคารของเดิมใต้พื้นซึ่งถูกเว้นให้เห็นเพื่อ.....	77
รูปที่ 60 และ รูปที่ 61	ส่วนของพนักร ประตูทางเข้าและบัวปูนปั้นเป็นราวจับของพนักรเบียง.....	78
รูปที่ 62 และ รูปที่ 63	พนักรของส่วนเฉลียงทางทิศใต้ และพนักรของระเบียงทิศใต้พระที่นั่งขวาง.....	78
รูปที่ 64	ทัศนียภาพจากมุมมองทางด้านทิศใต้ของท้องพระโรงกรุงธนบุรี.....	78
รูปที่ 65	แสดงส่วนของเครื่องล่ายองจากมุมมองทางด้านทิศตะวันตกของอาคาร.....	79
รูปที่ 66 และ รูปที่ 67	ทัศนียภาพภายในท้องพระโรงและภายในพระที่นั่งขวาง.....	79
รูปที่ 68	แสดงส่วนหน้าบันของพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	87
รูปที่ 69	แสดงส่วนหลังคาด้านข้างของพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	88
รูปที่ 70	ลายเส้นแสดงรูปตั้งด้านหน้า ด้านหลังและด้านข้างของท้องพระโรงพระราชวังเดิม.....	89
รูปที่ 71	ทัศนียภาพส่วนเรือนของพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	90
รูปที่ 72	ส่วนฐานของอาคารพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา.....	92
รูปที่ 73 และ รูปที่ 74	ทัศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูปและจากลานหน้า ศาลาฉัน.....	111
รูปที่ 75	แสดงรูปตั้งด้านหน้าและรูปตั้งด้านข้างของพระวิหารรอยพระพุทธรูปวัดเขายี่สาร.....	111
รูปที่ 76	หน้าบันมุขเด็จด้านหน้าวิหารพระพุทธรูป.....	112
รูปที่ 77 และ รูปที่ 78	บานประตูวิหารพระพุทธรูป.....	112
รูปที่ 79 และ รูปที่ 80	การประดิษฐานพระพุทธรูปที่มุขเด็จด้านหน้าวิหารและพระพุทธรูปประธานภายใน วิหาร.....	113

รูปที่ 81 และ รูปที่ 82 แสดงลักษณะของรอยพระพุทธรูปบาทจำลองและหลังคาคลุมรองรับด้วยเสาไม้	113
รูปที่ 83 ทศนียภาพพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร	116
รูปที่ 84 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้าง พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร.....	118
รูปที่ 85 และ รูปที่ 86 แสดงการตกแต่งหน้าบันหลังคาด้านหน้าและภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์เครื่องลำยอง และลวดลาย	118
รูปที่ 87 และ รูปที่ 88 แสดงรูปแบบของการประดับตกแต่งซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่าง	119
รูปที่ 89 และ รูปที่ 90 การประดับตกแต่งซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางปาลีโลยก์และ	119
รูปที่ 91 แสดงมุมมองภายในพระอุโบสถ.....	120
รูปที่ 92 และ รูปที่ 93 ซุ้มเสมาโดยรอบพระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร	120
รูปที่ 94 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าพระอุโบสถ.....	125
รูปที่ 95 และ รูปที่ 96 แสดงรูปแบบของหลังคาเครื่องลำยองจากมุมมองด้านหน้าพระอุโบสถ.....	126
รูปที่ 97 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม	126
รูปที่ 98 และ รูปที่ 99 รายละเอียดรูปแบบของการประดับตกแต่งซุ้มหน้าต่างและซุ้มประตู	127
รูปที่ 100 และ รูปที่ 101 พระพุทธรูปประธานและการตกแต่งภายในพระอุโบสถ และเสมาที่ลายประทักษณ โดยรอบพระอุโบสถ	127
รูปที่ 102 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสวัดแม่ น้ำ.....	128
รูปที่ 103 มุมมองจากทางแยกบนถนนซึ่งตัดผ่านระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดและวิหาร.....	131
รูปที่ 104 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหารวัดแม่ น้ำ.....	132
รูปที่ 105 ลวดลายหน้าบันวิหารวัดแม่ น้ำ.....	132
รูปที่ 106 และ รูปที่ 107 แสดงรายละเอียดการตกแต่งซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่าง	133
รูปที่ 108 ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์	133
รูปที่ 109 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตของวัดบางพลับและบริเวณโดยรอบ	134
รูปที่ 110 ทศนียภาพจากด้านหน้าของวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ	137
รูปที่ 111 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ	138
รูปที่ 112 ทศนียภาพจากด้านหลังของวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ.....	138
รูปที่ 113 และ รูปที่ 114 การประดับตกแต่งลวดลายบนบานประตูของวิหาร	139
รูปที่ 115 และ รูปที่ 116 พื้นที่ภายในวิหารและองค์พระประธานภายในวิหาร	139

รูปที่ 117	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตวัดบางกะพ้อมและบริเวณโดยรอบ	140
รูปที่ 118	ทัศนียภาพของวิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม.....	144
รูปที่ 119	รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม.....	144
รูปที่ 120	ภาพลายเส้นแสดงลักษณะหน้าบันหลังคาด้านหลัง	145
รูปที่ 121 และ รูปที่ 122	ภาพลายเส้นลักษณะกรอบซุ้มหน้าต่างทั้งสองด้านของวิหารรอยพระพุทธบาทวัด บางกะพ้อม	145
รูปที่ 123	ภายในวิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม	146
รูปที่ 124 และ รูปที่ 125	ประติมากรรมปูนปั้นประดับฝาผนังส่วนหนึ่งภายในวิหารวัดบางกะพ้อม.....	146
รูปที่ 126	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงสถาปัตยกรรมในบริเวณวัดอินทารามและเขตพุทธาวาส	147
รูปที่ 127	รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างของวิหารวัดอินทาราม	151
รูปที่ 128 และ รูปที่ 129	ลักษณะด้านหลังและสภาพผนังด้านข้างของวิหารวัดอินทาราม	151
รูปที่ 130 และ รูปที่ 131	ลักษณะของการประดับตกแต่งด้วยถ้วยกระเบื้องเคลือบบนปั้นลมและครอบสันปูน ปั้นหลังคาพะไล.....	152
รูปที่ 132	พื้นที่ภายในวิหารและการประดิษฐานพระพุทธรูป	152
รูปที่ 133	ลักษณะใบเสมาบนฐานซึ่งประดิษฐานโดยรอบวิหารซึ่งแต่เดิมเคยเป็นอุโบสถ	152
รูปที่ 134	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตวัดบางแคใหญ่และพื้นที่โดยรอบ.....	153
รูปที่ 135	ทัศนียภาพจากด้านหน้าอุโบสถ	155
รูปที่ 136	รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างอุโบสถวัดบางแคใหญ่	157
รูปที่ 137	การประดับตกแต่งเครื่องถ้วยและหน้าบันของอุโบสถ	157
รูปที่ 138	ซุ้มประตูอุโบสถ	157
รูปที่ 139	ซุ้มหน้าต่างอุโบสถ.....	158
รูปที่ 140	พระพุทธรูปประธานและพระพุทธรูปสาวกภายในอุโบสถวัดบางแคใหญ่	158
รูปที่ 141	เจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมด้านหน้าอุโบสถ.....	158
รูปที่ 142	ใบเสมาด้านหน้าอุโบสถ.....	158
รูปที่ 143	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตที่ดินของวัดนางตะเคียน.....	159
รูปที่ 144	แสดงทัศนียภาพด้านหน้าวิหารวัดนางตะเคียน	163
รูปที่ 145	รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหารวัดนางตะเคียน.....	163

รูปที่ 146	แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม.....	164
รูปที่ 147	ภาพถ่ายเส้นแสดงรูปตั้งของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงครามและท้องพระโรง พระราชวังเดิม	188
รูปที่ 148	แสดงการประดับตกแต่งเครื่องลายอง – หน้าบัน ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัด สมุทรสงคราม	192
รูปที่ 149	แสดงการประดับตกแต่งบัวปลายเสาและคันทวย ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัด สมุทรสงคราม	195
รูปที่ 150	แสดงการประดับซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม	197
รูปที่ 151	แสดงการประดับบานประตู บานหน้าต่าง ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม.....	199
รูปที่ 152	แสดงบานหน้าต่างของท้องพระโรง พระราชวังเดิม.....	199
รูปที่ 153	แสดงลักษณะผนังกระเบื้องของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	200
รูปที่ 154	แสดงลักษณะผนังกระเบื้องของท้องพระโรงพระราชวังเดิม	201
รูปที่ 155	แสดงลักษณะภายในอาคารของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	202
รูปที่ 156	ภาพถ่ายเส้นตัวอย่างรูปตั้งด้านหน้าและด้านข้าง	205
รูปที่ 157	ภาพถ่ายเส้นตัวอย่างผังพื้นแสดงตำแหน่ง	205
รูปที่ 158	แสดงรูปแบบหลังคาคลุมมุขซึ่งพบมากจากกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม	225
รูปที่ 159	ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณฉบับกรุงธนบุรี ตอนमारผจญ	228
รูปที่ 160	รูปตั้งด้านหน้า อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง.....	240
รูปที่ 161	รูปตั้งด้านข้าง อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง.....	241
รูปที่ 162	รูปตัดตามขวาง อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง	242
รูปที่ 163	รูปตัดตามยาว อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง.....	243
รูปที่ 164	แบบขยายเครื่องลายอง หน้าบัน อุโบสถ.....	244
รูปที่ 165	แบบขยายซุ้มประตู บานประตู อุโบสถ	245
รูปที่ 166	แบบขยายซุ้มหน้าต่าง บานหน้าต่าง อุโบสถ	246
รูปที่ 167	แบบขยายพระพุทธรูปประธาน อุโบสถ.....	247
รูปที่ 168	รูปตั้งด้านหน้า พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง	249
รูปที่ 169	รูปตั้งด้านข้างซ้าย พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง..	250

รูปที่ 170 รูปตั้งด้านข้างขวา พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง..251

รูปที่ 171 รูปตั้งด้านหลัง พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง..... 252

รูปที่ 172 รูปตัด พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง..... 253

รูปที่ 173 แบบขยายเครื่องถ้วยชาม หน้าบัน พิพิธภัณฑฯ..... 254

รูปที่ 174 แบบขยายพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช..... 255

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่ 1	ผังแสดงอาณาเขตโบราณสถานผังพุทธราวาส วัดบางกุ้ง (ที่มา: กรมศิลปากร).....	18
แผนผังที่ 2	ผังเขตพุทธราวาสวัดโมลีโลกยาราม	43
แผนผังที่ 3	ลายเส้นแสดงผังพื้นพระวิหารฉางเกลือและกำแพงแก้วกันเขตพุทธราวาส.....	44
แผนผังที่ 4	ผังบริเวณเขตพุทธราวาสวัดอรุณราชวราราม.....	51
แผนผังที่ 5	ผังพื้นพระวิหาร (โบสถ์น้อย) ด้านหน้าพระปรางค์.....	52
แผนผังที่ 6	ผังบริเวณเขตพุทธราวาสวัดระฆังโฆสิตาราม	58
แผนผังที่ 7	ผังพื้นพระวิหารวัดระฆังโฆสิตาราม	60
แผนผังที่ 8	ผังเขตพุทธราวาสเดิมวัดอินทาราม.....	65
แผนผังที่ 9	ผังพื้นพระวิหารวัดอินทาราม.....	67
แผนผังที่ 10	ผังบริเวณปัจจุบันของท้องพระโรง พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร.....	72
แผนผังที่ 11	ผังพื้นปัจจุบันของท้องพระโรง พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร.....	74
แผนผังที่ 12	ผังแสดงตำแหน่งสถาปัตยกรรมกรณีศึกษากรุงเทพมหานคร.....	81
แผนผังที่ 13	ผังบริเวณของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา แสดงการเปรียบเทียบทิศทางการวางอาคาร	83
แผนผังที่ 14	รวมผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	86
แผนผังที่ 15	แผนผังแสดงแผนที่อาณาเขตจังหวัดสมุทรสงคราม.....	98
แผนผังที่ 16	ลายเส้นแสดงผังบริเวณของวัดเขายี่สาร.....	108
แผนผังที่ 17	ลายเส้นแสดงผังพื้นวิหารรอยพระพุทธรูป พื้นที่โดยรอบและเจดีย์ย่อมุมด้านหน้า.....	109
แผนผังที่ 18	ผังบริเวณแสดงขอบเขตพื้นที่ของวัดเพชรสมุทรวรวิหาร	115
แผนผังที่ 19	ลายเส้นแสดงผังพื้นพระอุโบสถและลานประทักษิณ	116
แผนผังที่ 20	ผังบริเวณแสดงตำแหน่งของอาคารภายในพื้นที่ของวัดอัมพวันเจติยาราม	122
แผนผังที่ 21	แสดงผังพื้นพระอุโบสถพร้อมองค์ประกอบบนลานประทักษิณ	123
แผนผังที่ 22	ผังบริเวณแสดงตำแหน่งของอาคารภายในพื้นที่ของวัดแม่น้ำ.....	129
แผนผังที่ 23	ผังพื้นวิหารวัดแม่น้ำ.....	130
แผนผังที่ 24	ผังบริเวณวัดบางพลับและอาณาเขตโบราณสถานภายในวัด.....	135
แผนผังที่ 25	ผังพื้นอาคารของวิหาร (อุโบสถเดิม) และวิหารแกลบวัดบางพลับ.....	136

แผนผังที่ 26	แสดงขอบเขตที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของวัดบางกะพ้อม.....	141
แผนผังที่ 27	ผังพื้นวิหารรอยพระพุทธรูปวัดบางกะพ้อม.....	142
แผนผังที่ 28	ผังบริเวณวัดอินทาราม	148
แผนผังที่ 29	ผังพื้นวิหาร(อุโบสถเดิม)วัดอินทาราม.....	149
แผนผังที่ 30	ผังบริเวณวัดบางแคใหญ่แสดงอาณาเขตขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	154
แผนผังที่ 31	ผังพื้นอุโบสถวัดบางแคใหญ่.....	155
แผนผังที่ 32	ภาพถ่ายเส้นแสดงผังบริเวณของวัดนางตะเคียนและขอบเขตขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	160
แผนผังที่ 33	ลายเส้นแสดงผังพื้นวิหารวัดนางตะเคียน	161
แผนผังที่ 34	แสดงผังเขตพุทธาวาสวัดกรรมศึกษาในสมัยกรุงธนบุรี	176
แผนผังที่ 35	แสดงผังเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสวัดกรรมศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม	177
แผนผังที่ 36	แสดงผังพื้นที่สถาปัตยกรรมของวัดกรรมศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม	182
แผนผังที่ 37	แสดงขอบเขตที่ดินวัดบางกุ่มและองค์ประกอบในผังบริเวณปัจจุบัน.....	211
แผนผังที่ 38	แสดงองค์ประกอบในผังบริเวณปัจจุบัน ซึ่งมีพื้นที่กิจกรรม 2 ประเภทที่แตกต่างกัน	212
แผนผังที่ 39	แสดงการปรับย้ายองค์ประกอบในผังบริเวณปัจจุบัน ให้สอดคล้องกับแนวทางการวางผังบริเวณ ใหม่.....	213
แผนผังที่ 40	แสดงการวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการและกำหนดพื้นที่ใช้งานในการวางผังบริเวณ	217
แผนผังที่ 41	แสดงการวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการและกำหนดพื้นที่ใช้งานในการวางผังบริเวณ	218
แผนผังที่ 42	แสดงการกำหนดพื้นที่ใช้งานผังบริเวณ ขั้นสุดท้าย.....	220
แผนผังที่ 43	ขนาดของผังพื้นที่สถาปัตยกรรมกรรมศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม	223
แผนผังที่ 44	แสดงแนวความคิดในการกำหนดพื้นที่ใช้งาน เขตพุทธาวาสใหม่วัดบางกุ่ม.....	224
แผนผังที่ 45	แสดงตำแหน่งของผนังด้านต่างๆ ในอุโบสถวัดบางกุ่มที่ทำการออกแบบ	227
แผนผังที่ 46	แสดงรูปแบบของผังอาคารและการจัดแสดงของส่วนพิธีภัณฑ์	235
แผนผังที่ 47	แสดงรูปแบบของผังอาคารซึ่งมีอาคารหลักในตำแหน่งตามแนวแกนและขวางแนวแกน	236
แผนผังที่ 48	ผังบริเวณรวม วัดบางกุ่ม.....	238
แผนผังที่ 49	ผังพื้นอุโบสถใหม่ วัดบางกุ่ม.....	239
แผนผังที่ 50	ผังพื้นที่พิธีภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ่ม	248

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวความคิดในการศึกษาและการออกแบบวัดบางกุ่ม.....	19
--	----

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

ในปี พ.ศ.2310 ภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับกองทัพพม่าเป็นครั้งที่ 2 เกิดความระส่ำระสายไปทั่วดินแดนไทย พระยาตากและทหารจำนวนหนึ่งฝากกองทัพพม่าออกจากวัดพิชัย¹ แล้วทำการรวบรวมไพร่พลยกเข้าตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น ต่อมาสามารถยึดกรุงศรีอยุธยาคืนจากทัพพม่าได้เป็นการประกาศอิสรภาพกอบกู้เอกราชให้ชาติไทยได้สำเร็จ แต่ด้วยความทรุดโทรมของอดีตเมืองหลวงจนเป็นการยากที่จะบูรณะให้กลับมาดังเดิม พระยาตากจึงตัดสินใจพาไพร่พลชาวบ้านชาวเมือง ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ย้ายมาตั้งเมืองใหม่ ณ พื้นที่กรุงธนบุรี แล้วทำการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าตากสินพร้อมทั้งสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี หลังจากนั้นพระองค์ทรงใช้เวลากว่า 10 ปี ในการทำศึกปราบปรามชุมนุมใหญ่น้อยตามหัวเมือง ตลอดจนการทำการศึกกับพม่าอย่างต่อเนื่อง

หลังจากที่พระเจ้าตากสินทรงกอบกู้เอกราชและย้ายราชธานีมาตั้งที่กรุงธนบุรีได้แล้วนั้น พระองค์ทรงรับสั่งให้คนจีนจากระยอง ชลบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี รวมทั้งในสมุทรสงคราม รวบรวมไพร่พลมาตั้งเป็นกองทหารอาสารักษาค่ายบางกุ้ง ซึ่งเป็นค่ายทหารตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง แขวงเมืองสมุทรสงคราม ค่ายบางกุ้งมีชื่อปรากฏอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าเอกทัศ แต่หลังจากที่เสียกรุงครั้งที่ 2 จึงทำให้ไม่มีทหารประจำการและรักษาค่าย เมื่อทหารอาสาของพระเจ้าตากสินมาประจำจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ค่ายจีนบางกุ้ง” โดยสร้างค่ายตามแนวแม่น้ำแม่กลอง และมี “วัดบางกุ้ง” ตั้งอยู่กลางค่าย ในปีเดียวกันนั้นเอง พระเจ้าอังวะมีคำสั่งให้แมงก็มารหล่าเจ้าเมืองทวายคุมทหารทวายยกกองทัพบก กองทัพเรือ จำนวน 2,000 เศษ² เพื่อมาสำรวจว่าอาณาจักรไทย ยังสงบเรียบร้อยราบคาบดีอยู่หรือไม่ เมื่อมาถึงบริเวณแขวงเมืองสมุทรสงครามพบค่ายทหารไทย จึงเข้าตีล้อมค่ายไว้จนเงินจะเสียอยู่แล้ว ขณะนั้นฝ่ายไทยมีความพยายามส่งสาส์นไปเมืองหลวง เพื่อแจ้งให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทราบ พระองค์จึงโปรดให้พระมหามานตรีเป็นทัพหน้ายกพลทางชลมารค³ ส่วนพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จเป็นทัพหลวง ทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณหงษ์มหาพิชัยนาวา⁴ เข้าตีทัพพม่าจนแตกพ่าย พระเกียรติยศในครั้งนี้อยู่ระบือไกลเนื่องจากสามารถเข้าตีทัพ

¹ ศิลปากร, กรม (2537). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร. หน้า 344

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 344

³ ศรีนิล น้อยบุญแนว, บรรณาธิการ (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ฉบับหมอบรัดเล. กรุงเทพมหานคร, โฆจิต. หน้า 34

⁴ ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน. หน้า 358.

ฝ่ายพม่าเอาชัยชนะได้ทั้งที่“ค่ายบางกุ้ง”เกือบแตกอยู่รอมร่อ เป็นเหตุให้ชุมนุมต่างๆ ที่เคยตั้งตัวเป็นใหญ่เกรงกลัว ในพระราชอำนาจหันเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระองค์อย่างราบคาบ⁵ เหลือเพียงชุมนุมใหญ่ไม่กี่ชุมนุม ซึ่งในภายหลังก็ทรงปราบปรามได้ทั้งหมด การศึก“ค่ายบางกุ้ง”ถือเป็นการรบกับพม่าครั้งแรกหลังจากทรงสถาปนากรุงธนบุรีและครั้งที่ 2 นับจากศึกที่ค่ายโพธิ์สามต้น จึงถือเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ชาวไทยที่กำลังหวาดกลัวทัพพม่าให้กลับคืนมา รวมถึงทำให้อ่อนน้อมไม่แข็งข้อของหลายชุมนุม ยิ่งเพิ่มความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้กับพระราชอาณาจักรได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันพื้นที่อนุสรณ์ค่ายบางกุ้ง ตั้งอยู่ในบริเวณของ “วัดบางกุ้ง” ต.บางกุ้ง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม ถือว่าเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นเตือนให้ระลึกถึงวีรกรรมอันหาญกล้าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พร้อมทั้งการเสียสละของบรรพบุรุษนักรบไทยที่ร่วมต่อสู้พลีกายเพื่อขับไล่เอกราชศัตรู สามารถรักษาค่ายบางกุ้งไว้ได้ กอบกู้ขวัญกำลังใจของชาวไทยให้ฮึกเหิมภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าและส่งผลดีต่อการศึกษาเพื่อกอบกู้ชาติให้เกิดความมั่นคงสืบมา ทั้งนี้วัดบางกุ้งซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาและตั้งอยู่ภายในค่ายบางกุ้ง ถือเป็นโบราณสถานสำคัญยืนยันถึงความเป็นมาของวัดที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ของการศึกค่ายบางกุ้ง วัดแห่งนี้จึงมีความสำคัญในฐานะของการเป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งปัจจุบันได้รับการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของจังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยเหตุที่พื้นที่อันเป็นส่วนของกิจกรรมการท่องเที่ยวตั้งอยู่ปะปนกับเขตพุทธาวาสของวัด ก่อให้เกิดความไม่เหมาะสมของกิจกรรมที่แตกต่างกันระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวและการปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์

จากวีรกรรมครั้งสำคัญของการศึกเพื่อกอบกู้เอกราชชาติไทย ณ ค่ายบางกุ้ง ของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตลอดจนปัญหาในการใช้สอยพื้นที่ภายในเขตพุทธาวาสของวัดดังกล่าวข้างต้น ที่สำคัญยังเป็นวโรกาสครบรอบ 250 ปี แห่งการปราบดาภิเษกและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2560 จึงเห็นสมควรที่จะทำการศึกษาเพื่อเสนอแนะการออกแบบโครงการ “วัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” อันถือเป็นอนุสรณ์แห่งการระลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้ที่มีต่อปวงชนชาวไทยและอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล นอกจากนี้ยังถือเป็นแบบอย่างของวัดสำคัญในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม อันแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาของท้องถิ่น ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน สถานที่ประกอบพิธีกรรมและศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและจรรโลงพระพุทธศาสนา รวมทั้งส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ

⁵ สุตารา สุจฉายา (2550). ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, สารคดี. หน้า 62-63

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ประวัติศาสตร์ของค่ายบางกุ้งและวีรกรรมในการศึกค่ายบางกุ้งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์และพระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการทำศึกเพื่อให้ประเทศชาติเป็นปึกแผ่น

1.2.2 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ความสำคัญ, การวางผัง, รูปแบบทางสถาปัตยกรรม, วัสดุและกรรมวิธีการก่อสร้างของสถาปัตยกรรมที่สถาปนาหรือบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยกรุงธนบุรี

1.2.3 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามรวมถึงลักษณะร่วมของวัดสำคัญในจังหวัดสมุทรสงครามจากรูปแบบของการใช้งาน, รูปแบบของการวางผังบริเวณเขตพุทธาวาส, รูปแบบและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของอุโบสถและวิหารพระพุทธศาสนาในจังหวัดสมุทรสงคราม

1.2.4 จัดทำโครงการ “วัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติและเป็นอนุสรณ์ ในวโรกาสครบรอบ 250 ปี แห่งการปราบดาภิเษกและการสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ในปี พ.ศ.2560

1.2.5 เสนอแนะรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมไทยในพระพุทธศาสนา ในฐานะของการเป็นวัดเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวัดที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม รวมทั้งการเป็นวัดในพระพุทธศาสนาของสังคมปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ศึกษาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และพระราชประวัติเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมทั้งพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาของจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแนวความคิดของการออกแบบวัดและสถาปัตยกรรมไทยพระพุทธศาสนาสำหรับเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ พื้นที่ของวัดบางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.3.2 ศึกษาสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในเขตพุทธาวาส ซึ่งสร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ วัดอินทารามวรวิหาร (วัดบางยี่เรือใต้), วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร (วัดบางหว้าใหญ่), วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร (วัดท้ายตลาด), วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) และสถาปัตยกรรมท้องพระโรงในพระราชวังเดิม โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

- ความเป็นมาและความสำคัญ
- รูปแบบของการวางผังบริเวณและผังพื้นที่สถาปัตยกรรม
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่ง

- โครงสร้างและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเท่าที่สามารถค้นคว้ารวบรวมได้ในปัจจุบัน

1.3.3 ศึกษาสถาปัตยกรรมพระพุทธรศาสนาในจังหวัดสมุทรสงครามโดยเฉพาะในเขตพุทธาวาส ซึ่งพิจารณาจากวัดที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม ดังหัวข้อต่อไปนี้

- ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน
- สถาปัตยกรรมที่มีการใช้สอยพื้นที่ภายใน (อุโบสถและวิหาร) และได้รับการ บูรณปฏิสังขรณ์ มาโดยตลอด
- สถาปัตยกรรมที่ได้รับการสถาปนา, ก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์อยู่ในช่วงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3) ซึ่งเป็นช่วงที่องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานของวัดในจังหวัดสมุทรสงครามมีรูปแบบร่วมกันอยู่ในบางประการ โดยทราบได้จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้น

ดังนั้นจึงได้กำหนดวัดที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษาจำนวน 9 วัด ได้แก่ วัดเขายี่สาร, วัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วัดอัมพวันเจติยาราม วัดแม่ไม้, วัดบางพลับ, วัดบางกะพ้อม, วัดอินทาราม, วัดบางแคใหญ่และวัดนางตะเคียน โดยมีหัวข้อการศึกษาดังต่อไปนี้

- ความเป็นมาและความสำคัญ
- รูปแบบของการวางผังบริเวณและผังพื้นที่สถาปัตยกรรม
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่ง
- โครงสร้างและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเท่าที่สามารถค้นคว้ารวบรวมได้ในปัจจุบัน

1.3.4 ศึกษาสัญลักษณ์ที่ปรากฏในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยเพื่อการสื่อความหมายซึ่งเกี่ยวข้องกับการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและเอกลักษณ์ของวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม

1.3.5 เสนอแนะการออกแบบโครงการ “วัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” โดยทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น ที่ตั้งโครงการ ออกแบบวางผังบริเวณวัดบางกุ่มและออกแบบสถาปัตยกรรมของอาคารสิ่งก่อสร้างเพื่อการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงวีรกรรมการศึกค่ายบางกุ่ม

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การเฉลิมพระเกียรติ หมายถึง การเฉลิมฉลองเพื่อถวายพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ พระบรมราชินีหรือพระบรมวงศานุวงศ์ เนื่องในวาระสำคัญ เช่น นิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสการพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ เป็นต้น

1.5 ประโยชน์ของการวิจัย

1.5.1 สามารถใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่อนำไปใช้ประกอบการออกแบบวัดในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย โดยมุ่งเน้นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีและวัดในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม

1.5.2 เป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมหรือรูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เพื่อสื่อถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตลอดจนเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการปรับใช้กับการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยเพื่อสื่อความหมายในลักษณะดังกล่าว

1.5.3 เสนอแนะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมรวมทั้งองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมที่ทำการศึกษานี้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในงานอนุรักษ์โบราณสถานของวัดในจังหวัดสมุทรสงครามได้

1.5.4 เสนอแนะรูปแบบการวางผังบริเวณวัดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

1.5.5 เสนอแนะรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมไทยในฐานะของการเป็นวัดพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทในการร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

1.6.1 ศึกษาข้อมูลภาคเอกสารเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และประวัติศาสตร์ในยุคสมัยกรุงธนบุรีตลอดจนเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์เมื่อครั้งการศึกษา “ค่ายบางกุ้ง”

1.6.2 ศึกษาข้อมูลภาคเอกสารทางด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดสมุทรสงคราม การตั้งถิ่นฐานวัฒนธรรมประเพณี คติความเชื่อ วิถีชีวิต เพื่อให้สามารถออกแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับบริบทภายในท้องถิ่น

1.6.3 ทำการศึกษาข้อมูลภาคเอกสารและทำการสำรวจภาคสนาม เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีและสถาปัตยกรรมของวัดที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีเนื้อหาอยู่ในหัวข้อดังต่อไปนี้

- ความเป็นมาและความสำคัญ
- การวางผังบริเวณและผังพื้นสถาปัตยกรรม
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่ง
- โครงสร้างและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเท่าที่สามารถค้นคว้ารวบรวมได้ในปัจจุบัน
- การใช้รูปสัญลักษณ์ในการประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยซึ่งสื่อถึงลักษณะเฉพาะแทนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1.6.4 ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการสถาปนาวัดและสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับอุทิศถวายหรือเฉลิมพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการใช้รูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยเพื่อสื่อถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1.6.5 รวบรวมข้อมูลที่ได้ เพื่อทำการจัดระเบียบและนำเสนอด้วยวิธีการบรรยาย แสดงภาพถ่าย แสดงผังบริเวณ ผังอาคาร ตารางหรืออื่นๆตามความเหมาะสม

1.6.6 ประมวลข้อมูลจากการศึกษางานภาคเอกสารและการสำรวจภาคสนามดังกล่าว เพื่อวิเคราะห์และจัดทำรายงานการวิจัยภาคเอกสาร

1.6.7 นำผลจากการวิเคราะห์ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ลักษณะทางกายภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางสู่ขั้นตอนการออกแบบวางผังและออกแบบงานสถาปัตยกรรม

1.6.8 จัดทำการออกแบบวางผัง การออกแบบงานสถาปัตยกรรม โครงการวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อเสนอผลของการศึกษาขั้นสุดท้าย

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐาน

ในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310 - 2325) ภายหลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้ประเทศไทยจากการสูญเสียเอกราชและตัดสินพระทัยย้ายราชธานีลงมาตั้งอยู่บริเวณบางกอก ถือเป็น การเริ่มยุคสมัยของกรุงธนบุรีต่อจากกรุงศรีอยุธยาพระองค์ทรงทำการสู้รบกับกองทัพพม่าหลายครั้งตลอด 15 ปีที่ครองราชย์ โดยหลังจากที่ทรงย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรุงธนบุรีเพียงไม่นาน ได้มีรับสั่งให้ชาวจีนรวบรวมสมัครพรรคพวกไปตั้งเป็นกองทหารรักษาค่ายทหารเก่าที่ บางกุ่ม ซึ่งอยู่ระหว่างเมืองราชบุรีและเมืองสมุทรสงครามภายหลังเรียกกันว่า “ค่ายจีนบางกุ่ม”⁶ ต่อมาทัพของพม่ายกเข้ามาทางเมืองทวาย ผ่านเมืองไทรโยคตามริมแม่น้ำเมืองราชบุรีเพื่อตรวจตราสถานการณ์ในประเทศไทย จึงได้พบค่ายทหารบางกุ่มและทำการเข้าล้อมไว้ จนกลายเป็นสาเหตุของวีรกรรมการรบพม่า ณ บางกุ่ม ของสมเด็จพระเจ้าตากสินและวีรชนทหารชาวจีนค่ายบางกุ่ม เหตุการณ์ดังกล่าวสามารถเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของแผ่นดินไทยได้จากที่เคยระส่ำระสายในช่วงก่อนหน้านี้อันเพิ่มความมั่นใจให้กับชนในชาติ ตลอดจนมีส่วนส่งเสริมพระเกียรติยศในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำของสมเด็จพระเจ้าตากสินได้อย่างดียิ่ง

2.1 ความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่

2.1.1 ค่ายบางกุ่ม

ค่ายบางกุ่มปรากฏชื่อครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ.2301 - 2310) ซึ่งนับเป็นช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยาก่อนที่จะถูกพม่ายกทัพมารุกรานจนเป็นเหตุให้เสียกรุงในที่สุดดังปรากฏในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาอธิบายถึงช่วงหลังจากมังมหานรธาตีเมืองทวายได้แล้วจึงตัดสินใจที่จะเข้าตีกรุงศรีอยุธยาและแจ้งราชการไปยังกรุงอังวะ จากนั้นจึงได้เคลื่อนพลเข้ามาทางตะวันตกของประเทศไทย ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าเอกทัศโปรดให้ตั้งค่ายบางกุ่มเพื่อเป็นค่ายทหารเรือสังเกตการณ์และสกัดกั้นทัพพม่า โดยมีข้อความดังนี้ “...ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้ว ก็ดำเนินพลพยุหโยธาทัพ สรรพด้วยเครื่องสาตราวุธทั้งปวงเข้าตีเอาเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีเมืองกาญจนบุรี ยกมาบรรจบกัน ณ บ้านลูกแก ขณะนั้นเรือลูกค้ำมาค้ำอยู่เป็นอันมาก พม่าลงไล่ฆ่าฟันตายในน้ำและบก จับเป็นไปเป็นอันมากและพม่ายกไปตั้งค่ายอยู่ ณ ตอกระออม และดงรังหนองข้าว จึงให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองปากใต้ไปตั้งรับ ณ บำรุง ทัพเรือตั้งอยู่ ณ บางกุ่ม..”⁷ ภายใต้นี้ค่ายบางกุ่มมีการตั้งวัดและสร้างกำแพงล้อมรอบเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของค่ายบางกุ่มสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่ยึด

⁶สุจิตต์ วงษ์เทศ (2539). แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร, มติชน. หน้า 58 – 59

⁷หนูมาน กรมฐาน, บรรณานิการ (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. กรุงเทพมหานคร, ศรีปัญญา. หน้า 376

เหนียวจิตใจของทหารในยามศึก เป็นข้อสันนิษฐานในภายหลังว่าวัดบางกุ้งในปัจจุบันคงเป็นวัดเดียวกันกับวัดในค่ายบางกุ้งในอดีต เมื่อกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ให้แก่ทัพพม่าค่ายบางกุ้งจึงได้แตกจนไม่มีทหารประจำการและรักษาค่ายในเวลาต่อมา

หลังจากกรุงศรีอยุธยาสูญเสียเอกราชให้กับพม่า ค่ายบางกุ้งปรากฏชื่อชัดเจนอีกครั้งในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ พระองค์ทรงย้ายราชธานีลงมาอยู่ที่กรุงธนบุรีซึ่งเป็นระดับต่ำกว่ากรุงศรีอยุธยา ทำให้เส้นทางเดินทัพของพม่ามาตีไทยต้องผ่านบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง⁸ เมื่อทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว พระองค์โปรดให้คนจีนจากระยอง ชลบุรี ราชบุรีและกาญจนบุรี รวบรวมผู้คนทั้งไทย – จีนมาตั้งเป็นกองทหารอาสาเพื่อนำกำลังไปประจำที่ค่ายบางกุ้งซึ่งคงร้างอยู่เป็นเหตุให้มีชื่อเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “ค่ายจีนบางกุ้ง” ซึ่งทหารอาสาชาวจีนส่วนใหญ่ล้วนเป็นลูกเรือสำเภาก็ได้มาถวายตัวรับราชการกับสมเด็จพระเจ้าตากสินนอกจากนี้พระองค์ทรงเรียกกลุ่มทหารเหล่านี้ว่า “ทหารภักดีอาสา” ทั้งนี้ทรงแต่งตั้งให้ “ไต่กิ่งเจียม” เป็น “ออกหลวงเสนาสมุทร” ทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากลุ่มทหารอาสาดูแลค่ายจีนบางกุ้งออกหลวงเสนาสมุทร ได้สร้างค่ายบางกุ้งให้มีความถาวรตามแบบฉบับตำราพิชัยสงคราม “ง่อกี้” โดยทำการก่ออิฐเป็นเชิงเทินหอรบชุดคูป้องกันค่าย (ปัจจุบันเรียก “คลองบ้านค่าย”) สร้างค่ายตามแนวแม่น้ำแม่กลองถึงเขตวัดแหลมเตย (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศาลเจ้า “ไทเพ่งอ้วงกง”) มีวัดบางกุ้งอยู่กลางค่ายและชุดคลองบริเวณใกล้วัดเพื่อใช้น้ำในการหุงหาอาหาร (ปัจจุบันยังคงหลงเหลือสระน้ำอุโบสถบริเวณที่สันนิษฐานว่าเป็นส่วนหนึ่งของคลองชุดค่ายบางกุ้งในบริเวณพื้นที่วัด(ดูรูปที่ 2.1))

รูปที่ 1 ป้ายสรณะน้ำโบราณ400 ปี

รูปที่ 2 สรณะน้ำโบราณสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเพื่อใช้อุโบสถบริเวณในค่ายบางกุ้ง

⁸ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยาและคนอื่นๆ (2547). ลุ่มน้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์"เครือญาติ" มอญ พระนิพนธ์ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วย นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักรวิไลโกดม, สุภาพรณ์ จินตามณี ไรจน์. กรุงเทพมหานคร, มติชน. หน้า 116

เหตุการณ์ครั้งสำคัญในการศึกบางกุ้ง พ.ศ.2310- 2311หลังจากพระยาตากทำการรบกับทัพพม่า ซึ่งมีสุกี้ นายกองเป็นแม่ทัพจนสามารถเอาชนะและยึดค่ายโพธิ์สามต้นได้ ไม่ปรากฏทหารพม่าคนใดนำข่าวไปแจ้งกับทัพใหญ่ จนพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแห่งเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งฝึกฝอยอยู่กับพม่าได้บอกไปยังพระเจ้ากรุงอังวะว่า พระยาตากกำลังตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ในเมืองไทย⁹ พระเจ้าอังวะกะษัตริย์พม่า ณ เวลานั้น กำลังติดพันการจะเกิดศึกกับเมืองจีน อีกทั้งไม่คิดว่าเมืองไทยจะตั้งตัวได้รวดเร็วหลังจากความพ่ายแพ้ยับเยินในสงครามก่อนหน้านี้อ จึงตัดสินใจ พระทัยเพียงให้แม่ทัพหลวงเจ้าเมืองทวาย คุมทหารทวายยกกองทัพบก กองทัพเรือ จำนวน 2,000 เศษ¹⁰เข้ามาตรวจตราสถานการณ์ในเมืองไทยว่าสงบราบคาบหรือฉุกฉินประการใดพร้อมทั้งให้อำนาจในการปราบปรามไปในตัวเสรี¹¹ โดยยกทัพเข้ามาทางไทรโยค เมืองกาญจนบุรี ขณะนั้นกาญจนบุรีและราชบุรี ซึ่งอยู่ในทางเดินทัพของพม่ายังคงร้างอยู่ เรือรบของพม่าที่ไทรโยคและค่ายทหารที่พม่าปลูกทิ้งไว้ตามริมแม่น้ำเมืองราชบุรียังคงไม่ได้รับการรื้อถอน ทัพของแม่ทัพหลวงจึงเดินทัพมาจนกระทั่งถึงบางกุ้งโดยสะดวก เมื่อพบว่าค่ายบางกุ้งมีทหารประจำการอยู่ จึงให้เข้าล้อมไว้ กรมการเมืองสมุทรสงครามทราบเหตุการณ์จึงส่งข่าวมาถึงกรุงธนบุรีหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงรับรู้สถานการณ์ก็ได้โปรดให้พระมหามนตรี (กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) คุมทัพหน้า ส่วนพระองค์เองทรงคุมทัพหลวงยกกระบวนทัพทางชลมารคออกไปยังเมืองสมุทรสงคราม ดั่งข้อความตามพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีระบุว่า “...ดีล่องมาล้อมค่ายจีนบางกุ้งเข้าไว้จะใกล้เสียอยู่แล้ว ครั้นทรงทราบในทันใดนั้น มีพระราชหฤทัยประดุงได้พระลาภอันอุดมกว่าลาภทั้งปวง จึงให้เตรียมพลโยธาทหารทัพเรือประมาณ 2,000 ลำเศษ แล้วทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณมหาพิชัยนาวา สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธ ครั้นได้คุมมณฑลนิทานสุกฤษฎ์ พระทัยพร้อมด้วยพิพยันตราวุธก็ยกพลนิยกโดยทางชลมารคด้วยอาการอันรวดเร็ว ดุจพระยาชวันราชหงส์อันนำหน้าสุวรรณหงส์ทั้งปวงไปในราตรีนั้น”¹²

เมื่อเสด็จไปถึงทรงทราบว่าค่ายที่บางกุ้งจวนเจียนจะเสียให้แก่ข้าศึก จึงมีรับสั่งให้ทัพหน้ายกเข้าตีข้าศึกในวันนั้น¹³ โดยมีกองทัพหลวงหนุนตามเข้าไป ภายหลังได้มีการสันนิษฐานเพิ่มเติมรายละเอียดของวีรกรรมการศึกษาครั้งนี้ว่า ทรงยกทัพมาถึงค่ายบางกุ้งในเวลาพลบค่ำและเนื่องจากเป็นช่วงข้างแรมเดือนมืดสามารถอำพรางทัพของพระองค์จากสายตาของฝ่ายพม่าได้ จึงรับสั่งให้จอดเรือรออยู่ที่ฝั่งตรงข้ามเพื่อสังเกตการณ์ก่อน ครั้นเวลายามสามทรงนำกำลังทหารเข้าตีพม่าด้านท้ายค่ายความในตอนนี้มีใจความสำคัญช่วงเรียกประชุมนายทัพนายกองเพื่อ

⁹ พิมาน แจ่มจรัส (2542). สงครามในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร, สร้างสรรค์บุ๊คส์. หน้า 215

¹⁰ ศิลปากร, กรม (2537). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร. หน้า 344

¹¹ พิมาน แจ่มจรัส. สงครามในประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 215

¹² หุนมาน กรมฐาน, บรรณาธิการ (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. กรุงเทพมหานคร, ศรีปัญญา. หน้า 55

¹³ พิมาน แจ่มจรัส. สงครามในประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 215

ปลุกใจก่อนเข้าตีข้าศึก สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงเน้นว่า “ถ้าเข้าไปอีกวันเดียวค่ายบางกุ้งจะแตก แล้วขวัญทหารไทยจะไม่มีวันฟื้นคืนได้ การรบทุกครั้ง การแพ้ชนะอยู่ที่ขวัญและกำลังใจ ถ้าไทยแพ้อีกครั้งพม่าจะอีกเข็ม พวกไทยจะครั้นคร้ามและกู้ชาติไม่สำเร็จ การรักษาค่ายบางกุ้งไว้ให้ได้ครั้งนี้ได้ชื่อว่าท่านทั้งหลายได้ช่วยขวัญของไทยในการรบครั้งต่อไป” เมื่อทหารจีนในค่ายทราบข่าว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จมาบัญชาทัพด้วยพระองค์เองก็เกิดกำลังใจ เปิดประตูค่ายตีกระหนาบพม่าอีกทางหนึ่ง แมงกั่มารหลญาเจ้าเมืองทวายเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ จึงถอยทัพกลับไปเมืองทวายทางเมืองเจ้าขัวว (เป็นด่านเมืองราชบุรี อยุธยาแม่น้ำภาชี)¹⁴ เหตุการณ์ครั้งนั้นพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีได้อธิบายไว้โดยมีใจความดังนี้ “...ฝ่ายทัพเรือพม่ายกลงมา ตรีศเห็นแล้วก็รีบเรือพระที่นั่งกับทั้งเรือทหารทั้งปวง ไล่ตะลุมบอนยิงปืนจ่ารงค์มณฑกกลับคาบศิลา ถูกพม่าล้มนตายพายขึ้นไปถึงทัพใหญ่ จึงให้ยิงปืนดับใหญ่ พม่าแตกตื่นล้มนตายด้วยฝีมือทหารไทยฟันแทงตายในน้ำเป็นอันมาก บ้างหนีขึ้นบกเส็ดลอดซ่อนเร้นสะดุ้งตกใจ ที่หนีไปแคว้นแคว้นแดนเมืองอังวะได้นั้นน้อยนัก ทหารไทยเก็บได้เครื่องศาสตราวุธเรือรบเรือไล่ครั้งนั้นเป็นอันมาก พระเกียรติยศก็ภาษาปรากฏ ดุจพระยาไกรสรสิทธิ์ราชอันเป็นที่ลี้ภัยแห่งหมู่สัตว์จัดบาททั้งปวง”¹⁵ หลังจากนั้นค่ายบางกุ้งได้ปรากฏชื่ออีกครั้งใน พ.ศ.2317 เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพทางชลมารคไปรบพม่าที่ค่ายบางแก้ว เมืองราชบุรี และได้หยุดกองทัพพักพลเสวยพระกระยาหารที่วัดกลางค่ายบางกุ้งถือเป็นการปรากฏชื่อ ค่ายบางกุ้ง ครั้งสุดท้ายในประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

หลังจากชัยชนะของกองทัพทหารผสมไทย - จีนของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ในการรบที่ค่ายบางกุ้ง ได้ส่งผลกระทบต่อชาติไทย โดยเฉพาะการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจของคนไทยที่เกือบจะสูญสิ้นไปกับการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในช่วงก่อนหน้านี้นี้รวมไปถึงการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการสู้รบและความเป็นผู้นำ ส่งผลต่อกลุ่มชุมชนต่างๆที่กำลังตั้งตนเป็นใหญ่อยู่ตามหัวเมืองได้เกิดความยำเกรงเข้ามาสมัครตนเป็นไพร่พลและราษฎรของพระองค์ ตามข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีดังนี้ “...ครั้งนั้นหมู่คนอาสาธรรมซึ่งคุณพรรคพวกตั้งอยู่กระทำโจรกรรม ณ หัวเมืองเอก, โท, ตรี, จัตวา มิได้เชื่อพระบรมธิคุณแลตั้งตนเป็นใหญ่นั้น ก็บันดาลให้ลยบสยของพองเคียรเกล้า ขวนกัมนำเครื่องราชบรรณาการต่างๆ เข้ามาถวายเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินทองเสื้อผ้าฐานาคักดีโดยสมควรคุณานุรูป ให้ถือน้ำพิพัฒน์แล้ว พระราชทานโอวาทานุศาสน์สั่งสอนให้เสียพยศอันร้ายให้ตั้งอยู่ในยุติธรรม...”¹⁶ ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงส่งผลอันยิ่งใหญ่ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสามารถรวบรวมชาติไทยให้กลับมามั่นคงเป็นปึกแผ่นได้ในเวลาต่อมา

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215

¹⁵ หนุมาน กรมฐาน, บรรณาธิการ. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. หน้า 56

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56

2.1.2 วัดบางกุ้ง

ภายหลังจากสิ้นสมัยกรุงธนบุรีก็ไม่ปรากฏชื่อของค่ายบางกุ้งในเอกสารทางประวัติศาสตร์หรือพระราชพงศาวดารอื่นใดอีก ส่วนวัดบางกุ้งสันนิษฐานว่าตั้งอยู่ภายในกำแพงของค่ายบางกุ้งโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้วัดเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของทหารภายในค่าย ข้อสันนิษฐานดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าวัดบางกุ้งปรากฏชื่ออยู่ในสมัยกรุงธนบุรีหรือสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศำมรินทร์หรือพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ.2301 - 2310) เป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เอกสารของทางราชการเกี่ยวกับรายชื่อวัดในราชอาณาจักรระบุว่า วัดบางกุ้งประกาศตั้งวัดในปี พ.ศ.2310¹⁷ ซึ่งเป็นปีที่สิ้นสุดสมัยกรุงศรีอยุธยาและเริ่มต้นสมัยกรุงธนบุรี นอกจากนี้ข้อมูลทางด้านเอกสาร พบว่าหลักฐานทางโบราณคดีทั้ง อุโบสถเก่าและโบราณวัตถุที่พบภายในวัดโดยเฉพาะใบเสมาหินทรายแดงซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่บ่งชี้ว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลายหลักฐานดังกล่าวสนับสนุนข้อมูลว่าวัดบางกุ้งนั้นน่าจะสร้างขึ้นมาก่อนสมัยกรุงธนบุรีอย่างไรก็ตามพบว่ามีประวัติของวัดบางกุ้งในลักษณะตำนานบอกเล่าไว้ว่า แต่เดิมวัดบางกุ้งถูกสร้างไว้โดยพี่น้อง 2 คนจึงแบ่งเป็น 2 วัด คือ วัดบางกุ้งน้อยและวัดบางกุ้งใหญ่ ต่อมาได้รกร้างและเสื่อมโทรมลงไป จนภายหลังได้มีพระภิกษุสงฆ์มาจำพรรษาและฟื้นฟูกลับมาเป็นวัดในชุมชนและรวมพื้นที่เข้าเป็นวัดเดียวกันเวลาต่อมา พระครูวินัยธรธองอาจ อริโย ได้เข้ามาเป็นเจ้าของอาวาสของวัดบางกุ้ง จึงเริ่มดำเนินการพัฒนาวัดโดยมุ่งเน้นเชิดชูความสำคัญทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการศึกค่ายบางกุ้ง ในปี พ.ศ.2539 ได้มีการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินขึ้นใหม่แทนศาลเก่าที่ผุพังไปบริเวณโบสถ์วัดบางกุ้งน้อยสร้างศาลวีรชนทหารค่ายบางกุ้ง ตลอดจนทำการปฏิภูมิทัศน์บางส่วนในเขตพุทธาวาส โดยมีแนวความคิดในการจำลองบรรยากาศของค่ายบางกุ้งในสมัยโบราณ จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญประจำจังหวัดสมุทรสงคราม

รูปที่ 3 การจัดภูมิทัศน์ทางเข้าของวัดบางกุ้งฝั่งพื้นที่การท่องเที่ยวให้มีบรรยากาศของค่ายทหารบางกุ้งสมัยโบราณ

¹⁷ การศาสนา กรม (2525). วัดทั่วราชอาณาจักร ตาม ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2525 (เล่ม1). กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์การศาสนา.

2.2 สภาพปัจจุบันและข้อปัญหา

ในปัจจุบันวัดบางกุ้งมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลบางกุ้ง อำเภอบางคนทีจังหวัดสมุทรสงคราม ประกาศตั้งวัดในปี พ.ศ.2310 ไม่ทราบปีที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในปี พ.ศ.2539 โดยทำการกำหนดพื้นที่เขตโบราณสถานภายในวัดเป็นเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ 2 งาน 62 ตารางวา มีโบราณสถาน คือ วิหาร(อุโบสถเก่า)หลวงพ่อนิลมณีและกลุ่มใบเสมาหินทรายแดง ปัจจุบันที่ดินของวัดบางกุ้งถูกแบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง ด้วยถนนสาธารณะหมายเลข 4013 ได้แก่ ฝั่งเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของถนน ส่วนฝั่งเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของถนนและติดกับแม่น้ำแม่กลอง โดยแต่ละฝั่งมีรายละเอียดขององค์ประกอบ ดังนี้

- ที่ดินฝั่งตะวันออกของถนนสาธารณะและติดริมแม่น้ำแม่กลอง มีองค์ประกอบ ได้แก่ เขตสังฆาวาส, ศาลาสวดพระอภิธรรม, เมรุและพื้นที่ตั้งร้านขายของบริเวณศาลาท่าน้ำของวัด อีกทั้งมีพื้นที่ซึ่งทางวัดจัดเป็นบริเวณโรงเลี้ยงสัตว์ เช่น กวาง แพะ ม้า หมูป่า นกยูง เป็นต้น

- ที่ดินฝั่งทิศตะวันตกของถนนสาธารณะ มีองค์ประกอบแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นเขตพุทธาวาสของวัด ประกอบไปด้วย อุโบสถ, ชุ่มเสมา, กำแพงแก้วและวิหารหลวงพ่อนิลมณี อีกส่วนคือองค์ประกอบที่ทางวัดจัดสร้างขึ้นเพื่อเชิดชูความสำคัญทางประวัติศาสตร์การศึกษา ณ ค่ายบางกุ้งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กับกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบไปด้วย พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ศาลาวิรัชค้ายบางกุ้ง, ศาลาการเปรียญ, สระน้ำโบราณ, ห้องน้ำสาธารณะ, ร้านขายอาหาร และศาลาอื่นๆ เช่น ศาลาจุดประทาศิมพันธ์ ศาลาขายดอกไม้ ฐูป เทียน สำหรับสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาลาขายของที่ระลึก เป็นต้น

รูปที่ 4 วิหารหลวงพ่อนิลมณีหรือโบสถ์ปรกโพธิ์โบราณสถานสำคัญของวัดบางกุ้ง

รูปที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงอาณาบริเวณของวัดบางกุ้งซึ่งมีถนนตัดผ่านและแบ่งเขตของวัดออกเป็น 2 ฝั่ง โดยมีเขตพุทธาวาสอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของถนนและเขตสังฆาวาสอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของถนนติดกับแม่น้ำแม่กลอง

เนื่องจากในปัจจุบันวัดบางกุ้งได้พัฒนาพื้นที่จนมีสภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยมีวิหารหลวงพ่อนิลมณีหรือโบสถ์ปรกโพธิ์เป็นโบราณสถานสำคัญที่ดึงดูดความสนใจให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางมาเที่ยวชมและสักการบูชาพระพุทธรูปหลวงพ่อนิลมณีภายในวิหาร ในปี พ.ศ. 2539 วัดบางกุ้งได้จัดสร้างพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินขึ้นบริเวณใกล้วิหารหลวงพ่อนิลมณี ถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับค่ายบางกุ้ง ส่งผลให้ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางมาสักการบูชาเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันเขตสังฆาวาสที่อยู่ติดกับแม่น้ำแม่กลองก็มีการตั้งโรงเลี้ยงสัตว์หลายประเภทสำหรับให้นักท่องเที่ยวได้แวะชมและเลี้ยงอาหารสัตว์

เมื่อพิจารณาจากสภาพปัจจุบันของวัดบางกุ้งในด้านต่างๆ พบว่ามีข้อปัญหาซึ่งควรแก่การปรับปรุงแก้ไข เพื่อส่งเสริมให้ความเป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

รูปที่ 6 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายในพื้นที่วัดบางกุ้ง

รูปที่ 7 อุโบสถปัจจุบันของวัดบางกุ้ง ด้านข้างกำแพงแก้วเป็นหุ่นปูนปั้นนักรบ นักรบโบราณ

ข้อปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมการใช้งานระหว่างพื้นที่วัดและพื้นที่การท่องเที่ยวมีสาเหตุหลักจากการที่อาณาเขตของวัดถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน การใช้งานพื้นที่สำหรับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมการท่องเที่ยวถูกรวมอยู่ด้วยกันและไม่แยกจากกันชัดเจน มีผลต่อกิจกรรมของพระภิกษุสงฆ์เนื่องด้วยเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสตั้งอยู่คนละฝั่งถนน ทำให้การประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การทำวัตรเช้า – เย็น, การลงอุโบสถ, พิธีอุปสมบท เป็นต้น มีความไม่สะดวกเนื่องจากต้องข้ามถนนไปมาระหว่างกุฏิกับอุโบสถ อีกทั้งเขตพุทธาวาสปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่กิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งในช่วงวันหยุดจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเป็นจำนวนมาก รวมถึงปริมาณของรถยนต์ส่วนบุคคลและรถยนต์โดยสารที่มีจำนวนมากด้วยเช่นกัน เป็นเหตุให้บริเวณพื้นที่เขตพุทธาวาสปัจจุบันมีความไม่เหมาะสมต่อการประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน และส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของความเป็นวัด อันควรมีความสงบเป็นหลักเพื่อเอื้อแก่วิถีการดำรงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ เกิดเป็นปัญหาของพื้นที่กิจกรรมที่แตกต่างกันแต่อยู่ร่วมกัน

รูปที่ 8 รถโดยสารนักท่องเที่ยวซึ่งเข้ามาจอดบริเวณพื้นที่ด้านข้างอุโบสถปัจจุบันของวัดบางกุ้ง

รูปที่ 9 ศาลวีรชน ค่ายบางกุ้ง

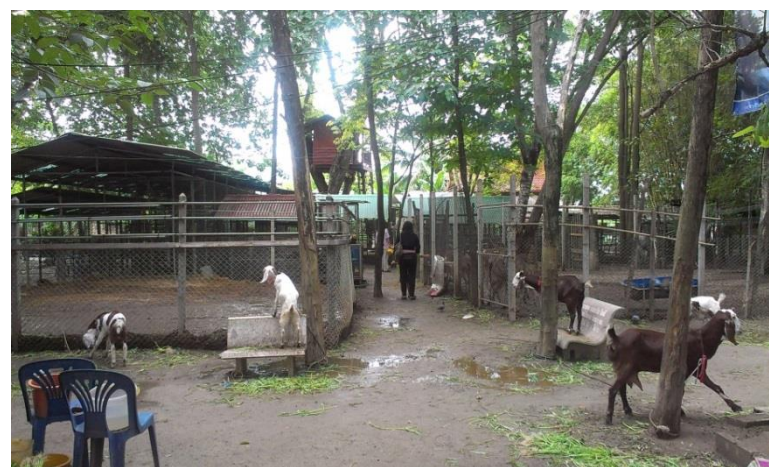
นอกจากนั้นรูปลักษณ์ของสถาปัตยกรรมสำคัญและการจัดภูมิทัศน์ในปัจจุบันของวัดบางกุ้ง ไม่แสดงถึงการพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างเหมาะสม อีกทั้งไม่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสถาปัตยกรรมในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ตลอดจนไม่ปรากฏเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นสมุทรสงครามและบริบทโดยรอบ ดังนั้นเพื่อให้วัดบางกุ้งมีความเหมาะสมทั้งในแง่ของการเป็นวัดสำคัญที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ในการศึกครั้งสำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสิน รวมทั้งเป็นวัดพระพุทธศาสนาที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามในสังคมปัจจุบันจึงเห็นสมควรที่จะทำการศึกษาในด้านต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางและวิธีการในการแก้ไขปรับปรุงข้อปัญหาของวัดบางกุ้ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

รูปที่ 10 เขตสังฆาวาสของวัดบางกุ้ง

รูปที่ 11 ศาลาสวดพระอภิธรรมและเมรุ วัดบางกุ้ง

รูปที่ 12 บริเวณโรงเลี้ยงสัตว์ตั้งอยู่ใกล้เขตสังฆาวาส

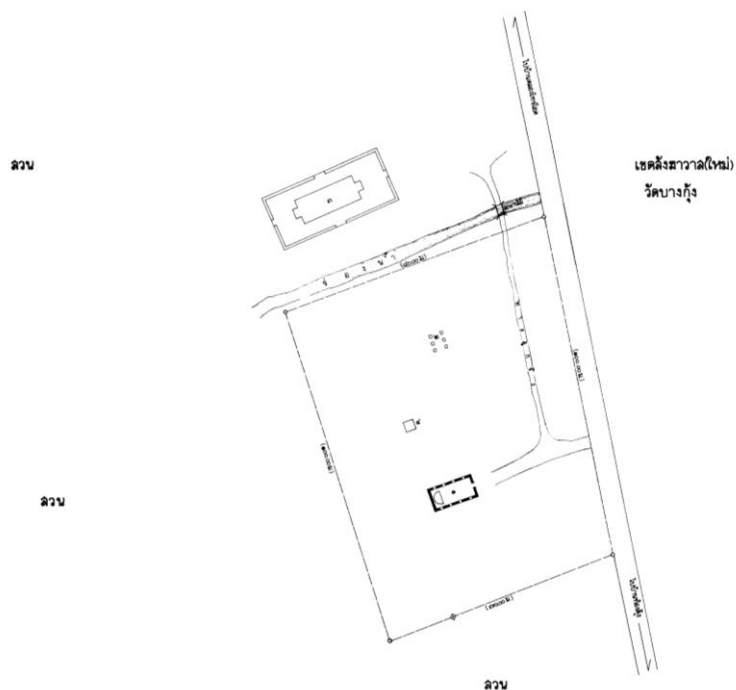
รูปที่ 13 ร้านอาหาร – เครื่องดื่มและร้านขายของท้องถิ่น ตั้งอยู่ริมถนนสาธารณะ

รูปที่ 14 ท่าหน้าด่านหน้าวัด ริมแม่น้ำแม่กลอง

รูปที่ 15 บริเวณศาลาท่าน้ำ ตั้งร้านอาหาร – เครื่องดื่มบริการนักท่องเที่ยว

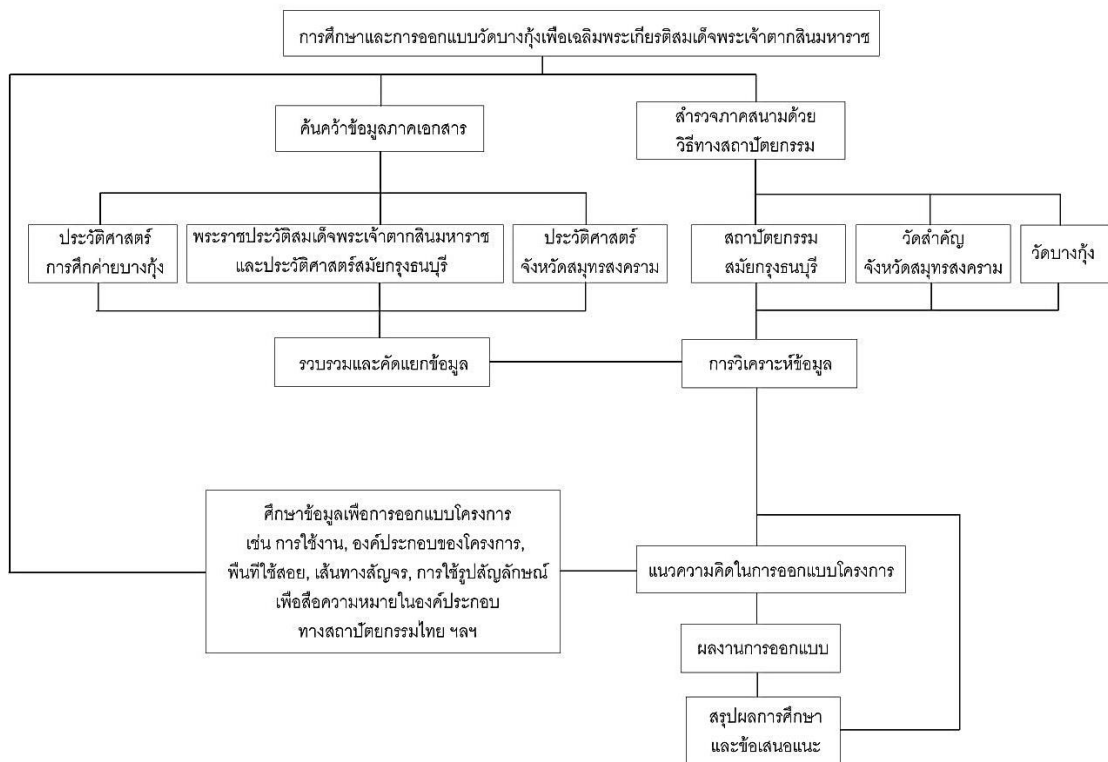

แผนผังที่ 1 แสดงอาณาเขตโบราณสถานฝั่งพุทธาวาส วัดบางกุ้ง (ที่มา: กรมศิลปากร)

2.3 การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา

ในการทำการศึกษามุ่งเน้นข้อมูลที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความสำคัญของวัดบางกุ้ง ในแง่ของประวัติศาสตร์การศึกษาระดับสมเด็จพระเจ้าตากสินนันทภูมิชัยชนะในการขับไล่พม่า ทั้งนี้เพื่อเชิดชูพระเกียรติในวีรกรรมครั้งสำคัญรวมทั้งการเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความสามารถในการรบส่วนในแง่ของการเป็นวัดพระพุทธรูปศาสนาวัตบางกุ้งถือเป็นวัดประจำชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีรูปแบบของวิถีประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในพระพุทธรูปอันเป็นเอกลักษณ์ เห็นได้จากรูปแบบของสถาปัตยกรรมในวัดสำคัญประจำจังหวัด ดังนั้นควรทำการศึกษาทั้งในส่วนของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางด้านกายภาพที่ส่งผลต่อการใช้งานพื้นที่ของวัด รูปแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นวัดซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลและเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ รวมไปถึงความเป็นวัดที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ตั้งและบริบทท้องถิ่น โดยสามารถจำแนกหัวข้อในการศึกษาได้ดังนี้

- 1) ศึกษาประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยกรุงธนบุรี
- 2) ศึกษาประวัติศาสตร์และรูปแบบพร้อมวิเคราะห์สถาปัตยกรรมไทยในพระพุทธศาสนา จังหวัดสมุทรสงคราม ตลอดจนสภาพปัญหาและผลกระทบที่มีต่อวัดบางกุ้งในปัจจุบัน

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวความคิดในการศึกษาและการออกแบบวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

บทที่ 3

การศึกษาประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมสำคัญ ในสมัยกรุงธนบุรี

3.1 พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก่อนขึ้นครองราชย์

ข้อมูลด้านพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ถือว่าไม่ค่อยปรากฏมากนักในพระราชพงศาวดารหรือเอกสารร่วมสมัย แต่มักจะถูกเล่าในเอกสารที่แต่งขึ้นในภายหลัง อย่างไรก็ตาม นิธิ เอียวศรีวงศ์ ระบุว่าหลักฐานที่พอจะทำให้ทราบปีประสูติของสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ คือ จดหมายเหตุโหรซึ่งระบุพระชนมายุเมื่อวันสวรรคตเอาไว้ว่าเสด็จสวรรคตเมื่อมีพระชนมายุได้ 48 ปีกับ 15 วัน¹⁸ ด้านเอกสารของฝรั่งเศสได้บันทึกว่าพระองค์ถูกประหารเมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2325 ถ้านับตามนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินจะทรงพระราชสมภพในวันที่ 23 มีนาคม 2277 ส่วนหลักฐานทางเอกสารเล่มอื่นกล่าวว่า เสด็จสวรรคตวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2325 ดังนั้นพระองค์จึงทรงพระราชสมภพในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2277 ซึ่งตรงกับพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับแรก ที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นผู้ชำระว่าทรงประสูติเมื่อปี พ.ศ.2277 และตรงกันกับการคำนวณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระราชทานข้อมูลแต่หมอสมิธสำหรับการเขียนประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งระบุว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระราชสมภพในเดือนมีนาคม พ.ศ.2277¹⁹

ทางด้านชาติกำเนิด นิธิ เอียวศรีวงศ์ ระบุว่าหลักฐานชั้นต้นจำนวนไม่น้อยกล่าวตรงกันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมีพระราชบิดาเป็นจีน โดยในจดหมายเหตุของบาทหลวงฝรั่งเศสลงวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ.2311 ซึ่งเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุด ได้กล่าวไว้ถึงชาติกำเนิดของพระองค์ว่า “พระยาตาก ซึ่งเป็นชาติจีนครึ่งหนึ่ง...”²⁰ ทำให้เชื่อได้ว่าเชื้อสายจีนของพระองค์เป็นที่รู้กันดีในสมัยนั้น แม้หลักฐานของจีนที่ร่วมสมัยกันก็กล่าวถึงพระองค์ว่ามีแซ่และใช้ในการติดต่อกับข้าราชการจีนว่า ต้าหนานฉือฉู่²¹ ส่วนหลักฐานของไทยระบุว่าพระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินแซ่ แจ้ง ตรงกับสำเนียงจีนว่า เจิ้ง ส่วนสำเนียงแต้จิ๋วออกเสียงว่า แต้ โดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ ระบุเพิ่มเติมว่าพระนามของพระราชบิดาที่ชื่อ ไทฮอง แท้จริงแล้วเป็นชื่อของอำเภอหนึ่งในแต้จิ๋ว ซึ่งน่าจะเป็นถิ่นกำเนิดของพระราชบิดา โดยในภายหลังก็มีการส่งฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินไปฝังไว้ในสุสานที่สร้างขึ้นในบ้านเกิดของพระราชบิดา

¹⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2555). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, มติชน. หน้า 61

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62

ถิ่นกำเนิดของพระเจ้าตากสิน นิธิ เอียวศรีวงศ์ ระบุว่าทรงพระราชสมภพและเจริญเติบโตที่บ้านตาก ไม่ใช่กรุงศรีอยุธยาแต่อาจจะเป็นการย้ายถิ่นที่อาศัยของพระราชบิดาจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นมา เพราะในเวลานั้น อยุธยาถือเป็นแหล่งของชาวจีนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศและบรรพบุรุษชาวจีนของพระองค์ก็น่าจะมีถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยหรือมีบ้านเรือนอยู่ในกรุงศรีอยุธยา

พระนามเดิมของพระเจ้าตากสิน น่าจะมีนามว่า “สิน” ตามหลักฐานเอกสารตราตั้งเจ้านคร (พัต) ในรัชกาลที่ 1 ออกพระนามว่า “พระยาตากสิน” ส่วนคำให้การชาวกรุงเก่าก็ออกพระนาม “ตากสิน” ไว้ในหลายตำแหน่ง แต่พระองค์ก็ทรงมีชื่อจีนตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานข้อมูลแก่มอสมิธว่า ทรงมีชื่อเรียกขานในหมู่ชาวจีนว่า “เตียซินตัด” หรือ “เตียซินตวด”

การประกอบอาชีพของสมเด็จพระเจ้าตากสินก่อนที่จะทรงครองราชย์ มีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศว่า “เดิมชื่อจีนแจ๊ เป็นพ่อค้าเกวียน มีความชอบในแผ่นดิน ได้ไปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ ณ เมืองตาก...”²² การประกอบอาชีพพ่อค้าเกวียนของสมเด็จพระเจ้าตากสินในหัวเมืองทางเหนือของกรุงศรีอยุธยาคงประสบผลสำเร็จมาก จนน่าจะทำให้พระองค์ได้รับโอกาสในการดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตากในเวลาต่อมา อีกทั้งช่วยให้กิจการค้าขายของพระองค์เจริญรุ่งเรืองเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมด้วย

ความสามารถในการรบของพระเจ้าตากน่าจะได้มาจากในสมัยที่พระองค์เป็นพ่อค้าเกวียนที่อยู่ในหัวเมืองเหนือ เนื่องจากในสมัยนั้นคงมีการดักปล้นซึ่งกันเป็นปกติ ผู้นำพ่อค้าเร่จึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการรบระดับที่เข้มแข็งและมีลูกน้องร่วมด้วยถึงจะสามารถสู้กับกลุ่มโจรที่คอยดักปล้นสินค้าระหว่างทางได้

หลังจากได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองตาก พระองค์ทรงสมรสกับหญิงสาวไทยสามัญชนที่เชื่อว่าไม่น่าจะมาจากตระกูลที่สูงศักดิ์นัก จนในสงครามครั้งเสียกรุงครั้งที่ 2 ได้กวาดต้อนไพร่พลหลบพม่าลงมาเป็นกำลังให้แก่กรุงศรีอยุธยา จนได้รับความชอบจากวีรกรรมครั้งนั้น ในระหว่างที่พม่ากำลังล้อมกรุงสมเด็จพระเจ้าตากสินก็ปรากฏชื่อเสียว่าเป็นนายทัพที่เข้มแข็งและมีไพร่พลเป็นกองกำลังขนาดเล็กที่รวบรวมมาจากเมืองตาก - ระแหง สามารถปฏิบัติงานตามคำสั่งของส่วนกลาง จนในที่สุดก่อนที่จะเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า ก็ได้้นำกำลังคนจำนวนน้อยของตนร่วมกับผู้ที่เข้าสวามิภักดิ์อีกเล็กน้อยซึ่งมีไพร่พลไทย - จีน พวกกันตีแหกด่านพม่าไปยังหัวเมืองฝั่งตะวันออก ทำการช่องสุ่มกำลังพล ณ ที่นั้นจนสามารถยกทัพกอบกู้เอกราชได้ในเวลาต่อมา

---

²²

หนุมาน กรมฐาน, บรรณธิการ (2551), พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. นนทบุรี, ศรีปัญญา. หน้า 62

3.2 ประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรี

ในปี พ.ศ.2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินสามารถกอบกู้เอกราชให้กับประเทศและปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ของไทย ทรงตัดสินพระทัยย้ายราชธานีจากกรุงศรีอยุธยาเดิมมาตั้งขึ้นใหม่ที่กรุงธนบุรี พระองค์ทรงครองราชย์ตลอดรัชกาลเป็นเวลา 15 ปี โดยในระยะเวลากว่า 10 ปีหลังจากทรงกอบกู้เอกราช พระองค์ทรงกระทำการศึกทั้งกับทัพพม่าและทัพอื่นๆ เพื่อให้ประเทศเป็นปึกแผ่นมาโดยตลอด ส่งผลให้ไม่สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อบริหารราชการแผ่นดินของประเทศได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะงานด้านการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญ ดังจะเห็นได้ว่าไม่ปรากฏการสร้างพระราชวังหลวงประจำราชธานีเช่นในสมัยอยุธยาหรือการที่พระองค์ไม่สถาปนาราชอารามหลวงประจำพระราชวังขึ้นใหม่ แต่ทรงสถาปนาวัดที่มีอยู่แต่เดิมซึ่งตั้งขนาบข้างเขตพระราชวังคือ วัดโมลีโลกยารามและวัดอรุณราชวรารามเป็นพระอารามประจำพระราชวัง ส่วนอาคารท้องพระโรงภายในเขตพระราชวังพระองค์โปรดให้สร้างอาคารแบบไทยทรงเครื่องลายทองที่เรียบง่ายไม่ปรากฏการประดับตกแต่งใดๆ และไม่มีการสร้างปราสาทราชมนเฑียรใหญ่โตดังเช่นในสมัยอยุธยา รวมไปถึงวัดวาอารามในเขตกรุงธนบุรีก็ไม่ปรากฏการก่อสร้างสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาที่วิจิตรบรรจงขึ้นใหม่ในสมัยของพระองค์นอกจากการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเดิมให้สามารถใช้งานได้ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากสภาวะสงคราม ทั้งนี้การศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรีถือเป็นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจถึงปัจจัยหรือสาเหตุ อันส่งผลต่อแนวคิดและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีโดยมีสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นศูนย์กลาง

3.2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และมูลเหตุแห่งการตั้งถิ่นฐาน

3.2.1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของกรุงธนบุรีในสมัยอยุธยา

กรุงธนบุรี ในสมัยโบราณถูกเรียกว่า “บางกอก” ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา อันเกิดจากการทับถมของโคลนตะกอนแม่น้ำหลายสาย บริเวณบางกอกจึงเป็นเขตทะเลตมที่อุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลคดเคี้ยวลัดเลาะไปตามโคลนเลน สองฟากแม่น้ำที่คดโค้งนี้กลายเป็นที่ “ดอน” เหมาะแก่การเพาะปลูกทำเกษตรกรรม ผู้คนจึงตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยกลายเป็นชุมชน เรียกกันภายหลังว่า “ย่านบางกอก”²³ ทั้งนี้มีหลักฐานของการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้จากวัดวาอารามเดิมมากมายที่ตั้งอยู่ก่อนกรุงธนบุรีจะเป็นราชธานี

ในสมัยอยุธยารัชกาลสมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราช โปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาตรงที่ไหลคดโค้งในบริเวณย่านบางกอก ทำให้กระแสน้ำไหลเข้าคลองลัดกัดเซาะตลิ่งสองข้างจนกว้างออกกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ โดยในบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่เป็นที่ดอน มี

²³ สุตารา สุจฉายา (2550). ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, สารคดี. หน้า 50

ชุมชนตั้งหนาแน่น ส่วนฝั่งตะวันออกเป็นที่ลุ่มต่ำสลับหนองบึง ขณะที่ส่วนของแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมก็แคบลงเป็นคลอง (คือคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน)²⁴

เมืองบางกอกจึงอยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมเส้นทางน้ำทั้งหมดจากภายนอกที่มุ่งสู่อยุธยา ดังนั้นสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงสถาปนาบางกอกขึ้นเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักร เรียกชื่อว่า “เมืองทณบุรีศรีมหาสมุทร” ทำหน้าที่ทั้งในการป้องกันข้าศึกศัตรูที่มาจากทางทะเลและตรวจตราจัดเก็บภาษีสินค้าที่ผ่านเข้าออก ขณะเดียวกันด้วยผืนดินที่มีคุณสมบัติ “ลึกลับลึกลับ” จึงทำให้พื้นที่นี้เป็นแหล่งปลูกผลไม้ชั้นเลิศด้วยรู้จักและเรียกกันว่าย่าน “สวนใน”²⁵

ความสำคัญของการเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงธนบุรีปรากฏเด่นชัดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้นายทหารฝรั่งเศสเข้ามาสร้างป้อมค่ายแบบยุโรปขึ้นทั้งสองฝั่งแม่น้ำ²⁶ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวไว้ว่าเมื่อปี พ.ศ.2208 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บาทหลวงโทมาส ชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ทำการสร้างป้อมขึ้นตามตำบลต่างๆ หลายป้อม โดยส่วนใหญ่ไม่ปรากฏนามและปีที่สร้าง แต่ที่ปรากฏให้สร้างในปีดังกล่าว คือ ที่เมืองลพบุรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองตะนาวศรีและที่ปากคลองบางกอกใหญ่เมืองธนบุรีอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่า ป้อมวิชัยนทร์ อันมาจากชื่อของผู้กำกับสร้าง คือ พระยาวิชัยนทร์²⁷ ในยุคกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงให้มีการบูรณะป้อมนี้ขึ้นใหม่และเปลี่ยนชื่อเป็น “ป้อมวิชัยประสิทธิ์” ดังปรากฏในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามจากประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกผ่านทางพระราชพงศาวดารแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของกรุงธนบุรีมีความสำคัญและมีความเป็นมาาก่อนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 1 (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราช พ.ศ.2077-2089) ถือว่าเป็นดินแดนที่มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากชุมชนจนกลายเป็นเมืองสำคัญในเวลาต่อมา

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51

²⁷ ธีรชัย ธนาเศรษฐ์ (2537). เปิดวังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพมหานคร, ธีรกิจ. หน้า 37-38

รูปที่ 16 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาจากกรุงศรีอยุธยาถึงบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในสมัยอยุธยาเขียนโดยชาวฝรั่งเศส จะเห็นคำว่า de Bankok และ Bankok Forteresse ซึ่งน่าจะหมายถึง เมืองบางกอกและป้อมบางกอก (ที่มา: สุตารา สุฉายา (2550). ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, สารคดี. หน้า 52)

3.2.1.2 สาเหตุของการเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานี

สาเหตุของการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเลือกสถาปนาเมืองธนบุรีเป็นราชธานีใหม่ แทนที่จะฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยา นั้นมีหลากหลายสาเหตุ ทั้งนี้มีข้อความปรากฏในพระราชพงศาวดารหลังจากทรงรับพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งลี้ภัยจากกรุงศรีอยุธยาไปเมืองลพบุรีกลับมาประทับที่เมืองธนบุรีว่า “...ทอดพระเนตรเห็นอิฐอิฐเรวพะคนทั้งปวงอันถึงพิบัติชีพตายด้วยทุพภิกขะโจระ โรคะ สุมกองอยู่ดุจหนึ่งภูเขา แลเห็นประชาชนซึ่งลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างดุจหนึ่งเปเรตปีศาจฟุ้งเกลียด ทรงพระสังเวชประดุจมีพระทัยเหนื่อยหน่ายในราชสมบัติจะเสด็จไปเมืองจันทบูร จึงสมณพราหมณาจารย์เสนาบดีประชาราษฎรชวนกันกราบทูลอาราธนาวิงวอนสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระบรมหน่อพุทธางกูร ตรัสเห็นประโยชน์เป็นปัจจัยแก่พระปรมาภิไษกสมโพธิญาณนั้นก็รับอาราธนา จึงเสด็จยับยั้งอยู่ ณ พระตำหนักเมืองธนบุรี...”²⁸ จากข้อความแสดงให้เห็นว่าในขณะนั้นเมืองธนบุรีก็มีความยากเข็ญ ชาวบ้านชาวเมืองยากลำบากขาดแคลนอาหาร มีศพผู้คนที่ตายไปกองสุมมากมาย ทรงสลดสังเวชถึงขนาดจะเสด็จกลับไปเมืองจันทบุรี แต่ด้วยคำอาราธนาวิงวอนทำให้ตัดสินใจยังอยู่ที่กรุงธนบุรี ดังนั้นการตัดสินใจพระทัยเข้าประทับ ณ กรุงธนบุรี ย่อมต้องมีการฟื้นฟูเมืองจากสภาพดังที่เป็นอยู่ จนมีความเหมาะสมแก่การตั้งราชธานี

อย่างไรก็ตามยังมีข้อความจากพระราชพงศาวดารฉบับที่มีการชำระในสมัยหลังจากกรุงธนบุรีเป็นราชธานี คือในรัชกาลที่ 1 ของกรุงรัตนโกสินทร์ กระทำโดยสมเด็จพระพนรัตน์ หรือพระพิมลธรรม วัดพระเชตุพนฯ ความมีอยู่ว่า หลังจากที่ได้ทำพระราชพิธีปลงพระศพสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์หรือพระเจ้าเอกทัศแล้วมีดำริในการฟื้นฟูปฏิสังขรณ์กรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่และรวบรวมอาณาประชาราษฎร์กลับเข้ามาอยู่ในพระนครตามเดิม จากนั้นเข้าประทับแรม ณ พระที่นั่งทรงปืน ขณะบรรทมอยู่ทรงพระสุบินนิมิตว่า พระมหากษัตริย์ในอดีตมาขับไล่มิให้อยู่ จึงตรัสเล่าให้ขุนนางฟัง ข้อความบันทึกไว้ว่า “...ครั้นรุ่งเช้าจึงตรัสเล่าพระสุบินให้ขุนนางทั้งปวงฟัง แล้วจึงดำรัสว่า เราคิดสังเวชเห็นว่าบ้านเมืองจะร้างรกเป็นป่า จะมาช่วยปฏิสังขรณ์บำรุงขึ้นให้บริบูรณ์ดีดังเก่าเมื่อเจ้าของเดิมท่านยังหวงแหนอยู่แล้ว เราชวนกันไปสร้างเมืองธนบุรีอยู่เถิด แล้วตรัสสั่งให้เลิกกองทัพกวาดต้อนราษฎร และสมณพราหมณาจารย์ทั้งปวงกับทั้งโบราณชาติยวงศซึ่งยังเหลืออยู่นั้น...”²⁹ ในข้อนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้วิเคราะห์ไว้ว่าถ้าหากว่าสมเด็จพระอดีตมหाराชได้มาขับไล่เจ้าตากมิให้ตั้งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ก็ขับไล่ด้วยไมตรีจิตตักเตือนมิให้พลัดพลัดไปด้วยเห็นแก่เกียรติยศ เพราะกรุงศรีอยุธยาถึงเป็นชัยภูมิที่มีน้ำล้อมรอบและเป็นเมืองที่มีป้อมปราการมั่นคงก็จริง แต่ไพร่พลของเจ้าตากมีน้อยไม่เพียงพอแก่การรักษาเมืองที่มีขนาดใหญ่

²⁸

หนูมาน กรรณฐาน, บรรณาธิการ. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ. อภินิหารบรรพบุรุษ และเอกสารอื่น. หน้า 54-55

²⁹

ศรีนิล น้อยบุญแนว, บรรณาธิการ (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ฉบับหมอบรัดเล. กรุงเทพมหานคร, โฆสิต. หน้า 32

อย่างกรุงศรีอยุธยา³⁰ หากอยู่ไปจะเป็นอันตรายทั้งต่อกองทัพ ตัวเมืองและราษฎรถือเป็นมูลเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้พระเจ้าตากฯ ตัดสินพระทัยลงมาตั้งราชธานีที่กรุงธนบุรี

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเลือกเมืองธนบุรีแทนที่จะทำการฟื้นฟูบูรณะกรุงศรีอยุธยาว่ามีอยู่ 3 ปัจจัย ดังนี้

1) ปัจจัยทางด้านยุทธศาสตร์ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขนาดใหญ่อยู่ในภูมิภาคที่ข้าศึกสามารถมาได้ทั้งทางบกและทางน้ำ อีกทั้งยังผ่านการศึกสงครามมา ถ้าข้าศึกยกทัพเข้าตีกองทัพขนาดย่อมของสมเด็จพระเจ้าตากสิน อาจจะถูกดูแลป้องกันไว้ไม่ได้ ผิดกับกรุงธนบุรีซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่ มีป้อมปราการมั่นคงและไม่ห่างจากกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก มีอำนาจที่เมืองธนบุรีก็เหมือนมีอำนาจอยู่ในกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งอยู่ใกล้ทะเล ถ้าข้าศึกไม่มีทัพเรือมาด้วยก็ยากที่จะตีได้สำเร็จ แม้หากว่ารักษาไม่ได้ก็สามารถลงเรือยกทัพกลับไปเมืองจันทบุรีอย่างเดิมได้โดยสะดวก

2) ปัจจัยทางด้านการเมือง ด้วยเมืองธนบุรีตั้งปิดปากน้ำทางที่หัวเมืองเหนือทั้งปวงจะไปมากับต่างประเทศ เป็นที่กีดกันมิให้หัวเมืองเหนือที่ตั้งตัวเป็นใหญ่หาซื้อเครื่องศัสตราวุธยุทธภัณฑ์จากต่างประเทศได้

3) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล เรือสำเภาสามารถเข้ามาได้โดยง่าย อีกทั้งมีดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร

3.2.1.3 การสร้างกรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรีเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงตัดสินพระทัย ตั้งศูนย์กลางอำนาจรัฐ ณ ที่นี้ ได้โปรดเกล้าให้ก่อสร้างกำแพงเมืองป้องกันข้าศึก ระยะเวลาทำด้วยไม้ทองเหลืองเป็นการชั่วคราว จนถึงปี พ.ศ. 2316 จึงโปรดเกล้าหรืออริราชเจ้ากำแพงเมืองพระประแดง กำแพงค่ายโพธิ์สามต้น มาก่อกำแพงเมืองถาวรแทนไม้ทองเหลือง จากนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสิน โปรดเกล้าให้ขุดคลองเป็นคูเมืองโดยรอบ ปากตะวันตก เริ่มขุดตั้งแต่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ไปตามลำคลองบางกอกใหญ่ จนถึงคลองข้างวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) วกไปตามด้านหลังวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ไปออกคลองบางกอกน้อยที่วัดบางหว้าน้อย (วัดอมรินทราราม) แล้วเลียบตามแนวคลองบางกอกน้อยจนถึงแม่น้ำ ส่วนปากตะวันออกขุดจากแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหลังป้อมวิชัยประสิทธิ์ ไปตามแนวคลองตลาดทะเลที่ศาลเทพารักษ์หัวโตน³¹ เป็นเหตุให้กรุงธนบุรีกลายเป็นเมืองเอกแตก มีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลางเมือง ทางฝั่งตะวันตกประกอบไปด้วย พระราชวัง วัด ที่ทำการของหน่วยราชการ บ้านเรือนขุนนางและราษฎรทั่วไปรวมทั้งชุมชนซึ่งตั้งอยู่ภายในกำแพงเมือง ส่วนทางฝั่งตะวันออก ส่วนใหญ่เป็นชุมชนของชาวจีนและชาวจีนที่ได้รับการกวาดต้อนมาสร้างเมืองและที่อพยพมาในชั้นหลัง เป็นชุมชนที่ไม่หนาแน่นเท่าฝั่งตะวันตก

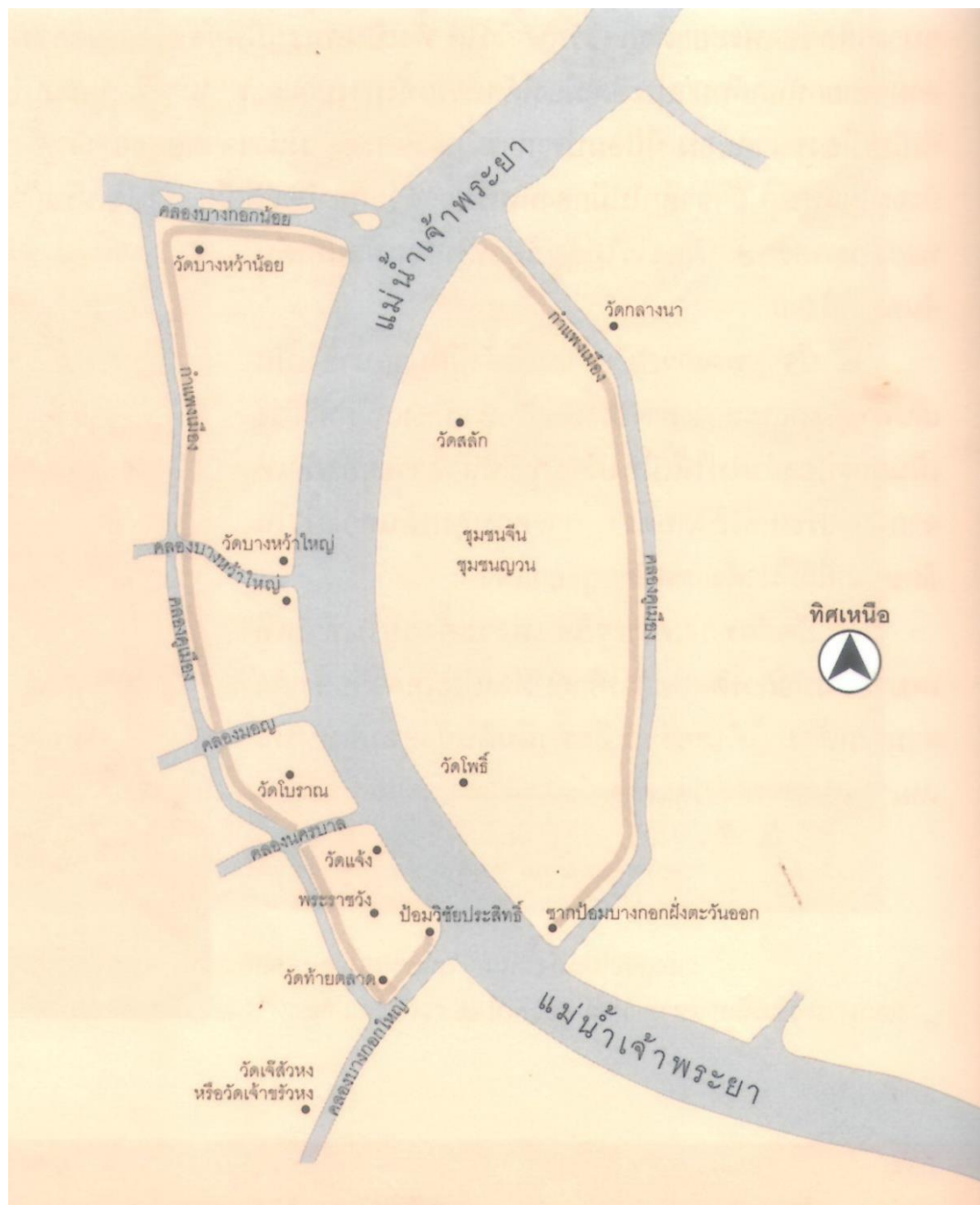
³⁰ กรมพระยา, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (2551). พงศาวดารเมืองไทยรบพม่า. กรุงเทพมหานคร, มติชน. หน้า 32

³¹ สุตารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 54-55

บริเวณนอกกำแพงเมืองทั้งสองฝั่งเป็นสวนผลไม้และทะเลตม สถานที่ทำนาข้าว เกษตรกรรม สำหรับใช้เลี้ยงชาวเมือง

อย่างไรก็ตามมีการสร้างและขยายตัวเมืองออกไป แต่ไม่พบหลักฐานสนับสนุนว่าพระเจ้าตากสินมหาราช มีพระราชประสงค์จะสร้างเมืองธนบุรีให้ใหญ่โตวิจิตรอลังการตั้งเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางแห่งพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมดีเทพของมหากษัตริย์ดังโบราณราชประเพณีมาตั้งแต่ครั้งอดีต ดังเห็นได้จากทั้งกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเลย

โดยภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงกอบกู้เอกราชและตัดสินพระทัยตั้งกรุงธนบุรีเป็นศูนย์กลางในการปกครอง ประชาชนที่เคยหนีกระจัดกระจายเพราะผลจากศึกสงครามไปตามแหล่งต่างๆก็อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งรกรากภายในกำแพงเมืองหลวงแห่งใหม่ ในขณะที่สภาพบ้านเมืองยังคงระส่ำระสาย ผู้คนอยู่ในสภาวะอดอยากขาดแคลนอาหาร ภารกิจสำคัญของ สมเด็จพระเจ้าตากสิน คือการฟื้นฟูเมืองขึ้นใหม่ให้ชาวบ้านชาวเมืองได้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปกติสุข ระบบต่างๆที่เคยมีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกว่าแทบล่มสลายทั้งหมด กิจการบ้านเมือง สภาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจการค้าขายกับต่างประเทศต้องทำการฟื้นฟูขึ้นใหม่ แม้ว่าระยะเวลา 15 ปี ของการครองราชย์จะทรงกระทำการศึกโดยตลอด แต่การนำพาประเทศชาติบ้านเมืองให้กลับมามีสภาวะปกติสุขก็ถือเป็นภารกิจที่ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ซึ่งส่วนมากจะยังคงยึดระบบระเบียบที่เคยมีในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีการปรับเปลี่ยนบางส่วนเพื่อให้เข้ากับสภาพปัจจุบันหรือบางปัจจัยที่อาจจะไม่เอื้ออำนวย

รูปที่ 17 แสดงแผนที่เมืองธนบุรี ขอบเขตของเมือง กำแพงเมืองและคูเมืองครอบคลุมทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา
(ที่มา: สุตารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 54)

3.2.2 ลักษณะสังคม การเมืองและการปกครอง

3.2.2.1 ระบบชุมชนมุสลิม

ในระยะแรกของการสร้างเมืองมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องมียุทธศาสตร์ในการปกครอง กลุ่มชน หรือชาวบ้านให้อยู่ในระเบียบ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงวิธีการเจรจาเกลี้ยกล่อมกลุ่มหรือชุมชนต่างๆ ให้ยอมอยู่ในการปกครอง โดยที่หัวหน้าชุมชนยังคงสามารถควบคุมดูแลกลุ่มหรือพรรคพวกของตนได้ แต่ในกรณีที่ทัพหลวงหรือทางการต้องการกำลังคนก็ต้องจัดเกณฑ์ส่งผู้คนเหล่านั้นมาช่วย แลกเปลี่ยนกับการได้เลื่อนยศตำแหน่งซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานให้ ทั้งนี้ได้ใช้วิธีการนี้กับทุกชุมชน

ลักษณะของการปกครองในระบบชุมชนมุสลิม ดังกล่าว ส่งผลให้เกิดภาวะที่มี ไพร่สม อยู่ในสังกัดมากกว่า ไพร่หลวง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการประนีประนอมเพื่อให้สามารถรักษาความสงบของบ้านเมืองต่อไปได้และเพิ่มความมั่นคงให้กับราชอาณาจักรได้โดยเร็ว³²

ในปี พ.ศ.2316 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีการสักระเบิดไพร่สมทั่วราชอาณาจักร คือ การใช้หมึกสักระเบิดไพร่ เมือง ที่ตั้งภูมิลำเนา และชื่อของมูลนายที่สังกัด ที่แขนซ้ายของไพร่ผู้ชาย ผู้ใดที่ไม่มีรอยสักจะถูกจับและลงโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ทราบว่าเป็นไพร่สังกัดกับใคร ป้องกันการทะเลาะวิวาทแย่งไพร่กัน ถือว่าเป็นการสักระเบิดไพร่ทั้งหมดครั้งแรกเพราะในสมัยอยุธยาที่มีการสักระเบิดเฉพาะไพร่หลวงและกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์

3.2.2.2 การบริหารราชการ

การบริหารราชการในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงรื้อฟื้นระบบราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาคือตำแหน่งขุนนางเมื่อครั้งกรุงเก่า อันได้แก่ อัครมหาเสนาบดี ประกอบไปด้วย สมุหกลาโหมและ สมุหนายก กับเสนาบดีอีก 4 กรม คือ กรมเวียง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา

ในการแต่งตั้งขุนนางขึ้นมารับตำแหน่ง พระองค์มักโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางเดิมหรือผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในขนบประเพณีเป็นอย่างดี ทำหน้าที่รับราชการในส่วนกลาง มียศศักดิ์สูงแต่มีไพร่ในสังกัดน้อยกว่าลูกน้องคนสนิทของพระองค์ ซึ่งความจริงควรที่จะมีไพร่มากกว่าตามฐานะของขุนนางและกฎเกณฑ์ประเพณีที่มีการกำหนดไว้ ส่วนการดูแลหัวเมืองต่างๆ พระองค์ทรงไว้วางพระทัยแต่งตั้งขุนพลคนสนิทไปเป็นเจ้าเมือง แม้ว่าต้องมีการลดศักดินาจากเดิม ในกรณีของพระยาสิทธิราชเดโช ถือศักดินาตามทำเนียบ 10,000 เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองพิชัยอันเป็นหัวเมืองตรี ถือศักดินาเพียง 5,000 เท่านั้น นอกจากนั้น ทางด้านเศรษฐกิจการค้าอันมีความสำคัญอย่างมาก พระองค์ทรงให้พระยาพิชัยไศสวริย์ซึ่งเป็นคนสนิทได้เป็นผู้ดูแล ทั้งนี้สังเกตได้ว่าบทบาทสำคัญในการปกครองบ้านเมือง สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงไว้วางพระทัยให้คนสนิทที่เคยร่วมรบกันมาตั้งแต่ยังเป็นพระยาตากเป็นผู้ทำหน้าที่มากกว่าจะให้ขุนนางเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาทำการบริหารบ้านเมือง

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 77

ในการปกครองและบริหารบ้านเมืองในสมัยกรุงธนบุรีสามารถสรุปและจำแนกได้ดังนี้ พระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดเปรียบเสมือนสมมุติเทพมีเจ้าฟ้าอินทพรพิทักษ์ดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชมีตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหารหรือสมุหพระกลาโหมมียศเป็นเจ้าพระยามหาเสนาและอัครมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือนหรือสมุหนายก(มหาดไทย) มียศเป็นเจ้าพระยาจักรีเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาเสนาบดีจตุสดมภ์ 4 กรมได้แก่

1) กรมเมือง (นครบาล) มีพระยามราชเป็นผู้บังคับบัญชา ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองภายในเขตราชอาณาจักร การบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรและการปราบโจรผู้ร้าย

2) กรมวัง (ธรรมาธิกรณ์) มีพระยาธรรมาธิกรณ์เป็นผู้บังคับบัญชาทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจการภายในราชสำนักและพิพากษาอรรถคดี

3) กรมคลัง (โกษาธิบดี) มีพระยาโกษาธิบดีเป็นผู้บังคับบัญชาทำหน้าที่เกี่ยวกับการรับจ่ายเงินของแผ่นดิน และติดต่อ ทำการค้ากับต่างประเทศ

4) กรมนา(เกษตรราชการ) มีพระยาพลเทพเป็นผู้บังคับบัญชาทำหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องสวนไร่นาและเสบียงอาหารตลอดจน ดูแลที่นาหลวง เก็บภาษีค่านา เก็บข้าวขึ้นฉางหลวงและพิจารณาคดีความเกี่ยวกับเรื่องโค กระบือ และที่นา

การปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองประเทศราชหัวเมืองชั้นใน จัดเป็นเมืองระดับชั้นจัตวา มีขุนนางชั้นผู้น้อยเป็นผู้ดูแลเมือง ไม่มีเจ้าเมือง ผู้ปกครองเมืองเรียกว่า ผู้รั้ง หรือ จำเมือง อำนาจในการปกครองขึ้นอยู่กับเสนาบดีจตุสดมภ์ หัวเมืองชั้นในสมัยกรุงธนบุรี ได้แก่ พระประแดง นนทบุรี สามโคก(ปทุมธานี)

หัวเมืองชั้นนอก หรือเมืองพระยามหานคร เป็นเมืองที่อยู่นอกเขตราชอาณาจักรออกไป กำหนดฐานะเป็นเมืองระดับชั้น เอก โท ตรี จัตวา ตามลำดับ หัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นอยู่กับอัครมหาเสนาบดีฝ่ายสมุหนายก ส่วนหัวเมืองฝ่ายใต้และหัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก ขึ้นอยู่กับกรมท่า(กรมพระคลัง) ถ้าเป็นเมืองชั้นเอก พระมหากษัตริย์ จะส่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ออกไปเป็นเจ้าเมือง ทำหน้าที่ดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ

- หัวเมืองชั้นนอกในสมัยกรุงธนบุรี ระดับเมืองชั้นเอก ได้แก่ พิษณุโลก, จันทบูรณ
- หัวเมืองชั้นนอกในสมัยกรุงธนบุรี ระดับเมืองชั้นโทได้แก่สวรรคโลก, ระยอง เพชรบูรณ
- หัวเมืองชั้นนอกในสมัยกรุงธนบุรี ระดับเมืองชั้นตรี ได้แก่ พิษณุโลก, นครสวรรค์
- หัวเมืองชั้นนอกในสมัยกรุงธนบุรี ระดับเมืองชั้นจัตวาได้แก่ ไชยบาดาล, ชลบุรี

3.2.2.3 กฎหมายบ้านเมือง

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมและชำระกฎหมายบ้านเมืองที่สูญหายไปมาชำระใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยหรือการตราขึ้นใหม่ เพื่อให้ราษฎรได้ผลประโยชน์มากขึ้น เช่น แก้ไขกฎหมายว่าด้วยการพนัน โดยให้ศาลเป็นผู้มีอำนาจตัดสินลงโทษ แทนที่แต่เดิมเคยให้นายตรานายบ่อนเป็นผู้ตัดสินเอง และยังห้ามนายตรานายบ่อนให้ผู้เล่นยืม³³ พระองค์ทรงเปิดโอกาสให้ราษฎรเฝ้าพระมหากษัตริย์ได้ตามรายนาง และไม่ต้องมีการวางตำรวจแมนป็นคอยระวังราษฎรที่มีอันตรายดังเช่นในอดีต คือมิได้ตรากฎหมายว่าด้วยการจุกช่องล้อมวง ทำให้พระราชอัธยาศัยขึ้นเป็นที่ชื่นชมของชาวต่างประเทศ ตามที่สังฆราชเลอบอง ผู้นำคริสตศาสนาซึ่งเดินทางเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรีได้บรรยายไว้ในจดหมายถึงผู้อำนวยการคณะมิสซังต่างประเทศ ดังปรากฏในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 ว่า

“ในธรรมเนียมของพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายทิศตะวันออกที่ไม่เสด็จออกให้ราษฎรเห็นพระองค์ ด้วยกลัวจะเสื่อมเสียพระเกียรติยศนั้น พระเจ้าตากทรงไม่เห็นชอบด้วยเลย พระเจ้าตากทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าคนธรรมดา เพราะฉะนั้นจึงไม่ทรงเกรงว่าถ้าเสด็จออกให้ราษฎรพลเมืองเห็นพระองค์และถ้าจะทรงมีรับสั่งด้วยแล้ว จะทำให้เสียพระราชอำนาจลงอย่างไร เพราะพระองค์มีพระประสงค์จะทอดพระเนตรการทั้งปวงด้วยพระเนตรของพระองค์เอง และจะทรงฟังการทั้งหลายด้วยกรรณของพระองค์...” ความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มีการวางพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่แตกต่างออกไปจาก กษัตริย์พระองค์ก่อนๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับสมมติเทพในคติความเชื่อทางศาสนา ลักษณะเฉพาะพระองค์ส่วนนี้เองทำให้พระองค์เป็นที่ยอมรับทั้งกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาเยือนและประชาชนทั่วไปซึ่งไม่เคยใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเท่านี้มาก่อน

3.2.3 เศรษฐกิจและการค้าขาย

ในช่วงเวลาแห่งการตั้งกรุงธนบุรีเกิดปัญหาความขาดแคลนด้านอาหารเป็นอย่างมากอันเป็นผลมาจากการศึกสงคราม สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านนี้โดยถือเป็นพระราชกรณียกิจเร่งด่วนเพื่อให้ราษฎรสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในช่วงเวลาเฉพาะหน้าเช่นนี้ พระองค์ให้ซื้อข้าวจากต่างประเทศ เช่น จากเมืองพุทโธมาศ ประเทศกัมพูชามาแจกจ่าย พร้อมกับเกณฑ์ไพร่จากขุนนางและเจ้านายให้มาช่วยกันทำนาปลูกข้าวนาปรัง ในระยะยาวทรงเพิ่มพื้นที่ทำนาด้วยการแปลงพื้นที่สวนนอกกำแพงพระนครทั้งสองฝั่งให้เป็นพื้นที่ทำนา ทั้งนี้มีข้อความปรากฏในพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับการพระราชทานข้าวสารและการทำนาปรังดังนี้ “...ข้าวสาร

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79

เป็นเกวียนละ 2 ชั่ง อาณาประชาราษฎร์ขัดสน จึงทรงพระกรุณาให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทำนาปรัง ...”³⁴

วิธีการเพิ่มพูนรายได้ให้แผ่นดินมีความรุ่งเรืองมากขึ้น ทรงเปิดประมูลค่าภาคหลวงชุดทรัพย์ที่มีผู้ฝังไว้ก่อนการเสียกรุง และทรงหารายได้จากภาษีอากร ส่วย และเครื่องบรรณาการต่างๆ จากหัวเมืองที่อยู่ภายใต้พระราชอำนาจ เพื่อเป็นทุนและเป็นสินค้าในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศซึ่งทรุดโทรมลงในช่วงของสงคราม³⁵ พระองค์ทรงให้ติดต่อชาวต่างชาติเพื่อสามารถที่จะส่งเรือสำเภากลับมาค้าขายในน่านน้ำของไทยได้ดังเช่นอดีต ทั้งชาติตะวันตกอย่าง อังกฤษและฮอลันดา หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่ค้าสำคัญกับจีน ทรงส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิฉินในขณะนั้น โดยมีข้อความปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “...มีทีก็กะแซยกมาแต่เมืองจีนยกไปตั้งการที่จะทำกรุงอังวะ จึงสั่งให้ทูตออกไปแจ้งราชกิจกรุงปักกิ่งเพื่อจะเสด็จพระราชดำเนินไปขนานบตีกรุงอังวะด้วยทัพจีน...”³⁶ และกล่าวถึงในนิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีนหรือ นิราศกวางตุ้ง เป็นบันทึกหลักฐานของการส่งคณะทูตโดยมีพระยาสุนทรภู่เป็นราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายจักรพรรดิเฉียนหลงอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้ายในสมัยกรุงธนบุรี³⁷ แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการติดต่อทางการทูตของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ กับจักรพรรดิฉินซึ่งอาจรวมไปถึงความสัมพันธ์ทางการค้าด้วย

อย่างไรก็ตามพระองค์สามารถรื้อฟื้นการค้าในระบบบรรณาการที่เคยทำรายได้อย่างงามให้แก่ราชอาณาจักรอยุธยามาก่อน ทั้งยังเป็นการสนับสนุนให้คนจีนโดยเฉพาะชาวแต้จิ๋วเดินทางเข้ามายังสยาม ด้วยการให้สิทธิพิเศษต่างๆ จนรู้จักกันในนาม “จีนหลง” ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนกำลังคนและแรงงานให้กับราชอาณาจักรได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้นเศรษฐกิจการค้าของกรุงธนบุรีจึงกลับฟื้นฟูลงขึ้นมาได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ประกอบกับข้าวปลาอาหารที่กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

³⁴ หนุมาน กรมฐาน, บรรณาธิการ. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ.

อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. หน้า 61

³⁵ สุดารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 74

³⁶ ศิลปาคร, กรม (2537). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร. หน้า 393

³⁷ หนุมาน กรมฐาน, บรรณาธิการ. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ.

อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. หน้า 230

3.2.4 ศิลปวัฒนธรรม

3.2.4.1 ด้านงานวรรณกรรม

เป็นที่ทราบกันว่าตลอดรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะการฉีกสงคราม แต่ในช่วงเวลาที่ปัจจัยต่างๆ ไม่เอื้ออำนวย พระองค์ก็ทรงให้ความสำคัญและพยายามทำการทำนุบำรุงวัฒนธรรมและศิลปกรรมที่ได้ถูกทำลายให้ฟื้นคืนขึ้นใหม่ โดยจะเห็นได้ชัดเจนจากการฟื้นฟูงานวรรณกรรมสำคัญ ได้แก่

- ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ด้วยพระองค์เองจำนวน 4 ตอน คือ ตอน พระมงกุฎประลองศร, ตอนหนุมานเกี้ยวนางวานริน, ตอนท้าวม้าวิรชวาความ, ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด

- ทรงสนับสนุนให้ หลวงสรวิจิต (หน) เขียน “อิเหนาคำฉันท์” กับ “ลิลิตเพชรมงกุฎ” ซึ่งได้เค้าเรื่องมาจากนิทานเวตาลปรณัม

- นายสวน มหาดเล็กในพระองค์ ได้แต่งโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ มีทั้งหมด 85 บท คำโคลงชุดนี้นอกจากจะได้รับการยกย่องว่าเป็นบทโคลงที่ไพเราะเรื่องหนึ่ง ยังให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์สามารถเป็นเอกสารช่วยสอบสวนเรื่องราวความเป็นไปในสมัยกรุงธนบุรีตอนต้นได้เป็นอย่างดี เพราะมีการบันทึกว่าแต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2314 อันเป็นช่วงระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเพิ่งรวบรวมอาณาจักรและสร้างความมั่นคงได้สำเร็จ

- พระยามหานุภาพ แต่งนิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน หรือนิราศเมืองกวางตุ้ง อันเป็นเสมือนจดหมายเหตุดอกถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ทรงแต่งตั้งคณะราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ณ กรุงปักกิ่งในรัชสมัยของจักรพรรดิเฉียนหลง นิราศเรื่องนี้แต่งเป็นกลอนสุภาพ บอกเล่าถึงการเดินทางของคณะทูตไทยไปเมืองจีน ซึ่งต้องฝ่าภัยอันตรายจากพายุและคลื่นลม ให้รายละเอียดถึงประเพณีการทูตของทั้งสองฝ่าย ตลอดจนสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตของชาวจีนในสมัย 200 กว่าปีมาแล้ว จึงนับเป็นวรรณคดีที่สำคัญเล่มหนึ่งในสมัยกรุงธนบุรี³⁸

- พระภิกษุอิน เมืองนครศรีธรรมราชแต่ง “กถุณาสอนน้องคำกลอน” นอกจากนี้ยังมี การแต่งนิทานอีกสองเรื่อง คือ นิทานปาจิตกุมารกลอนอ่านและนิทานคำกาพย์เรื่องพระโพธิสัตว์โกสามกนิ

³⁸ สุศารุา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 88

3.2.4.2 ด้านนาฏศิลป์และการละคร

สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงให้มีการฟื้นฟูงานเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละคร โดยให้ครูผู้เชี่ยวชาญการละครผู้หนึ่งของเจ้านครศรีธรรมราช เข้ามาเป็นครูฝึกการละครหลวงในพระราชวังกรุงธนบุรี แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจพระทัยในการฟื้นฟูด้านนาฏศิลป์และการละครให้กลับมารุ่งเรืองดังเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้ว่าสภาวะของบ้านเมืองยังไม่เอื้ออำนวยนัก

3.2.4.3 ด้านงานศิลปะและช่างฝีมือ

เนื่องจากบ้านเมืองอยู่ในสภาวะสงครามมาโดยตลอด ช่างฝีมือในแต่ละแขนงตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้หลบหนีเข้าศึกษาถูกจับเป็นเชลยบ้างเกิดความขาดแคลน พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมช่างเก่าที่มีและให้มีการฝึกงานด้านช่างฝีมือตามสาขาต่างๆ โดยช่างต่อเรือถือว่าได้รับความนิยมสูงสุด เนื่องจากในยุคสมัยนี้มีการต่อเรือรบและเรือสำเภาค้าขายเป็นจำนวนมาก ส่วนงานด้านศิลปกรรมปรากฏ “สมุดภาพไตรภูมิบูรพาณ” อันเป็นงานจิตรกรรมที่มีความประณีตงดงามถือว่าโดดเด่นที่สุดในยุคสมัยนี้ โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเขียนภาพในปี พ.ศ.2319 มีความยาวทั้งสิ้น 34.72 เมตร

3.2.5 การศาสนา

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงใส่ใจพระทัยในการฟื้นฟูการศาสนาอย่างจริงจัง ทั้งการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ การชำระพระไตรปิฎก รวมไปถึงการดูแลตรวจสอบคณะสงฆ์ ทั้งนี้ปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารหลังจากที่พระองค์ทรงรบศึกบางกุ้งเสร็จสิ้นได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งตั้งพระสังฆราชาคณะแล้วกำกับพระสงฆ์ทั้งปวงว่า “...ทรงพระราชศรีทธาจ้างให้หมู่เสนา ทหารพลเรือน สร้างพระวิหารเสนาสนะ กุฏิ มากกว่า 200 กุฏิ สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แล้วจึงตรัสพระราชทานโอวาทประกาศไว้ว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าของทั้งปวงจงตั้งสติอารมณ์ปรนนิบัติตั้งอยู่ในพระจตุปาริสุทธิศีลสังวรวินัยบัญญัติบริบูรณ์...”³⁹ พระองค์ทรงอุดหนุนปัจจัยด้านต่างๆ ให้กับพระสงฆ์และสามเณรดังนี้ “...จึงทรงพระกรุณาให้สังฆการี ธรรมการ ทำสารบาญชีพระสงฆ์ ผู้ใดบอกเล่าเรียนพระไตรปิฎกได้เป็นอันมาก จึงทรงถวายไตรผ้าเทศเนื้อละเอียด แล้วพระราชทานจตุปัจจัยแก่ เณร เณร ตามได้เล่าเรียนมากและน้อย...”⁴⁰ จากข้อความในพระราชพงศาวดารย่อมแสดงให้เห็นถึงการใส่ใจพระทัยที่จะฟื้นฟูด้านศาสนาของสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างชัดเจน

พระราชกรณียกิจของพระองค์ทางด้านการศาสนาที่สำคัญและทรงกระทำเป็นอันดับต้นๆ คือการจัดระเบียบสังฆมณฑลใหม่ ซึ่งมีการจัดประชุมขึ้นที่วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) โดยให้เหล่าคณะสงฆ์

³⁹ ศิลปากร, กรม (2537). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบทติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร. หน้า 358

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 359

เป็นผู้ทำการคัดเลือก พระสงฆ์ที่มีคุณธรรมและคุณสมบัติเหมาะสมขึ้นดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช หลังจากนั้นก็แต่งตั้งพระเถรานุเถระตามสมณศักดิ์ขึ้นใหม่ตามแบบแผนเดิม ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเรียบร้อยให้การปกครองสังฆมณฑล ในปี พ.ศ.2316 ได้ออกประกาศใช้พระราชกำหนดว่าด้วยศีลสิกขาเพื่อบังคับพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบพระวินัยที่ดี พระราชกำหนดฉบับนี้ถือเป็นกฎหมายเกี่ยวกับพระสงฆ์ฉบับแรกของประเทศไทย⁴¹

สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงมีความพยายามในการสังคายนาและรวบรวมพระไตรปิฎก โดยโปรดเกล้าให้มีการสืบหาต้นฉบับตามหัวเมืองสำคัญ และทำการคัดลอกไว้เพื่อสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวง อย่างไรก็ตามที่เสด็จเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อทำศึก มีข้อความระบุไว้ในพระราชพงศาวดารว่า “...ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตจัดพระไตรปิฎกลงบรรทุกเรือเข้ามากรุงเทพฯ แต่พอจำลองได้ทุกคัมภีร์แล้ว จึงจะเชิญออกมาส่งไว้ดั่งเก่า และพระอาจารย์ศรีซึ่งแตกหนีออกไปอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ให้นิมิตต์เข้ามาทูลสาธุกิจด้วย”⁴² พระอาจารย์ศรีในที่นี้ ภายหลังได้รับแต่งตั้งให้เป็น สมเด็จพระสังฆราช ณ วัดระฆังโฆสิตาราม ในคราวที่เสด็จทำศึกปราบเจ้าพระฝางก็ให้นำพระไตรปิฎกจากเมืองล้านนามาสอบทานกับฉบับจากเมืองนครศรีธรรมราช แต่ก็ปรากฏว่าสิ้นรัชกาลเสียก่อนที่จะสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงเสร็จ

ในการทำนุบำรุงวัดวาอารามนั้น พระองค์ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามสำคัญทั้งในเมืองหลวงคือกรุงธนบุรี และหัวเมืองสำคัญต่างๆ เช่น วัดมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช, วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทาราม), วัดบางยี่เรือเหนือ (วัดราชคฤห์) ฯลฯ และที่สำคัญทรงสถาปนาวัดที่ขนานพระราชมังคลาภิเษก 2 ข้าง ให้เป็นวัดในเขตพระราชฐาน คือ วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) นอกจากนี้ได้ทำการอัญเชิญพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากรหรือพระแก้วมรกตจากกรุงศรีสัตนาคนหุตครวที่กระทำการศึก มายังกรุงธนบุรี ประดิษฐานไว้ ณ วิหารที่สร้างขึ้นไว้ ณ ข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานหรือข้อระบุที่แน่ชัดว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเคยปลุกสร้างอาคารหลังใหม่ใดๆ ไว้ในวัดวาอาราม มีเพียงแต่การบูรณะซ่อมแซมให้กลับมาใช้งานได้เท่านั้น จึงเป็นส่วนที่ยากในการจะสันนิษฐานถึงสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงธนบุรี

พระราชศรัทธาโดยส่วนพระองค์ทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีความชัดเจนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมทางศาสนาของพระองค์อย่างมากมาย เช่น “...เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองสวางคบุรี สมโภชพระธาตุ 3 เวร แล้วเปลื้องพระภูษาออกจากพระองค์ทรงพระบรมธาตุ แล้วให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามและพระบรมธาตุให้บริบูรณ์ดั่งเก่าจึงเสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระ (บรมธาตุ) ณ พุ่ยัง 3 เวร แล้วเสด็จไปสมโภชพระบรมธาตุเมืองสวรรค์โลก” “...เสด็จพระราชดำเนินกลับลงมาประทับแรมนมัสการลาบูชาพระบรมธาตุลำปาง ด้วยดอกไม้ทองดอกไม้เงิน แล้วไถ่ครัวลาว 17 คนถวาย” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

⁴¹ สุตารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 80.

⁴² กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้น

ยิ่งความสนใจทางด้านสมาธิภาวนา ซึ่งได้เสด็จไปปฏิบัติกรรมฐานที่วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทาราม) รวมทั้งหมดกว่า 10 ครั้ง ดังมีปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารดังนี้ “...เสด็จไปบำเพ็ญพระกรรมฐาน ณ พระอุโบสถวัดบางยี่เรือ แล้วทรงพระปราสาทเลื่อมใสศรัทธาอุทิศถวายเรือ ขโมดยา ปิดทองทึบ หลังคาครีส์กหลายเหลี่ยมลำหนึ่ง คนพาย 10 คน พระราชทานเงินคนละ 2 ตำลึง และผ้าขาว ให้บวชเป็นปะขาวถวายไตรปิฎก พระทึบคู่ 1 สำหรับใส่วิธีอุปเทศพระกรรมฐาน...”⁴³ จากเหตุการณ์ต่างๆ ในพระราชพงศาวดารแสดงให้เห็นว่าการศาสนาเป็นพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่บ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว หรือในช่วง 5 - 6 ปีสุดท้ายก่อนสิ้นรัชกาล ทรงใส่พระทัยกับพระพุทธศาสนาจนเป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ที่สันนิษฐานกันในภายหลังว่านำไปสู่การสิ้นแผ่นดินของพระองค์

รูปที่ 19 ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณฉบับกรุงธนบุรี คำบรรยายพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องมหานครนิพพาน (ที่มา: สุดาราสุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 84)

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 392.

รูปที่ 20 ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิโบราณฉบับกรุงธนบุรี ตอนมารผจญ
(ที่มา: สุตารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 84)

รูปที่ 21 ตู้พระไตรปิฎกलयรัตนน้ำ สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ.2320
(ที่มา: สุตารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 90)

รูปที่ 22 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมนุมต่างๆในสมัยกรุงธนบุรี
(ที่มา: สุตารา สุจฉายา. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. หน้า 57)

รูปที่ 23 แผนที่กรุงธนบุรีเขียนโดยสายลับชาวพม่า

(ที่มา: หนุมาน กรรณฐาน, บรรณาธิการ (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. นนทบุรี, ศรีปัญญา. หน้า 161

3.3 สถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี: กรณีศึกษา

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรีซึ่งมีระยะเวลายาวนาน 15 ปี พบว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงมีพระราชกรณียกิจด้านการนำทัพออกศึกอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2320 - 2325 ซึ่งเป็นช่วง 5 ปีก่อนสิ้นสุริยสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นผู้นำทัพหลวงแทนพระองค์⁴⁴ ดังนั้นในระยะเวลา 5 ปี ท้ายสุดของรัชสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงประทับอยู่ในกรุงธนบุรีและมีความฝักใฝ่ใฝ่พระทัยในพระพุทธศาสนาด้านการเจริญกรรมฐาน ตลอดจนการดำเนินกิจการทางด้านสงฆ์ด้วยแนวทางที่แตกต่างออกไปจากโบราณราชประเพณี จนกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเหตุการณ์อันนำไปสู่การสิ้นสุริยสมัยของพระองค์อันเป็นที่ทราบโดยทั่วไป

ในระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเริ่มใฝ่พระทัยในพระพุทธศาสนาก็คงดำเนินพระราชกรณียกิจในการทำนุบำรุงวัดวาอารามสำคัญในละแวกใกล้เคียงพระราชวังกรุงธนบุรี ทั้งนี้เชื่อว่ามีข้อจำกัดในการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์ ด้วยอุปสรรคจากปัจจัยต่างๆ เช่น ระยะเวลาอันสั้นทรัพยากรที่กำลังขาดแคลนจากการฟื้นฟูประเทศ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่ไม่เพียงพอ ช่างฝีมือขาดช่วง เป็นต้น ดังนั้นการสรรค์สร้างงานสถาปัตยกรรมในยุคสมัยนี้จึงแทบไม่มีการพัฒนาจากในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก สันนิษฐานว่ามักจะเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เดิมให้ใช้งานได้เท่านั้น

สถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนมีเพียง ท้องพระโรงพระราชวังเดิม อันเป็นอาคารที่พระองค์ทรงใช้อีกว่าราชการในสมัยกรุงธนบุรี ถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมสำคัญเพียงแห่งเดียวที่มีการบันทึกว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ สถาปัตยกรรมอื่นนอกจากนี้มักเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารในพระอารามที่พระองค์ทรงให้การอุปการะ ไม่ว่าจะเป็นวัดโมลีโลกยารามและวัดอรุณราชวรารามอันเป็นวัดในเขตพระราชฐาน วัดระฆังโฆสิตารามอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชในสมัยกรุงธนบุรีและวัดอินทารามวรวิหารที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีความผูกพันและเสด็จไปเจริญกรรมฐานที่วัดแห่งนี้ถึง 10 ครั้ง อย่างไรก็ตามการศึกษาสถาปัตยกรรมสำคัญที่ตั้งอยู่ในพระราชวังและพระอารามที่กล่าวมาข้างต้นจะศึกษาเฉพาะสถาปัตยกรรมที่ได้พิจารณาจากหลักฐานและระบุแล้วว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่สืบเนื่องมาจากในสมัยกรุงธนบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเป็นสถาปัตยกรรมสำคัญในผังของทั้งพระราชวังและพระอารามแห่งนั้น โดยประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

44

ดูภาคผนวกเรื่องลำดับเหตุการณ์พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยกรุงธนบุรี

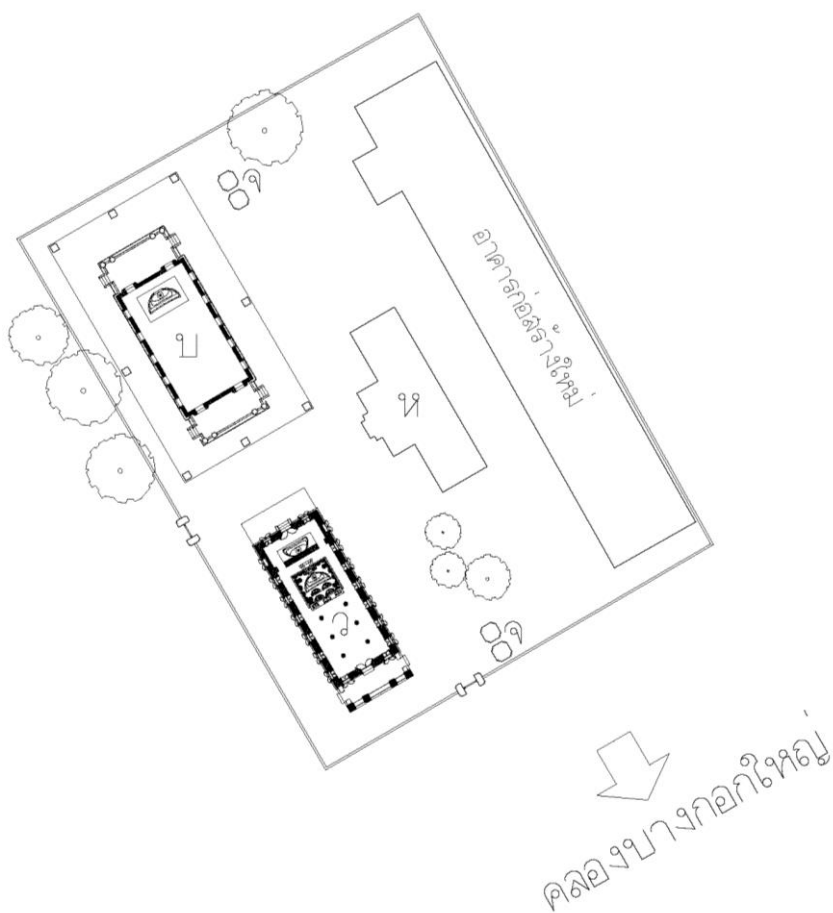
3.3.1 วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร

วัดโมลีโลกยารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิด ราชวรวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับอาณาเขตกองทัพเรือ
ทิศใต้	ติดกับคลองบางกอกใหญ่
ทิศตะวันออก	ติดกับอาณาเขตกองทัพเรือ
ทิศตะวันตก	ติดกับอาณาเขตกองทัพเรือและชุมชน

วัดโมลีโลกยารามเป็นวัดโบราณสร้างในสมัยอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าสร้างเมื่อใด ในอดีตเรียกว่า “วัดท้ายตลาด” เพราะอยู่ต่อจากตลาดเมืองธนบุรี จนเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีได้รวมอุปการวัดแจ้ง(วัดอรุณราชวราราม)และวัดท้ายตลาดเข้าไปในเขตพระราชวัง ทำให้ทั้งสองวัดเป็นพระอารามที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาตลอดรัชกาลต่อมาสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษาทั้งที่วัดแจ้งและวัดท้ายตลาดทรงตั้งพระมหาศรี วัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) เป็นพระเทพโมลี และภายหลังได้สถาปนา เป็นพระพุทโธษาจารย์และเจ้าอาวาสวัดท้ายตลาด เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์และสร้างพระอุโบสถและพระราชนามใหม่ว่า “วัดพุทธไสสวรรค” และโปรดเกล้าฯ ให้พระโอรสไปศึกษาในสำนักสมเด็จพระพุทโธษาจารย์ (ขุน) ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพุทโธษาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของเจ้านายในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก อีกทั้งเป็นพระราชกรณียาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จออกผนวช ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดใหม่ทั้งพระอาราม และพระราชนามใหม่ ว่า “วัดโมลีโลกยาราม” ภายหลังเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็น “วัดโมลีโลกยาราม” เมื่อครั้งที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เสด็จออกไปประทับกับพระราชโอรสคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชวังเดิมฝั่งธนบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรื้อพระตำหนักแดง ที่เคยประทับในพระบรมมหาราชวังไปสร้างถวายที่พระราชวังเดิมทั้งหมด ครั้นสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระตำหนักแดงไปสร้างถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม หลังจากสมเด็จพระพุทโธษาจารย์มรณภาพในปี พ.ศ.2386 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปสมเด็จพระพุทโธษาจารย์ (ขุน) ประดิษฐานไว้ในหอที่วัดโมลีโลกยารามเพื่อสักการบูชาเวลาเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชนามว่าพระภิกษุ จนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ สร้างกุฏิติกเจ้าอาวาส หอสดมภ์ และหอกวาง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎกซึ่งเป็นโบราณสถานของวัดและเสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐินในปีพุทธศักราช 2418 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงจัดลำดับพระอารามหลวงให้วัดโมลีโลกยารามเป็นพระ

อารามหลวงชั้นโท ชนิด ราชนววิหาร และได้เสด็จพระราชดำเนินทอดถวายผ้าพระกฐินในปีพ.ศ.2458และสืบเนื่อง
เป็นพระราชประเพณีมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

ป	พระอุโบสถ	ห	หอประดิษฐานรูปหล่อ
ว	พระวิหารนางเกวียน		พระพุทธรูปเสนาจารย์(ขุน)
จ	พระเจดีย์		

ผังเขตพุทธาวาสวัดโมลีโลกยาราม

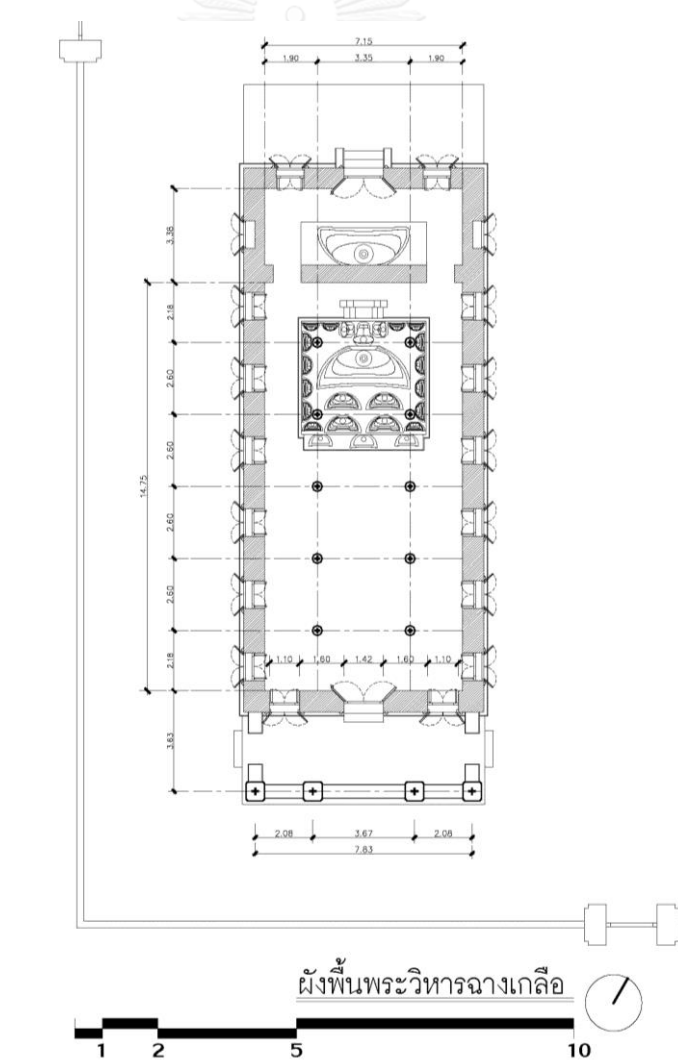

แผนผังที่ 2 ผังเขตพุทธาวาสวัดโมลีโลกยาราม

ผังบริเวณ

วัดโมลีโลกยาราม แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาสโดยแต่ละเขตมีการกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจนด้วยกำแพงก่ออิฐถือปูนล้อมรอบ ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหารฉางเกลือ หอประดิษฐานรูปหล่อพระพุทโธษาจารย์(ขุน)และอาคารเรียนพระปริยัติธรรมอาคารพระอุโบสถและวิหารฉางเกลือวางตัวอยู่ในแนวแกนเดียวกันหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นทิศทางของคลองบางกอกใหญ่ ส่วนอาคารหอประดิษฐานรูปหล่อพระพุทโธษาจารย์(ขุน)และอาคารเรียนพระปริยัติธรรมหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขตพุทธาวาสและของวัด ประกอบด้วยตำหนักไม้สมเด็จพระพุทโธษาจารย์(ขุน) และกุฏิสงฆ์แบ่งเป็นคณะต่างๆ ส่วนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขตสังฆาวาสเป็นที่ตั้งของศาลาการเปรียญและศาลาสำหรับพระภิกษุ สามเณรเรียนพระปริยัติธรรม

แผนผังที่ 3 ไลน์แสดงผังพื้นพระวิหารฉางเกลือและกำแพงแก้วกันเขตพุทธาวาส

พระวิหารฉางเกลือ

พระวิหารฉางเกลือเป็นอาคารในเขตพุทธาวาสหลังเดียวที่อยู่ร่วมสมัยกรุงธนบุรีสันนิษฐานว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วิหารของวัดแห่งนี้และใช้งานเป็นฉางเกลือสำหรับกักเก็บเสบียงในช่วงการศึกจนภายหลังจึงเรียกกันว่าพระวิหารฉางเกลือมาจนถึงทุกปัจจุบัน

พระวิหารฉางเกลือเป็นอาคารทรงไทยมีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 7 ห้องเสามีเสาร่วมในหลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น 3 ตับซ้อนบนคลุมช่อ 5 ห้องเสากลางถัดลงมาเป็นหลังคาชั้นลดด้านหน้าคลุมมุขทางเข้าและด้านหลังคลุมห้องสุดท้ายของอาคาร หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาปั้นปูนประดับปั้นลมยอดจั่วประดับช่อฟ้าปูนปั้นยื่นไชราหน้าจั่ว

หน้าบันก่ออิฐฉาบปูนประดับลวดลายปูนปั้นรวบยอดด้านบนสุดปั้นเป็นรูปดอกไม้อยู่ในโถงแจกันบริเวณกลางหน้าบันลวดลายประกอบปั้นเป็นแม่ลายพฤกษชาติประกอบด้วยดอกพุดตานและใบเทศเป็นเถาออกจากใจกลางหน้าบันด้านล่างหน้ากระดานฐานพระปั้นปูนเป็นลวดลายเฟืองอุษะ

ผนังพระวิหารเป็นผนังรับน้ำหนักก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาวฐานพระวิหารเป็นฐานปัทม์กึ่งกลางผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระวิหารเป็นประตูขนาดด้วยหน้าต่าง 2 ข้างข้างละ 1 บานซุ้มประตูลักษณะเป็นทรงอย่างเทศปั้นปูนอยู่ในกรอบทรงสามเหลี่ยมตอนบนตรงกลางของซุ้มเป็นลายดอกพุดตานออกจากลายคล้ายแจกันอย่างเทศลวดลายประกอบเป็นดอกพุดตานขนาดย่อมและใบเทศลักษณะคล้ายกับลวดลายหน้าบันพระวิหารส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลังพระวิหารมีประตูและหน้าต่างตำแหน่งเดียวกับด้านหน้าซุ้มประตูลักษณะคล้ายด้านหน้าแต่ลวดลายประกอบอย่างดอกพุดตานและใบเทศลงผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบทาสีขาวไม่ทำเสาอิงเงาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 7 ตำแหน่งตามจำนวนห้องเสาซุ้มหน้าต่างเป็นทรงอย่างเทศงานปูนปั้นประดับตกแต่งด้วยลวดลายพฤกษชาติเป็นดอกพุดตานและใบเทศคล้ายซุ้มประตูด้านหลังวิหารแต่มีขนาดย่อมกว่าบานประตูด้านนอกทาสีเข้มเขียนลายรดน้ำรูปต้นไม้และธรรมชาติแบบศิลปะจีนบานหน้าต่างด้านในเขียนภาพเทวดาตามคติความเชื่อเช่นเดียวกับบานประตู

มุขทางเข้าด้านหน้าก่อเป็นฐานเขียงตั้งเสารับหลังคามุข 4 ต้นระหว่างเสากันผนังปูนปั้นประดับกระเบื้องปูลีเขียวทำบันไดทางขึ้นอยู่ด้านข้างประตูด้านหลังมีผนังพลึงที่โค้งปลายพลึงที่บันไดปั้นปูนอย่างเทศด้านบนสุดตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปสิงห์ขนาดย่อม

ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยล้อมรอบด้วยพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดย่อม 14 องค์ด้านหน้าพระพุทธรูปประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยและพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัยอีก 7 องค์ด้านหลังพระพุทธรูปประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางปาลีไลยก์และพุทธสาวกหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือหรือทางด้านหลังพระวิหารฐานซุกชีพระพุทธรูปประดับลวดลายปูนปั้นปิดทองคำเปลวประดับกระจกสีทั้งหมดรองรับด้วยชั้นฐานสิงห์บัวลูกแก้วอกไก่ฉาบปูนทาสีขาวพื้นวิหารปูพรมสีแดงผนังฉาบปูนเรียบทาสีขาวเพดานภายในสีแดงชาดตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองเป็นดาวเพดานเสาร์ร่วมในเป็นเสาแปด

เหลี่ยมประดับบัวปลายเสารูปแบบบัววงฉาบปูนเรียบทาสีขาวที่ห้องสุดท้ายของพระวิหารกั้นผนังเพิ่มเป็นอีกห้อง
ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิหันพระพักตร์ไปทางด้านทิศเหนือมีรูปพระสาวกประนมมือนั่งขนานทั้งสองข้าง รูป
เคารพทั้งหมดประดิษฐานบนฐานชุกชีและฐานปัทม์พระวิหารส่วนนี้เขียนภาพตกแต่งฝาผนังเป็นลายเทพพนม

รูปที่ 24 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหลังวิหารฝั่งประตูทางเข้าเขตพุทธาวาส

รูปที่ 25 และ รูปที่ 26 แสดงลักษณะของพนักระเบียงมุขหน้าพระวิหารฉางเกลือ

รูปที่ 27 แสดงลักษณะของการตกแต่งหน้าบันและเครื่องถ่ายองค์ด้านหน้าวิหาร

รูปที่ 28 และ รูปที่ 29 ลักษณะของการประดับตกแต่งประตูด้านหน้า (ซ้าย) และด้านหลัง (ขวา) พระวิหารฉางเกลือ

รูปที่ 30 และ รูปที่ 31 รูปแบบของการประดับตกแต่งซุ้มเหนือกรอบหน้าต่างเป็นลวดลายอย่างเทศและพระพุทธรูปปางสมาธิ มีชื่อเรียกว่า “พระปรเมศ” ที่ห้องด้านหลังพระวิหาร

รูปที่ 32 ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์บนฐานชุกชี

3.3.2 วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร

วัดอรุณราชวรารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ 27 ไร่ 2 งาน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับโรงเรียนประถมทวีธาภิเศกและคลองวัดแจ้ง
ทิศใต้	ติดกับพระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร
ทิศตะวันออก	ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันตก	ติดกับถนนอรุณอมรินทร์

เดิมวัดอรุณราชวรารามเป็นวัดโบราณ สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกกันว่า “วัดมะกอก” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “วัดมะกอกนอก” สันนิษฐานว่าเรียกตามชื่อตำบลที่ตั้งวัด ซึ่งเรียกกันว่าบางมะกอก ต่อมาสร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่งลึกเข้าไปในคลองบางกอกใหญ่ (แนวแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) ซึ่งเรียกว่า “วัดมะกอกใน” (ปัจจุบันคือวัดนวลนรดิศ) ยังมีพระอุโบสถและพระวิหารเก่าอยู่บริเวณหน้าพระปรางค์

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรียกว่า “วัดแจ้ง” เนื่องจากภายหลังที่ทรงกอบกู้เอกราชของชาติได้แล้ว ทรงมีพระราชประสงค์จะย้ายราชธานีมาตั้งที่กรุงธนบุรีจึงเสด็จกรีธาพลถ่วงลงมาทางชลมารค พอถึงหน้าวัดมะกอกนอกก็สว่างหรือรุ่งแจ้งพอดี ทรงพระราชดำริเห็นเป็นอุดมมหายามงคลฤกษ์ โปรดให้เทียบเรือพระที่นั่ง เสด็จไปสักการบูชาพระมหาธาตุ (คือพระปรางค์เดิมสูงประมาณ 8 วา)

ต่อมา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเลือกสถานที่ตั้งเมืองธนบุรีเดิมเป็นที่สร้างพระราชวังหรือที่ปัจจุบันเรียกว่าพระราชวังเดิม วัดแจ้งจึงอยู่บริเวณกลางพระราชวัง ยกเลิกไม่ให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษา ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและพระวิหารใหม่ เป็นการถือแบบอย่างการสร้างพระราชวังแบบเดียวกับสมัยสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา ที่สร้างวัดไว้ภายในพระราชวัง

ครั้งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงย้ายเมืองหลวงไปอยู่ฝั่งตะวันออก ซึ่งต้องสร้างพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรสถานมงคลใหม่ โปรดให้เกณฑ์คนเรืออิฐก้ำแพงเมืองกรุงเก่าและก้ำแพงเมืองธนบุรีมาใช้สำหรับสร้างเมืองใหม่ รวมทั้งสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นภายในบริเวณพระบรมมหาราชวังด้วย ทรงให้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากวัดแจ้งมาประดิษฐานไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อ พ.ศ. 2327 โปรดให้มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ที่วัดแจ้งต่อไปได้และทรงแต่งตั้งให้พระปลัดสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) เป็นพระโพธิวงศาจารย์ครองวัดแจ้ง ในปีพ.ศ. 2328 โปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จมาประทับอยู่ที่พระราชวังเดิมและทรงมอบหน้าที่ให้บำรุงดูแลวัดแจ้ง

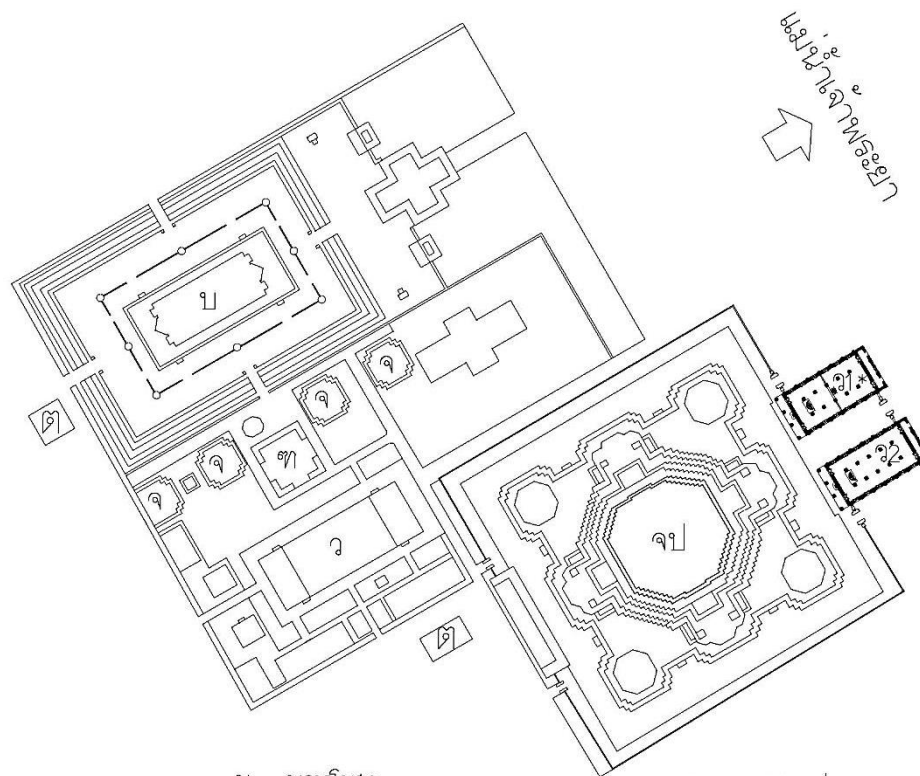
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงบูรณะต่อและโปรดให้สร้างพระอุโบสถและพระวิหารต่อจากที่ทรงได้เริ่มมาแล้ว พร้อมทั้งพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถ ปั้นหุ่นพระพุทธรูปด้วยฝีพระหัตถ์ และโปรดให้หล่อขึ้นประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถซึ่ง ต่อมารัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่าพระพุทธธรรมมิศรราชโลกธาตุดิลกนออกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้สร้างศาลาการเปรียญและให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นแม่กองสร้างปรับปรุงกุฏิใหม่ บูรณะพระอุโบสถและพระวิหารเก่าหน้าพระปรางค์ สร้างเมรุปูนขนาดใหญ่ด้านหลังวัด เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงมีงานฉลองในปี พ.ศ.2363 และพระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดอรุณราชธาราม” ต่อมาทรงให้เสริมพระปรางค์ซึ่งประดิษฐานอยู่หน้าวัดจากแต่เดิมที่สูง 8 วา ให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร หลังจากโปรดให้ลงมือขุดรากพระองค์ก็ทรงเสด็จสวรรคตเสียก่อน ในปี พ.ศ.2367

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชธารามต่อ ทรงรื้อกุฏิสงฆ์ที่สร้างแบบขัดแตะถ่อปูนเป็นกุฏิเครื่องก่อตามพระราชนิยม พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ทำการก่อสร้างเสริมพระปรางค์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิมจนสำเร็จในรัชกาล ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างภายในวัดเพิ่มเติมและอัญเชิญ พระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาบรรจุไว้ในพระพุทธรูปของพระประธานในพระอุโบสถ หลังจากงานปฏิสังขรณ์เสร็จสิ้นพระองค์ได้พระราชทานนามวัดใหม่ คือ วัดอรุณราชวราราม ดังปัจจุบัน

ผังบริเวณ

วัดอรุณราชวราราม แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระอุโบสถ พระระเบียง พระวิหาร พระมณฑป พระเจดีย์และหอไตร กลุ่มอาคารส่วนนี้มีพระอุโบสถเป็นอาคารประธานอยู่ในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก อาคารแวดล้อมวางผังอยู่ในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก และเหนือ-ใต้ เข้าหาแกนพระอุโบสถ โดยมีพระวิหารตั้งถัดมาทางด้านทิศใต้และวางตัวอยู่ในแนวแกนเดียวกับพระอุโบสถ กลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาสอีกส่วนคือ พระปรางค์ประธาน โบสถ์น้อยและวิหารน้อย ทั้งหมดตั้งถัดจากกลุ่มอาคารส่วนแรกมาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยโบสถ์น้อยและวิหารน้อยวางผังคู่ขนานกันในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตกอยู่ด้านหน้าพระปรางค์ประธานซึ่งมีกำแพงกั้นล้อมรอบ ส่วนเขตสังฆาวาสตั้งถัดไปทางด้านทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาส พื้นที่ทางมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดเป็นเขตประกอบพิธีฌาปนกิจประกอบด้วยเมรุและศาลาสวดอภิธรรม บริเวณด้านทิศตะวันออกหน้าวัดติดแม่น้ำเจ้าพระยา มีพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ประดิษฐานอยู่ริมแม่น้ำ รวมทั้งท่าเรือและศาลาท่าน้ำ 4 หลัง

ป	พระอุโบสถ	ว2	พระวิหารคู่
จป	พระเจดีย์พุทธปรังก์ประธาน	จ	พระเจดีย์
ว	พระวิหาร	ท	พระมณฑป
ว1*	พระวิหารคู่	ด	หอไตร
(โปลงน้อยล้อมเด็จพระเจ้าตากสินฯ)			

ผังเขตพุทธาวาสวัดอรุณราชวราราม

ผังพื้นที่ 4 ผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดอรุณราชวราราม

ที่มา : ศิริวรรณ เวชวิทย์, “พุทธปรังก์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

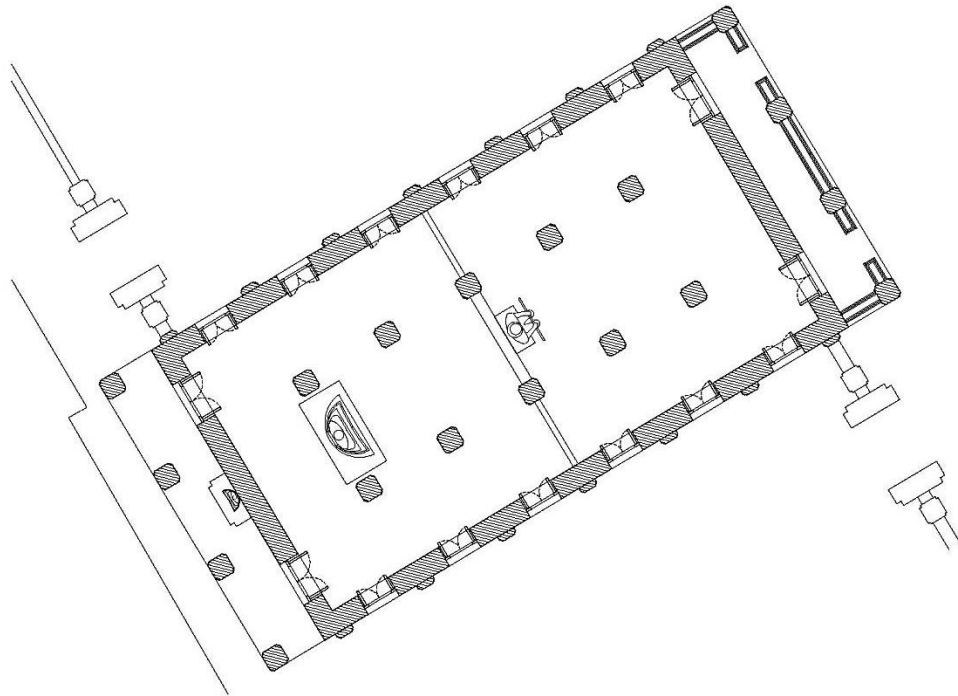
สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 370.

โปลงน้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

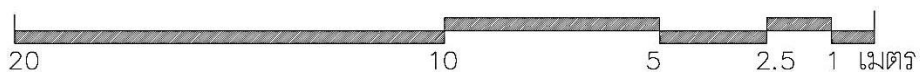
โปลงน้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นอาคารที่สันนิษฐานว่าอยู่ร่วมสมัยกรุงธนบุรี ตั้งอยู่ในตำแหน่งด้านหน้าหรือทิศตะวันออกของพระปรังก์ประธาน โดยมีวิหารน้อยตั้งคู่ขนานอยู่ทางด้านทิศใต้ อาคารทั้งสองหลังนี้มีลักษณะใกล้เคียงกันจนแทบเหมือนกันทุกประการ นอกจากรายละเอียดในการประดับตกแต่ง โดยโปลงน้อยและวิหารน้อยไม่ปรากฏข้อมูลว่าสร้างขึ้นในสมัยใดแต่น่าจะมีมาก่อนพระอุโบสถและพระวิหารที่ใช้ในงานในปัจจุบันซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 ทั้งนี้ในพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีมีการกล่าวถึงพระอุโบสถเดิมวัดแจ้งไว้ว่า ได้มีการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากกรุงศรีสัตนาคนหุตมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงธนบุรี ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินทรง

ให้สร้างอาคารลักษณะ โรง ขึ้นสำหรับประดิษฐานพระแก้วมรกตเป็นการชั่วคราวในบริเวณข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระอุโบสถเดิมวัดอรุณาในสมัยกรุงธนบุรี

ผังพื้นพระวิหารวัดอรุณราชวราราม

แผนผังที่ 5 ผังพื้นพระวิหาร (โบสถ์น้อย) ด้านหน้าพระปรางค์

โบสถ์น้อยเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลายอง ก่ออิฐถือปูน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 6.80 เมตร ยาว 13.20 เมตร โดยประมาณ เป็นอาคารขนาด 6 ห้องเสา ที่ด้านสกัดหน้าและหลังทำเป็นระเบียงทางเข้ายื่นออกมา หลังคาของโบสถ์น้อย เป็นหลังคา 2 ชั้น 3 ตับ ชั้นบนเป็นหลังคาของช่วง 4 ห้องเสา กลาง ถัดลงมาทำเป็นหลังคาชั้นลดด้านหน้าและด้านหลัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ประดับเครื่องลายอง ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีโชนาหน้าจั่วหน้าบันหลักมีสัดส่วนบีบแคบประดับลวดลายปูนปั้นก้านแย่งแม่ลายไบเทศแบ่งพื้นที่หน้าบันหลักกับชั้นลดด้วยหน้ากระดานฐานพระ หน้าบันชั้นลดฉาบปูนเรียบทาสีขาว

ผนังโบสถ์น้อยก่อเป็นผนังรับน้ำหนักรองรับด้วยฐานบัวคว่ำ ผิวผนังด้านนอกและฐานอาคารฉาบปูนเรียบทาสีขาว ผนังด้านหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังมีประตูทางเข้าด้านละ 2 ตำแหน่ง บานประตูด้านนอกเขียนลายรดน้ำรูปทหารอย่างโบราณพื้นหลังแม่ลายพุกกะพงาดิ บานประตูภายในเขียนภาพจิตรกรรมรูปทวารบาล กรอบเข็ดหน้าประดับลวดลายลงรักปิดทอง ไม่ประดับตกแต่งกรอบซุ้มประตู ผนังหุ้มกลองด้านหลังภายนอกประดิษฐานพระสังกัจจายน์บนฐานปัทมที่กึ่งกลางผนัง

ผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบและก่อเป็นเสาอิงประดับตกแต่งบัวปลายเสาแบ่งผนังด้านข้างออกเป็นห้องเสา ทำช่องหน้าต่างด้านละ 6 ตำแหน่ง บานหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำแม่ลายพุกกะพงาดิ บานหน้าต่างภายในเขียนภาพจิตรกรรมรูปฉัตรเบญจาและลายดอกไม้ร่วง ไม่ประดับตกแต่งซุ้มหรือกรอบซุ้มหน้าต่าง

ด้านหน้าและด้านหลังโบสถ์น้อยทำเป็นระเบียงยื่นออกมาลึกระมาณ 1 เมตร มีความกว้างเท่ากับระยะด้านสกัดคือประมาณ 6.80 เมตร ฐานของส่วนระเบียงเป็นฐานเขียนงานปูนปั้นทาสีขาว ระเบียงทางเข้านี้คลุมด้วยหลังคาเป็นเพิงโดยส่วนที่สูงที่สุดชนกับผนัง ส่วนปลายชายหลังคาลาดลงรับด้วยเสาเครื่องก่อหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมไม่ประดับบัวปลายเสาจำนวน 4 ต้นหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ขอบหลังคาทั้งสองด้านปั้นปูนประดับปลายชายหลังคาประดับด้วยเสา ผนังระเบียงมีเฉพาะด้านหน้างานเครื่องก่อทาสีขาวสูงประมาณ 70 ซม. ประดับด้วยกระเบื้องปูลี่สีขาว มีทางขึ้นอยู่ด้านหน้า 2 ตำแหน่ง ตรงกับประตูทางเข้า-ออก

ภายในโบสถ์น้อยประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธานและบนฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดย่อมอีกประมาณ 20 องค์ เบื้องหน้าฐานชุกชีพระพุทธรูปประธานประดิษฐานพระบรมรูปหล่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับบนพระแท่น บริเวณโดยรอบพระบรมรูปประดับตกแต่งด้วยเครื่องตกแต่งแบบจีน เช่น โคมจีน ป้ายตัวอักษรจีน ฯลฯ ผนังภายในโบสถ์น้อยฉาบปูนเรียบทาสีขาว โครงสร้างหลังคาทาสีแดงชาดประดับลายฉลุปิดทอง เพดานประดับดาวเพดานงานลายฉลุปิดทอง

รูปที่ 33 ทศนิยมภาพโบสถ์น้อยแสดงให้เห็นความสูงส่วนเรือนที่น้อยกว่าเมื่อเทียบกับหลังคา

รูปที่ 34 มุมมองจากด้านข้างวิหารน้อยซึ่งมีลักษณะเหมือนกันกับโบสถ์น้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รูปที่ 35 ป้ายแสดงชื่อโบสถ์น้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รูปที่ 36 ภาพเขียนลายรดน้ำหน้าบานประตูภายนอกโบสถ์น้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รูปที่ 37 ลักษณะของการประดับตกแต่งส่วนหลังคาหน้าจั่วด้วยเครื่องถ้วยรองรับทั้งการตกแต่งหน้าบัน

รูปที่ 38 พระสังกัจจายน์ประดิษฐานที่ริมนอกผนังด้านมุขหลังโบสถ์น้อย

รูปที่ 39 และ รูปที่ 40 พระบรมรูปหล่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและการประดับตกแต่งภายในโบสถ์น้อย

รูปที่ 41 พระแท่นไม้สักทองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวางแสดงอยู่บริเวณริมผนังหุ้มกลองด้านหน้าโบสถ์น้อย

3.3.3 วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

วัดระฆังโฆสิตาราม เป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

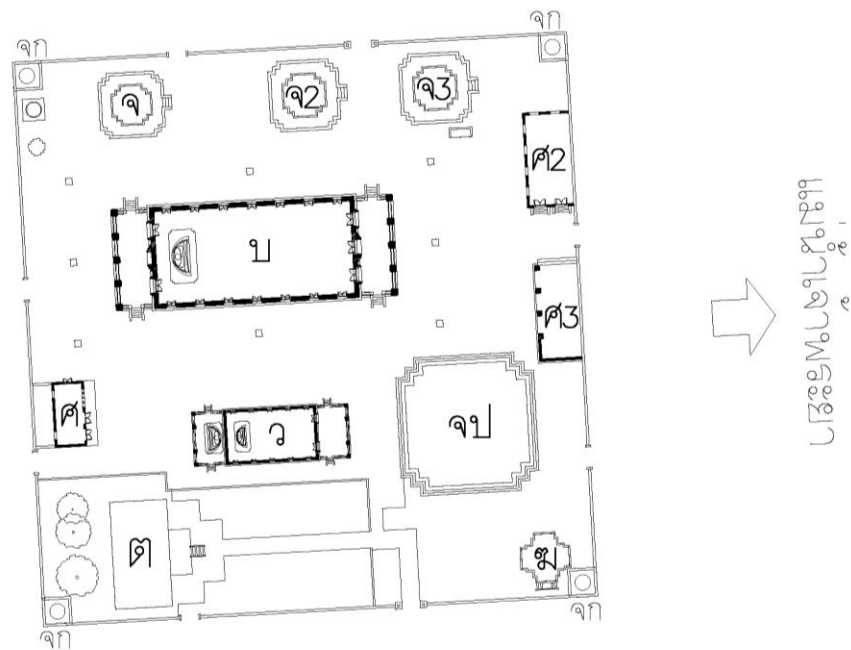
ทิศเหนือ	ติดกับที่ดินเอกชน
ทิศใต้	ติดกับคลองวัดระฆังตรงข้ามกรมอุทการเรือ
ทิศตะวันออก	ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันตก	ติดกับที่ดินเอกชน

วัดระฆังโฆสิตารามเดิมเป็นวัดโบราณชื่อ “วัดบางว่าใหญ่” (บางแห่งเรียก บางหัวใหญ่) สร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดสร้าง ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสร้างกรุงธนบุรีเป็นราชธานีอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา พระราชวังที่ประทับของพระองค์อยู่ใกล้กับวัดบางว่าใหญ่ จึงทรงปฏิสังขรณ์และยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง แล้วอาราธนาพระอาจารย์ศรีผู้ทรงคุณทางวิปัสสนาธุระมาจาก นครศรีธรรมราช โปรดให้ครองวัดนี้และทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชในปลายรัชกาล สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ถวายวิสัยทัศน์ไม่เป็นที่ถูกพระราชหฤทัย จึงถูกลงพระราชอาญาและถอดสมณศักดิ์พร้อมกับพระพิมลธรรม วัดโพธาราม และสมเด็จพระพุฒาจารย์วัดบางว่าน้อย สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) จึงจำต้องลี้ภัยไปอยู่กรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ โปรดให้อาราธนากลับมาครองวัดบางว่าใหญ่อีกครั้งและสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชตามเดิม นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชกาลที่ 1 วัดบางว่าใหญ่เป็นวัดในความอุปถัมภ์ของเจ้านายวังหลัง เพราะสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี (สา) พระเชษฐภคินีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและเป็นพระชนนีของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ทรงมีตำแหน่งที่ประทับอยู่ติดกับวัดนี้ จึงทรงปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในครั้งนั้น มีการขุดพบพระขี้ผึ้งลูกหนึ่งซึ่งมีเสียงดังไพเราะมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงขอไปไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยทรงสร้างระฆังมาทดแทน 5 ลูก จากนั้นได้พระราชทานนามวัดใหม่เป็น “วัดระฆังโฆสิตาราม” ด้วยเหตุที่ขุดพบพระขี้ผึ้งในวัดนี้ และเพื่อฟื้นฟูแบบแผนประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยาที่มีวัดชื่อ “วัดระฆัง” (สันนิษฐานว่า คือวัดวรโพธิ์) อยู่ใกล้วังหลวงเช่นกัน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนชื่อวัดระฆังเป็นวัด “วัดราชคณฺธิยาราม” (คณฺธิ แปลว่า ระฆัง) แต่ไม่มีคนนิยม จึงยังคงเรียกกันว่าวัดระฆังอยู่จนปัจจุบันนี้

วัดระฆังได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อีกในรัชกาลที่ 3 เพราะในครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้เสนาสนะสงฆ์ ลูกกลามจากทิศใต้ลามไปยังทิศตะวันตกและไหม้ตำแหน่งทองอันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในพระราชวังเดิม ซึ่งรัชกาลที่ 1 โปรดให้รื้อมาปลูกไว้ที่วัดระฆังเป็นตำแหน่งที่ประทับของพระสังฆราชในการ

ปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ได้สร้างพระอุโบสถขึ้นอีกหลังหนึ่งให้ใหญ่กว่าเดิม แล้วยกพระอุโบสถเดิมเป็นพระวิหาร ขยายเขตวัดด้านเหนือให้กว้างออกไป และสร้างเสนาสนะสงฆ์เพิ่มขึ้นอีกมากมาย โดยเหตุที่วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่และเป็นแหล่งรวบรวมโบราณสถานชั้นเอกอันทรงคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทั้งยังเป็นสำนักแห่งสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะผู้เป็นที่เคารพเลื่อมใสอย่างสูง จากคนทั่วไปอีกหลายองค์วัดระฆังจึงเป็นวัดที่ได้รับการทะนุบำรุงและบูรณปฏิสังขรณ์เป็นอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ในทุกรัชกาลจนทุกวันนี้

บ	พระอุโบสถ	จ3	เจดีย์นราเทเวศน์
ว	พระวิหาร (อุโบสถเดิม)	จก	เจดีย์ทรงกลม
จป	พระเจดีย์ทรงปรางค์	ค	ศาลา
จ	เจดีย์เหลี่ยมบริรักษ์	ค2, ค3	ศาลาคู่
จ2	เจดีย์นเรศโยธี	ต	หอไตร
		ส	หอระฆัง

ผังเขตพุทธาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม

50 25 10 5 เมตร

แผนผังที่ 6 ผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม

ที่มา : สุวิทย์ เดชมรุ่งถวิล, “การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 127.

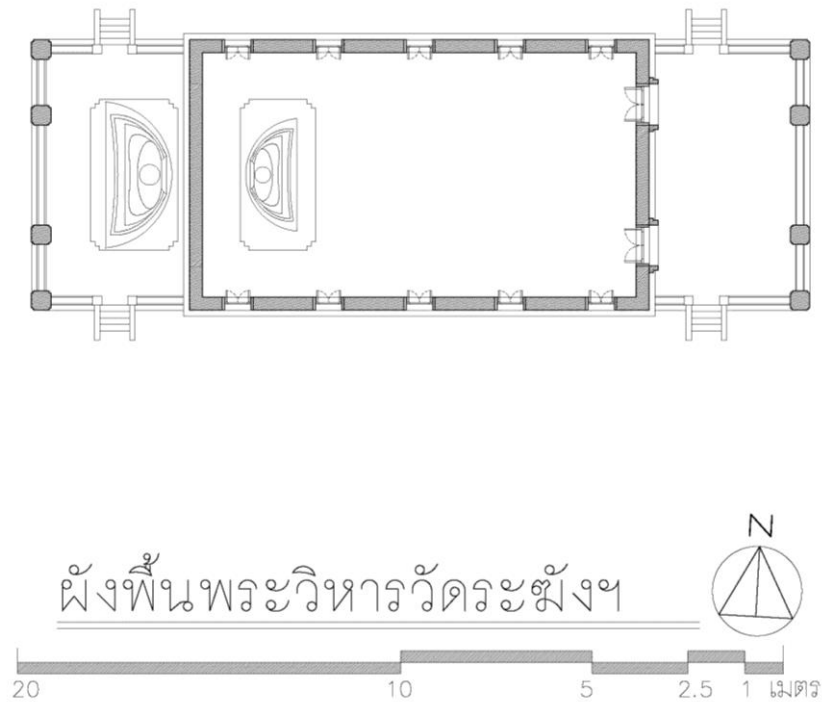
ผังบริเวณ

วัดระฆังโฆสิตาราม แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เขตพุทธาวาสอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัด ประกอบด้วยพระอุโบสถ พระวิหารหรือพระอุโบสถเดิม หอไตร หอระฆัง วิหารคู่ พระปรางค์และหมู่พระเจดีย์ กลุ่มอาคารส่วนนี้มีพระอุโบสถเป็นอาคารประธาน วางผังตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก เช่นเดียวกับพระวิหารหรือพระอุโบสถเดิมซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพระอุโบสถทั้งสองอาคารหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกอันเป็นทิศทางสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านหน้าพระวิหารประดิษฐานพระปรางค์ย่อมุมไม้สิบสองขนาดใหญ่ ตรงตามแนวแกน โดยรอบพระอุโบสถเว้นพื้นที่สำหรับสีมา 8 ตำแหน่ง ที่ด้านหน้าพระอุโบสถเว้นพื้นที่เป็นลานและถัดออกมาเป็นขนาดและลักษณะใกล้เคียงกัน วางผังตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้และหันหน้าเข้าหากัน วิหารหลังหนึ่งเป็นวิหารที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระสังฆราช(ศรี) ส่วนอีกหลังหนึ่งเป็นวิหารที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปหล่ออดีตสมเด็จพระราชาคณะของวัด 3 องค์ คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.ร.ว.ทัต เสนีวงศ์) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) บริเวณด้านทิศเหนือของพระอุโบสถตั้งพระเจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบ 3 องค์เรียงกันในแนวตะวันออก-ตะวันตก ส่วนด้านทิศใต้ของพระวิหารเป็นที่ตั้งของหอไตรเรียกกันว่า ตำหนักจันทร์ สันนิษฐานว่าในอดีตเป็นตำหนักที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งรับราชการในสมัยกรุงธนบุรี

เขตสังฆาวาสของวัดระฆังโฆสิตารามอยู่ทางด้านทิศใต้ของวัด ติดกับแนวคลองวัดระฆัง ประกอบไปด้วย หมู่กุฏิโบราณ หมู่กุฏิใหม่ อาคารเรียนพระปริยัติและศาลาการเปรียญ ส่วนทางด้านทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาสเป็นที่ตั้งของเมรุและศาลาสวดพระอภิธรรม ด้านหน้าวัดติดกับแม่น้ำเจ้าพระยามีศาลาท่าน้ำตั้งอยู่ในตำแหน่งแนวแกนของพระอุโบสถและตรงกับประตูทางเข้าสู่เขตพุทธาวาส

พระวิหาร (พระอุโบสถเดิม)

พระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามแต่เดิมเป็นพระอุโบสถของวัดตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างน้อย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาคารสำคัญที่อยู่ร่วมสมัยกรุงธนบุรี จนต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯให้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม แล้วยกพระอุโบสถเดิมให้เป็นพระวิหารดังในปัจจุบัน ทั้งนี้รูปแบบพระวิหารในปัจจุบันเป็นงานที่ปฏิสังขรณ์ในระยะหลังช่วงปี พ.ศ. 2554-2555 จากสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องล้าของไม้เป็นเครื่องล้าของปูนปั้นที่แตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิมตั้งนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมเครื่องล้าของของพระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามในปัจจุบันจึงไม่หลงเหลือรูปแบบของเครื่องล้าของในสมัยกรุงธนบุรี

ผังพื้นพระวิหารวัดระฆังฯ

แผนผังที่ 7 ผังพื้นพระวิหารวัดระฆังโฆสิตาราม

พระวิหารมีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคา 2 ชั้น 3 ตับ ชั้นบนเป็นหลังคาของช่วง 5 ห้องเสากลาง ถัดลงไปเป็นหลังคาชั้นลดคลุมพื้นที่ระเบียงด้านหน้าและด้านหลัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาประดับเครื่องลายอง ซ่อฟ้าปูนปั้นรูปหัวนาค ไบระก่าปั้นปูนเป็นลายกระหนก ที่ตำแหน่งทางหงส์ปั้นปูนม้วนเป็นลายกระหนก มีไชรหน้าจั่วตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนพื้นสีแดงชาด ในกรอบหน้าบันปั้นปูนมีลายตรงกลางเป็นดอกพุดตาน ล้อมรอบด้วยลวดลายใบเทศ ที่ตำแหน่งหน้ากระดานฐานพระปั้นปูนเป็นหน้ากระดานบัวหงายทาสีขาวตำแหน่งเสาตึกดาปั้นปูนประดับบัวปลายเสารับหน้ากระดานฐานพระและหน้าบันที่ชั้นล่างสุดของหน้าบันทำเป็นหลังคาปีกนกประดับเดียวกับตบสุดท้ายของหลังคา

ผนังพระวิหารเป็นผนังรับน้ำหนักก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาว ผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระวิหารมีประตูทางเข้า 2 ตำแหน่ง ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลังก่อเป็นผนังทึบทำเสาอิง กรอบซุ้มประตูทางเข้าพระวิหารปั้นปูนเป็นกรอบซุ้มทรงพนม ผนังด้านข้างฉาบเรียบทำเสาอิง เจาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 5 ตำแหน่ง กรอบช่องหน้าต่างปั้นปูนเป็นกรอบซุ้มทรงพนมลักษณะเดียวกันกับกรอบซุ้มประตูต่างกันว่าบริเวณพื้นที่ว่างเหนือบานกรอบหน้าต่างเจาะช่องเป็นรูปวงกลมบรรจุไม้จำหลักเป็นรูปธรรมจักรส่วนกรอบซุ้มประตูไม่เจาะช่องแต่ปั้นปูนเป็นรูปวงกลมธรรมจักรบนผนังเรียบ

ด้านหน้าและด้านหลังพระวิหารก่อยื่นออกมาเป็นมุขทางเข้ารองรับด้วยฐานเชิง ตั้งเสาหอน 4 ต้น ขึ้นรับหลังคาชั้นลด ลักษณะเป็นเสาปูนปั้นหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสลบมุม ระหว่างเสาก่อเป็นพนักระเบียงปูนปั้น ทำทางเข้าด้านข้าง 2 ด้าน พื้นที่ระเบียงมุขด้านหลังพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีความสูงเท่ากับพนักระเบียง

ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ รวมถึงพระพุทธรูปประธานองค์เดิมของวัด ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลาจำหลักขนาดเล็กแต่ภายหลังได้รับการปฏิสังขรณ์โดยปั้นปูนหุ้มเพิ่มให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม ปัจจุบันพื้นที่ภายในพระวิหารจัดพื้นที่สำหรับเก็บวัตถุมงคลของวัดที่สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก

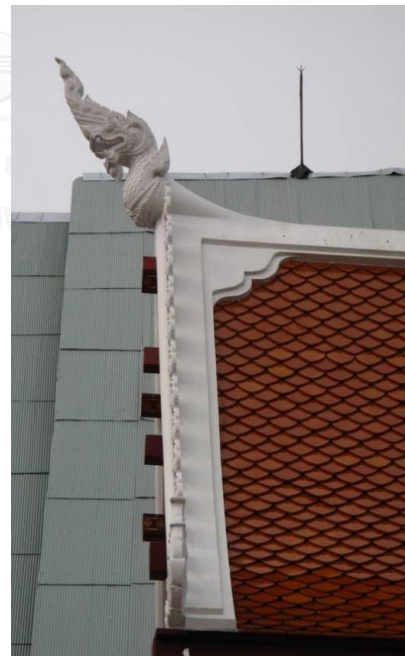
รูปที่ 42 ทศนิยมภาพจากมุมมองด้านหน้าพระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามซึ่งบันทึกไว้ในปี พ.ศ.2554

รูปที่ 43 ทศนิยมภาพจากมุมมองด้านหน้าพระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามในปี พ.ศ.2556

จะเห็นว่าองค์ประกอบของเครื่องถ้วยมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน

รูปที่ 44 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าพระวิหาร

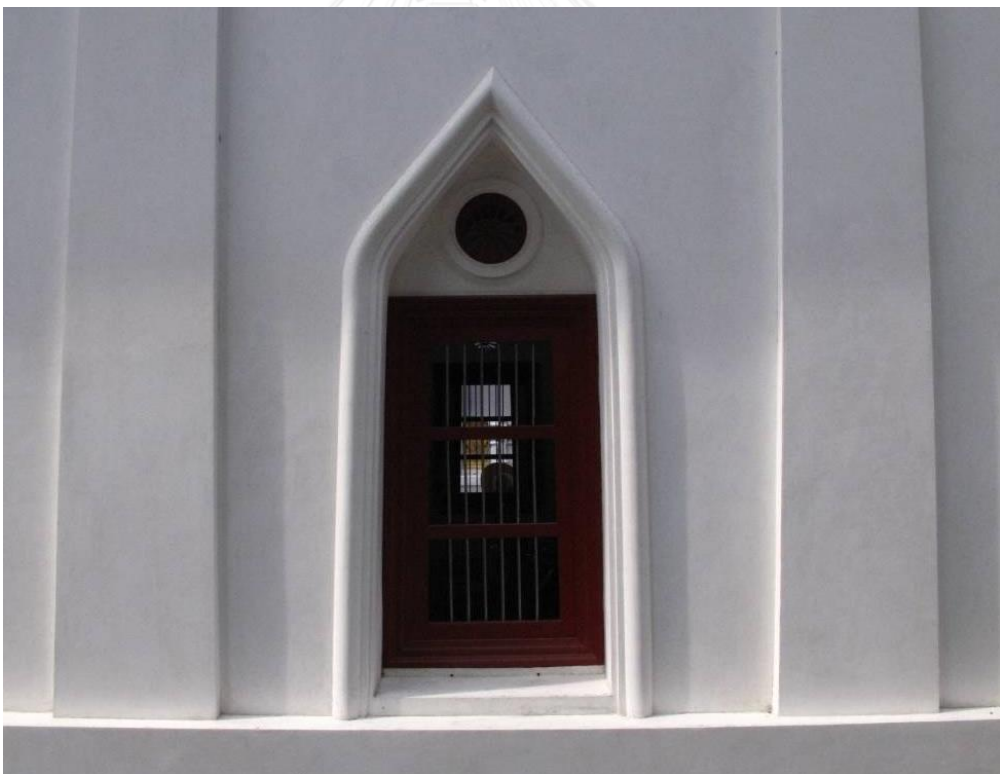

รูปที่ 45 และ รูปที่ 46 แสดงรายละเอียดองค์ประกอบของเครื่องถ่ายของปูนปั้นของพระวิหาร

รูปที่ 47 และ รูปที่ 48 ทศนิยมภาพผนังด้านทิศใต้จากมุมมองด้านหน้าพระวิหาร (ภาพถ่าย)
และมุมมองด้านหลังพระวิหาร (ภาพขวา)

รูปที่ 49 กรอบซุ้มหน้าต่างตั้งอยู่บนขอบบนหน้ากระดานของฐานอาคาร

3.3.4 วัดอินทารามวรวิหาร

วัดอินทารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ถนนเทอดไท ปากคลองบางยี่เรือ ริมคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

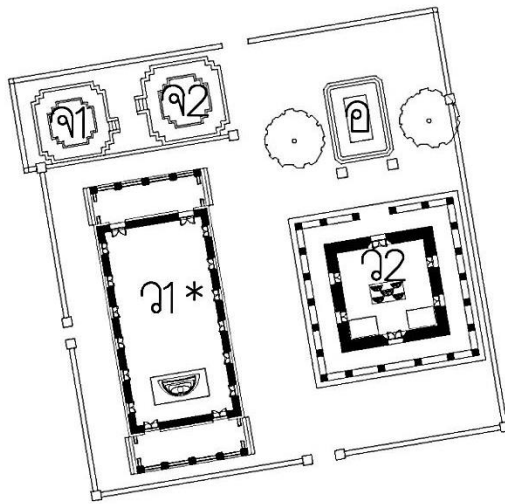
ทิศเหนือ	ติดกับคลองบางกอกใหญ่
ทิศใต้	ติดกับถนนสาธุประดิษฐ์
ทิศตะวันออก	ติดกับเขตชุมชน
ทิศตะวันตก	ติดกับคลองบางยี่เรือ

วัดอินทารามเป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อใดและใครเป็นผู้สร้าง มีชื่อเรียกเดิมว่า “วัดบางยี่เรือกลาง” หรือเรียกว่า “วัดบางยี่เรือนอก” เนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่าบางยี่เรือและเพราะเหตุที่วัดอินทารามเป็นวัดที่อยู่รอบนอกในบริเวณนี้

วัดอินทารามถือเป็นวัดสำคัญในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยในการทำนุบำรุงสิ่งก่อสร้างของวัดทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดอินทารามทั่วทั้งพระอาราม เช่นการขยายที่ดินเป็นธรณีสงฆ์ให้กว้างขวางกว่าเดิม ขุดคูวัดบูรณะซ่อมแซมพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์และสร้างเสนาสนะ อีกทั้งทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกพิเศษ นอกจากนั้นยังเสด็จมาทรงสืบบำเพ็ญพระกรรมฐานประทับแรม ณ พระตำหนักในวัดอินทารามเป็นจำนวนถึง 10 ครั้ง อันแสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาและความสนพระราชหฤทัยในการปฏิบัติธรรมต่อมาในปี พ.ศ.2319 ทรงถวายเรือโฆมคยาปิดทองให้วัดได้ใช้งาน ทรงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระมาจำวัดในกุฏิที่ทรงสร้าง แล้วเกณฑ์ข้าราชการให้การอุปฐากแก่พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปบางเวลาพระองค์ก็เสด็จไปถวายพระบรมราโชวาทแก่พระภิกษุสงฆ์ในวัดด้วยพระองค์เอง อีกทั้งโปรดให้มีการประกอบพระราชกุศล ณ วัดนี้อยู่เสมอ อาทิ งานถวายพระเพลิงและงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมอัฐิสมเด็จพระราชชนนีพระพันปีหลวง กรมพระพิทักษ์เทพามาตย์ งานพระราชทานเพลิงศพกรมขุนอินทรพิทักษ์ และงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้านราสูริยวงษ์ สิ้นท่ายเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระบรมศพพร้อมทั้งถวายพระเพลิงและบรรจุพระบรมอัฐิไว้ ณ วัดแห่งนี้ด้วย

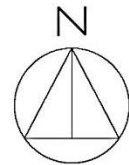
วัดอินทารามยังคงเป็นพระอารามหลวงต่อมา หากแต่สภาพวัดทรุดโทรมมากจนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระยาศรีสหเทพ(ทองเพ็ง ศรีเพ็ญ) มีศรัทธาบูรณปฏิสังขรณ์และปลูกสร้างถาวรวัตถุและเสนาสนะต่าง ๆ ขึ้นใหม่ ตั้งแต่ พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ พระปรางค์ หอพระไตรปิฎก หอระฆัง และกุฏิใหญ่น้อย เป็นต้น จากนั้นจึงน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯรับเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร เรียกชื่อว่า วัดอินทาราม จนมาถึงปัจจุบัน

คลองบางกอกใหญ่

ว1*	พระวิหาร (อุโบสถเดิม)	จ2	พระเจดีย์
ว2	พระวิหาร		สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ
	สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ	อ	อนุสาวรีย์
จ1	พระเจดีย์อัศรมเหสี		สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

ผังเขตพุทธาวาส(เดิม) วัดอินทารามฯ

50 25 10 5 เมตร

แผนผังที่ 8 ผังเขตพุทธาวาสเดิมวัดอินทาราม

ที่มา : สุวิทย์ เดชรุ่งถวิล, “การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 91.

ผังบริเวณ

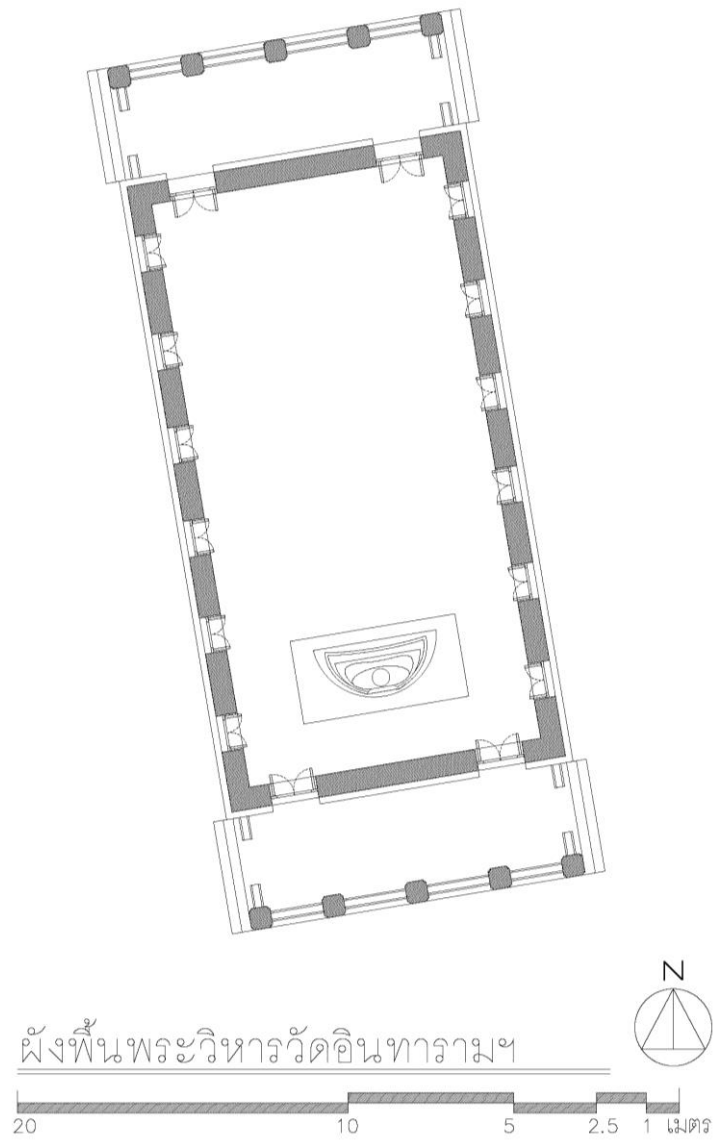
ในปัจจุบันวัดอินทารามแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสโดยมีเขตพุทธาวาสอยู่ 2 ตำแหน่ง คือเขตพุทธาวาสใหม่อยู่ทางทิศตะวันออกของวัดและเขตพุทธาวาสเดิมอยู่ส่วนกลางของวัดระหว่างเขตพุทธาวาสใหม่และเขตสังฆาวาส เขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศตะวันตกของวัด

เขตพุทธาวาสเดิมสันนิษฐานว่าคงมีมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีหรือสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนภายหลังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้มีการสร้างและสถาปนาเขตพุทธาวาสและอาคารในเขตพุทธาวาสขึ้นใหม่ ปัจจุบันเขตพุทธาวาสเดิมประกอบไปด้วย พระอุโบสถเดิม พระวิหารน้อยหรือพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระเจดีย์กู่ชาติบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประดิษฐานคู่กันกับพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมยอดปล้องไฉนซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระอัครมเหสีรวมทั้ง พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระอุโบสถเดิมและพระวิหารน้อยวางผังคูขนานกันอยู่ในแนวแกนเหนือ-ใต้ โดยหันด้านหน้าไปทางทิศเหนืออันเป็นทิศของคลองบางกอกใหญ่ทางสัญจรหลักในอดีต พระเจดีย์คู่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินและพระอัครมเหสีตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถเดิม โดยวางคูกันทางด้านซ้าย-ขวาของพระอุโบสถ ส่วนพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอยู่ทางด้านหน้าของพระวิหารน้อย เขตพุทธาวาสกำหนดขอบเขตด้วยกำแพงแก้วก่ออิฐฉาบปูนทาสีแดงตั้งเสาหัวเม็ดแบ่งเป็นช่วง ระหว่างแต่ละช่วงติดตั้งอลูมิเนียมตัดทำเป็นรั้วแบบปัจจุบัน ส่วนเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ริมด้านทิศตะวันตกของวัดประกอบด้วย กุฏิหมู่ กุฏิเจ้าอาวาส กุฏิทรงไทยโบราณ โรงเรียนพระปริยัติธรรมและศาลาการเปรียญด้านทิศใต้ของเขตสังฆาวาส

พระวิหาร (พระอุโบสถเดิม)

พระอุโบสถเดิมวัดอินทารามถือเป็นอาคารที่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี แต่ในปัจจุบันมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตเนื่องจากการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่งผลให้พระอุโบสถเดิมในปัจจุบันเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 6 ห้องเสา ไม่มีเสาร่วมใน ขนาดกว้าง 10.30 เมตร ยาว 26.90 เมตร โดยประมาณ หลังคาทรงจั่วซ้อน 2 ชั้น 3 ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ปันปูนเป็นเครื่องปิดเครื่องมุงแบบเรียบง่ายไม่ประดับเครื่องล้ายอง ไม่ทำไชราหน้าจั่ว

หน้าบันก่ออิฐฉาบปูนประดับลวดลายปูนปั้น ด้านบนสุดของหน้าจั่วประดับตกแต่งด้วยการตั้งแจกันกระเบื้องเคลือบบนยอดสันหลังคา กรอบหน้าบันประดับชามกระเบื้องเคลือบพร้อมใบไม้ปูนปั้นเรียงสลับกันตลอดแนวด้านทั้ง 3 ของหน้าจั่ว ลวดลายหน้าบันประดับด้วยชามกระเบื้องเคลือบเป็นเกสรรายล้อมด้วยกลีบดอกและใบปูนปั้นจัดวางเป็นจังหวะสลับกันอยู่ในกรอบรูปสามเหลี่ยมของหน้าบัน ที่ด้านล่างหน้าบันปั้นปูนเป็นหน้ากระดานบัวคว่ำตลอดแนวหลังคาและทำเช่นเดียวกับหลังคาต่อไป

แผนผังที่ 9 ผังพื้นพระวิหารวัดอินทาราม

ผนังพระวิหารเป็นผนังรับน้ำหนักก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาวบนฐานสิงห์รองรับด้วยฐานเขียง ลักษณะฐานเป็นแบบแอ่นโค้งสำเกาเล็กน้อย ผนังหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถเดิมเจาะช่องประตูทางเข้า-ออก 2 ตำแหน่ง ไม่ประดับซุ้มประตู บานประตูด้านนอกและด้านในทาสีเข้ม ไม่มีลวดลายประดับ ผนังด้านข้างฉาบเรียบไม่ทำเสาอิง เจาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 6 ตำแหน่งอยู่เหนือหน้ากระดานบนของฐานอาคาร ไม่ประดับซุ้มหน้าต่าง กรอบบานหน้าต่างทำเป็นลูกกรงเหล็กแนวตั้ง บานหน้าต่างด้านนอกทาสีทองส่วนด้านในทาสีเข้มไม่ประดับลวดลาย

ด้านหน้าและด้านหลังพระวิหารก่อยื่นออกมาเป็นมุขระเบียงทางเข้ารองรับด้วยฐานเชียง ตั้งเสา หาน 5 ต้น ขึ้นรับหลังคาปีกนกของหลังคาชั้นลด เสาลักษณะหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสลบบมุข ระหว่างเสาก่อเป็นพนักระเบียงปูนปั้น ทำทางขึ้นด้านข้าง 2 ด้าน พื้นที่ระเบียงมุขด้านหลังปัจจุบันเป็นพื้นที่วางของที่ใช้ในกิจกรรมของวัด

ภายในพระวิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางตรัสรู้ ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ฟุต 8 นิ้วครึ่ง ที่ด้านใต้องค์พระพุทธรูปบรรจุพระบรมราชสรีรางคารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนั้นภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวน 31 องค์ ซึ่งอดีตเจ้าอาวาสของวัดได้รวบรวมมาเก็บสะสมได้ฐานชุกชีบรรจุอัฐิคนในตระกูลอินทโยธินและพิชยนทรโยธิน

รูปที่ 50 ทศนียภาพจากมุมมองด้านหน้าเขตพุทธาวาสเดิมวัดอินทาราม

รูปที่ 51 หน้าบันของพระวิหารวัดอินทารามเป็นแบบพระราชนิยม รัชกาลที่ 3

รูปที่ 52 ส่วนฐานของอาคารมีการทาสีเพิ่มเติมในส่วนชองฐานเชียง

รูปที่ 53 ทศนียภาพพระวิหารวัดอินทารามจากมุมมองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้

รูปที่ 54 ทศนียภาพพระวิหารวัดอินทารามและพระเจดีย์คู่จากมุมมองด้านหน้าทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

3.3.5 ท้องพระโรง พระราชวังเดิม

สถาปัตยกรรมท้องพระโรงกรุงธนบุรีถือเป็นสิ่งปลูกสร้างสำคัญเพียงหนึ่งเดียว ที่มีหลักฐานระบุชัดเจนว่าได้รับการสถาปนาโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นในบริเวณพระราชวังหลวง กรุงธนบุรี ทำหน้าที่เป็นทั้งที่ประทับและว่าความราชการ ประกอบด้วยพระที่นั่ง 2 องค์ เชื่อมต่อกัน ได้แก่ พระที่นั่งองค์ทิศเหนือเรียกว่าท้องพระโรง อยู่ทางทิศเหนือใช้เป็นที่เสด็จออกขุนนางและประกอบพระราชพิธีที่สำคัญ ส่วนพระที่นั่งองค์ทิศใต้เรียกว่าพระที่นั่งขวาง เป็นส่วนพระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปัจจุบันกองทัพเรือได้ใช้โถงท้องพระโรงภายในพระที่นั่งองค์ทิศเหนือ เป็นสถานที่ที่จัดงานและประกอบพิธีสำคัญในบางวาระ ส่วนพระที่นั่งขวางได้ใช้เป็นห้องรับรองบุคคลสำคัญและเป็นห้องประชุมในบางโอกาส

ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชจากพม่าได้สำเร็จ พระองค์ทรงเลือกกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ แทนกรุงศรีอยุธยาที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมจนไม่สามารถบูรณะให้กลับมาสู่สภาพเดิมได้ หลังจากนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังหลวง ขึ้นทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ เจ้าพระยา ในพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของป้อมวิไชยเณรเดิมนั้น (ซึ่งภายหลังได้รับการเปลี่ยนชื่อ เป็นป้อมวิไชยประสิทธิ์) อาณาเขตของพระราชวังเดิมในสมัยนั้นมีพื้นที่ตั้งแต่ป้อมวิไชยประสิทธิ์ขึ้นมาจนถึงคลองเหนือวัดอรุณราชวราราม (คลองนครบาล) โดยรวมวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) เข้าไปในเขตพระราชวัง ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงย้ายราชธานีมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และได้ทรงสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นเป็นที่ประทับ พระราชวังกรุงธนบุรีจึงได้รับการเรียกขานว่า "พระราชวังเดิม" นับแต่นั้นมา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงกำหนดเขตของพระราชวัง กรุงธนบุรีให้แคบกว่าเดิม โดยให้วัดทั้งสองอยู่ภายนอกพระราชวัง รวมทั้งให้หรือตำหนักแดง ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพระราชวังเดิม ไปปลูกสร้างให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ที่วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) และโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ชั้นสูง ที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย มาประทับที่พระราชวังเดิม เนื่องจากพระราชวังเดิมและกรุงธนบุรีมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ จึงจำเป็นต้องมีผู้ดูแลรักษาพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้มาประทับที่พระราชวังเดิมมีดังนี้คือ

สมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แก่

- เจ้าฟ้ากรมหลวงธิดานุเคราะห์ พ.ศ.2325-2328
- สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรพ.ศ.2328-2352

สมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้แก่

- สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พ.ศ.2354-2365
- สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ พ.ศ. 2366-2367

สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แก่

- สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศเรศรังสรรค์ พ.ศ.2367-2394

สมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แก่

- สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พ.ศ. 2394-2413

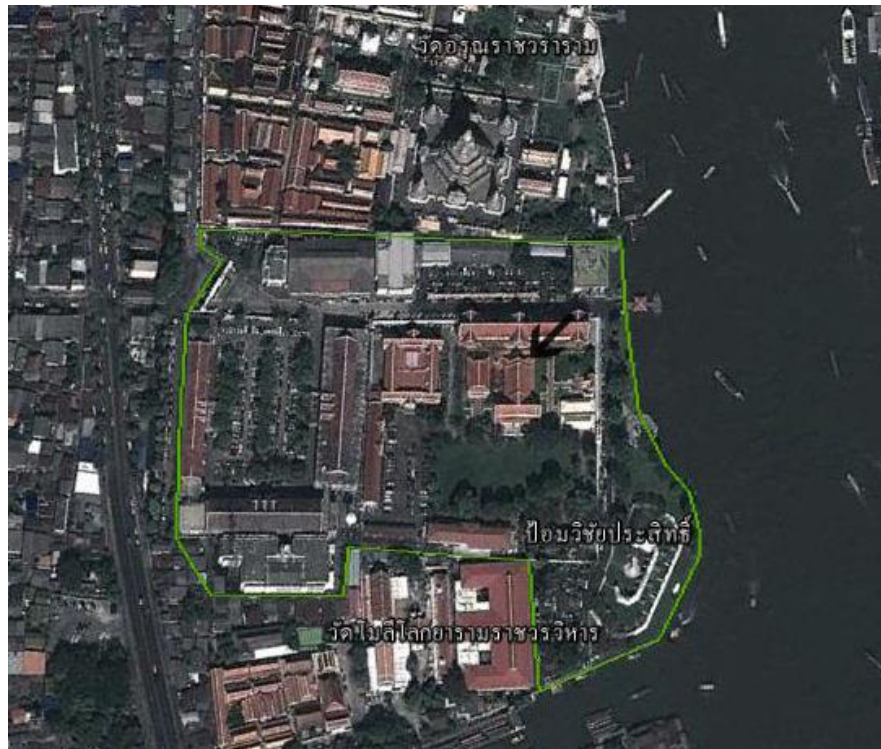
สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แก่

- สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงษ์ พ.ศ.2424-2443

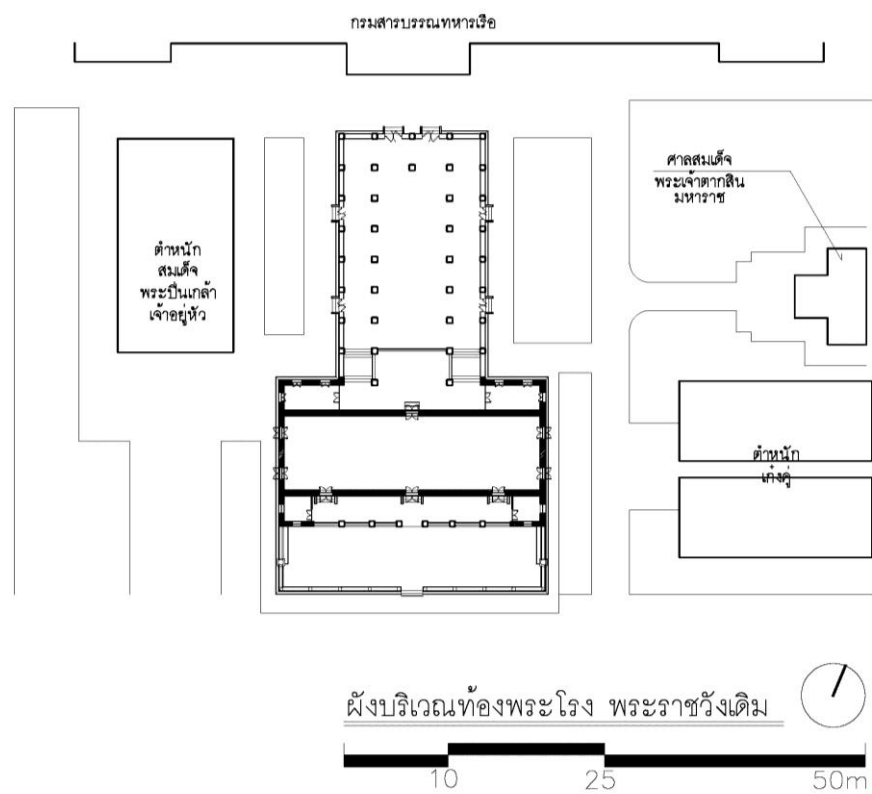
ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงษ์สิ้นพระชนม์ พลเรือโทพระชลยุทธโยธินทร์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ในขณะนั้น ได้กราบบังคมทูลขอพระราชวังเดิมเพื่อให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนนายเรือ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้ตั้งแต่วันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2443 โดยทรงมีพระราชกระแสให้รักษาซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างที่มีมาแต่เดิม ได้แก่ ท้องพระโรง, ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, พระตำหนักของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และศาลศิระชะปลาวาฬ

โรงเรียนนายเรือตั้งอยู่ที่พระราชวังเดิมเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2487 จึงได้ย้ายไปอยู่ที่ สัตหีบชั่วคราวในช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และในปี พ.ศ. 2489 ได้ย้ายไปอยู่ที่เกล็ดแก้วก่อนจะย้ายมาตั้งที่สมุทรปราการ ในปี พ.ศ. 2495 จนถึงปัจจุบัน ส่วนอาคารเดิมของโรงเรียนนายเรือที่พระราชวังเดิมนั้น กองทัพเรือได้ดัดแปลงเป็นอาคารแบบทรงไทย แล้วใช้เป็นที่ตั้งของกองบัญชาการกองทัพเรือจนถึงปัจจุบัน สำหรับโบราณสถาน ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ท้องพระโรง พระตำหนักเก๋งคู่ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, พระตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และป้อมวิไชยประสิทธิ์ ซึ่งได้รับการบูรณะ ครั้งล่าสุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2545 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอย่างเป็นทางการในวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2545⁴⁵

⁴⁵ มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิมกองบัญชาการกองทัพเรือ, ประวัติพระราชวังเดิม[ออนไลน์],

รูปที่ 55 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของท้องพระโรง พระราชวังเดิม (ลูกศรสีดำ) และบริเวณโดยรอบ

แผนผังที่ 10 ผังบริเวณปัจจุบันของท้องพระโรง พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร

ผังบริเวณ

พระราชวังเดิม มีสิ่งก่อสร้างที่ยังคงเหลืออยู่จากในสมัยกรุงธนบุรี คือ อาคารท้องพระโรง เพียงหลังเดียว ในการพิจารณารูปแบบของผังบริเวณซึ่งอ้างอิงความสัมพันธ์ในสมัยกรุงธนบุรีโดยเฉพาะ สามารถทำได้ โดยมีอาคารท้องพระโรงเป็นหลักเท่านั้น จากภาพถ่ายทางอากาศ (รูปที่ 3.40) จะเห็นว่าการวางตำแหน่งอาคารติดกับแม่น้ำเป็นอย่างมากอาจเกิดจากเหตุผลเรื่องความสะดวกในการสัญจรทางน้ำ ซึ่งได้อธิบายแล้วในข้างต้น ส่วนป้อมวิไชยประสิทธิ์อันเป็นสาเหตุหลักในการเลือกตั้งพระราชวัง ณ บริเวณนี้ อยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเยื้องไปทางปากอ่าวของแม่น้ำเจ้าพระยา ถือเป็นจุดสำคัญทางยุทธศาสตร์ มีประโยชน์ในการตั้งรับข้าศึกและสอดส่องเรือที่สัญจรผ่านเข้ามาจากทางปากอ่าว ในการที่ท้องพระโรงและที่ประทับตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงสันนิษฐานว่าน่าจะทำให้มีความสะดวกต่อการรายงานและแจ้งข่าวสารจากป้อมมาสู่ที่ประทับ

การวางทิศทางของอาคารท้องพระโรง แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนท้องพระโรง (วินิจฉัย) วางอาคารตามแนวขนานกับแม่น้ำหรือทิศเหนือ – ทิศใต้ และส่วนพระที่นั่งขวาง วางอาคารตามแนวตั้งฉากกับส่วนท้องพระโรง โดยเชื่อมอยู่กับส่วนท้องพระโรงทางด้านทิศใต้ เมื่อพิจารณาจากการวางทิศทางอาคาร พบว่าอาคารพระที่นั่งขวางถือเป็นส่วนพระราชมณเฑียรหรือส่วนที่ประทับส่วนพระองค์หรืออีกนัยหนึ่งคือส่วนที่พักอาศัย วางอาคารตามตะวันและหันด้านยาวของอาคารรับลมจากทางทิศใต้ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของประเพณีนิยมในการก่อสร้างอาคารสำหรับพักอาศัยโดยอิงจากสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย ส่วนท้องพระโรงอันเป็นสถานที่สำหรับออกว่าราชการและให้ขุนนางเข้าเฝ้าถูกวางให้อาคารมีทิศทางขนานกับแม่น้ำ โดยอาจจะได้รับประโยชน์จากอาคารพระที่นั่งขวางช่วยบังแสงแดด ในกรณีในประเทศไทยดวงอาทิตย์มักจะอ้อมทางด้านทิศใต้เป็นส่วนมากของปี จะเห็นได้ว่าการเลือกวางตำแหน่งและทิศทางของอาคารท้องพระโรงสะท้อนให้เห็นถึงการคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศของบ้านเมืองและสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย แม้กระทั่งสำหรับพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี

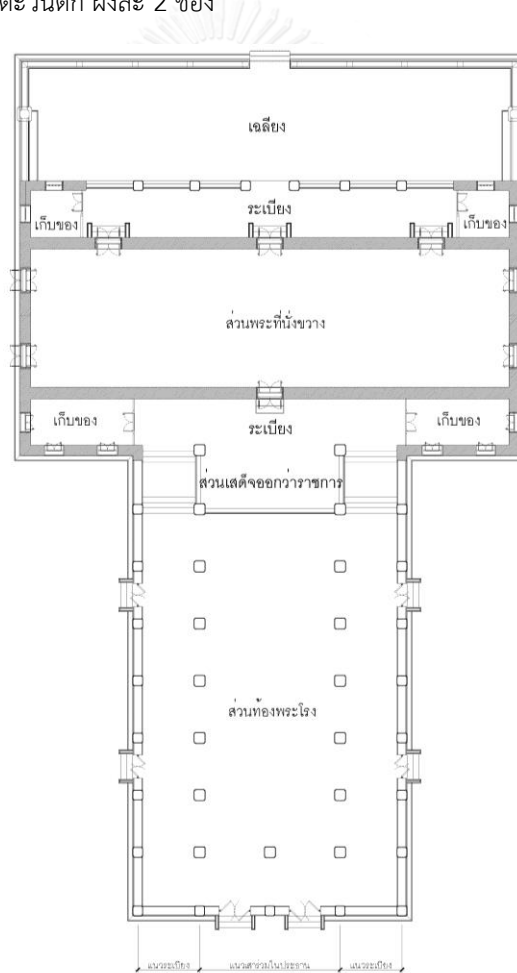
ท้องพระโรง พระราชวังเดิม

ท้องพระโรง พระราชวังเดิม ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญซึ่งก่อสร้างในสมัยกรุงธนบุรีโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพียงแห่งเดียวที่มีหลักฐานชัดเจนในปัจจุบัน สถาปัตยกรรมท้องพระโรงกรุงธนบุรีย่อมถือว่ามีความเหมาะสม น่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษาเพื่อให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะที่อาจจะเกิดขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีอันมีข้อจำกัดจากปัจจัยของยุคสมัย

ผังพื้นอาคารสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่

1. ท้องพระโรง (วินิจฉัย)
2. พระที่นั่งขวาง (พระราชมณเฑียรหรือที่ประทับส่วนพระองค์)

ส่วนของท้องพระโรง (วินิจฉัย) เป็นอาคารรูปแบบทรงโรงไม่มีฝากั้น ผนังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวประมาณ 23.60 เมตร กว้างประมาณ 13.50 เมตร วางอาคารตามยาวในแนวทิศเหนือ - ใต้ ขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีแนวเสาเข็มในประธานรับโครงสร้างหลังคาหน้าจั่วหรือหลังคาตึบบน ส่วนแนวเสาเข็มรองรับหลังคาตึบล่างหรือตึกที่สอง ภายในท้องพระโรงระหว่างแนวเสาเข็มในท้องสุดท้ายติดต่อกับพระที่นั่งขวาง เป็นลักษณะของมุขเด็จยื่นต่อเนื่องมาจากพื้นที่พาไลของพระที่นั่งขวางด้านทิศใต้ สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่สำหรับเสด็จออกว่าราชการของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้งสองข้างของมุขเด็จเป็นบันไดทางขึ้นจากท้องพระโรงสู่พระที่นั่งขวาง หากรวมมุขเด็จฝั่งท้องพระโรงจะมีทั้งหมด 8 ห้อง แต่ละห้องกว้างประมาณ 2.90 เมตร ระหว่างแนวเสาเข็มนอกมีผนังกระเบื้องสูงจากพื้นท้องพระโรงประมาณ 0.90 เมตร ทำหน้าที่กั้นพื้นที่ระหว่างด้านในกับด้านนอก สันนิษฐานว่าน่าจะมีขึ้นหลังจากการบูรณะในสมัยหลังกรุงธนบุรี ที่ผนังกระเบื้องเจาะช่องติดตั้งประตูบานเปิดคู่ทางด้านทิศใต้ ตะวันออกและตะวันตก ฝั่งละ 2 ช่อง

ผังพื้นที่ท้องพระโรงกรุงธนบุรี

แผนผังที่ 11 ผังพื้นที่ปัจจุบันของท้องพระโรง พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร

ส่วนพระที่นั่งขวาง ก่อผนังอิฐหนา ตามหลักฐานในการบูรณะสันนิษฐานว่าใช้เสาไม้กลมทำหน้าทีรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาแล้วจึงก่อผนังอิฐหุ้มทับอีกที แต่ปัจจุบันหลังผ่านการบูรณะทำให้ไม่เหลือเสาไม้กลมดังกล่าวแล้ว ผนังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดยาวประมาณ 25 เมตร กว้างประมาณ 13.50 เมตร แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ห้องกลางพระที่นั่งขวางเป็นโถง กั้นผนังหนาโดยรอบ 4 ด้าน ผนังด้านทิศเหนือเจาะช่องประตูตรงกลาง 1 ช่อง ผนังด้านทิศใต้เจาะช่องประตู 3 ช่อง ส่วนผนังด้านทิศตะวันตกและตะวันออกเจาะช่องหน้าต่าง ผนังละ 2 ช่อง ผนังอาคารอีกสองส่วนเป็นเฉลียงทางฝั่งทิศเหนือและทิศใต้ ระเบียงทางด้านทิศเหนือเชื่อมต่อกับโถงห้องพระโรงเป็นทางสำหรับเสด็จพระราชดำเนินออกวาราชการและลงไปยังโถงห้องพระโรง ริมด้านข้างระเบียงในปัจจุบันกันเป็นห้องเก็บของ ระเบียงทางด้านทิศใต้เชื่อมต่อกับส่วนเฉลียงไม่มีหลังคาคลุม ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะถูกเพิ่มขึ้นมาหลังจากสมัยกรุงธนบุรี

รูปแบบของอาคารห้องพระโรงกรุงธนบุรีถือเป็นสถาปัตยกรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ที่มีความเรียบง่ายแตกต่างจากสถาปัตยกรรมในประเภทเดียวกันจากยุคสมัยอื่นๆ จึงอาจเป็นสาเหตุให้ส่วนฐานของอาคารไม่ได้สูงหรือใช้ฐานที่มีรูปแบบสำหรับอาคารชั้นสูง ส่วนฐานของอาคารห้องพระโรงเป็นบัวคว่ำเพิ่มเส้นลวด 1 ชั้นก่อนเป็นหน้ากระดานวางบนพื้น ส่วนของผนังกระเบื้องมี 3 ลักษณะแบ่งตามตำแหน่งการใช้งาน คาดว่าทั้งหมดได้รับการสร้างขึ้นเพิ่มเติมจากการบูรณะในช่วงยุคหลังสมัยกรุงธนบุรี ดังนี้

1. ผนังกระเบื้องล้อมรอบโถงห้องพระโรงเป็นการก่ออิฐทับความหนาเท่ากับแนวเสา ด้านบนเป็นลักษณะของบัวคว่ำสองด้าน ส่วนบนสุดเป็นหน้ากระดานเรียบ ความสูงประมาณ 0.90 เมตร
2. ผนังกระเบื้องระหว่างแนวเสาของกระเบื้องด้านทิศใต้พระที่นั่งขวางและผนังกระเบื้องล้อมรอบส่วนกระเบื้องที่เชื่อมต่อกับเฉลียงด้านทิศใต้ของพระที่นั่งขวาง มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ ตรงกลางเป็นลูกกรงเซรามิคแบบต่างชาติ เว้นจังหวะตามแนวเสา ด้านบนเป็นบัวคว่ำแบบเดียวกับผนังกระเบื้องล้อมรอบโถงห้องพระโรง
3. ผนังกระเบื้องกันส่วนมุขเด็จ มีลักษณะเป็นลูกกรงเหล็กดัดหรือหล่อเป็นลวดลายแบบตะวันตก ส่วนราวจับเป็นปูนปั้นหรือคสล. ตกแต่งด้วยคิ้วปูนปั้น

ส่วนเรือนของห้องพระโรงกรุงธนบุรี ผนังก่อด้วยอิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาว มีสัดส่วนที่ค่อนข้างป้อมเตี้ย ระหว่างริมนอกของแนวเสาหล่อรับโครงสร้างหลังคาเป็นผนังกระเบื้องเตี้ยทำหน้าที่แบ่งการใช้สอยพื้นที่ภายในกับภายนอก ลักษณะดังกล่าวได้รับการเพิ่มเติมขึ้นหลังจากสมัยกรุงธนบุรีจากที่ไม่มีการกั้นผนังกระเบื้อง นอกจากนี้ส่วนเรือนของพระที่นั่งขวาง ถึงแม้จะดูว่ามีสัดส่วนความสูงมากกว่าห้องพระโรงเล็กน้อย ภายในพระที่นั่งขวางมีการยกระดับพื้นขึ้นจากระดับโถงห้องพระโรง เพื่อการเน้นความต่างของพื้นที่ใช้งานและเพิ่มความสำคัญของพื้นที่

ส่วนหลังคาเป็นลักษณะตรีมุขตามผังของอาคาร ผืนหลังคาทั้งหมด 3 ชั้น ชั้นบนสุดหรือชั้นที่ 1 ครอบคลุมพื้นที่ส่วนมุขเด็จของท้องพระโรงและพระที่นั่งขวางเว้นห้องสุตท้ายด้านทิศตะวันตกและตะวันออกของผัง หลังคาชั้นกลางหรือชั้นที่ 2 มี 2 ตับ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของพระที่นั่งขวางและท้องพระโรงยกเว้นห้องสุตท้ายทางด้าน ทิศเหนือของท้องพระโรง ซึ่งคลุมด้วยหลังคาชั้นล่างสุดหรือชั้นที่ 3 มี 2 ตับ ประดับตกแต่งด้วยเครื่องล่ายอง โครงสร้างหลังคาทั้งหมดน่าจะได้รับการปรับเปลี่ยนใหม่จากการบูรณะในชั้นหลัง บริเวณหน้าบันมีการทิ้งหลังคาปีก นกจากหน้าบันเหนือหลังคาตบสุตท้าย มุงหลังคาด้วยวัสดุกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี จากมุมมองภายนอกจะเห็น ปริมาณของผืนหลังคามากกว่าพื้นที่ของส่วนเรือนอย่างเห็นได้ชัด ทำให้อาคารมีสัดส่วนใกล้เคียงความสูงของมนุษย์ ซึ่งแตกต่างไปจากสัดส่วนของสถาปัตยกรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ส่วนมากที่มักจะมีขนาดใหญ่โตอลังการ

การประดับตกแต่งภายนอกที่ชัดเจนที่สุด คือ เครื่องล่ายองของส่วนหลังคา ไม่มีการประดับ กระจกสีหรือการลงรักปิดทอง รวมถึงหน้าบันเรียบไม่มีการประดับตกแต่งลวดลายใดๆ นอกจากนี้บริเวณระเบียง ด้านทิศใต้ของพระที่นั่งขวางมีการประดับเสาหัวเม็ดที่ 2 ผังของระเบียง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเพิ่มเติม หลังจากการบูรณะในสมัยหลัง เช่นเดียวกับส่วนภายในอาคารท้องพระโรงและพระที่นั่งขวางที่คาดว่าจะได้รับการ ปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะกับยุคสมัย เพราะปัจจุบันส่วนพระที่นั่งขวางถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับต้อนรับแขกและห้อง ประชุมพิเศษของกองทัพเรือ ดังนั้นจึงมีการติดตั้งโคมระย้า โคมไฟตกแต่ง เฟอร์นิเจอร์และอุปกรณ์อื่นๆ ให้ เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย กล่าวคือการประดับตกแต่งภายในอาคารในปัจจุบันแทบไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยง กันกับในสมัยกรุงธนบุรีตั้งข้อสันนิษฐานข้างต้น

รูปที่ 56 ทศนียภาพจากมุมมองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือแสดงให้เห็นส่วนพระที่นั่งขวางของท้องพระโรงกรุงธนบุรี

รูปที่ 57 ทศนิยมภาพจากมุมมองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือแสดงส่วนด้านหน้าของท้องพระโรงกรุงธนบุรี

รูปที่ 58 และ รูปที่ 59 ภาพส่วนฐานอาคารของเดิมใต้พื้นซึ่งถูกเว้นให้เห็นเพื่อเปรียบเทียบกับระดับของฐานอาคารปัจจุบันว่ามีระดับต่างกันเล็กน้อย

รูปที่ 60 และ รูปที่ 61 ส่วนของพนักรับประตูทางเข้าและบัวปูนปั้นเป็นราวจับของพนักระเบียง

รูปที่ 62 และ รูปที่ 63 พนักรับของส่วนเฉลียงทางทิศใต้ และพนักรับของระเบียงทิศใต้พระที่นั่งขวาง

CHULALONGKORN UNIVERSITY

รูปที่ 64 ทักษณียภาพจากมุมมองทางด้านทิศใต้ของท้องพระโรงกรุงธนบุรี

รูปที่ 65 แสดงส่วนของเครื่องถ่ายจากมุมมองทางด้านทิศตะวันตกของอาคาร

รูปที่ 66 และ รูปที่ 67 ทัศนียภาพภายในโถงท้องพระโรงและภายในพระที่นั่งขวาง

3.4 ผลการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาสมัยกรุงธนบุรี

สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในสมัยกรุงธนบุรีมีประเภทของอาคารที่แตกต่างกัน โดยแบ่งเป็นอาคารประเภทสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาและสถาปัตยกรรมพระราชวัง สถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาที่ได้ทำการศึกษาล้วนเคยเป็นพระอุโบสถของวัดมาก่อนจะถูกปรับเปลี่ยนการใช้งานเป็นพระวิหารในยุคสมัยต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรีวัดโมลีโลกยารามและวัดอรุณราชวราราม ได้รับการอุปการให้เป็นพระอารามในเขตพระราชวังจึงทำให้เป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาคดอรัญสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน และพระวิหารฉางเกลื้อของวัดโมลีโลกยารามได้รับการปรับเปลี่ยนให้ใช้งานเป็น “ฉางเกลื้อ” เพื่อเก็บรักษาเสบียงอาหารสำหรับกองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในสมัยของพระองค์ หลังจากสิ้นยุคสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และย้ายเมืองหลวงไปอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์เข้าไปจำพรรษาที่วัดโมลีโลกยารามและวัดอรุณราชวราราม หลังจากนั้นก็มีการบูรณะซ่อมแซมวัดสำคัญในแถบกรุงธนบุรีมาโดยตลอด รวมทั้งวัดโมลีโลกยาราม วัดอรุณราชวราราม วัดระฆังโฆสิตารามและวัดอินทาราม เกิดการปรับเปลี่ยนผังเขตพุทธาวาสของแต่ละวัด ตลอดจนเพิ่มเติมอาคารพระอุโบสถพระวิหารขึ้นใหม่ เป็นเหตุให้วัดที่เลือกทำการศึกษามีเขตพุทธาวาสที่สถาปนาขึ้นใหม่หรือมีพระอุโบสถพระวิหารหลังใหม่ ดังนั้นการบูรณปฏิสังขรณ์วัดในสมัยหลังจึงมักจะทุ่มเทไปที่เขตพุทธาวาสใหม่หรือพระอุโบสถใหม่มากกว่าพระวิหารที่เคยเป็นพระอุโบสถเดิม มีเพียงท้องพระโรงพระราชวังเดิมที่คงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยให้ความสำคัญอย่างเต็มที่ในฐานะสถาปัตยกรรมสำคัญแห่งยุคสมัยกรุงธนบุรี

3.4.1 ลักษณะที่ตั้งและผังบริเวณ

สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทั้งหมดมีที่ตั้งอยู่ติดหรือใกล้แหล่งน้ำสำคัญสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ พระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม, พระวิหารวัดระฆังโฆสิตารามและท้องพระโรง พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี เนื่องจากสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่เป็นพุทธสถาปัตยกรรมล้วนสร้างก่อนสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นสมัยที่การสัญจรทางน้ำมีความสะดวกรวดเร็วกว่าทางบก วัดวาอารามในช่วงยุคสมัยนั้นจึงมักตั้งอยู่บนพื้นที่ริมน้ำ ขณะที่ท้องพระโรงพระราชวังเดิมซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่มีการใช้งานแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่นและเป็นเพียงสถาปัตยกรรมแห่งเดียวที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ทั้งนี้สาเหตุที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงตัดสินใจเลือกที่ตั้งท้องพระโรงพระราชวังเดิมในบริเวณนี้ นอกจากเหตุที่การสัญจรสะดวกเพราะอยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาก็คงจะสันนิษฐานได้ว่าเพื่อปัจจัยด้านความปลอดภัยเนื่องจากในบริเวณใกล้เคียงมีป้อมวิชัยประสิทธิ์ตั้งอยู่ก่อนแล้ว การมีป้อมปราการสำหรับตั้งรับข้าศึกอยู่ใกล้ๆกับพระราชวังหลวงจึงน่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสม ในยุคสมัยเริ่มฟื้นฟูบ้านเมืองขึ้นใหม่ซึ่งขาดแคลนปัจจัยหลายด้าน

แผนผังที่ 12 แสดงตำแหน่งสถาปัตยกรรมกรณีศึกษากรุงธนบุรี

การวางผังในส่วนของวัดที่มีสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา มีการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสที่ค่อนข้างชัดเจน โดยเขตสังฆาวาสมักตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของเขตพุทธาวาสของวัดหรือทางด้านขวาของพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญในการกำหนดตำแหน่งของเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสในผังของวัดที่ตั้งในบริเวณนี้ นอกจากนี้ภายในผังของวัดจะมีพื้นที่สำหรับศาลาสวดพระอภิธรรมและเมรุ ซึ่งไม่มีตำแหน่งที่ชัดเจนนักแต่มักตั้งอยู่บริเวณมุมหรือริมเขตที่ดินของวัดและค่อนข้างห่างจากเขตพุทธาวาส

ผังเขตพุทธาวาสที่มีสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่าสิ่งที่ปรากฏชัดเจน คือ การวางผังอาคารในแนวแกนคู่ขนานกันและเน้นพระอุโบสถเป็นหลักหรือเป็นประธานของเขตพุทธาวาส ทั้งนี้พบวัดที่มีลักษณะดังกล่าวปรากฏชัดเจน คือ วัดอินทาราม วัดระฆังโฆสิตาราม และวัดอรุณราชวราราม ส่วนวัดโมลีโลกยารามวางผังอาคารพระอุโบสถและพระวิหารช่างเกลืออยู่ในแนวแกนเดียวกัน

ภายในผังเขตพุทธาวาสของวัดระฆังฯ มีพระอุโบสถใหม่ตั้งอยู่คู่ขนานกับพระอุโบสถเดิม นอกจากขนาดของอาคารพระอุโบสถใหม่ที่ใหญ่กว่าพระอุโบสถเดิมอย่างชัดเจนอันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญหรือเป็นประธานของเขตพุทธาวาส ด้านหน้าของพระอุโบสถเดิมประดิษฐานพระปรางค์ขนาดใหญ่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ลักษณะเช่นนี้บ่งบอกว่าในอดีตพระอุโบสถเดิมน้อยเคยเป็นส่วนประธานของเขตพุทธาวาส ตามคตินิยมในสมัยช่วงรัชกาลที่ 1 ซึ่งมักเน้นความสำคัญของพระอุโบสถแกนเดียวด้วยการประดิษฐานพระเจดีย์ขนาดใหญ่ไว้ด้านหน้าอาคาร ดังนั้นสามารถสันนิษฐานได้ว่าในสมัยกรุงธนบุรี เขตพุทธาวาสของวัดระฆังฯอาจมีพระอุโบสถเดิมเพียงหลังเดียว

เขตพุทธาวาสของวัดอรุณฯในปัจจุบันมีการสถาปนาขึ้นใหม่ ทำให้ส่วนพุทธาวาสที่น่าจะเป็นของเดิมไม่แสดงการกำหนดที่ชัดเจน ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการบูรณปฏิสังขรณ์ในยุคสมัยหลัง การวางผังอาคารของพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินฯหรือโบสถ์น้อย ซึ่งมีการระบุในบันทึกประวัติของวัดว่าเคยเป็นพระ

อุโบสถมาก่อน เป็นการวางผังในแนวแกนคู่ขนานกับพระวิหารน้อยที่มีขนาดและลักษณะคล้ายกันอย่างมาก ทำให้ไม่สามารถระบุได้ว่าอาคารใดเป็นประธานและอาคารใดเป็นรอง ทั้งนี้จะเกิดจากการบูรณะอาคารในยุคหลัง โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 2-3 ซึ่งมีการก่อสร้างพระปรารค์ด้านหลังให้ใหญ่โตกว่าเดิมมากขึ้น สันนิษฐานว่าในช่วงดังกล่าวมีการบูรณะอาคารทั้ง 2 หลัง เป็นสาเหตุให้รูปแบบอาคารมีลักษณะคล้ายกันดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

ผังเขตพุทธาวาสของวัดอินทาราม เป็นอีกหนึ่งวัดซึ่งมีการปรับเปลี่ยนโดยสถาปนาเขตพุทธาวาสขึ้นใหม่ทั้งเขต แต่เขตพุทธาวาสเดิมนั้นยังคงอยู่และคงตำแหน่งของอาคารสำคัญไว้ ใกล้เคียงกับในสมัยกรุงธนบุรี จากการพิจารณาพบว่าภายในเขตพุทธาวาสประกอบไปด้วยอาคาร 2 หลัง วางผังในแนวแกนคู่ขนาน มีพระอุโบสถเป็นอาคารประธานและพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เป็นอาคารรอง ส่วนที่น่าสังเกตคือ ด้านหน้าพระอุโบสถเดิมประดิษฐานเจดีย์คู่เรียกกันว่า พระเจดีย์คู่ชาติ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ภายหลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระอัครมเหสีเสด็จสวรรคต ลักษณะการประดิษฐานเจดีย์คู่ด้านหน้าพระอุโบสถเดิมนั้น มักพบเห็นได้ในช่วงยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

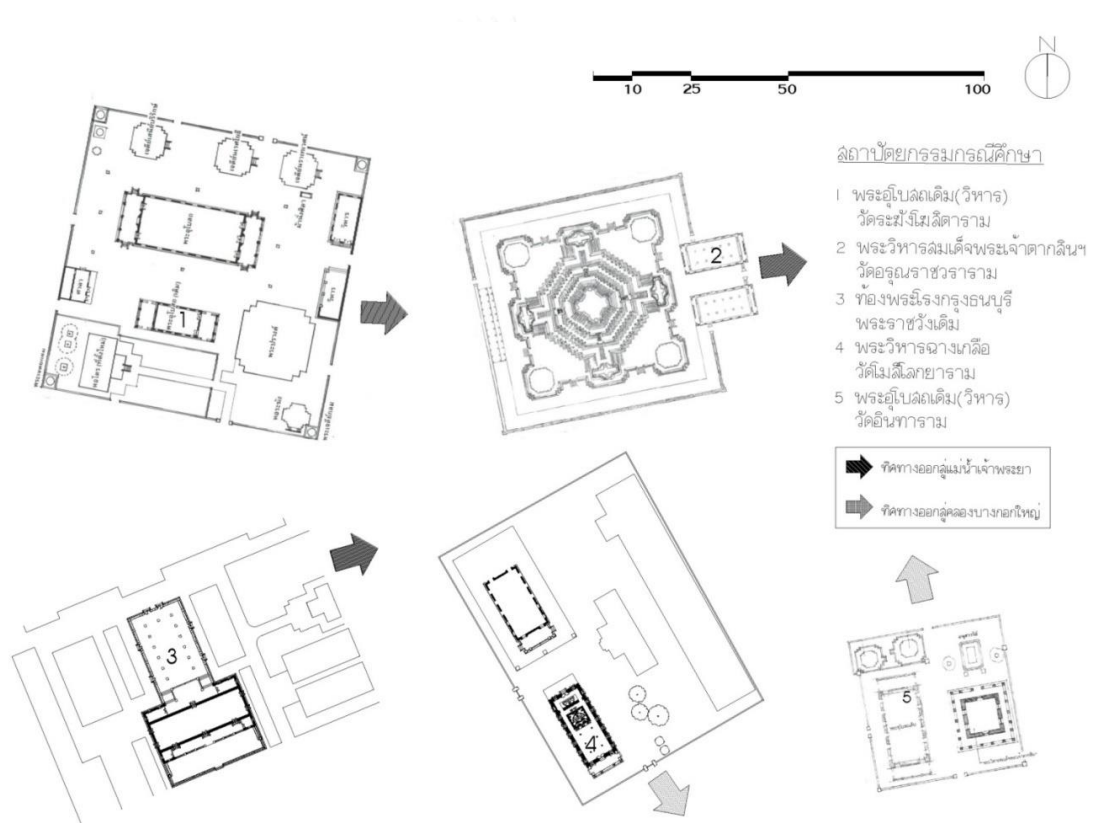
รูปแบบของการวางผังอาคารภายในเขตพุทธาวาสของวัดโมลีโลกยาราม มีความแตกต่างไปจากวัดอื่น คือ เป็นการวางผังในแนวแกนเดียว เหนือ-ใต้ โดยให้พระอุโบสถอยู่ด้านหลังพระวิหารฉางเกลือ ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่าลักษณะเช่นนี้อาจเกิดขึ้นในภายหลัง สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะการก่อสร้างพระอุโบสถในภายหลังสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งเขตพุทธาวาสมีพื้นที่ไม่เพียงพอจึงต้องวางตำแหน่งพระอุโบสถใหม่ตามแนวแกน

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลจากการศึกษาผังบริเวณโดยเฉพาะเขตพุทธาวาสของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถาปัตยกรรมกรณีศึกษา	อาคารอื่นในผังบริเวณ	ทิศทางการหันด้านหน้าอาคาร	รูปแบบการจัดผังอาคาร
พระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯ	พระอุโบสถ, หอประดิษฐานรูปหล่อพระพุทธรูป	ทิศใต้ สู่คลองบางกอกใหญ่	แนวแกนเดียว พระวิหารอยู่หน้าพระอุโบสถ
โบสถ์น้อย วัดอรุณฯ	พระปรารค์ใหญ่, วิหารน้อย	ทิศตะวันออก สู่แม่น้ำเจ้าพระยา	แนวแกนคู่ขนาน วิหารน้อยอยู่ด้านซ้าย
พระวิหาร วัดระฆังฯ	พระอุโบสถ, พระปรารค์, หอไตรฯ, หอระฆัง, วิหารคู่	ทิศตะวันออก สู่แม่น้ำเจ้าพระยา	แนวแกนคู่ขนาน พระอุโบสถอยู่ด้านขวา พระปรารค์ด้านหน้า
พระวิหาร วัดอินทาราม	วิหาร, เจดีย์คู่ชาติ, อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ	ทิศเหนือ สู่คลองบางกอกใหญ่	แนวแกนคู่ขนาน วิหารอยู่ด้านขวา
ท้องพระโรง พระราชวังเดิม	ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ, ตำหนักแก่งคู่, ตำหนักสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ, ศาลศิระชะปลาวาฬ	ทิศเหนือ ด้านขวาหรือทิศตะวันออกของอาคารเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา	เป็นอาคารเดี่ยว อยู่ตรงกลางอาคารทั้งหมดในผัง

สถาปัตยกรรมท้องพระโรงกรุงธนบุรีมีความแตกต่างจากอาคารอื่นๆ เพราะเป็นที่ประทับส่วนพระองค์และสถานที่สำหรับเข้าเฝ้าของขุนนาง การหันทิศทางของอาคารจึงมีปัจจัยที่แตกต่างจากสถาปัตยกรรมพุทธศาสนา ข้อสังเกตที่เห็นคือ การหันอาคารในแนวที่แตกต่างกันเพราะเป็นลักษณะของ 2 อาคารเชื่อมต่อกัน ส่วนท้องพระโรงหันอาคารตามยาวในแนว เหนือ - ใต้ ส่วนพระที่นั่งขวางหันอาคารตามยาวในแนวตะวันออก - ตะวันตก แสดงให้เห็นว่าการวางทิศทางอาคารไม่ได้ยึดทางเข้า - ออก ที่สัมพันธ์กับทางสัญจรหลักอย่างแม่น้ำเจ้าพระยา ดังเช่นสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนากรณีศึกษา ทั้งนี้ในปัจจุบันภายในพื้นที่พระราชวังไม่มีอาคารที่สร้างร่วมสมัยกับ ท้องพระโรง พระราชวังเดิม หลงเหลืออยู่

แผนผังที่ 13 ผังบริเวณของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา แสดงการเปรียบเทียบทิศทางการวางอาคาร

3.4.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

3.4.2.1 ผังพื้นอาคาร

ในการวิเคราะห์รูปแบบผังพื้นของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา จำเป็นต้องแยกการพิจารณาออกเป็น 2 ส่วน คือ กลุ่มสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา และท้องพระโรง พระราชวังเดิม เนื่องจากการใช้งานที่แตกต่างกันผังอาคารที่มีการใช้เสาร่วมในประธานพบว่า มี 2 แห่งคือ โบสถ์น้อย วัดอรุณฯ และพระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯ การทำระเบียงมุขหน้าและมุขหลัง พบว่ามีเพียงพระวิหารฉางเกลือวัดโมลีโลกฯ เท่านั้นที่ไม่มีมุขหลัง โดยจากการพิจารณาสันนิษฐานว่าในอดีตอาจเคยมีมุขหลังมาก่อนแต่ได้ปรับเปลี่ยนเพราะจะเห็นได้ว่าด้านหลังส่วนพระประธานมีการกันห้องเพิ่มและใช้เป็นประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่อีกองค์หนึ่งในส่วนนี้ อาคารอื่นมีทั้งมุขหน้าและมุขหลัง แต่จะแตกต่างกันที่ความกว้างของส่วนมุข โดยมากระยะความกว้างของมุขมักจะมีความใกล้เคียงกับระยะ 1 ห้องของผังอาคาร ในการทำทางขึ้นสู่มุขหน้า - หลัง จะเลือกใช้ด้านข้างทั้งหมด ยกเว้นเพียงโบสถ์น้อยวัดอรุณฯ ซึ่งมุขของอาคารมีระยะแคบมากจึงออกแบบให้ช่องทางเข้า - ออก ตรงกับประตูอาคาร

ประตูทางเข้า-ออกของอาคาร อยู่ใต้มันหุ้มกลองทั้งด้านหน้าและด้านหลังด้านละ 2 ตำแหน่ง และอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้เคียงกัน มีเพียงพระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯ ที่มีการเจาะช่องประตูเพียงด้านละ 1 ตำแหน่ง หน้าต่างของอาคารอยู่ที่ผนังด้านข้าง มีจำนวนและตำแหน่งสัมพันธ์กับห้องเสาชองอาคารพระวิหารวัดระฆังฯ เจาะช่องหน้าต่างฝั่งละ 5 ช่อง โบสถ์น้อย วัดอรุณฯ และพระวิหาร วัดอินทาราม เจาะช่องหน้าต่างฝั่งละ 6 ช่อง ส่วนพระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯ มีช่องหน้าต่าง ฝั่งละ 7 ช่อง ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเกิดจากการต่อเติมส่วนของห้องด้านหลังสุดจากมุขหลังเป็นห้องสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปดังเช่นในปัจจุบัน

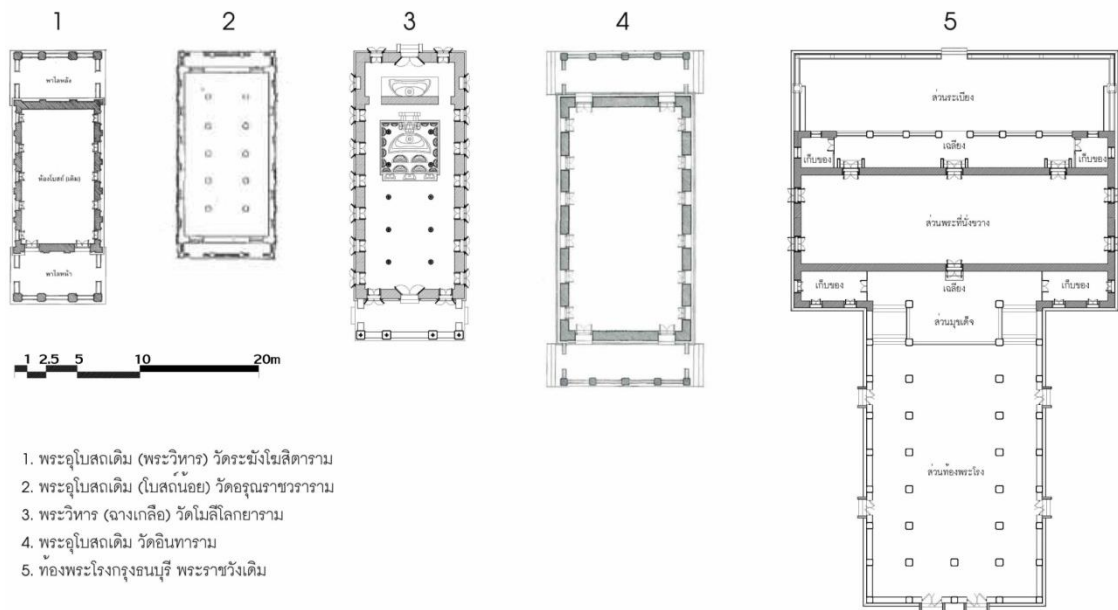
ผังพื้นที่ท้องพระโรง พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี ประกอบด้วย ส่วนของท้องพระโรง (วินิจฉัย) และส่วนที่ประทับ เชื่อมต่อในแนวขวางตั้งฉากกันส่งผลให้หลังคาเป็นรูปตรีมุข (ตัว T) การวางผังรูปตรีมุขในลักษณะนี้ ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคหลัง เช่น พระที่นั่งไพศาลทักษิณและพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวังกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 โดยการใช้งานนั้นก็มีความคล้ายกัน คือ พระที่นั่งไพศาลทักษิณใช้สำหรับพักผ่อนเสวยพระกระยาหาร ส่วนพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยทรงใช้เป็นท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการ แม้องค์ประกอบบางส่วนของท้องพระโรงกรุงธนบุรีอาจได้รับการปรับเปลี่ยนในชั้นหลัง แต่ผังพื้นอาคารยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม ปัจจุบันส่วนท้องพระโรงวินิจฉัยล้อมรอบด้วยกำแพงหนักระเบียง ภายในมีแนวเสาร่วมในประธานเป็นตัวช่วยกำหนดพื้นที่ช่วงกลางและพื้นที่โดยรอบระหว่างแนวเสากับกำแพง ส่วนมุขเด็จปรับให้ระดับสูงกว่าพื้นที่ท้องพระโรงช่วยเน้นระดับความสำคัญเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เสด็จออกว่าราชการ ส่วนพระที่นั่งขวางอันเป็นที่ประทับมีรูปร่างค่อนข้างแคบยาว มีการเจาะช่องหน้าต่างที่ด้านสกัดเพียงฝั่งละ 2 ช่อง พิจารณาจากการเป็นที่พักอาศัยเห็นว่า มีหน้าต่างค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับสัดส่วนของผังพื้นที่ แต่ในแง่ของการรักษาความปลอดภัยสำหรับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ขณะที่ทรงประทับส่วนพระองค์ ก็ถือว่ามีความเหมาะสม ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่สามารถระบุชัดเจนว่าหน้าต่างใน

ปัจจุบันได้รับการเปลี่ยนแปลงไปจากในสมัยกรุงธนบุรีอย่างไร รวมทั้งส่วนระเบียงและเฉลียงที่ติดกับพระที่นั่งขวาง
สันนิษฐานว่าพื้นที่ส่วนนี้ในอดีตอาจเป็นที่สำหรับทหารเวรยามรักษาการณ์ความปลอดภัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช ซึ่งน่าจะเป็นด้านสำหรับเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระที่นั่งเพื่อปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ ด้วย ส่วน
ของประตูทางฝั่งเฉลียงด้านหลังพระที่นั่งขวางมีประตูทั้งหมด 3 ตำแหน่ง

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลจากการศึกษาผังพื้นอาคารกรณีศึกษา ในกลุ่มสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา

พุทธ สถาปัตยกรรม	ขนาด (ก/ย)		สัดส่วน (ไม่รวมมุข) (ก: ย)	จำนวนประตู (หน้า/หลัง)	จำนวน หน้าต่าง	การแบ่งห้อง ภายใน อาคาร
	รวมมุข	ไม่รวมมุข				
พระวิหาร ฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯ	7.75/22.15	7.75/18.90	1: 2.44	1 / 1	ผนังด้านยาว ฝั่งละ 7 ช่อง และริมผนัง ด้านสกัดฝั่ง ละ 2 ช่อง	7
โบสถ์น้อย วัดอรุณฯ	6.85/15.85	6.85/13.20	1: 1.90	2 / 2	ผนังด้านยาว ฝั่งละ 6 ช่อง	6
พระวิหาร วัดระฆังฯ	6.15/19.30	6.15/11.25	1: 1.83	2 / -	ผนังด้านยาว ฝั่งละ 5 ช่อง	5
พระวิหาร วัดอินทาราม	9.32/26.00	9.32/18.21	1: 1.85	2 / 2	ผนังด้านยาว ฝั่งละ 6 ช่อง	6

1. พระอุโบสถเดิม (พระวิหาร) วัดระฆังโฆสิตาราม
2. พระอุโบสถเดิม (โบสถ์น้อย) วัดอรุณราชวราราม
3. พระวิหาร (ฉางเกลือ) วัดโมลีโลกยาราม
4. พระอุโบสถเดิม วัดอินทาราม
5. ท้องพระโรงกรุงธนบุรี พระราชวังเดิม

แผนผังที่ 14 รวมผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

3.4.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ

สถาปัตยกรรมพระพุทธรศาสนากรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง สันนิษฐานว่าเป็นอาคารที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างน้อย สืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถือเป็นวัดสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี ดังนั้นย่อมปรากฏลักษณะขององค์ประกอบอันสืบเนื่องมาจากสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาอยู่ด้วย ส่วนสถาปัตยกรรมท้องพระโรงกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นอาคารหลังเดียวที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ถือเป็นอาคารที่มีความสำคัญและถือเป็นตัวแทนหนึ่งเดียวของสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรี

ส่วนหลังคา

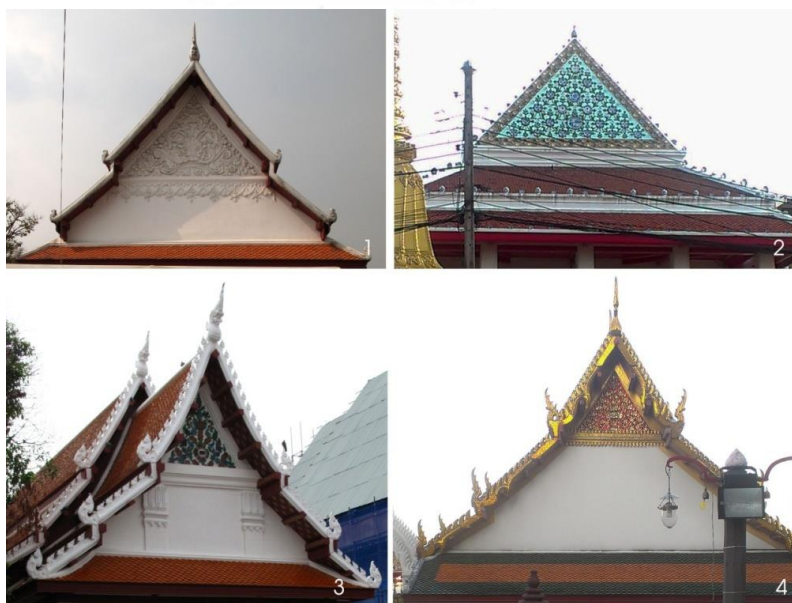
การพิจารณาส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมพระพุทธรศาสนากรณีศึกษา เห็นว่ามีลักษณะร่วมกันที่เห็นได้ชัดเจนในบางประการจำแนกได้ดังนี้

การแบ่งชั้นและดับหลังคา มีลักษณะเหมือนกันทุกอาคารกรณีศึกษา คือ แบ่งชั้นหลังคาเป็น 2 ชั้นซ้อนละ 3 ดับ โดยระยะความสูงของชั้นหลังคาแต่ละดับเมื่อมองจากด้านข้างจะมีลักษณะ คือ ดับหลังคาชั้นบนสุดหรือชั้นแรกขนาดใหญ่หรือกว้างที่สุด แล้วค่อยๆลดขนาดกว้างไปแคบจากบนลงล่าง มีเพียงโบสถ์น้อยวัดอรุณฯ ที่มีพื้นหลังคาดับบนสุดกว้างน้อยกว่าหลังคาดับที่สอง

การคลุมพื้นที่อาคาร พบลักษณะร่วมกันของพระวิหาร วัดระฆังฯ และพระวิหารฉางเกลือวัดโมลีโลกฯ คือ หลังคาชั้นแรกหรือชั้นบนจะคลุมพื้นที่ส่วนเรือนของอาคารและหลังคาชั้นสองหรือชั้น

ล่างคลุมพื้นที่ส่วนมุขหน้าหรือมุขหลัง โดยมีเสาถ้อย 4 ต้นรับน้ำหนักในบริเวณจุดสำคัญของโครงสร้างหลังคา ลักษณะของโบสถ์น้อยวัดอรุณฯหลังคาซ้อนบนคลุมพื้นที่ของห้องกลางจำนวน 4 ห้องในส่วนเรือนของอาคาร และหลังคาซ้อนล่าง คลุมห้องด้านหน้าและหลังอาคารฝั่งละ 1 ห้อง แล้วทั้งพาไลลักษณะหลังคาจันทับคลุมพื้นที่มุขหน้ามุขหลัง ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวที่ใช้รูปแบบนี้ โดยรองรับด้วยเสาถ้อยจำนวน 4 ต้น ส่วนลักษณะของพระวิหาร วัดอินทารามมีความแตกต่างออกไป คือ ให้ชั้นหลังคาแรกคลุมพื้นที่ 4 ห้องกลางของส่วนเรือนเช่นเดียวกับ โบสถ์น้อยวัดอรุณราชวราราม แต่ที่ต่างออกไปคือส่วนของมุขหน้า – หลังซึ่งใช้การยื่นส่วนของผืนหลังคาต่อบนสุดท้ายและดับที่สองของหลังคาชั้นล่างหรือชั้น 2 ออกไปคลุมพื้นที่ส่วนนี้

สัดส่วนของหน้าบันอาคารโดยปกติย่อมเกิดจากโครงสร้างภายในที่ประกอบกันขึ้นเป็นจั่วของหลังคา โดยองค์ประกอบหลักที่เป็นเสมือนตัวกำหนดลักษณะดังกล่าว คือ ระยะเวลาสูงของดั่งและความยาวช่อหรือระยะด้านสกัดของผังอาคาร จากการพิจารณาเห็นได้ว่า โบสถ์น้อย วัดอรุณฯและพระวิหาร วัดระฆังฯ มีหน้าบันค่อนข้างบิ๊บแคบกว่าอาคารอื่นๆ โดยที่โบสถ์น้อยจะมีส่วนหน้าบันบิ๊บแคบมากที่สุด เป็นผลให้พื้นที่ผนังตอนล่างของหน้าบันมีขนาดใหญ่จนสัดส่วนแตกต่างจากอาคารหลังอื่นๆอยู่มาก ส่วนพระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯและพระวิหาร วัดระฆังฯ เมื่อเปรียบเทียบเฉพาะสัดส่วนของพื้นที่ผนังใต้หน้าบันซึ่งดูมีปริมาณใกล้เคียงกัน แต่ปรากฏลักษณะของหน้าบันที่ต่างกัันคือหน้าบันของพระวิหารฉางเกลือมีความกว้างและดูเตี้ยกว่าหน้าบันของพระวิหารวัดระฆังฯ ซึ่งดูแคบและชะลูดกว่า ทั้งนี้ย่อมเกิดจากสัดส่วนของความสูงของดั่งและความยาวของช่ออันเป็นตัวกำหนดให้เกิดรูปแบบที่ต่างกัันของหน้าบัน สัดส่วนของหน้าบันพระวิหารวัดอินทารามค่อนข้างใกล้เคียงกับพระวิหารฉางเกลือ ซึ่งน่าจะมีความสูงของดั่งน้อยหรือความยาวของช่อก็ใกล้เคียงกับความสูงของดั่งเป็นเหตุให้ส่วนหน้าบันมีรูปแบบดังกล่าว

รูปที่ 68 แสดงส่วนหน้าบันของพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

(1.พระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกยาราม 2.พระวิหาร วัดอินทาราม 3.พระวิหาร วัดระฆังฯ 4.โบสถ์น้อย วัดอรุณ)

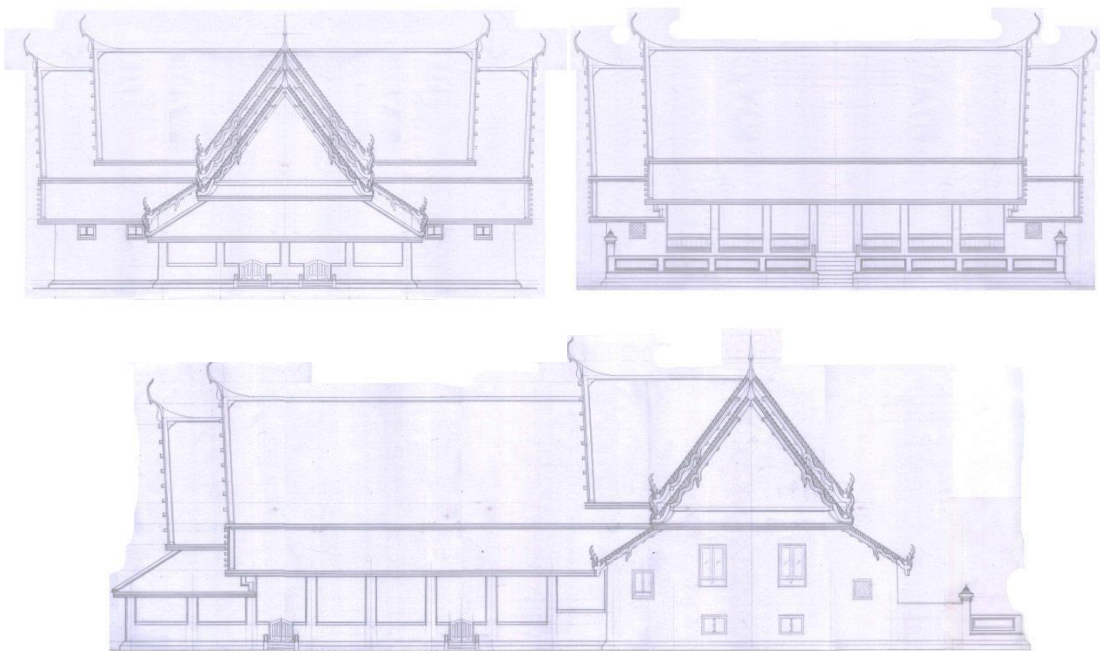

รูปที่ 69 แสดงส่วนหลังคาด้านข้างของพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

(1.พระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกยาราม 2.พระวิหาร วัดระฆังฯ 3.โบสถ์น้อย วัดอรุณฯ 4.พระวิหาร วัดอินทาราม)

ส่วนหลังคาของท้องพระโรงกรุงธนบุรี มีลักษณะที่แตกต่างจากอาคารกรณีศึกษาอื่น เนื่องด้วยเป็นสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบการใช้งานแตกต่างจากสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา รูปแบบของหลังคาท้องพระโรงเป็นแบบตรีมุขตามลักษณะของผังพื้นอาคาร โดยมีหลังคาหลัก คือ ส่วนที่คลุมพระที่นั่งขวาง และหลังคาที่รองลงมา คือ ส่วนที่คลุมท้องพระโรง (วินิจฉัย) ลักษณะซ้อนและดับหลังคาของส่วนที่คลุมพระที่นั่งขวางจะเป็น 2 ชั้น ชั้นละ 2 ดับ ส่วนหลังคาคลุมท้องพระโรง เป็นแบบ 3 ซ้อนซ้อนกลางหรือชั้นลดที่ 2 และซ้อนล่างหรือชั้นลดที่ 3 มีพื้นหลังคาซ้อนละ 2 ดับ ส่วนซ้อนบนสุดหรือชั้นที่ 1 เชื่อมต่อเป็นมุมฉากกับพื้นหลังคาดับบนสุด ซ้อนบนสุด ของหลังคาส่วนที่คลุมพระที่นั่งขวาง โดยหลังคาซ้อนที่ 2 ดับล่างสุดของโถงท้องพระโรงทำหน้าที่เป็นหลังคา กันสาด ด้านหน้าของท้องพระโรงหรือด้านสกัดทางฝั่งทิศเหนือของอาคาร

ด้านการคลุมพื้นที่แยกเป็น ส่วนของท้องพระโรง(วินิจฉัย) ให้หลังคาซ้อนที่ 2 คลุม บริเวณ 2 ห้องด้านหน้าสุดของฝั่งหรือด้านฝั่งทิศเหนือของท้องพระโรง นอกนั้นคลุมด้วยหลังคาซ้อนบน ส่วนของ พระที่นั่งขวางมีหลังคาซ้อนที่ 2 คลุมพื้นที่ของห้องริมด้านสกัดฝั่งละ 1 ห้องหรือห้องสุดท้ายของฝั่งด้านทิศตะวันตก และตะวันออกของพระที่นั่งขวาง ส่วนหลังคาซ้อนบน คลุมพื้นที่ส่วนอื่นทั้งหมด ข้อที่น่าสังเกต คือ ผืนหลังคาซ้อน บนหรือชั้นที่ 1 ของส่วนท้องพระโรงซึ่งต่อเนื่องกับส่วนพระที่นั่งขวางยื่นออกมาคลุมพื้นที่ถึงบริเวณแค่ส่วนมุขเด็จ เท่านั้น ลักษณะดังกล่าวสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากความพยายามสื่อถึงการเน้นพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนใช้งานสำหรับ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยเฉพาะ จึงให้ผืนหลังคาส่วนนี้มีความสูงมากที่สุด แต่ในการให้ดับหลังคามีทั้งหมด 2 ดับ ถือเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีดับหลังคาอยู่ที่ 3 ดับ จึงเป็นอีกข้อน่า สังเกตว่าสถาปัตยกรรมไทยมักมีการแบ่งดับหลังคา นอกจากเป็นการแบ่งผืนหลังคาให้ไม่ใหญ่มากเพื่อความสวยงาม ของอาคารแล้ว ดับของผืนหลังคายังมีการแบ่งมาอีกแสดงถึงความสำคัญของอาคารไปจนถึงฐานานุศักดิ์ของผู้ใช้ สอยอาคารหลังนั้น ในกรณีนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ ตามคติความเชื่อของชาติไทยยก ให้พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนสมมติเทพ ดังนั้นส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ย่อมต้องมื การซ้อนชั้นและดับหลังคาที่มากกว่าสถาปัตยกรรมโดยทั่วไป แต่สำหรับท้องพระโรง พระราชวังเดิมนั้น ปรากฏ ลักษณะของส่วนหลังคาซึ่งน้อยชั้นและมีดับหลังคาเพียง 2 ซ้อน เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าอาจจะเกิดจากลักษณะ ส่วนตัวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย จึงไม่โปรดสร้างพระราชวังให้มีความ ใหญ่โตวิจิตร ประกอบกับอยู่ในช่วงเวลาที่ขาดแคลนปัจจัยหลายๆอย่าง ไม่เอื้ออำนวยในการสร้างสถาปัตยกรรมอัน วิจิตรงดงามได้ในเวลาอันจำกัด

รูปที่ 70 ลายเส้นแสดงรูปตั้งด้านหน้า ด้านหลังและด้านข้างของท้องพระโรงพระราชวังเดิม

ส่วนเรือน

ส่วนเรือนของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทั้งหมด เป็นผนังก่ออิฐถือปูนมีความหนา มากกว่า 30 ซม. ทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของโครงสร้างหลังคาสถาปัตยกรรม ได้แก่ ส่วนพระที่นั่ง ขวางของท้องพระโรงกรุงธนบุรี, พระวิหารของวัดอินทารามและพระวิหารของวัดระฆังโฆสิตาราม ส่วนพระวิหาร ฉางเกลือ วัดโมลีโลกยาราม และโบสถ์น้อย วัดอรุณฯ มีเสาร่วมในประธาน ทำหน้าที่ช่วยรับน้ำหนักโครงสร้างหลัง หนักจั่วดับบนนอกจากผนังรับน้ำหนัก ผนังของอาคารพระวิหาร วัดระฆังฯและโบสถ์น้อย วัดอรุณฯ มีการประกอบ แนวเสาอิงก่ออิฐฉาบปูนเรียบเป็นจังหวะตามการแบ่งห้องของผังอาคาร

สัดส่วนของส่วนเรือนสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา มีลักษณะร่วมกัน คือ ไม่สูงมากนัก สันเกิดได้จากพื้นที่ว่างของผนังระหว่างคานบนหน้าต่างกับแนวเชิงกลอนของหลังคาเป็นระยะใกล้เคียงกับความ สูงของกรอบหน้าต่าง ประกอบกับระยะความสูงของกรอบหน้าต่างซึ่งอยู่ที่ประมาณ 1.20 – 1.50 เมตร ดังนั้นจะ เห็นได้ว่าระดับความสูงของเรือนนับจากขอบบนของฐานอาคารถึงแนวเชิงกลอนจะมีความสูงไม่เกิน 4 เมตร ซึ่งถือ ว่าอยู่ในระยะที่ค่อนข้างเตี้ย จากการพิจารณาแม้พระวิหารของวัดอินทารามซึ่งถือว่ามีขนาดใหญ่มากที่สุดในจำนวน อาคารกรณีศึกษา แต่ก็ถือว่ามีลักษณะอาคารที่ค่อนข้างเตี้ยเมื่อเทียบกับสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาที่มีขนาด ใกล้เคียงกันในสมัยรัตนโกสินทร์ เรียกได้ว่าลักษณะของอาคารที่มีความสูงไม่มากนัก ถือเป็นรูปแบบเฉพาะของพุทธ สถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรี

รูปที่ 71 ทศนิยมภาพส่วนเรือนของพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

(1.พระวิหารวัดระฆังฯ 2.พระวิหารฉางเกลือวัดโมลีโลกยาราม 3.พระวิหารวัดอินทาราม 4.โบสถ์น้อยวัดอรุณฯ)

นอกจากนี้การเจาะช่องหน้าต่างที่ผนังด้านยาวมีตำแหน่งของการวางกรอบหน้าต่างบนฐานของอาคารที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กรอบหน้าต่างของพระวิหาร วัดระฆังฯ และวัดอินทาราม วางอยู่ในตำแหน่งบนขอบหน้ากระดานของฐานอาคาร ส่วนพระวิหารฉางเกลือมีตำแหน่งของกรอบหน้าต่างสูงกว่าฐานอาคารเล็กน้อย ขณะที่โบสถ์น้อยวัดอรุณมีกรอบหน้าต่างอยู่สูงขึ้นมาจากฐาน เนื่องจากส่วนฐานอาคารบัวคว่ำชั้นเดียวที่อยู่ติดพื้นดินทำให้ตำแหน่งของช่องหน้าต่างต้องอยู่สูงขึ้นมาจากฐานมากกว่าอาคารอื่นๆ ทั้งนี้ทุกอาคารกรณีศึกษามีตำแหน่งและจำนวนของช่องหน้าต่างสัมพันธ์กับห้องเสาของอาคาร

เฉพาะส่วนเรือนของ ท้องพระโรงกรุงธนบุรี พบว่ามีลักษณะบางประการใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนากรณีศึกษา ได้แก่ สัดส่วนของเรือนที่ค่อนข้างเตี้ยและผนังอาคารที่มีลักษณะเรียบไม่มีการประดับตกแต่งใดนอกจากช่องหน้าต่าง แต่ในส่วนของการเจาะช่องหน้าต่างจะมีความแตกต่างจากพุทธสถาปัตยกรรมซึ่งมีการใช้งานที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ในขณะที่พุทธสถาปัตยกรรมจะเจาะช่องหน้าต่างทางผนังด้านยาวและช่องประตูเจาะที่ผนังด้านสกัด แต่ท้องพระโรงกรุงธนบุรีเจาะช่องประตูทั้งหมดที่ผนังด้านยาวของพระที่นั่งขวางและเจาะช่องหน้าต่างที่ผนังด้านสกัด โดยอีกข้อสังเกตหนึ่งในการทำช่องประตู ช่องหน้าต่าง ที่เห็นได้ชัดของท้องพระโรงกรุงธนบุรีอีกส่วน คือ ไม่ได้ยึดตามการแบ่งห้องของผนังอาคารส่วนพระที่นั่งขวาง อย่างไรก็ตาม ลักษณะสถาปัตยกรรมของท้องพระโรงกรุงธนบุรีในปัจจุบัน ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาโดยตลอดตามยุคสมัย

ส่วนฐาน

ฐานของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาล้วนเป็นฐานปัทม์ มีเพียงโบสถ์น้อยวัดอรุณราชวรารามและพระที่นั่งขวางของท้องพระโรงพระราชวังเดิมที่เป็นฐานบัวคว่ำ ฐานทั้งหมดก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาว ฐานพระวิหารวัดอินทารามมีลักษณะแอ่นโค้งท้องเสาเล็กน้อยเฉพาะหน้ากระดานบนถึงส่วนบัวหาง ฐานพระวิหารวัดระฆังฯ มีการแอ่นโค้งท้องเสาเล็กน้อย ส่วนฐานสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาอื่นๆ เป็นแนวตรงทั้งหมด ทั้งนี้ไม่อาจบ่งชี้ได้อย่างแน่ชัดว่าลักษณะฐานแอ่นโค้งในปัจจุบันยังคงลักษณะของดั้งเดิมในสมัยอดีต เนื่องจากมีการบูรณะมาแล้วหลายครั้งจนถึงปัจจุบัน แต่สันนิษฐานว่าการบูรณะซ่อมแซมน่าจะยึดตามรูปแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตามแสดงให้เห็นว่าการแอ่นของฐานอาคารพระวิหารวัดอินทารามและฐานพระวิหารวัดระฆังฯ มีความเป็นไปได้ว่ายึดรูปแบบที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีหรือปลายกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นรูปแบบของฐานอันเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย

1. พระอุโบสถเดิม วัดอินทาราม
2. โบนอนอย วัดอรุณราชวราราม

3. พระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกยาราม
4. พระอุโบสถเดิม วัดระฆังโฆสิตาราม

รูปที่ 72 ส่วนฐานของอาคารพุทธสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

3.4.2.3 การประดับตกแต่ง

จากการศึกษาสถาปัตยกรรม ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรี เป็นที่ชัดเจนว่าพุทธสถาปัตยกรรมทั้งหมดที่มีการกล่าวถึงในสมัยกรุงธนบุรีทั้งจากพระราชพงศาวดารและประวัติของวัด ล้วนบ่งบอกว่าสถาปัตยกรรมโดยส่วนใหญ่สร้างขึ้นมีอยู่ก่อนแล้วในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างน้อย บนพื้นที่บางกอกริมแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะสถาปนาพื้นที่นี้ให้เป็นราชธานีในสมัยกรุงธนบุรี แล้วจึงทำการทำนุบำรุง บูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาปัตยกรรมตามวัดต่างๆในพื้นที่กรุงธนบุรี จึงกล่าวได้ว่าพุทธสถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรีล้วนสร้างขึ้นก่อนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯจะปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ รูปแบบสถาปัตยกรรมรวมไปถึงการประดับตกแต่งย่อมสืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีเพียงท้องพระโรงกรุงธนบุรีเท่านั้นที่สร้างขึ้นในสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯและสามารถถือได้ว่าเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี

อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงการประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนากรณีศึกษา ซึ่งปรากฏข้อมูล หลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอดหลังจากสิ้นยุคสมัยกรุงธนบุรี เป็นเหตุสำคัญให้ลักษณะของการประดับตกแต่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาของการบูรณะ จึงทำให้การพิจารณาถึงรูปแบบของการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีที่แท้จริงไม่สามารถทำได้โดยสมบูรณ์ เป็นเพียงการสันนิษฐานถึงรูปแบบดั้งเดิมจากรูปแบบของการประดับตกแต่งใน

ปัจจุบันประกอบกับข้อมูลหรือหลักฐานจากเอกสารเท่าที่สามารถหาได้ ส่วนกรณีของ ท้องพระโรงกรุงธนบุรี ซึ่งถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมประจำสมัยกรุงธนบุรี อันมีความสมบูรณ์จากการบูรณะในยุคสมัยหลังโดยเฉพาะช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้รับการปรับเปลี่ยนเป็นที่ประทับของราชวงศ์ชั้นสูง พร้อมกับการบูรณะซ่อมแซมให้เหมาะสมกับการใช้งานที่มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าองค์ประกอบบางส่วนของ ท้องพระโรงกรุงธนบุรี ก็อาจมีความเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยและสืบเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน

พิจารณาจากมุมมองภายนอกพบว่าสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีรูปแบบที่แตกต่างตามองค์ประกอบต่างๆ น้อยมากจนถึงไม่มีเลย อย่างเช่น ไม่ปรากฏการใช้คันทวยหรือซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง แต่ก็ยังคงปรากฏลักษณะร่วมบางอย่างของอาคารเหล่านั้น ซึ่งสามารถแจกแจงได้ ดังต่อไปนี้

เสาอิง-บัวปลายเสา

การใช้เสาอิงเพื่อการประดับตกแต่งผนังภายนอกของอาคาร ไม่ใช่เสารับน้ำหนัก โครงสร้างหลังคาจริง ใช้เพื่อลดความเรียบของผนังและช่วยแบ่งจังหวะของผนังตามระยะของการแบ่งห้องของอาคารในกรณีที่อาคารมีขนาดใหญ่ แต่สถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกส่วนใหญ่เป็นอาคารขนาดเล็ก ด้วยเหตุนี้จึงอาจเป็นผลให้พบการใช้เสาอิงเพื่อตกแต่งผนังของอาคารเพียง พระวิหาร วัดระฆังฯ และโบสถ์น้อย วัดอรุณฯ แต่พบข้อน่าสังเกตว่า ในขณะที่โบสถ์น้อยวัดอรุณฯ ซึ่งมีผังอาคารขนาดเล็กที่สุดในจำนวนทั้งหมดมีการประดับเสาอิง แต่พระวิหาร วัดอินทารามซึ่งถือว่ามีผังอาคารขนาดใหญ่ที่สุดในสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกกลับไม่มีการประดับเสาอิง ดังนั้น เหตุผลในการใช้เสาอิงประดับผนังอาจไม่ขึ้นกับขนาดอาคาร แต่เป็นไปตามความต้องการของผู้สร้างหรือผู้ทำการบูรณะมากกว่า นอกจากนี้เสาอิงที่มีการประดับบัวปลายเสานั้น พบเพียงโบสถ์น้อย วัดอรุณฯ โดยเป็นรูปแบบของบัววงประกอบมีบัวลูกแก้ว 2 ชั้น ค่อนข้างชัดเจนว่าน่าจะเกิดจากการบูรณะในชั้นหลังและไม่อาจระบุได้ว่าของเดิมเคยมีบัวปลายเสาในลักษณะเช่นนี้จริงหรือไม่ ส่วนพระวิหารวัดระฆังฯ ก็พบว่ามีการประดับบัวปลายเสาที่เสาอิงคู่บริเวณหน้าบันแบบบัววง ลักษณะเดียวกับบัวปลายเสาโบสถ์น้อย ซึ่งนับ เป็นการบูรณะในยุคปัจจุบัน

กรอบซุ้มประตู – หน้าต่าง

เนื่องจากไม่ปรากฏรูปแบบของการประดับตกแต่งกรอบของประตู – หน้าต่างด้วยซุ้มประตู – หน้าต่างแบบไทยประเพณี แต่พบการประดับด้วยกรอบซุ้มหน้าต่างซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างชาติโดยเฉพาะอิทธิพลจีน ที่พระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกยาราม เป็นลวดลายเถาใบไม้แบบใบเทศและดอกไม้คล้ายดอกพุทธรักษา อยู่ในทรงยอดแหลม สันนิษฐานว่าลักษณะเช่นนี้น่าจะเกิดขึ้นหลังจากการบูรณะในช่วงรัชกาลที่ 3 ซึ่งสถาปัตยกรรมไทยได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีนอย่างมากจนเรียกว่าเป็น แบบพระราชานิยม ส่วนพระวิหาร วัดระฆังพบว่าใช้กรอบปูนปั้นรูปทรงโค้งยอดแหลม รูปแบบเช่นนี้แสดงถึงอิทธิพลของการประดับตกแต่งแบบตะวันตก โดยสันนิษฐานว่าเกิดจากการบูรณะในช่วงสมัยปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษาศาสนาปัตยกรรมกรุงธนบุรี

นอกจากพระราชกรณียกิจอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ความสนพระทัยส่วนพระองค์ทางการเจริญพระกรรมฐานในช่วงปลายรัชสมัย ถือเป็นเครื่องยืนยันบทบาทของพระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนาที่ทรงให้ความสำคัญจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองบ้านเมือง โดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยกรุงธนบุรีที่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงวางพระองค์อยู่ในฐานะของผู้นำประเทศพร้อมกับความพยายามในการเป็นผู้นำทางด้านศาสนาด้วยความดั่งกล่าวปรากฏในพระราชพงศาวดารและมณียะที่ใกล้เคียงกัน อีกแห่งหนึ่งก็เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและเรียกความศรัทธาของประชาชนให้กลับมามั่นคงอีกครั้งด้วยพระพุทธศาสนา

การฟื้นฟูบ้านเมืองให้กลับมามีสภาพสมบูรณ์ในช่วงต้นของสมัยกรุงธนบุรี ถือเป็นพระราชกรณียกิจเร่งด่วนลำดับต้นๆ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งไม่อาจทำได้โดยง่ายนัก เนื่องจากปัจจัยอันจำกัดหลายอย่าง ทั้งภาวะของการทำศึก การขาดแคลนเสบียง การหาวัสดุและเครื่องมือสำหรับใช้ในการก่อสร้าง ที่สำคัญคือจำนวนแรงงานและช่างฝีมือที่ถูกเกณฑ์ไปเป็นกำลังรบหรือถูกฆ่าเลี้ยงปากท้องประชาชนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการบูรณะซ่อมแซมสถาปัตยกรรมของเดิม ซึ่งมีอยู่แล้วให้สามารถกลับมาใช้ได้เหมือนเมื่อครั้งอดีตจึงเป็นทางเลือกที่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงเลือกใช้ ส่งผลให้สถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาในวัดเก่าเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายวัดได้กลายเป็นวัดสำคัญในกรุงธนบุรีต่อเนื่องมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์และในปัจจุบัน ทั้งนี้ถือว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีคุณูปการทางด้านพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากการบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาปัตยกรรม สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงตั้งพระทัยสร้างสถาปัตยกรรมคู่บ้านคู่เมืองซึ่งถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากในอดีต คือ พระราชวังกรุงธนบุรี แต่เนื่องด้วยข้อจำกัดหลายประการรวมทั้งการที่ทรงคำนึงถึงความสำคัญทางด้านอื่นร่วมด้วย จึงทรงเลือกสร้าง สถาปัตยกรรมท้องพระโรงให้เป็นรูปแบบอาคารที่มีการใช้งาน 2 แบบในหลังเดียวกัน คือ ส่วนท้องพระโรง (วินิจฉัย) สำหรับเสด็จออกว่าราชการและขุนนางเข้าเฝ้า อีกส่วนเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ เรียกว่า พระที่นั่งขวาง ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างในสมัยกรุงธนบุรีที่มีความสำคัญและคงอยู่จนถึงปัจจุบันเพียงหลังเดียว และเป็นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาซึ่งมีรูปแบบเฉพาะปรากฏอยู่ในองค์ประกอบส่วนต่างๆ สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการค้นหารูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะของสมัยกรุงธนบุรี

แม้การบูรณะสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาภายในวัดกรณีศึกษา จะมีการกระทำในภายหลังจนวัดนั้นๆ กลายเป็นวัดที่มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่งผลให้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการก่อสร้างและสถาปนาอาคารใหม่ขึ้นใช้งานเป็นหลักแทนที่อาคารในสมัยกรุงธนบุรี เป็นเหตุให้พุทธสถาปัตยกรรมที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนการใช้งานและมีการบูรณะที่ไม่คำนึงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมหรือพยายามบูรณะโดยได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความนิยมในขณะนั้น ดังเช่น พระวิหารวัดระฆังโฆสิตาราม พระวิหารวัดอินทารามที่มีรูปแบบของเครื่องลายอง-หน้าบันแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 จึงเชื่อได้ว่ารูปแบบ

ดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมดังกล่าวในสมัยกรุงธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลงไปจนไม่อาจจะบ่งถึงองค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างแน่ชัด มีเพียงท้องพระโรงกรุงธนบุรีซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมเพียงแห่งเดียว ที่ค่อนข้างสมบูรณ์และเหมาะสมต่อการศึกษา โดยในการศึกษาและวิเคราะห์พบว่าลักษณะสถาปัตยกรรมท้องพระโรง เกิดขึ้นจากปัจจัยอันจำกัด แต่กลับเป็นผลดีจนสามารถแสดงให้เห็นสถาปัตยกรรมอันเป็นเสมือนทางออกของข้อจำกัดดังกล่าว การเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบที่พอดีแก่การใช้งาน มีสัดส่วนและระดับอาคารที่พอเหมาะกับผู้ใช้งาน ไม่ใหญ่โตอลังการดังเช่นอาคารในยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่สัดส่วนของท้องพระโรงแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนที่มีต่อผู้ใช้งาน และบริบทโดยรอบมากกว่าอาคารอันวิจิตรอลังการประเภทเดียวกัน ที่สำคัญคือการเลือกวางผังซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจลักษณะของภูมิประเทศ ภูมิอากาศตลอดจนรูปแบบของการใช้สอยอาคารและข้อจำกัดด้านต่าง ๆ มาปรับเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความเหมาะสม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงพระราชอัธยาศัยในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี

บทที่ 4

การศึกษาวัตในจังหวัดสมุทรสงคราม

4.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

จังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่บริเวณภาคกลางทางตอนล่างของประเทศไทย โดยอยู่ริมฝั่งทะเลอ่าวไทย ด้านตะวันตกบริเวณปากแม่น้ำแม่กลอง ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 65 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 35 (ถนนพระราม 2) มีเนื้อที่ประมาณ 416.707 ตารางกิโลเมตร หรือ 260,441.87 ไร่ ถือเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดในประเทศไทย

มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	จรดกับจังหวัดราชบุรีและจังหวัดสมุทรสาคร
ทิศใต้	จรดกับจังหวัดเพชรบุรีและอ่าวไทย
ทิศตะวันออก	จรดกับจังหวัดสมุทรสาคร
ทิศตะวันตก	จรดกับจังหวัดเพชรบุรีและราชบุรี

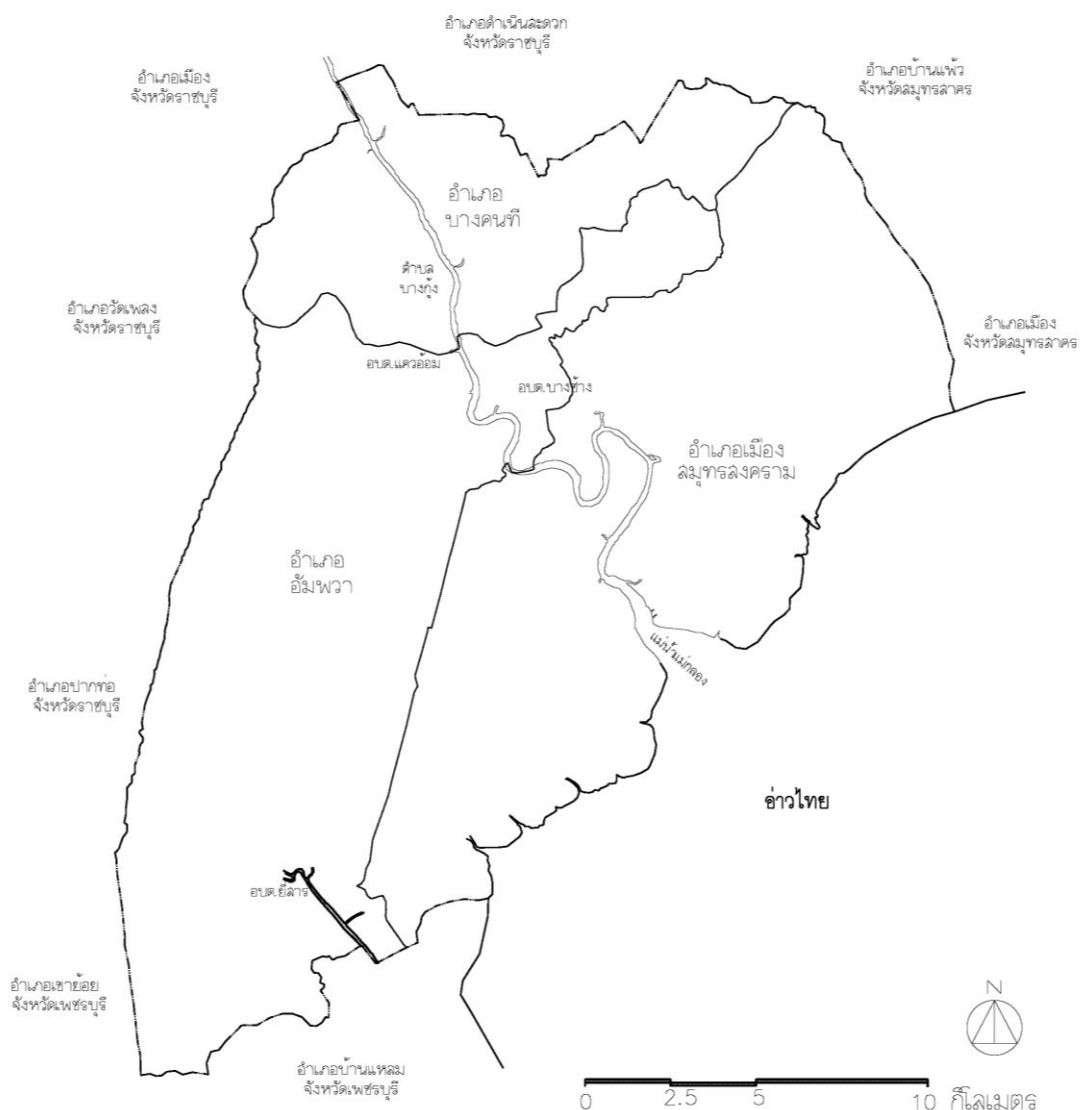
ลักษณะภูมิประเทศ โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มโดยมีแม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำสายหลัก ไหลผ่านพื้นที่ตอนกลางของจังหวัดตามแนวเหนือ-ใต้ ผ่านอำเภอบางคนที อำเภออัมพวาและไหลออกสู่อ่าวไทยที่ปากแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงคราม บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลมีลักษณะโค้งเว้าเข้าแผ่นดินแบ่งได้ 2 ช่วง คือช่วงระหว่างปากแม่น้ำแม่กลองถึงเขตติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาครมีความยาวประมาณ 12 กิโลเมตร และช่วงระหว่างปากแม่น้ำแม่กลองถึงเขตติดต่อกับจังหวัดเพชรบุรีมีความยาวประมาณ 11.2 กิโลเมตร ลักษณะพื้นที่เกือบทั้งหมดของจังหวัดมีความลาดเอียงไปทางชายฝั่งทะเลไม่มีภูเขาสูงและเกาะ มีคลองธรรมชาติและคลองขุดเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายกว่า 300 สาย ทิวพื้นที่ของจังหวัดซึ่งช่วยในการระบายน้ำ การคมนาคม และการเกษตร พื้นที่ในเขตจังหวัดสมุทรสงครามแบ่งเขตตามสภาพน้ำออกเป็น 3 เขต คือ เขตน้ำเค็ม เขตน้ำกร่อย และเขตน้ำจืด ซึ่งเป็นผลมาจากการที่น้ำทะเลได้หนุนเข้ามาทางแม่น้ำแม่กลองและคูคลองต่างๆ ทำให้จำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพดินในแต่ละพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกที่เหมาะสม

ลักษณะภูมิอากาศ เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของจังหวัดติดต่อกับอ่าวไทย ทำให้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดมาจากอ่าวไทยและทะเลจีนใต้ จึงมีฝนตกชุกและต่อเนื่องในช่วงฤดูฝนซึ่งกินระยะเวลาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม อากาศมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอจากการที่อยู่ติดทะเล ฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจัด ฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัด

ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว เอื้อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของผู้คนโดยกระจายตามแนวแม่น้ำลำคลองต่างๆ เพื่อความสะดวกในการคมนาคมและอุปโภคบริโภค ลำน้ำอันคดเคี้ยวส่งผลให้เกิดการทับถมกันของดินก่อนที่จะออกสู่ทะเลเกิดเป็นที่ดอนเช่นเดียวกันกับพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำแหล่งอื่นในประเทศไทย ปรากฏในระยะแรกว่า

อาชีพเพาะปลูก ทำสวนผลไม้เป็นอาชีพหลักของชุมชนที่อาศัยในบริเวณนี้มาตั้งแต่อดีต ดังนั้นพัฒนาการทางสังคม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากปัจจัยทางกายภาพของพื้นที่เป็นสำคัญ

ปัจจุบันจังหวัดสมุทรสงครามแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสมุทรสงครามมี 11 ตำบล 87 หมู่บ้าน เนื้อที่ 169.057 ตารางกิโลเมตร อำเภออัมพวามี 12 ตำบล 96 หมู่บ้าน เนื้อที่ 170.164 ตารางกิโลเมตร และอำเภอบางคนทีมี 13 ตำบล 101 หมู่บ้านเนื้อที่ 77.486 ตารางกิโลเมตร โดยอัมพวาเป็นอำเภอที่มีพื้นที่มากที่สุด รองลงมาเป็นอำเภอเมืองและอำเภอบางคนทีตามลำดับ

แผนผังที่ 15 แผนผังแสดงแผนที่อาณาเขตจังหวัดสมุทรสงคราม

4.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

4.2.1 สมัยกรุงศรีอยุธยา

ปรากฏหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดคือข้อความจากกฎหมายตราสามดวง พระอัยการนาทหารหัวเมือง ซึ่งตราขึ้นไว้ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ.1998 ว่า “พระสมุทรสากรเมืองท่าจีนพระสมุทรสากรเมืองแม่กลองพระสมุทรสากรเมืองปากน้ำพระชนบุรีเมืองชน” จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมืองแม่กลองเป็นหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก ตำแหน่งผู้ปกครองมีพระราชทินนามว่าพระสมุทรสากร ดังนั้นคำว่า “แม่กลอง” และ “สมุทรสากร” มีปรากฏชัดเจนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ.2091-2111) ราชทูตฝรั่งเศสมายังกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวว่ามีป้อมอยู่ที่เมืองแม่กลอง เข้าใจได้ว่าขณะนั้นได้มีการสร้างค่ายอยู่ที่เมืองแม่กลองแล้ว

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.2172 - 2199) เมืองแม่กลองจัดเป็นหัวเมืองตรี ขึ้นเมืองราชบุรี เจ้าเมืองมีราชทินนามตามชื่อเมืองคือ พระแม่กลองบุรี

จากจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ซึ่งอยู่ในคณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส โดยมี มองซิเออร์เดอลาลูแบร์ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อปี พ.ศ.2230 – พ.ศ.2231 แต่ในตอนขากลับมองซิเออร์เซเบเรต์ ได้แยกคณะเดินทางกลับก่อนโดยเดินทางไปลงเรือกำปั่นฝรั่งเศสที่เมืองตะนาวศรี ซึ่งขณะนั้นเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเลที่สำคัญของไทย ระหว่างที่เดินทางผ่านแม่กลอง มองซิเออร์เซเบเรต์ ได้บันทึกรายงานไว้ว่า

“ณ วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ.2230 ข้าพเจ้าได้ออกจาก (เมือง) ท่าจีน เพื่อไป (เมือง) แม่กลอง ตามทางระหว่างท่าจีนกับแม่กลองนี้ มีบางแห่งน้ำตื้น ต้องใช้กระบือลากเรือเหมือนวันก่อน แต่ตอนที่ตื่นวันนี้ยาวกว่าวานนี้และลำบากกว่าวานนี้มาก เวลาเย็นข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองแม่กลอง ซึ่งไกลจาก (เมือง) ท่าจีน ระยะทางประมาณ 10 ไมล์ ครั้ง เมืองแม่กลองนี้เป็นเมืองที่ใหญ่กว่าเมืองท่าจีนและตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งเรียกกันว่าแม่น้ำแม่กลอง และอยู่ห่างทะเลประมาณ 1 ไมล์ น้ำรับประทานในเมืองนี้ เป็นน้ำที่ดี เมืองแม่กลองนี้หากำแพงเมืองไม่ แต่มีป้อมเล็กๆ สี่เหลี่ยมอยู่ 1 ป้อม มุมป้อมนั้นมีหอรบอยู่ 4 แห่ง แต่เป็นหอรบเล็กมาก ก่อด้วยอิฐ คูก็หาไม่ แต่น้ำท่วมอยู่รอบป้อมกำแพงหรือรั้วในระหว่างหอรบนั้นทำด้วยเสาใหญ่ๆ ปักลงในดิน และมีเคร่าขวางถึงกันเป็นระยะๆ”⁴⁶

จากข้อความดังกล่าว บอกให้ทราบว่า เมื่อ พ.ศ.2230 ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นที่ปากแม่น้ำแม่กลองมีเมืองแม่กลองตั้งอยู่แล้ว ทั้งยังเป็นเมืองขนาดใหญ่พอสมควร เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองท่าจีนที่ตั้งอยู่ปากแม่น้ำท่าจีน แล้วมีขนาดใหญ่กว่าเมืองท่าจีนหรือจังหวัดสมุทรสาครในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังบอกให้

⁴⁶ มองซิเออร์เซเบเรต์ (2471). ประชุมพงศาวดารภาคที่49 เรื่องจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตอนที่3. กรุงเทพมหานคร, ศรีกรุง. หน้า 69

ทราบว่า ขณะนั้นเมืองแม่กลองไม่มีกำแพงเมือง มีแต่ป้อมเล็กๆ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำหน้าเมืองเพียงป้อมเดียว และการเดินทางในสมัยกรุงศรีอยุธยาระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับเมืองตะนาวศรีทางสะดวกที่สุดนั้น ต้องลงเรือจากกรุงศรีอยุธยามายังบางกอก ผ่านคลองและแม่น้ำต่างๆ ในคืนแรกจะพักแรมที่เมืองท่าจีน รุ่งขึ้นนั่งเรือผ่านเมืองแม่กลอง ไปพักที่เมืองเพชรบุรี แล้วเดินทางบกผ่านเมืองปราณ เมืองกุย แล้วถึงเมืองตะนาวศรี และลงเรือกำปั่นที่นั่น

ในด้านการเรียกชื่อเมือง “แม่กลอง” และ “สมุทรสงคราม” พบว่าในเอกสาร “คำให้การชาวกรุงเก่า” เมื่อปี พ.ศ.2310 ปรากฏชื่อเมืองสมุทรสงคราม สมุทรปราการ และสาครบุรี อยู่ในรายชื่อหัวเมืองฝ่ายตะวันออก ส่วนพระราชกำหนดเก่าในกฎหมายตราสามดวงเรื่องการเรียกสินไหมคดีในปี พ.ศ.2265 ยังใช้ชื่อเมืองแม่กลอง แต่ข้อความในพระราชกำหนดเก่าซึ่งตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อปี พ.ศ.2299 ระบุว่าโปรดเกล้าฯ ให้พระยารัตนาธิเบศร์เอาตัวขุนวิเศษวานิช(เงินอะป่นเด็ก) ขุนทิพและหมื่นรุทอักษร ซึ่งขอตั้งป้อมเบี้ยในแขวงเมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรีและเมืองสมุทรปราการ ทั้งๆที่มีกฎหมายห้ามมาลงโทษสันนิษฐานได้ว่า “เมืองแม่กลอง” เปลี่ยนชื่อมาเป็น “เมืองสมุทรสงคราม” ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2265 (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) ถึง พ.ศ.2299 (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) หลังจากนั้นในทางราชการจึงเรียกชื่อเมืองนี้ว่า “สมุทรสงคราม” มาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น จังหวัดสมุทรสงครามปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณเขายี่สาร โดยพบเนินดินที่มีการอยู่อาศัยและเศษภาชนะดินเผาที่มีทั้งแบบเผาแกร่งและเคลือบ ชนิดเผาแกร่งจะเป็นลักษณะของ ไท โอง ชาม ที่เป็นแบบสมัยอยุธยาตอนต้นลงมา คล้ายกันกับที่พบตามท้องน้ำในลำแม่น้ำแม่กลอง ส่วนเครื่องภาชนะเคลือบทั้งของญวนและจีนมีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นขึ้นไป หลักฐานสำคัญซึ่งทำให้ทราบว่ามีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ ตุ่มน้ำแบบเผาแกร่งขนาดยักษ์บนเขายี่สาร สันนิษฐานว่าตุ่มเหล่านี้มีการผลิตจากทางตอนใต้ของจีนหรือประเทศเวียดนามเป็นภาชนะใส่น้ำจืดสำหรับชนมากับเรือสำเภของคนจีนที่เข้ามาทำการค้าขายและมีจุดพักขนถ่ายสินค้าอยู่บริเวณเขายี่สารก่อนที่จะลำเลียงสู่เมืองต่างๆ บริเวณเขายี่สารจึงกลายเป็นที่พักชั่วคราวของชาวเรือจนสามารถกักเก็บน้ำจืดด้วยโอ่งหรือตุ่มขนาดใหญ่ได้ เป็นเหตุให้เริ่มการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างถาวร เกิดเป็นชุมชนของชาวเรือสำเภผสมกับคนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลและได้พัฒนาจนเปรียบเสมือนเป็นเมืองท่าค้าขาย มีการขนถ่ายสินค้าลำเลียงไปสู่เมืองใกล้เคียงอื่น กลายเป็นย่านทำการค้าขายที่เฟื่องฟูในระยะต่อมา

ชุมชนสำคัญอีกแห่งหนึ่งคือบริเวณคลองอัมพวาชุมชนริมสองฝั่งคลองอัมพวามีพื้นที่ครอบคลุมตอนบนของจังหวัดสมุทรสงครามในเขตอำเภออัมพวาและอำเภอบางคนที เดิมเรียกว่า “แขวงบางช้าง” รวมอยู่กับเมืองราชบุรีแต่ภายหลังได้เป็นส่วนหนึ่งของแขวงเมืองสมุทรสงคราม “ชุมชนบางช้าง” ปรากฏหลักฐานในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา (ระหว่าง พ.ศ.2173 - 2198) แขวงบางช้างมีตลาดค้าขายเรียกว่า “ตลาดบางช้าง” มีนายตลาดซึ่งมีหน้าที่เก็บอากรขนอนตลาดเป็นผู้หญิงชื่อ “น้อย” มีบรรดาศักดิ์เป็น ท้าวแก้วผลึก พี่สาวของ “ท่านซี” มารดาของ “ท่านทอง” พระชนกของสมเด็จพระอัมรินทรามาตย์ (นาค) พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1ชุมชนบริเวณคลองอัมพวามีความสำคัญเป็นย่านชาวสวนที่คนทั่วไป

รู้จักและเรียกติดปากกันว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง” ด้วยเหตุที่มีตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกันคือตั้งอยู่บริเวณที่ดอนโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านก่อนออกไปสู่ทะเล เป็นลำน้ำที่ใช้ในการคมนาคมติดต่อทางทะเลเหมือนกัน ทำให้การปรับตัวเพื่อให้ดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมของทั้งสองแห่งจึงมีความคล้ายคลึงกัน

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานของการตั้งถิ่นฐานชุมชนในช่วงปลายสมัยอยุธยาที่บริเวณอื่นอีก ตัวอย่างเช่น ชุมชนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ตั้งแต่บริเวณคลองอัมพวาขึ้นไปจรดคลองบางน้อยในเขตอำเภอบางคนที ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นบริเวณการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวสวนที่สำคัญและหนาแน่น ซึ่งขยายตัวเป็นเครือข่ายออกไปทางเหนือและตะวันออกตามลำคลองอัมพวาและคลองซอยจนถึงเขตติดต่อกับคลองบางน้อยแถวบ้านบางกระบือ ส่วนชุมชนบริเวณแม่น้ำอ้อม อยู่บริเวณแม่น้ำอ้อม ตั้งแต่แยกแม่น้ำแม่กลอง บ้านวัดเกาะ ผ่านบ้านบางกุ้งจนเข้าเขตอำเภอวัดเพลง เป็นบริเวณที่มีชุมชนเก่าแก่โดยพบหลักฐานร่องรอยวัดเก่าที่ตั้งเรียงรายอยู่ตามสองฝั่งของลำน้ำ ปรากฏมีการขุดคลองซอยใหญ่แยกออกจากแม่น้ำออกไปทั้งสองฝั่ง อีกทั้งยังเป็นเส้นทางคมนาคมสายสำคัญจากปากแม่น้ำเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างจีนสมัยราชวงศ์ถังตอนปลายถึงสมัยราชวงศ์ซ้องและราชวงศ์หยวนกับเมืองคูบัวซึ่งเป็นเมืองท่าในสมัยทวารวดีหรือราชบุรีในปัจจุบันส่วนชุมชนชาวบ้านแหลมในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงครามมีหลักฐานปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “เมื่อปีพุทธศักราช 2307 แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศน์ เมื่อคราวพ่ายกองทัพมาตีได้จังหวัดเพชรบุรีและราชบุรีแล้ว ราษฎรที่มีภูมิลำเนาอยู่ปากน้ำบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ได้อพยพครอบครัวลงเรือหนีพม่ามาขึ้นบกที่แม่กลอง” ถือเป็นที่มาของ “หมู่บ้านแหลม” ในปัจจุบัน⁴⁷

4.2.2 สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยแผ่นดินพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศน์) พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพเรือมาตั้งค่ายที่ตำบลบางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงครามเรียกว่า “ค่ายบางกุ้ง” โดยสร้างกำแพงล้อมวัดบางกุ้งให้วัดอยู่กลางค่ายเพื่อวัดจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสร้างขวัญกำลังใจให้ทหาร จนภายหลังพม่าตีกรุงศรีอยุธยาแตกค่ายบางกุ้งก็ไม่มีทหารอยู่รักษา จนกระทั่งในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ชาวจีนจากชลบุรี ระยอง กาญจนบุรี และราชบุรี รวบรวมพลพรรคมาตั้งเป็นกองทหารรักษาค่าย จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ค่ายจีนบางกุ้ง” ในสมัยกรุงธนบุรีค่ายบางกุ้งเป็นค่ายบนเส้นทางยุทธศาสตร์และถือว่าศึกค่ายบางกุ้งมีความสำคัญมากด้วยเหตุที่ว่าค่ายแห่งนี้รับศึกในพื้นที่ก่อนจะเข้าสู่พระนคร

⁴⁷

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 (2542). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์คุรุสภา. หน้า32

เนื่องจากการย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยามาเป็นกรุงธนบุรีซึ่งตั้งอยู่ต่ำลงมา การเดินทางของพม่าจากที่เคยต้องผ่านเมืองกาญจนบุรี ไปพนมทวน สุพรรณบุรี และอ่างทอง เพื่อเข้าตีกรุงศรีอยุธยา แต่ในการเข้าตีกรุงธนบุรีนั้นสามารถผ่านกาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม และถึงธนบุรีได้โดยโดยที่มาได้ทั้งทางน้ำทางบก ยุทธศาสตร์การใช้ค่ายบางกุ้งเป็นด่านชั้นนอกซึ่งทุ่มกำลังส่วนใหญ่หรือเกือบจะทั้งหมดเพื่อหลีกเลี่ยงการใช้ตัวพระนครเป็นฐานรับศึกโดยตรง ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงตัดสินพระทัยนำทหารออกรับศึกด้วยพระองค์เอง เพื่อสามารถเอาชัยชนะมาได้ได้อย่างแน่นอน เป็นการเรียกขวัญกำลังใจให้แก่ทหารและชาวไทยหลังจากเหตุการณ์เสียกรุงครั้งที่ 2

พื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามในสมัยกรุงธนบุรีมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์การกอบกู้เอกราชของชาติไทยเป็นอย่างมากนอกจากการศึกที่ค่ายบางกุ้งแล้ว บริเวณของวัดบางพลับจากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าในอดีตน่าจะเคยรุ่งเรืองมาก่อนและมีความสำคัญครั้งสงครามค่ายบางกุ้ง คือพื้นที่วัดส่วนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองตรงข้ามค่ายบางกุ้ง เดิมเรียกว่า “บ้านพักทัพ” ภายหลังเพี้ยนกลายเป็น “บางพลับ” และคาดว่าน่าจะเป็นสมรภูมิด้วยเพราะมีการขุดพบโครงกระดูกเป็นจำนวนมากในบริเวณดังกล่าว อีกทั้งคลองบ้านค่ายซึ่งเป็นคลองที่ขุดเพื่อให้ทหารได้ใช้น้ำและใช้เป็นคูป้องกันข้าศึกทางเหนือของค่ายบางกุ้ง ปัจจุบันเป็นคลองเล็กๆ อยู่ระหว่างวัดตรีจันดาวัฒนารามกับวัดบางกุ้ง คลองนี้โอบล้อมค่ายไปจนจรดเขตตำบลบางสะแก

4.2.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากพระองค์ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์แล้วทรงจัดการบ้านเมืองให้เป็นปกติสุข ทรงแต่งตั้งขุนนางใหญ่น้อยในกรุงเสร็จแล้ว ทรงตั้งผู้มีความชอบให้ออกไปเป็น ขุนนาง ครองหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา ปักซีได้ฝ่ายเหนือทั้งปวงทุกเมือง ส่วนเมืองสมุทรสงครามนั้น ทรงโปรดให้ นายแสง เป็นพระยาสมุทรสงครามและทรงพระราชทานแบ่งหัวเมืองปักซีได้ฝ่ายตะวันตก รวม 20 หัวเมือง พระราชทานยกมาขึ้นกรมพระกลาโหม ส่วนเมืองสมุทรสงครามขณะนั้นขึ้นกรมมหาดไทยได้พระราชทานให้มาขึ้นกรมท่า ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ก่อตั้งราชวงศ์จักรีนั้น เคยเสด็จประทับหลบภัยที่เมืองสมุทรสงครามช่วงเสียกรุงครั้งที่ 2 ในขณะที่มีตำแหน่งเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีและได้สมรสกับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีหรือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ซึ่งมีพระนามเดิมว่า นาค ประสูติในตระกูลคหบดีมอญตั้งรกรากอยู่ที่บ้านอัมพวา ตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้นราชินิกุล บางช้าง โดยที่เจ้าคุณนวลซึ่งเป็นพระชนิษฐภคินีมีความเกี่ยวข้องเป็นบรรพบุรุษต้นสกุล บุนนาค อันเป็นสกุลของมารดา กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้จังหวัดสมุทรสงครามมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นในช่วงเริ่มต้นของราชวงศ์จักรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ 2 ทรงมีความเกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่งกับเมืองสมุทรสงคราม ทรงพระราชสมภพที่เมืองสมุทรสงคราม เสด็จประทับอยู่ที่เมืองสมุทรสงครามตั้งแต่แรกประสูติ จนมีพระชนมายุได้ 2 พรรษา นับว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ซึ่งมีเชื้อสายชาวสมุทรสงครามอย่างแท้จริง เนื่องจากพระราช

มารดาเป็นชาวสมุทรสงครามโดยกำเนิด ขณะที่วัดอัมพวันเจติยารามซึ่งเปรียบเสมือนอนุสรณ์แห่งตระกูล พร้อมทั้งเป็นสัญลักษณ์ของราชวงศ์ที่เกี่ยวข้องอยู่กับเมืองนี้ มีพระปรารักษ์ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่บรรจุพระสรีรังคารของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามตลอดมา โดยในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงสร้างพระปรารักษ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ได้ทรงบูรณะพระอุโบสถ สร้างกำแพงและพัทธสีมาใหม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จมาทอดพระเนตรและพระราชทานเงินบูรณะวัด สุดท้ายในรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จมาทอดผ้าพระกฐิน และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ 2 ประดิษฐาน ณ บริเวณวัดอัมพวันเจติยาราม

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ไทยเกิดกรณีพิพาทกับญวนถึงกับทำสงครามกันด้วยเรื่องเจ้าอนุวงศ์ เมืองเวียงจันทน์ การสงครามระหว่างญวนกับไทยในครั้งนั้น ใช้อกองทัพบกและกองทัพเรือโดยที่ญวนมีท่าที่ยกกำลังมาทางเรือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้สร้างป้อมขึ้นตามปากแม่น้ำสำคัญ ซึ่งป้อมที่ปากแม่น้ำแม่กลองนั้นโปรดเกล้าให้กรมขุนอิศเรศรังสรรค์(พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างขึ้นที่ปากคลองแม่น้ำแม่กลองฝั่งตะวันออกต่อจากวัดบ้านแหลม เสร็จแล้วพระราชทานนามว่า “ป้อมพิฆาตข้าศึก” ส่วนป้อมเก่าที่สร้างไว้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น สันนิษฐานว่าได้ถูกรื้อถอนไปก่อสร้างป้อมใหม่ แต่ในภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้รื้อป้อมและกำแพงลง โดยโปรดให้สร้างโรงเรียนทหารเรือที่ 1 จนในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ยุบกองโรงเรียนพลทหารเรือและยกที่ดินให้กระทรวงมหาดไทยสำหรับใช้เป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดสมุทรสงคราม ต่อมาในปี พ.ศ.2371 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ขุดคลองสุนัขหอนเพราะตื่นเงินมาก เนื่องจากในสมัยนั้นการคมนาคมหลักคือทางน้ำและแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางสำคัญซึ่งสามารถติดต่อไปตามคลองต่างๆได้ ไม่ว่าจะสำหรับเดินทัพหรือเดินเรือค้าขาย โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยามหาสมุทรเจ้าพระยาคลี (ดิศ บุนนาค) จ้างเงินขุดสิ้นเงินถึง 8,176 บาท ภายหลังขุดคลองสุนัขหอนได้เปลี่ยนเป็นตำบลลาดใหญ่มาจนถึงปัจจุบัน

จังหวัดสมุทรสงครามอยู่บนตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐาน จากบ้านเป็นหลังประกอบเข้าด้วยกันเป็นหมู่บ้านเกิดชุมชนในท้องที่ต่างๆ โดยที่มีจุดศูนย์กลางแห่งวิถีชีวิตของชาวบ้านในบริเวณนี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ “แม่น้ำแม่กลอง” เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีพของจังหวัดสมุทรสงครามเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักซึ่งเชื่อมกับทะเลภายนอก ทำให้เกิดการค้าขายกับเมืองหรือต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศจีน ส่งผลให้มีการเข้ามาตั้งรกรากของชาวจีนในอดีต มีคูคลองซึ่งถูกขุดขึ้นเพื่อเชื่อมโยงจากแม่น้ำแม่กลองไปสู่พื้นที่ต่างๆภายในจังหวัดและยังคงใช้งานมาจนถึงปัจจุบันกว่า 300 สาย ความผูกพันกับแม่น้ำแม่กลองของผู้คนในจังหวัด ย่อมส่งผลต่อวิวัฒนาการอีกหลากหลายด้านจนเกิดเป็นเอกลักษณ์สำคัญของจังหวัด

4.3 วัดสำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม: กรณีศึกษา

จากข้อมูลของกรมการศาสนาและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม ปรากฏจำนวนวัดพระพุทธศาสนาในจังหวัดกว่า 100 วัดในจำนวนนั้นเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย 7 วัด เป็นวัดมหานิกายและได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวง 4 วัด คือวัดอัมพวันเจติยาราม, วัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วัดเจริณุสุขาราม และวัดเกตการาม ในการศึกษาวัดสำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งมีจำนวนมากจึงใช้วิธีการในการคัดเลือกจากวัดที่มีการขึ้นทะเบียนอาคารโบราณสถานภายในอาณาเขต เป็นการกำหนดขอบเขตของวัดที่มีความสำคัญและมีคุณค่าโดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่รับรองความสำคัญ รายชื่อวัดที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานมีทั้งหมดจำนวน 10 วัดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงรายชื่อวัดในจังหวัดสมุทรสงครามที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน⁴⁸

ลำดับที่	ชื่อปัจจุบัน	ตำบล	อำเภอ	วัน/เดือน/ปีที่ขึ้นทะเบียน	ประกาศในราชกิจจานุเบกษา
1	วัดเขายี่สาร	ยี่สาร	อัมพวา	8 มี.ค.2478	เล่ม 52 หน้า 3699
2	วัดเพชรสมุทรวรวิหาร	แม่กลอง	เมืองฯ	4 ม.ค. 2498	เล่ม 72 ตอน 2
3	วัดอัมพวันเจติยาราม	อัมพวา	อัมพวา	12 พ.ย. 2500	เล่ม 74 ตอน 96
4	วัดเกตการาม	โรงหีบ	บางคนที	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
5	วัดบางกุ้ง	บางกุ้ง	บางคนที	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
6	วัดพวงมาลัย	แม่กลอง	เมืองฯ	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
7	วัดปากน้ำ	แควอ้อม	อัมพวา	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
8	วัดแม่ไม้	บางขันแตก	เมืองฯ	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
9	วัดบางพลับ	บางพรหม	บางคนที	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
10	วัดตรีจันทา	บางกุ้ง	บางคนที	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง

⁴⁸ ข้อมูลจากทะเบียนโบราณสถาน กรมศิลปากร

ตารางที่ 3 (ต่อ) แสดงรายชื่อวัดในจังหวัดสมุทรสงครามที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน⁴⁹

ลำดับที่	ชื่อปัจจุบัน	ตำบล	อำเภอ	วัน/เดือน/ปีที่ขึ้นทะเบียน	ประกาศในราชกิจจานุเบกษา
11	วัดบางกะพ้อม	อัมพวา	อัมพวา	18 ธ.ค. 2539	เล่ม 113 ตอน 50ง
12	วัดอินทาราม	เหมืองใหม่	อัมพวา	20-พ.ค.-41	เล่ม 115 ตอน 38ง
13	วัดบางแคใหญ่	แควอ้อม	อัมพวา	20 พ.ค. 2541	เล่ม 115 ตอน 38ง
14	วัดนางตะเคียน	คลองเขิน	เมืองฯ	6-ต.ค.-43	เล่ม 117 ตอน103ง

จากตารางแสดงรายชื่อวัดในจังหวัดสมุทรสงครามที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจำนวน 14 วัด จำเป็นที่จะต้องกำหนดขอบเขตของวัดที่จะทำการศึกษาอีกครั้ง เนื่องจากในจำนวน 14 วัดนั้นมีอาคารโบราณสถานบางแห่งที่ไม่ได้เป็นอาคารที่ใช้งานพื้นที่ภายในหรือไม่ได้เป็นอาคารในเขตพุทธาวาส ทั้งนี้จากวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบโครงการวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลำดับต่อไป ดังนั้นการศึกษาศาปัตยกรรมของวัดกรณีศึกษาโดยเฉพาะในเขตพุทธาวาสซึ่งถือเป็นเขตประธานของวัด จึงควรพิจารณาจากวัดที่มีโบราณสถานในเขตพุทธาวาสที่บูรณปฏิสังขรณ์ให้ใช้งานได้มาโดยตลอด และมีองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมครบถ้วนคือ ส่วนฐาน ส่วนเรือนและส่วนหลังคา จากขอบเขตที่กำหนดทำให้สามารถระบุประเภทของอาคารที่จะทำการศึกษาได้คือ อาคารประเภทอุโบสถและวิหาร ดังนั้นวัดสำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามที่มีอุโบสถหรือวิหารซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานจึงอยู่ในขอบเขตของวัดกรณีศึกษามีทั้งหมด 11 วัด ได้แก่ วัดเขายี่สาร, วัดเพชรสมุทรวรวิหาร วัดอัมพวันเจติยาราม, วัดเกตการาม, วัดปากน้ำ, วัดแม่แก้ว, วัดบางพลับ, วัดบางกะพ้อม, วัดอินทารามวัดบางแคใหญ่และวัดนางตะเคียน

อย่างไรก็ตามอุโบสถและวิหารซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของทั้ง 11 วัดข้างต้น ปรากฏว่าสร้างหรือสถาปนาขึ้นในยุคสมัยที่ใกล้เคียงกันคือ ช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 – 3) ยกเว้นเพียงวัดเกตการามที่สร้างพระอุโบสถในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และวัดปากน้ำที่สร้างวิหารพระพุทธไสยาสน์ขึ้นใน ร.ศ. 127 ซึ่งตรงกับปี พ.ศ.2541 อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ดังนั้นในการกำหนดขอบเขตของวัดกรณีศึกษาอีกครั้งจึงใช้ช่วงเวลาที่ยุคสมัยอันเป็นโบราณสถานในแต่ละวัดถูกสร้างหรือสถาปนาขึ้น โดยในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 – 3) เป็นช่วงเวลาที่ยังจังหวัดสมุทรสงครามมีความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของชุมชนอัมพวาและบางช้างช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงช่วงที่มีความสัมพันธ์กับราชวงศ์

⁴⁹ ข้อมูลจากทะเบียนโบราณสถาน กรมศิลปากร

จักรีในฐานะเป็นนิวาสถานในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ 1 ตลอดจนเป็นสถานที่พระ
ราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ 2 ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ วัดที่สืบต่อมาจากยุค
สมัยดังกล่าวจึงมีความสำคัญในฐานะวัดของชุมชนสำคัญในจังหวัดและแสดงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในยุค
รุ่งเรืองของเมืองสมุทรสงคราม ดังนั้นในขั้นตอนการกำหนดวัดกรณีศึกษาตามช่วงเวลาจึงสามารถสรุปวัดได้ทั้งหมด
9 วัด ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงรายชื่อวัดกรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรสงคราม

ลำดับที่	รายชื่อวัด	สถาปัตยกรรม ชั้นทะเบียนโบราณสถาน	สถาปัตยกรรมกรณีศึกษา
1	วัดเขายี่สาร	เขตพุทธาวาส	วิหารรอยพระพุทธบาท
2	วัดเพชรสมุทรวรวิหาร	เขตพุทธาวาส	พระอุโบสถ
3	วัดอัมพวันเจติยาราม	เขตพุทธาวาส	พระอุโบสถ
4	วัดแม่ น้ำ	วิหารและกำแพงแก้ว เจดีย์ย่อมุม	วิหาร
5	วัดบางพลับ	วิหาร (อุโบสถเดิม), วิหารแกลบ	วิหาร (อุโบสถเดิม)
6	วัดบางกะพ้อม	วิหารรอยพระพุทธบาท วิหารน้อย, ศาลาการเปรียญ	วิหารรอยพระพุทธบาท
7	วัดอินทาราม	วิหาร (อุโบสถเดิม), เจดีย์ย่อมุม ศาลาท่าน้ำเก่า	วิหาร (อุโบสถเดิม)
8	วัดบางแคใหญ่	อุโบสถ, เจดีย์, ระเบียงคด, หอไตรหอ ระฆัง	อุโบสถ
9	วัดนางตะเคียน	วิหาร (อุโบสถเดิม), เจดีย์ย่อมุม, ศาลาจัตุรมุขศาลาท่าน้ำเก่า	วิหาร (อุโบสถเดิม)

จากตารางที่ 4 แสดงรายชื่อวัดกรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรสงครามที่อยู่ในขอบเขตของวัดที่มี
สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสเป็นโบราณสถานและมีการใช้งานพื้นที่ภายในซึ่งเป็นอาคารประเภทอุโบสถและวิหาร
รวมทั้งสถาปัตยกรรมดังกล่าวได้รับการสร้างหรือสถาปนาขึ้นในช่วงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงต้นกรุง
รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 - 3) ทั้งนี้ในการศึกษาใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากภาคเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ
วัดและการสำรวจจริงวัดทางสถาปัตยกรรม โดยแสดงข้อมูลด้วยการบรรยายสภาพปัจจุบัน การบันทึกภาพและแสดง
ผังหรือลายเส้นทางสถาปัตยกรรม เพื่อใช้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนต่อไป

4.4 วัดกรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรสงคราม

วัดกรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรสงครามนอกจากจะเป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วสถาปัตยกรรมดังกล่าวต้องมีพื้นที่ภายในที่สามารถประกอบกิจกรรมทางศาสนาได้จากการสำรวจพบว่าสถาปัตยกรรมของวัดกรณีศึกษาตามขอบเขตที่ระบุมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ อุโบสถและวิหาร นอกจากนี้ประวัติความเป็นมาของสถาปัตยกรรมที่เป็นกรณีศึกษามักจะถูกบันทึกไว้ว่าสถาปนาขึ้นหรือสร้างขึ้นระหว่างยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลายถึงช่วงรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 แห่งยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งประกอบไปด้วยวัดกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

4.4.1 วัดเขายี่สาร

วัดเขายี่สารมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ประกาศตั้งวัด พ.ศ. 2246⁵⁰ ไม่ทราบวันที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาตั้งอยู่ ตำบลยี่สารอำเภออัมพวา มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

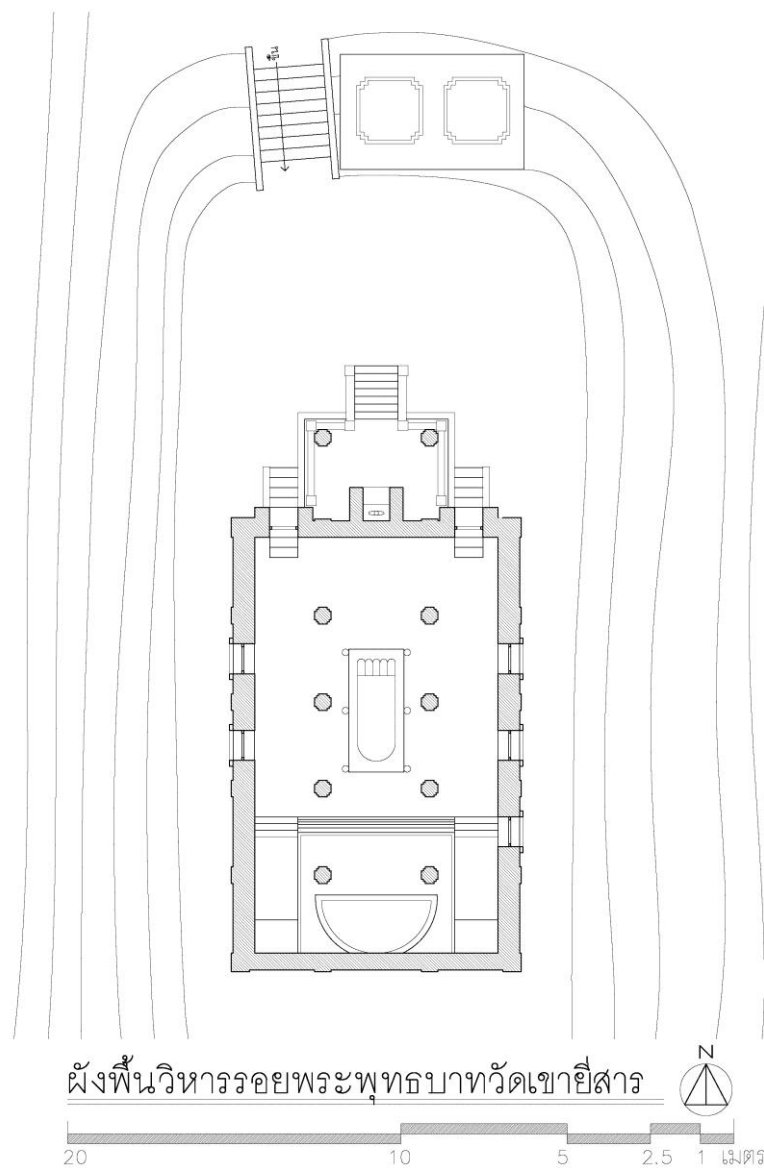
ทิศเหนือ	ติดกับถนนสาธารณะและคลองขุดยี่สาร
ทิศใต้	ติดกับพื้นที่สวนและบ่อขุด
ทิศตะวันออก	ติดกับที่ดินเอกชนและคลองขุดยี่สาร
ทิศตะวันตก	ติดกับที่ดินเอกชนและพื้นที่สวน

วัดเขายี่สารเป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยของสมเด็จพระเจ้าเสือสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จากเอกสารประวัติของวัด, พงศาวดาร, จดหมายเหตุหรือเอกสารอื่นๆ เช่น นิราศยี่สารของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ระบุว่าแต่เดิมวัดเขายี่สารมีชื่อว่าวัดแก้วฟ้า เนื่องจากเป็นวัดโบราณ บริเวณที่ตั้งและโดยรอบของวัดจึงค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีมากมาย บ่งชี้ว่ามีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะการเจอตุ่มใส่น้ำโบราณสำหรับบรรจุน้ำจืดบนเรือสำเภาที่ผู้เชี่ยวชาญและนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากประเทศจีนทางตอนใต้หรือทางเหนือของเวียดนาม ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในอดีตพื้นที่บริเวณนี้ซึ่งเรียกกันว่าชุมชนยี่สาร อาจเคยเป็นศูนย์กลางของการติดต่อค้าขายทางทะเลโดยมีพ่อค้าแล่นเรือสำเภามาจากแถบประเทศจีน ทั้งนี้ที่มาของชื่อวัดคงเปลี่ยนแปลงไปตามชื่อเรียกของชุมชนยี่สาร ประกอบกับที่ตั้งวัดอยู่บนเนินเขาลูกเดียว จึงกลายมาเป็นวัดชื่อเขายี่สารดังในปัจจุบัน

⁵⁰ การศาสนา, กรม (2525). *วัดทั่วราชอาณาจักร*. กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์การศาสนา. หน้า 517

หันด้านหน้าไปทางทิศเหนือ ที่ระดับต่ำลงมาทางด้านหน้าของวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูป คือ ลานฐานวางบาตรและศาลาฉันโบราณทางด้านทิศเหนือของลานเป็นที่ตั้งของหอรบชั้น ระดับถัดลงมาคือที่ตั้งของอุโบสถและลานประทักษิณซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของวิหาร ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป อุโบสถวางตัวในแนวแกนเหนือ – ใต้ หันด้านหน้าไปทางทิศเหนือ กลุ่มอาคารทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบในเขตพุทธาวาสของวัด ส่วนเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ในระดับถัดลงมาจากเขตพุทธาวาสอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัด ประกอบด้วยหมู่กุฏิโบราณ, กุฏิใหม่, หอไตรและศาลาการเปรียญ ที่ระดับพื้นราบด้านทิศตะวันออกของวัดเป็นที่ตั้งของศาลาสวดพระอภิธรรม รวมทั้งกลุ่มอาคารพิพิธภัณฑสถานชุมชนยี่สาร

แผนผังที่ 17 ลายเส้นแสดงผังพื้นวิหารรอยพระพุทธรูป พื้นที่โดยรอบและเจดีย์ย่อมุมด้านหน้า

วิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูป

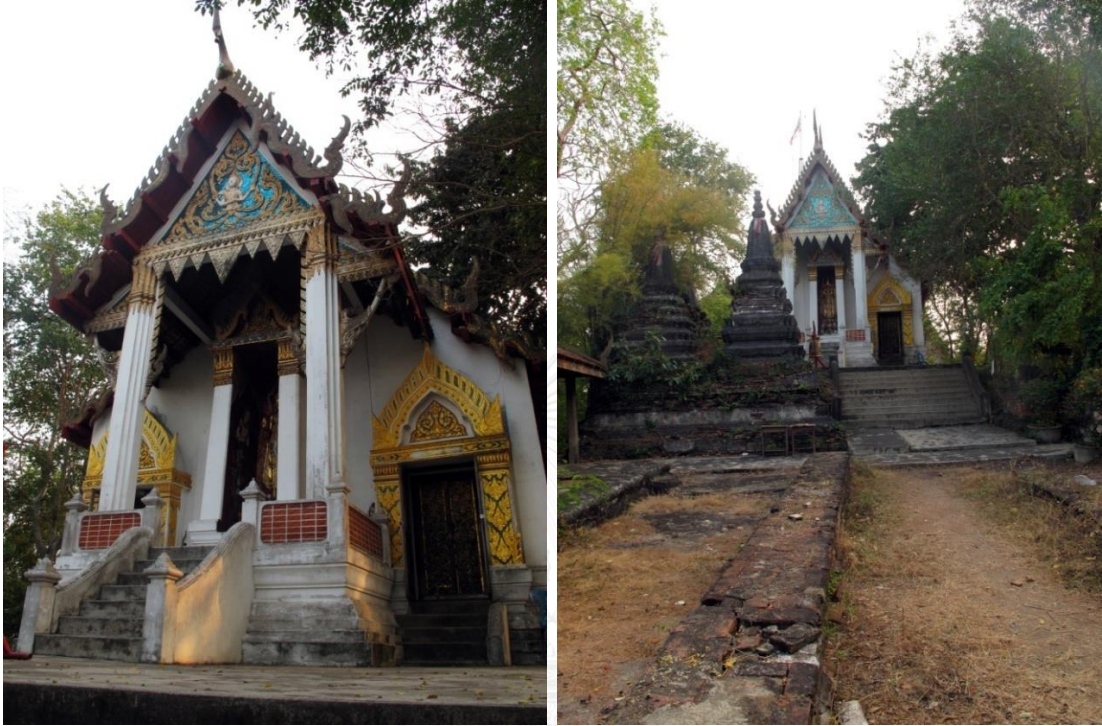
วิหารรอยพระพุทธรูปเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลายอง ก่ออิฐถือปูน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 7.30 เมตร ยาว 12.50 เมตร โดยประมาณ มีลักษณะเป็นอาคารขนาด 5 ห้องเสามีเสา รวมใน มีมุขเด็จยื่นจากด้านสกัดหน้า หลังคาของพระวิหารเป็นหลังคา 2 ชั้น ชั้นบน 3 ตับ คลุม 4 ห้องด้านหน้า ชั้นล่าง 3 ตับคลุมห้องสุดท้าย ส่วนหลังคามุขเด็จด้านหน้ามี 2 ตับ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ประดับเครื่องลายอง ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีโชนาหน้าจั่ว หน้าบันวิหารด้านหน้าประดับลวดลายปูนปั้นเป็นภาพเทพนม ประกอบลายกระหนก ตอนล่างหน้าบันประดับหน้ากระดานฐานพระ ถัดลงมาประดับรวงผึ้งและสาหร่ายที่เสารับ หลังคาคลุมมุขเด็จ หน้าบันชั้นลดประดับปูนปั้นลายกระหนก ส่วนหน้าบันด้านหลังวิหารประดับด้วยถ้วยกระเบื้องเคลือบเรียงตามแนวหน้าบัน

ผนังวิหารก่อเป็นผนังรับน้ำหนักรองรับด้วยฐานปัทม์แอ่นโค้งสำเภาเล็กน้อย ผิวผนังด้านนอก และส่วนฐานฉาบปูนเรียบทาสีขาว ด้านสกัดด้านหน้ามีประตูทางเข้า 2 ตำแหน่งบานประตูภายนอกงานด้วยไม้จำหลักปิดทองประดับกระจกสีบานประตูด้านซ้ายเป็นลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านขดแม่ลายใบเทศและพฤษชาติ สอดแทรกด้วยรูปนกรูปรอกกระแต ส่วนบานประตูด้านขวาเป็นลวดลายประจายามก้านแย่งแม่ลายใบเทศและพฤษชาติบานประตูด้านในทาสีเข้มไม้ตกแต่งลวดลายบานประตูของวิหารแห่งนี้ถือว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่มีความงดงามสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศซึ่งประตูปูนปั้นทรงบันแถลง เสาขุ้มประดับตกแต่งด้วยปูนปั้นหน้าบันของขุ้มตกแต่งด้วยลวดลายก้านขด ผนังด้านข้างฉาบเรียบทาสีขาวทำเสาอิง ผนังวิหารด้านทิศตะวันออกทำช่องหน้าต่าง 3 ตำแหน่งที่ห้องเสาช่วงกลาง 3 ห้องส่วนผนังด้านทิศตะวันตกทำช่องหน้าต่าง 2 ตำแหน่งบานหน้าต่างทั้งภายนอกและภายในทาสีเข้มไม้ประดับลวดลาย ขุ้มหน้าต่างปูนปั้นทรงบันแถลง คล้ายขุ้มประตู ที่รวบจอมของเครื่องลายองหน้าบันเป็นลายหน้าขบ ตรงกลางหน้าบันขุ้มหน้าต่างบรรจุลายเทพนม เสารับขุ้มหน้าต่างประดับบัวปลายเสาปูนปั้น

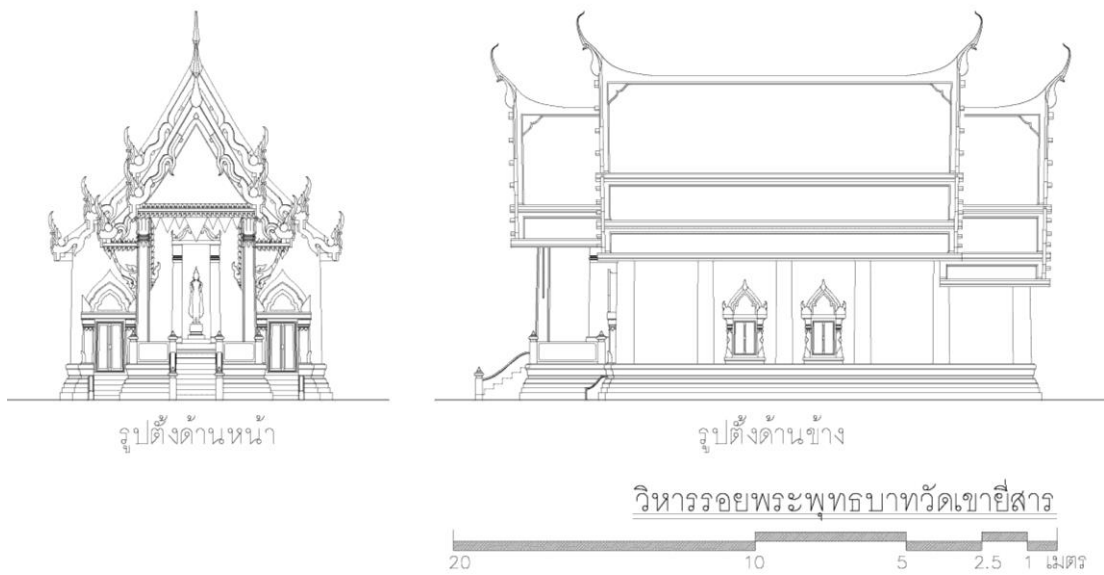
ด้านหน้าวิหารทำเป็นมุขเด็จยื่นออกมา 2.50 เมตร กว้าง 3.50 เมตร โดยประมาณ ฐานมุขเด็จเป็นฐานปัทม์ฉาบปูนเรียบทาสีขาว ตั้งเสาข้อมุมไม้สิบสองรับหลังคาส่วนมุขเด็จประดับบัวปลายเสาปูนปั้น ด้านข้างเสาตั้งคันทวยปูนปั้นรับหลังคาตบที่สอง กึ่งกลางผนังด้านสกัดด้านหน้าวิหารก่อขุ้มทรงบันแถลงตั้งอยู่บนฐานของมุขเด็จ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร มุขเด็จกำหนดเขตด้วยผนังกระเบื้องปูนปั้น ทำบันไดทางขึ้นด้านหน้า 7 ขั้น พลสิงห์บันไดทอดโค้งเล็กน้อย งานปูนทาสีขาว จบพลสิงห์บันไดและผนังกระเบื้องด้วยเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประดับยอดเสาด้วยปูนปั้นเป็นหัวเม็ดทรงกลม

ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาแลงปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธาน องค์พระพุทธรูปตั้งอยู่ซีกผนังด้านหลังฐานชุกชีปูนปั้นเป็นฐานปัทม์ทำพื้นยกระดับสูงจากพื้นวิหาร เบื้องหน้าพระพุทธรูปประธานประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง 4 รอย ภายใต้ศาลาไม้หลังคาทรงเครื่องลายอง รอยพระพุทธรูปที่มีขนาด

กว้าง 1.50 ยาว 3.70 โดยประมาณ เสาร่วมในสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองประดับบัวปลายเสาปูนปั้น โครงสร้างชื่อ
หลังคาทาสีเข้ม ไม่ทำฝ้าเพดาน ผนังภายในฉาบปูนเรียบทาสีขาว

รูปที่ 73 และ รูปที่ 74 ทศนิยมภาพจากมุมมองด้านหน้าวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทและจากลานหน้าศาลาฉัน

รูปที่ 75 แสดงรูปตั้งด้านหน้าและรูปตั้งด้านข้างของพระวิหารรอยพระพุทธรบาทวัดเขายี่สาร

รูปที่ 76 หน้าบันมุขเด็จด้านหน้าวิหารพระพุทธบาท

รูปที่ 77 และ รูปที่ 78 บานประตู่วิหารพระพุทธบาท

รูปที่ 79 และ รูปที่ 80 การประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีขี้ผึ้งด้านหน้าวิหารและพระพุทธรูปประธานภายในวิหาร

รูปที่ 81 และ รูปที่ 82 แสดงลักษณะของรอยพระพุทธรูปที่จำลองและหลังคาคลุมรองรับด้วยเสาไม้

4.4.2 วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

วัดเพชรสมุทรวรวิหารมีสถานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีวรวิหาร ประกาศตั้งวัด พ.ศ.2000 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาปี พ.ศ.2400⁵¹ ตั้งอยู่ ตำบลแม่กลอง อำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับที่ดินเอกชน
ทิศใต้	ติดกับที่ดินเอกชน
ทิศตะวันออก	ติดกับถนนเพชรสมุทร
ทิศตะวันตก	ติดกับแม่น้ำแม่กลอง

วัดเพชรสมุทรวรวิหารเป็นวัดในจังหวัดสมุทรสงครามที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากพระพุทธรูป "หลวงพ่อบ้านแหลม" ที่ประดิษฐานในพระอุโบสถซึ่งมีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดอื่น วัดเพชรสมุทรวรวิหารเดิมชื่อว่า "วัดศรีจำปา" ตามข้อสันนิษฐานระบุว่ามียุคไม่น้อยกว่า 500 ปี ภายหลังเปลี่ยนเป็น "วัดบ้านแหลม" เมื่อพม่ายกทัพเข้าตีเมืองเพชรบุรีในปี พ.ศ.2307 พระยาพิพัฒน์โกษากับพระยาตากสินยกทัพไปช่วยรักษาเมืองไว้ แต่ชาวบ้านแหลมซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองเพชรบุรีได้อพยพหนีพม่ามาตั้งถิ่นฐานใหม่อยู่ในตำบลแม่กลองเหนือวัดศรีจำปาริมคลองแม่กลอง จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านแหลม" ตามชื่อบ้านเดิมของตนและได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดศรีจำปาจนแล้วเสร็จ ต่อมาชาวบ้านแหลมอพยพหนีภัยพม่ามาจากเพชรบุรีมาอยู่ข้างวัดและบูรณปฏิสังขรณ์วัดนี้จึงเรียกชื่อใหม่ว่า "วัดบ้านแหลม" เวลาต่อมาความศักดิ์สิทธิ์ของ "หลวงพ่อบ้านแหลม" พระพุทธรูปภายในพระอุโบสถมีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลืออย่างมาก ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประมาณปี พ.ศ.2416⁵² จึงได้รับโปรดเกล้าฯสถาปนาเป็นพระอารามหลวงและพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดเพชรสมุทรวรวิหาร" สืบมาจนถึงในปัจจุบัน

ผังบริเวณ

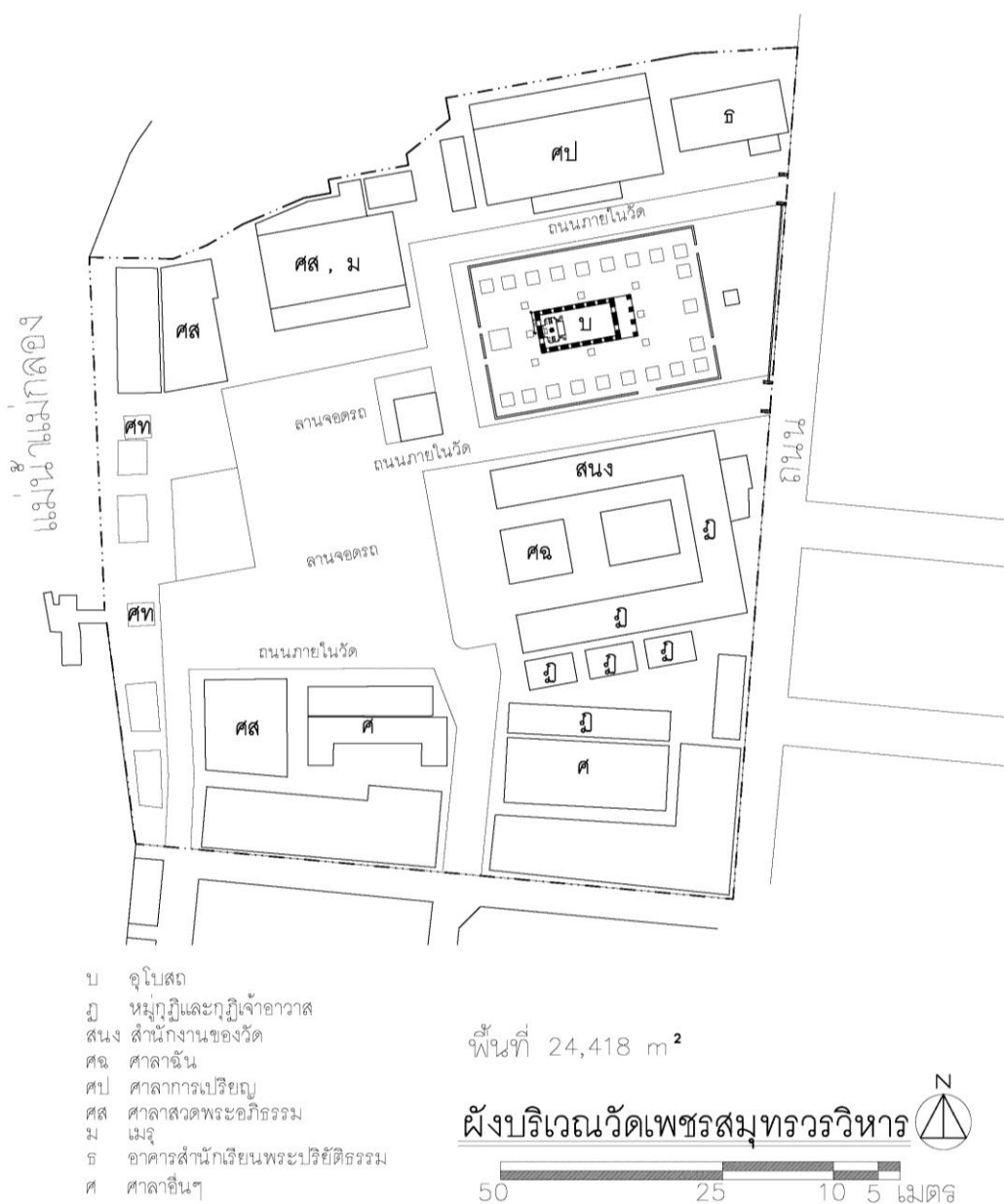
วัดเพชรสมุทรวรวิหาร แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส แต่ละเขตมีการกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจน ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย พระอุโบสถ พระเจดีย์และเจดีย์ราย กำหนดขอบเขตด้วยกำแพงแก้วก่ออิฐปูนทาสีขาวสูงประมาณ 0.60 เมตร พระอุโบสถวางผังอยู่ในแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก หันด้านหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออกอันเป็นทิศของถนนสาธารณะ พระเจดีย์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกในแนวแกนเดียวกันกับพระอุโบสถ ด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือและทิศใต้ของพระอุโบสถตั้งเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมองค์ขนาดย่อมเรียงรายเป็นแนวตามกำแพงแก้ว โดยรอบพระอุโบสถเว้นที่ว่างสำหรับซุ้มเสมา 8 ตำแหน่ง บริเวณด้านหน้าพระ

⁵¹ กรมการศาสนา, วัดทั่วราชอาณาจักร, (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2525), หน้า 515.

⁵² เทพ สุนทรสารทูล, ประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม, (กรุงเทพฯ: เอสอพอเช็ทกราฟฟิคดีไซน์, 2554), หน้า 20.

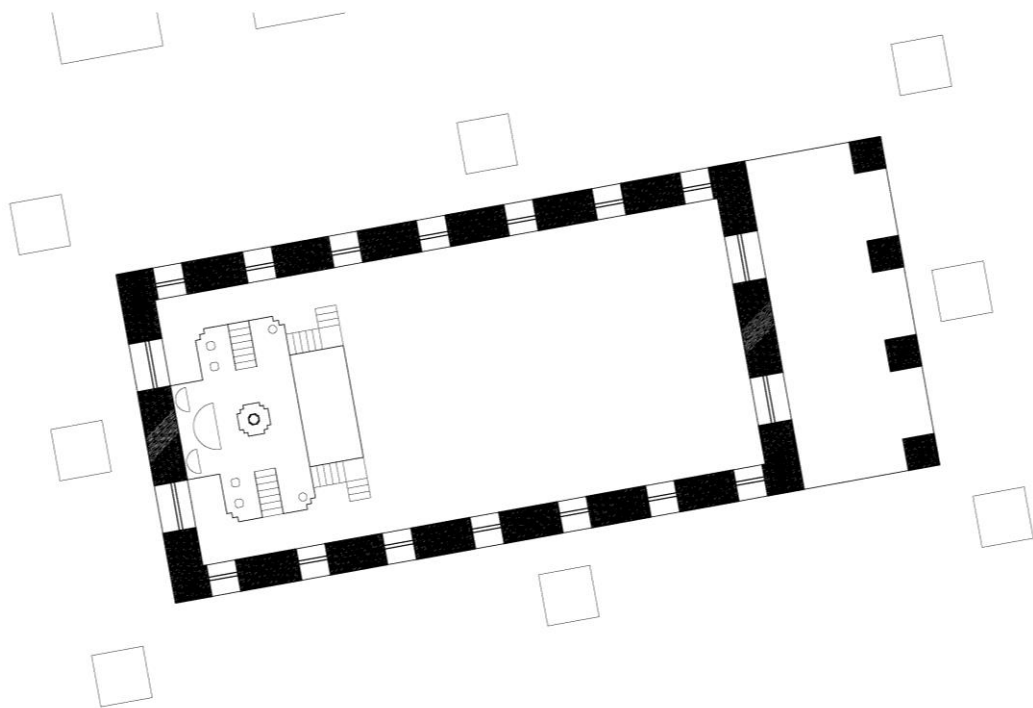
อุโบสถจัดเป็นพื้นที่อำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลทั่วไปสำหรับกิจกรรมทางพุทธศาสนา กำแพงแก้วล้อมรอบเขตพุทธาวาสเจาะทางเข้า 3 ด้าน ทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตกและทิศใต้

เขตสังฆาวาสอยู่ทางด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาส ประกอบด้วย กุฏิสงฆ์และศาลาการเปรียญ ด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่จอดรถ ส่วนด้านทิศเหนือของวัดเป็นอาคารเรียนพระปริยัติธรรม ศาลาสวดพระอภิธรรมและเมรุ ด้านทิศตะวันตกของวัดติดกับแม่น้ำแม่กลองซึ่งมีท่าเรือและศาลาท่าน้ำเรียงตามแนวริมน้ำ

แผนผังที่ 18 ผังบริเวณแสดงขอบเขตพื้นที่ของวัดเพชรสมุทรวรวิหาร

ผังพื้นพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร

20 10 5 2.5 1 เมตร

แผนผังที่ 19 ลายเส้นแสดงผังพื้นพระอุโบสถและลานประทักษิณ

รูปที่ 83 ทศนียภาพพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร

พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

พระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลำยองมีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 7 ห้องเสา ไม่มีเสาร่วมใน มีขนาดกว้าง 7.50 เมตรและยาว 16.00 เมตร โดยประมาณ หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น 3 ตับ ซ้อนบนคลุมช่วง 5 ห้องเสากลาง ถัดลงมาเป็นหลังคาชั้นลดคลุมห้องด้านหน้าและห้องสุดท้ายของอาคาร เฉพาะด้านสกัดหน้าทำเป็นระเบียบทางเข้ายื่นออกมาคลุมด้วยหลังคาพะไลหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ประดับเครื่องลำยอง ซ่อฟ้า ไบระกา ทางหงส์ มีไชราน้ำจ้ว หน้าบันพระอุโบสถประดับล้อมรอบด้วยลายกำนด งานไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ

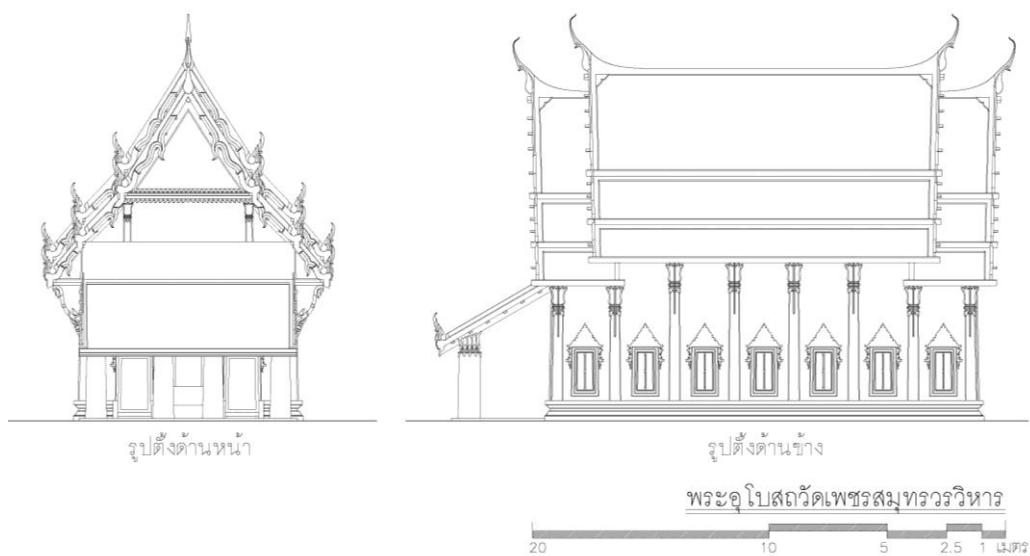
ผนังพระอุโบสถก่อเป็นผนังรับน้ำหนักรองรับด้วยฐานปัทม์ ผิวผนังด้านนอกและฐานปัทม์ฉาบปูนเรียบทาสีขาว กึ่งกลางผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระอุโบสถก่อซุ้มทรงบันแถลง งานปูนปั้นตั้งอยู่เหนือแท่นซึ่งก่อเสริมออกมาจากผนังหุ้มกลองเหนือหน้ากระดานบนของฐานพระอุโบสถประมาณ 0.50 เมตร ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ ผนังด้านหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังมีประตูทางเข้าอยู่ที่ริมซ้าย-ขวาของผนัง ด้านละ 2 ตำแหน่ง บานประตูด้านนอกเขียนลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมกำนดแม่ลายไบเทศ บานประตูภายในทาสีแดงไม้ประดับลวดลาย กรอบขีดหน้าประดับลวดลายลงรักปิดทอง กรอบซุ้มประตูทรงอย่างเทศ งานปูนปั้นเป็นภาพดอกพุทธานไบเทศและลายพฤกษชาติ

ผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบทาสีขาวก่อเสาดิ่งย้อมไม้แปด ประดับบัวปลายเสาปูนปั้นและคันทวยปูนปั้นรับชายคาหลังคา ทำช่องหน้าต่างด้านละ 7 ตำแหน่ง บานหน้าต่างภายนอกเขียนลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมกำนดแม่ลายไบเทศ บานหน้าต่างภายในทาสีแดงไม้ประดับลวดลาย กรอบขีดหน้าประดับลวดลายลงรักปิดทอง กรอบซุ้มประตูทรงอย่างเทศ งานปูนปั้นเป็นภาพดอกพุทธานไบเทศและลายพฤกษชาติเช่นเดียวกับซุ้มประตูแต่มีขนาดย่อมกว่า

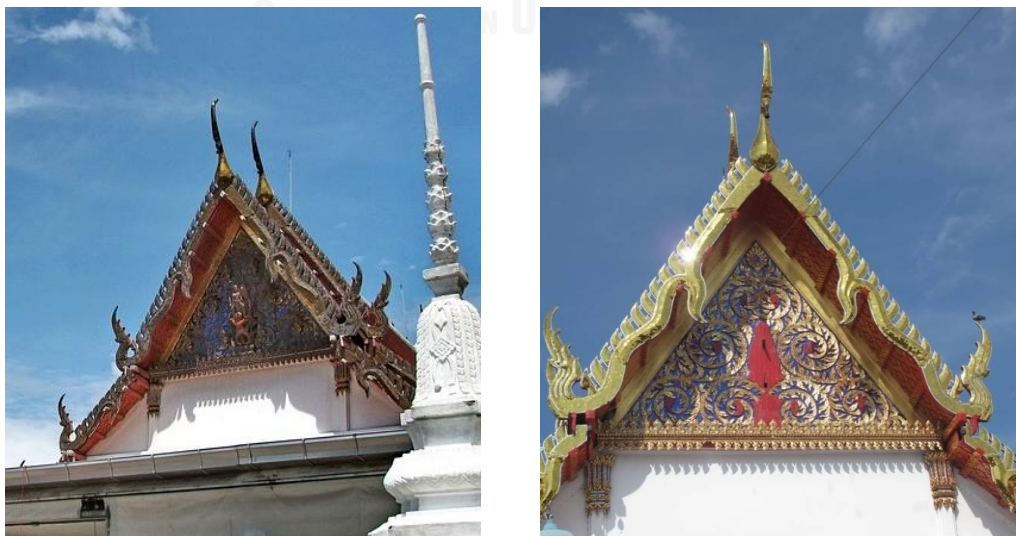
ด้านหน้าพระอุโบสถทำเป็นระเบียบยื่นออกมาลึกประมาณ 3 เมตร มีความกว้างเท่ากับระยะด้านสกัด ระเบียบด้านหน้าเป็นฐานเชิงสูงจากพื้นลานเพียงเล็กน้อย หลังคาพะไลมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ขอบหลังคาทั้งสองด้านประดับไบระกา ทางหงส์ รับปลายชายหลังคาด้วยเสาเครื่องก่อหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมประดับบัวปลายเสา จำนวน 4 ต้น หลังคาพะไลไม้ทำฝ้า ประดับลายฉลุปิดทองบนพื้นสีแดงด้านใต้โครงสร้างหลังคาพะไล

ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิเป็นพระพุทธรูปประธาน เบื้องหน้าพระพุทธรูปประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรชื่อว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริด ปางอุ้มบาตรขนาดสูงจากปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ 167 ซม. ฐานพระบาทสูง 45 ซม. หลวงพ่อบ้านแหลมเป็นพระพุทธรูปในสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่ศิลปะแบบสุโขทัย พระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกันกับพระพาหาสามารถถอดได้ ผนังภายในฉาบปูนเรียบทาสีขาว

สีมาที่ล้อมรอบพระอุโบสถบนลานประทักษิณเป็นชนิดใบแบบคู่ ทำจากหินทรายมีลวดลายค่อนข้างกลางเดือน ชุ้มเสมาเฉพาะด้านหน้าพระอุโบสถเป็นปูนปั้นทรงเรือนยอดทำช่องโค้ง 4 ด้าน ฐานเสมาเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้วอกไก่ผังรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนชุ้มเสมาอื่นทำชุ้มปูนปั้นทรงเดียวกับใบสีมาบนฐานสิงห์บัวลูกแก้วอกไก่ผังรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง บนลานประทักษิณรอบพระอุโบสถตั้งเจดีย์รายทั้งหมด 22 องค์ เป็นเจดีย์แบบทรงเครื่องสี่เหลี่ยมย่อมุม เจดีย์องค์ด้านหลังตรงกับแนวแกนพระอุโบสถเป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดมีความยาวฐานด้านละ 4 เมตรโดยประมาณ เจดีย์องค์ด้านหน้าตรงกับแนวแกนพระอุโบสถเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่รองลงมา มีความยาวฐานด้านละ 3.25 เมตรโดยประมาณ ส่วนเจดีย์อื่นๆมีขนาดย่อมกว่า

รูปที่ 84 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้าง พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร

รูปที่ 85 และ รูปที่ 86 แสดงการตกแต่งหน้าบันหลังคาด้านหน้าและภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์เครื่องล้ายองและลวดลายหน้าบันหลังคาด้านหลังพระอุโบสถ

รูปที่ 87 และ รูปที่ 88 แสดงรูปแบบของการประดับตกแต่งซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่าง

รูปที่ 89 และ รูปที่ 90 การประดับตกแต่งซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์และ
หลวงพ่อบ้านแหลมพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสมุทรสงคราม

รูปที่ 91 แสดงมุมมองภายในพระอุโบสถ

รูปที่ 92 และ รูปที่ 93 ซ่อมแซมโดยรอบพระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

4.4.3 วัดอัมพวันเจติยารามวรวิหาร

วัดอัมพวันเจติยาราม เป็นพระอารามหลวง ชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา สังกัดมหานิกาย ประกาศตั้งวัดและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ.2325

ทิศเหนือ	ติดกับถนนสาธารณะ
ทิศใต้	ติดกับโรงเรียนวัดอัมพวันเจติยาราม
ทิศตะวันออก	ติดกับตลาดและคลองอัมพวา
ทิศตะวันตก	ติดกับอุทยานพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

วัดอัมพวันเจติยาราม สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นวัดประจำราชินิกุลทางฝ่ายสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีหรือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 1 ซึ่งทรงสร้างถวายแด่พระมารดา คือ พระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี (พระนามเดิมว่า สิ้น) อีกทั้งเป็นสถานที่เสด็จพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ด้วยเหตุนี้วัดอัมพวันเจติยารามจึงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีตลอดมาโดยเฉพาะรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญ จึงทรงให้ความสำคัญและรับสั่งให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอัมพวันเจติยารามทั้งวัด นอกจากนั้นทรงสถาปนารอยพระพุทธรูปบาทจำลองเพื่อประดิษฐานไว้ใน “พระที่นั่งทรงธรรม” และสถาปนา “พระปรารค์” เพื่อให้เป็นสถานที่สำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิและพระราชสรีรังคารของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมราชชนก ณ บริเวณที่สันนิษฐานว่าเป็นสถานที่ประสูติโดยให้มีพระระเบียงล้อมรอบและประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ภายในพระวิหารด้านทิศตะวันตกของพระปรารค์ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะวัดโดยเฉพาะพระอุโบสถและสร้างอาคารเพิ่มเติม จากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ในปีพ.ศ.2542 พระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรและมีพระราชปรารภเกี่ยวกับวัดอัมพวันฯ ว่ามีความชำรุดทรุดโทรมมาก จึงได้พระราชทานเงินจำนวน 4,000 บาท เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัด จนในรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเสด็จพระราชดำเนินพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงทอดพระกรฐิน พร้อมทั้งทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์และต้นจันทน์ไว้เป็นที่ระลึกในปี พ.ศ.2501

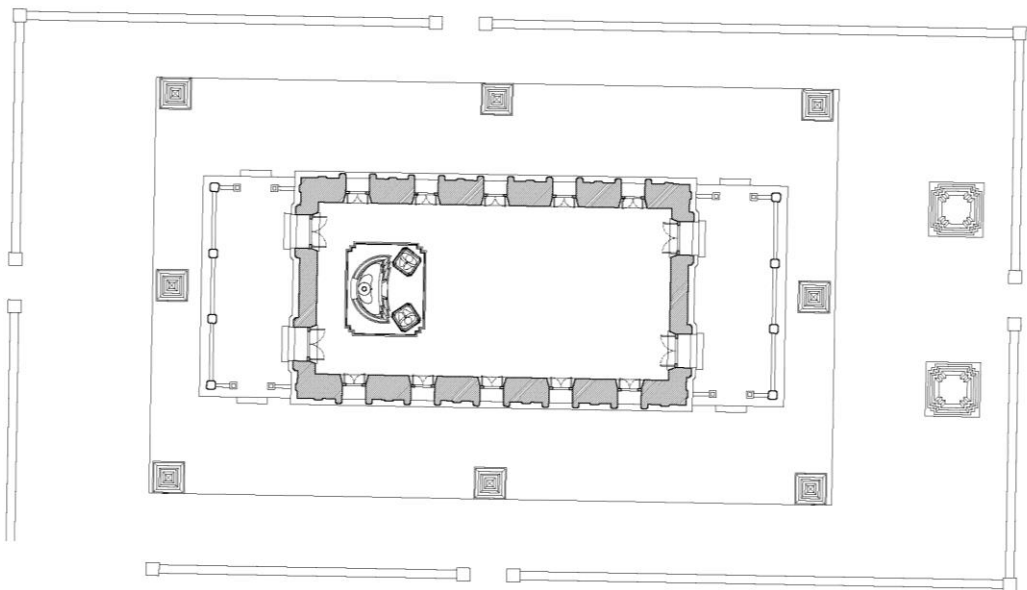

ผังบริเวณ

วัดอัมพวันเจติยาราม แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสเขตสังฆาวาสและพื้นที่กิจกรรมสาธารณะในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย พระอุโบสถ พระที่นั่งทรงธรรม พระปราสาทล้อมรอบด้วยระเบียงและวิหารพระพุทธไสยาสน์ สถาปัตยกรรมทั้งหมดหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก พระอุโบสถซึ่งเก่าแก่ที่สุดตั้งอยู่ทางด้านหน้า มีพระที่นั่งทรงธรรมอยู่ถัดไปทางด้านหลังในแนวแกนเดียวกัน ส่วนพระปราสาทล้อมรอบด้วยระเบียงและวิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งเยื้องไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระอุโบสถ ด้านหน้าเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เขตสังฆาวาสของวัดไม่แสดงขอบเขตชัดเจน กลุ่มของอาคารตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขตพุทธาวาสประกอบด้วย กุฏิเจ้าอาวาส หมู่กุฏิเรือนไทย พระตำหนักไม้และกุฏิเก่า ระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสเป็นพื้นที่กิจกรรมสาธารณะประกอบด้วยศาลาการเปรียญ ศาลาพระพุทธโสธร เมรุและศาลาสวดพระอภิธรรมซึ่งด้านหลังมีห้องน้ำสาธารณะ

ผังพื้นที่พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม

20 10 5 2.5 1 เมตร

N

แผนผังที่ 21 แสดงผังพื้นที่พระอุโบสถพร้อมองค์ประกอบบนลานประทักษิณ

พระอุโบสถ

พระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลายอง ก่ออิฐถือปูน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 7.80 เมตร ยาว 16.50 เมตร โดยประมาณ พระอุโบสถเป็นอาคารขนาด 5 ห้องเสา มีมุขทางเข้า – ออก ยื่นจากด้านสกัดหน้าและหลัง หลังคาของพระอุโบสถเป็นหลังคา 2 ชั้น 3 ตับ ชั้นบนคลุมช่วง 3 ห้องเสากลาง ถัดลงมาเป็นหลังคาชั้นลดด้านหน้าและด้านหลัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาหางมน ประดับเครื่องลายอง ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีไชราหน้าจั่ว หน้าบันพระอุโบสถประดับกระจกสีลายยา เป็นภาพดอกพุดตานใบเทศ

ผนังพระอุโบสถก่อเป็นผนังรับน้ำหนักรองรับด้วยฐานสิงห์ ผิวผนังด้านนอกและส่วนฐานฉาบปูน เรียบทาสีขาว ผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังมีประตูทางเข้าฝั่งละ 2 ตำแหน่ง บานประตูภายนอกและภายใน ประดับด้วยงานลายรดน้ำลวดลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์หน้าขอบ กรอบเข็ดหน้าเขียนลายรดน้ำ ชุ่มประตูปูนปั้นทรง บันแถลงเสาขุมย่อมุมไม้แปด ยอดขุมรูปแบบบันแถลงซ้อน 2 ชั้น หน้าบันขุมบรรจุลวดลายตราสัญลักษณ์พระมหา พิชัยมงกุฎมีอักษร “อุ” หรือ “อุณาโลม” อยู่ตรงกลางขนาดด้วยฉัตร ๗ ชั้น ทั้งสองข้าง ล้อมรอบด้วยขุมเรือนแก้วพื้น หลังประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ผนังด้านข้างทำช่องหน้าต่างด้านละ 5 ตำแหน่ง บานหน้าต่างทั้งภายนอกและ ภายในประดับลวดลายเช่นเดียวกับบานประตู ขุมหน้าต่างปูนปั้นทรงบันแถลงรูปแบบเดียวกับขุมประตูแต่มีขนาด ย่อมกว่า

ด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถทำเป็นมุขยื่นออกมาลึก 3.80 เมตรโดยประมาณฐานมุขเป็น ฐานเชียงปูนปั้นฉาบเรียบทาสีขาว ระเบียงทั้งสองด้านคลุมด้วยหลังคาพะไลมุงกระเบื้องแบบเดียวกับหลังคา หลัก ขอบหลังคาทั้ง 2 ด้าน ประดับด้วยระยระกายและหางหงส์ รัปลายชายคาด้วยเสาเครื่องก่อหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยม ลมมุมประดับบัวปลายเสา จำนวนด้านละ 4 ต้น ผนังกระเบื้องงานเครื่องก่อฉาบปูนเรียบทาสีขาวสูงประมาณ 0.90 เมตรระเบียงพระอุโบสถเว้นทางเข้า – ออกด้านข้างฝั่งละ 1 ตำแหน่ง โดยตั้งเสาหัวเม็ดที่ผนังกระเบียงเพื่อเน้น ตำแหน่งของช่องทางเข้า – ออก

ชั้นชานล้อมรอบพระอุโบสถเป็นแบบเสมานั่งแท่นงานปูนปั้นทาสีขาวฝังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มี ทั้งหมด 8 ตำแหน่ง สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 บริเวณเอนเสมามีลักษณะคอด ตรงอกเสมาระดับด้วยลายรูป วงกลมคล้ายรูปจักรส่วนยอดทำเป็นทรงปริก เสมาดั้งอยู่บนบัวกลุ่มเถาและชุดฐานสิงห์ลูกแก้วอกไกด้านล่างสุดเป็น ฐานเชียง

พระอุโบสถและหลักเสมาทั้ง 8 ตำแหน่งอยู่บนฐานเชียงยกสูงจากพื้นลานประทักษิณประมาณ 15 ซม. บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถระดับลานประทักษิณ ประดิษฐานเจดีย์ขนาดทางเข้าสู่ลานประทักษิณ เป็นเจดีย์ สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองมีฐานสิงห์ซ้อนกัน 2 ชั้นอยู่บนชั้นฐานเชียง เหนือลำดับฐานสิงห์เป็นบัวกลุ่มหรือบัวกลุ่ม รองรับองค์ระฆัง ในลำดับชั้นถัดไปเป็นชั้นบัลลังก์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองก่อนที่จะเป็น บัวกลุ่มเถา 5 ชั้นแล้วจึงเป็น ส่วนปลียอดและเม็ดน้ำค้าง ตกแต่งสีทองที่ส่วนกาบเท้าสิงห์ นมสิงห์ บัวกลุ่ม กลีบบัวคอเสื้อส่วนยอดขององค์ระฆัง บัว กลุ่มเถาและเม็ดน้ำค้าง พระอุโบสถ หลักเสมาทั้ง 8 ตำแหน่ง เจดีย์รายคู่และลานประทักษิณทั้งหมดล้อมรอบด้วย

กำแพงแก้วสูง 1.10 เมตรโดยประมาณ ซึ่งเว้นทางเข้าออกไว้ทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 1 ตำแหน่ง มีเสาค้ำหัวเม็ดหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตั้งอยู่ที่ตำแหน่งมุมและขนานทางเข้า - ออก

พระพุทธรูปประธานภายในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่บนรัตนบัลลังก์ ด้านหน้าพระประธานประดิษฐานพระสาวก 1 คู่ นั่งประนมมือขนานทั้ง 2 ข้าง ด้านล่างฐานชุกชีประดิษฐานระพุทธรูปลักษณะเดียวกันกับพระประธานอีก 1 องค์ แต่มีขนาดย่อมกว่า

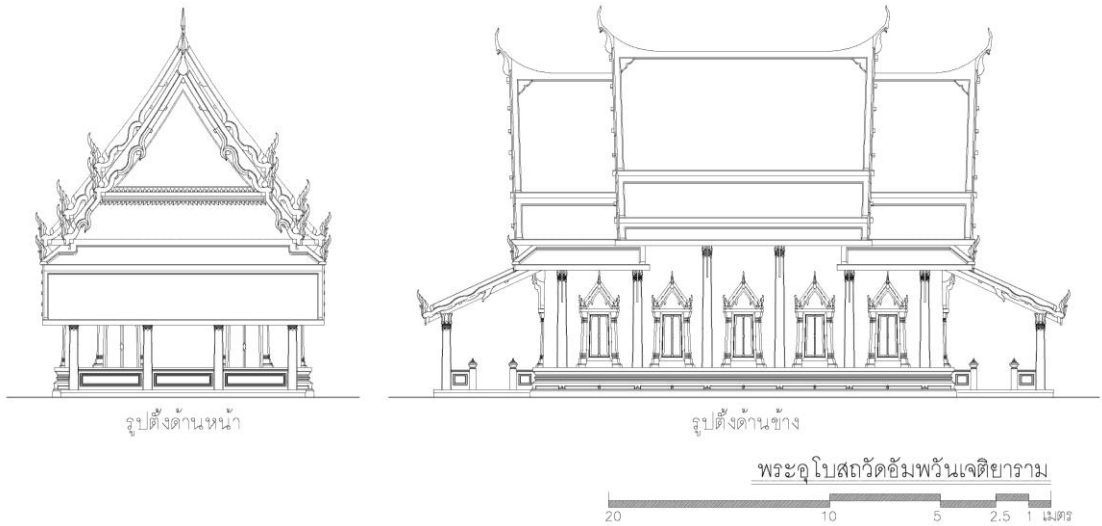
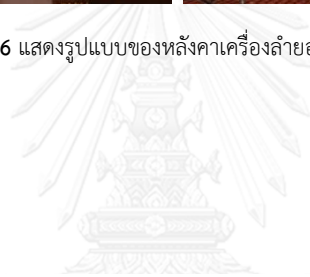
ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรดำเนินการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ โดยลักษณะของลวดลายภาพจิตรกรรมนั้นเป็นการผสมผสานรูปแบบของจิตรกรรมไทยประเพณีดั้งเดิมร่วมกับจิตรกรรมในแบบร่วมสมัย มุ่งเน้นเนื้อหาเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 นอกจากภาพบริเวณช่ວงบนของผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน ซึ่งเล่าเรื่องของกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงสร้างบ้านแปงเมือง ภาพทั้งหมดล้วนเขียนเพื่ออธิบายถึงพระราชกรณียกิจ พระราชประวัติหรือเรื่องราวในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บริเวณผนังรักแร้ทั้ง 4 ด้านเขียนภาพจากพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทอง อิเหนา ไกรทอง และควีนส่วนบานประตูหน้าและหลัง เขียนภาพจิตรกรรมเทวดาประจำทิศ (ทวารบาล) ชื่อ ท้าวจตุโลกบาล ชื่อ ท้าวธตรฐ กับ ท้าววิรูปักษ์ และท้าววิรุฬหก กับ ท้าวกุเวร บนบานหน้าต่าง เขียนภาพของเทวดานพเคราะห์คล้ายตามตำราโหราศาสตร์เรียกว่า การจับคู่แบบเทวดาคู่มิตร ได้แก่ พระอาทิตย์ คู่กับ พระพลหัทสบดี, พระจันทร์ คู่กับ พระพุธ, พระศุกร์ คู่กับ พระอังคาร, พระเสาร์ คู่กับ พระราหู, พระเกตุ คู่กับ พระยม และภาพชุดสุดท้ายเขียนบริเวณบานแฝและเป็นภาพตำราไม้ตัดพร้อมเขียนโคลงกำกับอธิบายลักษณะไม้ไว้ในภาพ ภาพชุดไม้ตัดมีเหตุมาจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงโปรดไม้ตัดเป็นอันมากจึงเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงในรัชสมัยของพระองค์

รูปที่ 94 ทักนียภาพจากมุมมองด้านหน้าพระอุโบสถ

รูปที่ 95 และ รูปที่ 96 แสดงรูปแบบของหลังคาเครื่องลำยองจากมุมมองด้านหน้าพระอุโบสถ

รูปที่ 97 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม

รูปที่ 98 และ รูปที่ 99 รายละเอียดรูปแบบของการประดับตกแต่งซุ้มหน้าต่างและซุ้มประตู

รูปที่ 100 และ รูปที่ 101 พระพุทธรูปประธานและการตกแต่งภายในพระอุโบสถ และเสมาที่ลายประทักษิมโดยรอบพระอุโบสถ

4.4.4 วัดแม่น้ำ

วัดแม่น้ำมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 1 ตำบลบางขันแตก อำเภอเมืองสมุทรสงคราม ประกาศตั้งวัด พ.ศ.2310 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ.2412มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

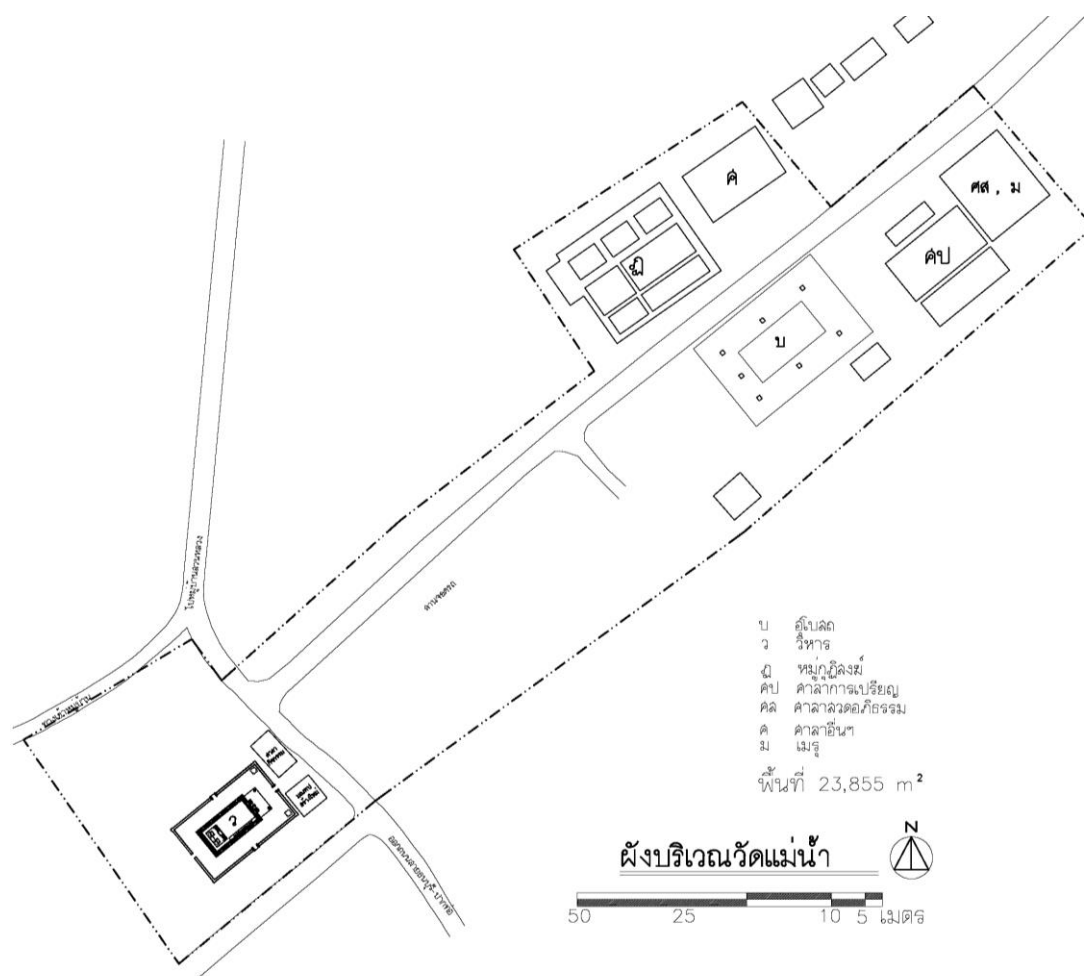
ทิศเหนือ	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศใต้	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศตะวันออก	ติดกับแม่น้ำแม่กลอง
ทิศตะวันตก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน

วัดแม่น้ำเดิมชื่อ ”วัดบางนางจันนอก” อยู่ในกลุ่มวัดบางนางจัน 3 วัด คือ บางนางจันนอก บางนางจันในและบางนางจันกลางหรือเรียกกันว่า ”วัดสามจัน” ไม่ทราบปีที่ก่อสร้างแน่ชัดโดยได้รับการบอกเล่าว่าเป็นวัดโบราณสร้างขึ้นปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เดิมตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง เวลาต่อมาสันนิษฐานว่าที่ดินของวัดงอกออกไปในน้ำ ทำให้วิหารซึ่งเดิมอยู่ริมแม่น้ำกลายเป็นถอยร่นลึกเข้าไปอยู่ตอนในห่างจากริมฝั่งแม่น้ำประมาณ 100 เมตร โดยในอดีตเป็นวัดที่มีความเจริญรุ่งเรืองมีกฐิพระสงฆ์จำนวนมาก จนสามารถแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็นคณะเหนือ และคณะใต้ได้

รูปที่ 102 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสวัดแม่น้ำ

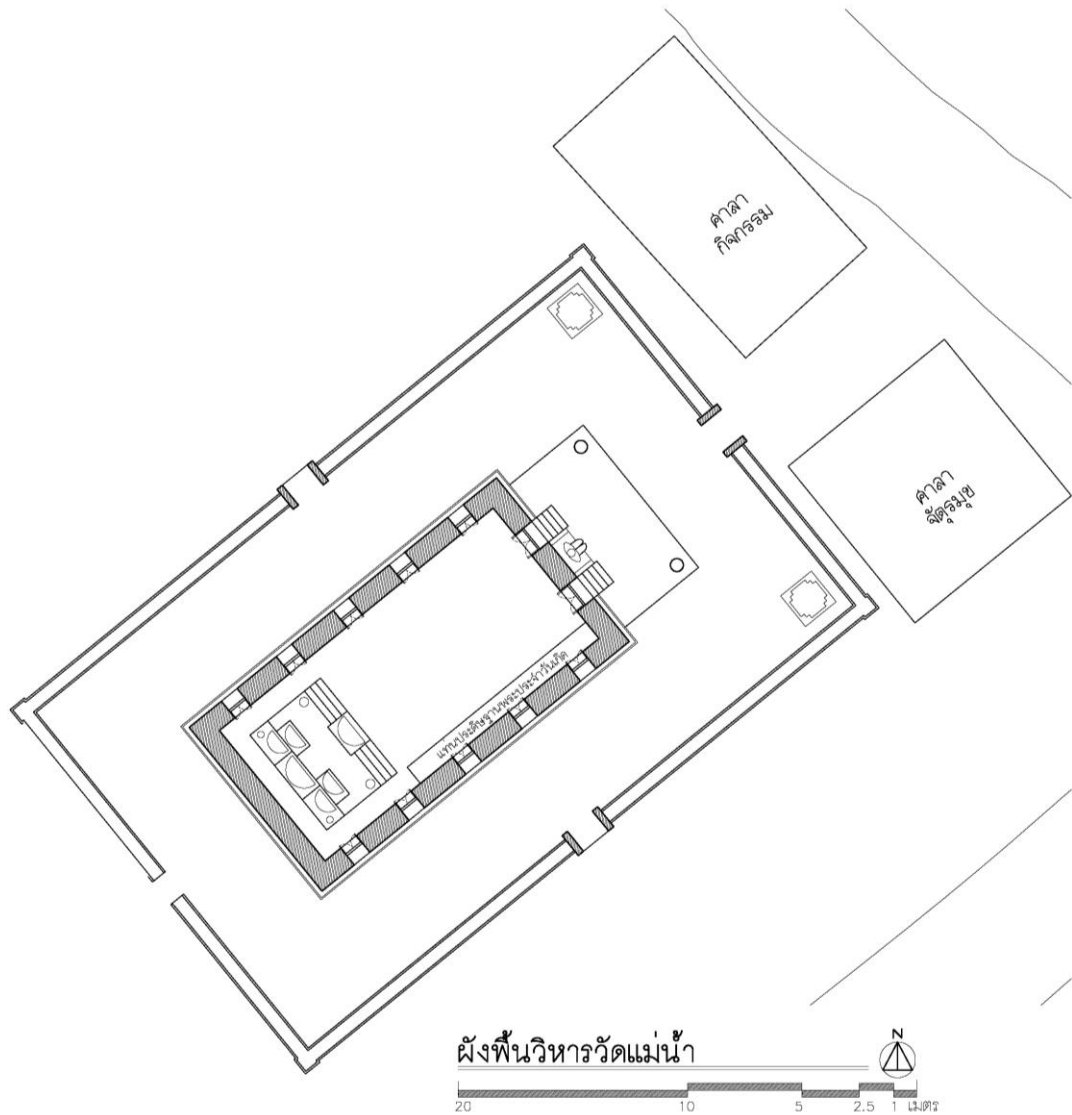

แผนผังที่ 22 ผังบริเวณแสดงตำแหน่งของอาคารภายในพื้นที่ของวัดแม่น้ำ

ผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดแม่น้ำแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส โดยมีถนนสาธารณะตัดผ่านเขตที่ดินของวัดและแบ่งวัดออกเป็น 2 ผัง เขตพุทธาวาสใหม่ของวัดแม่น้ำประกอบด้วยอุโบสถใหม่และวิหารอุโบสถใหม่ตั้งอยู่ฝั่งทิศตะวันออกเฉียงเหนือของถนนและอยู่ใกล้แม่น้ำ ส่วนวิหารตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันตกเฉียงใต้ของถนน มีศาลาไม้กั้นผนังประดิษฐานพระพุทธรูปและมณฑปจัตุรมุขสร้างใหม่อยู่ด้านหน้าวิหาร เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอุโบสถของวัด ประกอบไปด้วยกุฏิหมู่เรือนไม้ ภายในมีหอดฉันและหอสวดมนต์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกุฏิหมู่มีศาลาการเปรียญ พื้นที่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดกับอุโบสถของวัดเป็นพื้นที่ของอาคารศาลาสวดพระอภิธรรมและเมรุ

แผนผังที่ 23 ผังพื้นวิหารวัดแม่แก้ว

วิหาร วัดแม่แก้ว

วิหารวัดแม่แก้ว เป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลាយอง มีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 ห้องเสา หลังคาทรงจั่วไม่ซ้อนชั้น กลุ่มพื้นที่อาคารตลอด 5 ห้อง หลังคามุงด้วยกระเบื้องลูกฟูกลอนเล็ก ประดับปั้นลมด้วยเครื่องลាយอง ประกอบด้วยช่อฟ้าแบบรวบจอม ใบระกาและหางหงส์ ยี่นไชราหน้าจั่วเพียงเล็กน้อย หน้าบันก่ออิฐฉาบปูนประดับลวดลายปูนปั้นแม่ลายพฤษชาติ ลวดลายของหน้าบันแทบทั้งหมดปั้นเป็นรูปดอกไม้ไม่มีลำต้นและใบที่กลางดอกหรือเกสรประดับด้วยถ้วยชามกระเบื้องเคลือบ พื้นที่ด้านล่างของหน้าบันปั้นปูนเป็นรูปคนและสัตว์

ฐานของวิหารเป็นฐานปัทม์บัวลูกแก้วอกไก่ ผนังวิหารเป็นผนังรับน้ำหนักก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาว ผนังหุ้มกลองด้านหน้าวิหารเจาะช่องประตู 2 ตำแหน่ง ประตูกรอบซุ้มประตูเป็นทรงอย่างเทศ ปั้นปูนอยู่ในกรอบทรงสามเหลี่ยมยอดแหลม ลวดลายประกอบเป็นดอกไม้และใบเทศ ลักษณะคล้ายลวดลายหน้าบ้านวิหาร ผนังหุ้มกลองด้านหลังไม่ทำช่องประตู ผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบทาสีขาวไม่ทำเสาอิง เจาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 5 ตำแหน่งตามจำนวนห้องเสา กรอบซุ้มหน้าต่างเป็นทรงอย่างเทศงานปูนปั้นประดับตกแต่งด้วยลวดลายพฤกษชาติ คล้ายกับลวดลายที่กรอบซุ้มประตูแต่มีขนาดย่อมกว่า บานหน้าต่างทั้งภายนอกและภายในทาสีเข้มไม่เขียนลวดลาย

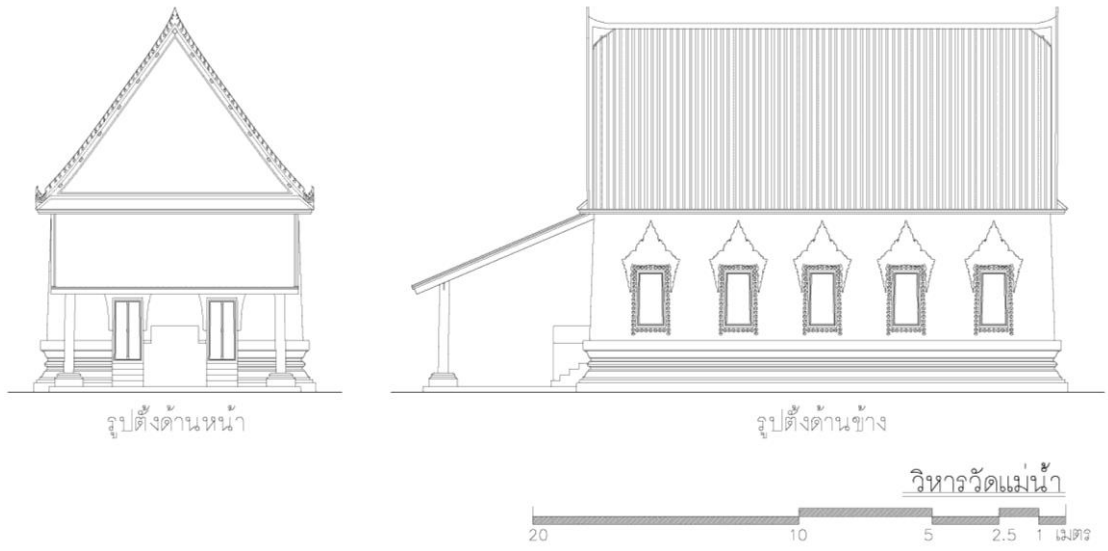
มุขทางเข้าด้านหน้าวิหารก่อเป็นฐานเขียงสูงกว่าระดับพื้นประทักษิณเล็กน้อย ตั้งเสา 2 ต้นรับหลังคาพะไลซึ่งทิ้งชายหลังคาจากตอนบนของผนังหุ้มกลองด้านหน้าวิหารเป็นหลังคาคลุมพื้นที่มุข

ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ เช่น พระพุทธรูปปางทรมานพระยามหาชมพู พระพุทธรูปปางมารวิชัยหน้าตักกว้างสามศอกเศษ พระพุทธรูปแต่ละองค์มีขนาดลดหลั่นกันไป ทั้งหมดประดิษฐานบนฐานก่ออิฐกรุดด้วยกระเบื้อง

ลานประทักษิณล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วก่ออิฐถือปูน มีความสูง 1.10 เมตรโดยประมาณ กำแพงแก้วด้านหน้าวิหารทำซุ้มทางเข้าลักษณะคล้ายรูปแบบการตกแต่งหน้าบ้านของวิหาร ที่มุมด้านซ้าย-ขวาของกำแพงแก้ว ตั้งเจดีย์โบราณเป็นแบบย่อมุมไม้สิบสองก่ออิฐถือปูนมีความกว้างฐานประมาณ 1.30 -1.40 เมตร มีความสูงถึงยอดของเจดีย์ประมาณ 2.50 - 2.70 เมตร

รูปที่ 103 มุมมองจากทางแยกบนถนนซึ่งตัดผ่านระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดและวิหาร

รูปที่ 104 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหารวัดแม่เฒ่า

รูปที่ 105 ลวดลายหน้าบ้านวิหารวัดแม่เฒ่า

รูปที่ 106 และ รูปที่ 107 แสดงรายละเอียดการตกแต่งซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่าง

รูปที่ 108 ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์

4.4.5 วัดบางพลับ

วัดบางพลับมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ ประกาศตั้งวัด พ.ศ.2248 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในปี พ.ศ.2501 ตั้งอยู่ หมู่ที่ 4 ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที มีพื้นที่ 2 ไร่ 29 ตารางวาโดยประมาณ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศใต้	ติดกับถนนสาธารณะ
ทิศตะวันออก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศตะวันตก	ติดกับถนนสาธารณะ(หลัก)

วัดบางพลับเป็นวัดโบราณไม่ปรากฏหลักฐานผู้สร้างแต่จากหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบภายในวัดทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ประวัติเชิงตำนานของวัดบางพลับเล่าว่า เมื่อครั้งการศึกของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับทัพพม่าที่ค่ายบางกุ้งในช่วงต้นสมัยกรุงธนบุรี บริเวณริมฝั่งแม่น้ำใกล้กับที่ตั้งวัดบางพลับในปัจจุบันเป็นบริเวณจอดเทียบกระบวนเรือพระที่นั่งเพื่อเตรียมการโจมตีทัพพม่าซึ่งกำลังล้อมค่ายบางกุ้งที่อีกฝั่งของแม่น้ำ เรียกกันว่าเป็นจุด “พักทัพ” ในเวลาต่อมาชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า “บ้านพักทัพ” และจึงได้แผลงเป็น “บางพลับ” เป็นสาเหตุให้วัดมีชื่อว่าวัดบางพลับดังในปัจจุบัน

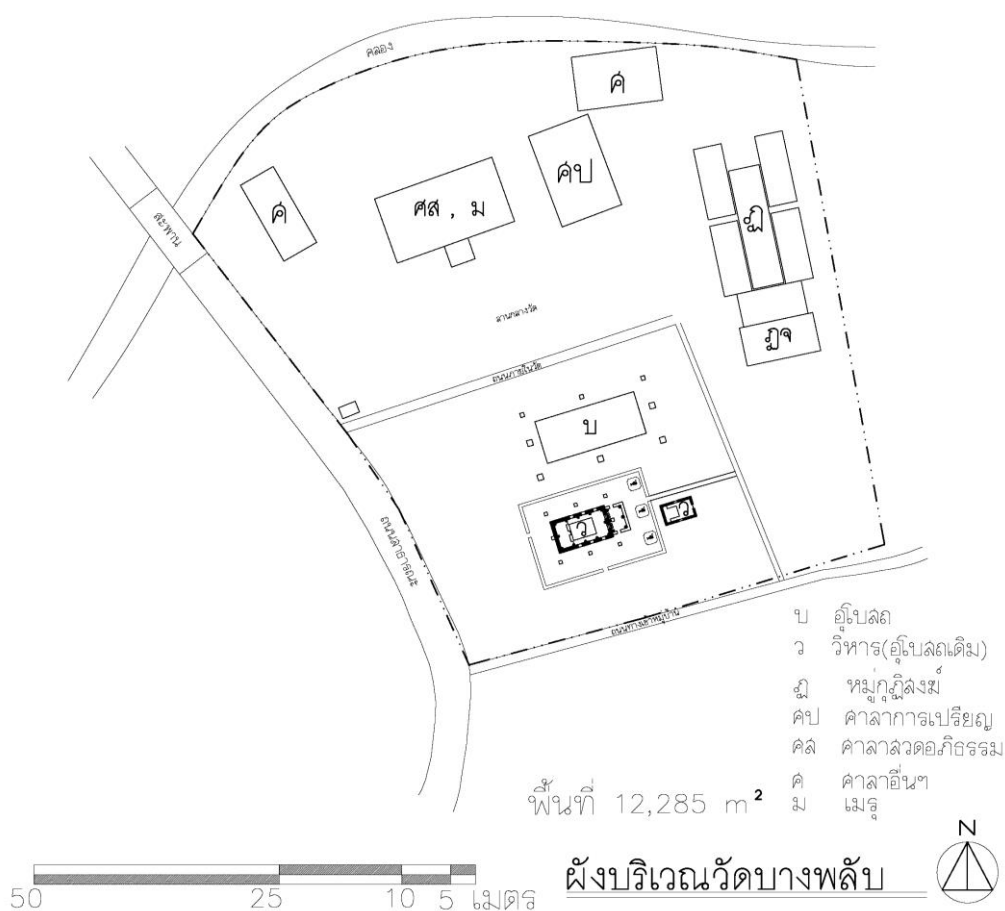
รูปที่ 109 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตของวัดบางพลับและบริเวณโดยรอบ

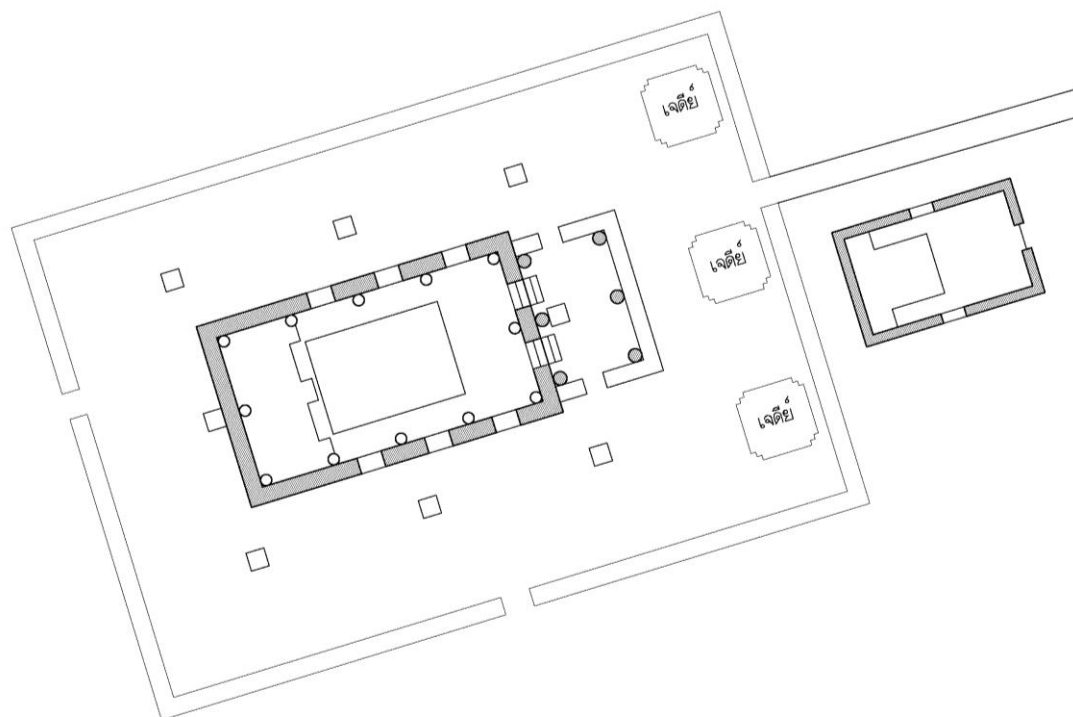
ผังบริเวณ

วัดบางพลับ แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสโดยไม่แสดงขอบเขตที่ชัดเจนมากนัก ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย อุโบสถใหม่ วิหาร(อุโบสถเดิม)และวิหารกลบ อาคารทั้งหมดหันด้านหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออก โดยอุโบสถใหม่และวิหารวางผังคู่ขนานกันและมีวิหารกลบตั้งอยู่ด้านหน้าวิหารแต่ไม่อยู่ในแนวแกน มีกำแพงแก้วเตี้ยกั้นล้อมรอบเฉพาะวิหารและสิ่งก่อสร้างภายในลานประทักษิณของวิหารเท่านั้น

เขตสังฆาวาสของวัดบางพลับประกอบด้วย หมู่กุฏิไม้เดิมและกุฏิหลังใหม่วางผังรวมอยู่เป็นกลุ่มอาคารเดียวกัน โดยตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัดและวางผังอยู่ในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยเมรุและศาลาสวดอภิธรรมซึ่งรวมอยู่ในอาคารเดียวกัน ศาลาการเปรียญ ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัด โดยหันหน้ามาทางทิศใต้ซึ่งเป็นที่ตั้งของเขตพุทธาวาส พื้นที่ระหว่างกลุ่มอาคารเมรุ ศาลาสวดอภิธรรมและศาลาการเปรียญกับเขตพุทธาวาสมีถนนภายในวัดตัดผ่าน พื้นที่ด้านหน้ากลุ่มอาคารดังกล่าวข้างต้นเว้นเป็นพื้นที่สำหรับจอดรถ เนื่องจากวัดบางพลับไม่ได้ติดริมแม่น้ำแต่ติดถนนสาธารณะจึงมีศาลารอรถที่ริมถนนแทนที่ศาลาท่าน้ำ

แผนผังที่ 24 ผังบริเวณวัดบางพลับและอาณาเขตโบราณสถานภายในวัด

ผังพื้นวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ

แผนผังที่ 25 ผังพื้นอาคารของวิหาร (อุโบสถเดิม) และวิหารกลบวัดบางพลับ

วิหาร(อุโบสถเดิม)

วิหาร(อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ เป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลายอง ก่ออิฐถือปูน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 5.50 เมตร ยาว 10.50 เมตร โดยประมาณ เป็นอาคารขนาด 4 ห้องเสภายในวิหาร ตั้งเสาขึ้นรับโครงสร้างหลังคาแล้วจึงก่อผนังชิดกับแนวเสาอีกที หลังคาไม่ทำชั้นลดแต่ยื่นชายหลังคา ปีกนออกมากจากแนวผนังเล็กน้อย หลังคามุงกระเบื้องดินเผา ประดับเครื่องลายอง ซ่อฟ้า ไบระกา ทางหงส์ มีไชราหน้าจั่ว หน้าบันแสดงแนวไม้โครงสร้างหลังคา

ผนังวิหารวัดบางพลับก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาว รองรับด้วยฐานอาคารแบบฐานปัทม์บัวลูกแก้ว ออกไก่ซึ่งอ่อนโค้งสำเภาเล็กน้อย ผนังหุ้มกลองเฉพาะด้านหน้าวิหารทำประตูทางเข้า-ออก 2 ตำแหน่ง ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลังปิดทึบ บานประตูเขียนภาพจิตรกรรมเฉพาะด้านนอกเป็นรูปเชี่ยวชาญศิลปะอย่างจีน ไม่ประดับซุ้มประตู ผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบทาสีขาว ทำช่องหน้าต่าง 3 ช่องที่ตำแหน่ง 3 ห้องเสาด้านหน้าวิหาร ส่วนห้องเสาท้ายวิหารปิดทึบ บานหน้าต่างทาสีเข้มไม้ประดับตกแต่งซุ้มหน้าต่าง

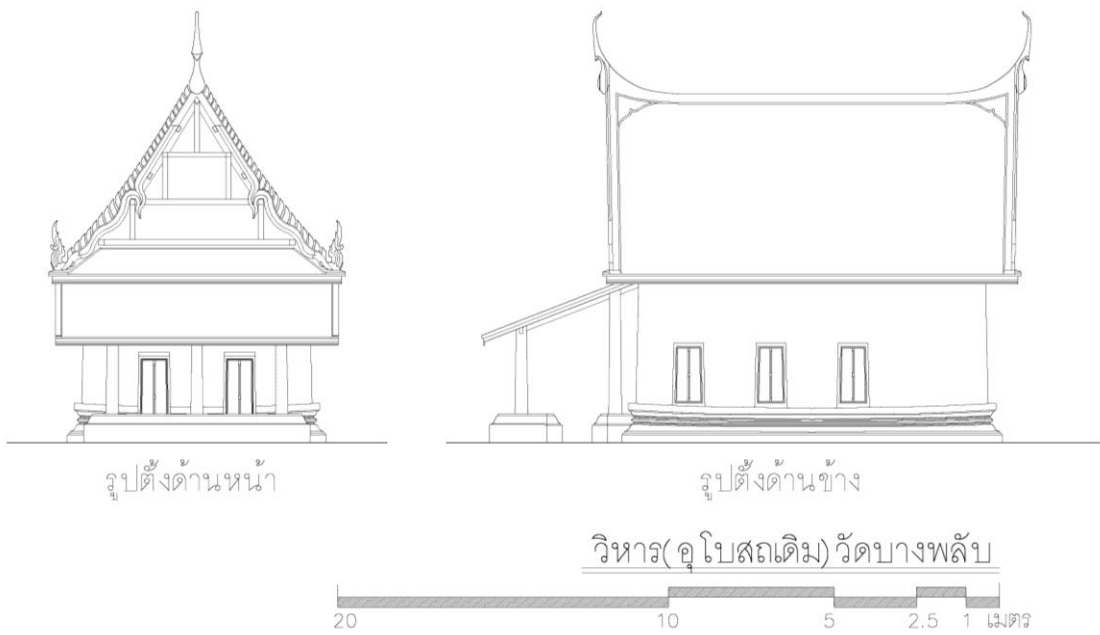
ด้านสกัดหน้าวิหาร ทำเป็นมุขทางเข้ายื่นออกมา 2.50 เมตรโดยประมาณ มีความกว้างเท่ากับระยะด้านสกัด ส่วนระเบียงนี้ไม่ทำฐานแต่มีพนักก่ออิฐฉาบปูนเรียบสูงประมาณ 30 เซนติเมตร กั้นแสดงขอบเขต โดยเว้นช่องเป็นทางเข้าที่ด้านข้างทั้งสองข้าง มุขทางเข้านี้คลุมด้วยหลังคาพะไล โดยทิ้งชายคาลาดเอียงต่อจากส่วนหลังคาปีกนกด้านหน้าวิหาร รับปลายชายหลังคาด้วยเสากลม 3 เสาและเสากลมอีก 3 เสาตั้งชิดผนังด้านหุ้มกลองหน้าวิหารรับตอนบนของหลังคาคลุมระเบียงนี้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา

ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาแลงปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธานและประดิษฐานพระพุทธรูปอื่น ๆ อีก 9 องค์ พระพุทธรูปทั้งหมดอยู่บนฐานชุกชีก่ออิฐฉาบปูน ถัดออกมาจากฐานพระตั้งอาสนะสงฆ์สูงจากพื้นวิหารเล็กน้อย ฝาเพดานภายในตีปิดที่ระดับเหนือช่อโท ทำให้เห็นโครงสร้างหลังคาส่วนที่อยู่ใต้ฝาเพดานและแนวลาดเอียงของหลังคาบางส่วน ฝาเพดานและโครงสร้างหลังคาทาสีเขียว

ลานประทักษิณโดยรอบวิหารกำหนดขอบเขตด้วยกำแพงแก้วความสูง 40 ซม. โดยประมาณ ทำทางเข้า 2 ทางที่ด้านหน้าและด้านหลัง เนื่องจากวิหารวัดบางพลับเคยถูกใช้งานเป็นอุโบสถมาก่อนจึงยังคงเหลือซุ้มทสิมาโบราณตั้งโดยรอบวิหาร โดยเป็นเสมาชนิดใบแบบคู่ทำจากหินทรายสมัยอยุธยาตอนปลาย ลักษณะส่วนบนเป็นยอดแหลมโหลโค้งกว้างและส่วนล่างเรียวยาวเล็กลงมีทั้งหมด 8 ตำแหน่งซุ้มเสมาปูนปั้นทรงเดียวกับใบสิมารองรับด้วยฐานปัทมบัวลูกแก้วอกไก่ฝังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ที่ด้านหน้าวิหารตั้งเจดีย์โบราณสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาก่ออิฐถือปูนสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองเรียงตามแนวกำแพงแก้วทั้งหมด 3 องค์

รูปที่ 110 ทศนิยมภาพจากด้านหน้าของวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ

รูปที่ 111 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลี

รูปที่ 112 ทศนิยมภาพจากด้านหลังของวิหาร (อุโบสถเดิม) วัดบางพลี

รูปที่ 113 และ รูปที่ 114 การประดับตกแต่งลวดลายบนบานประตูของวิหาร

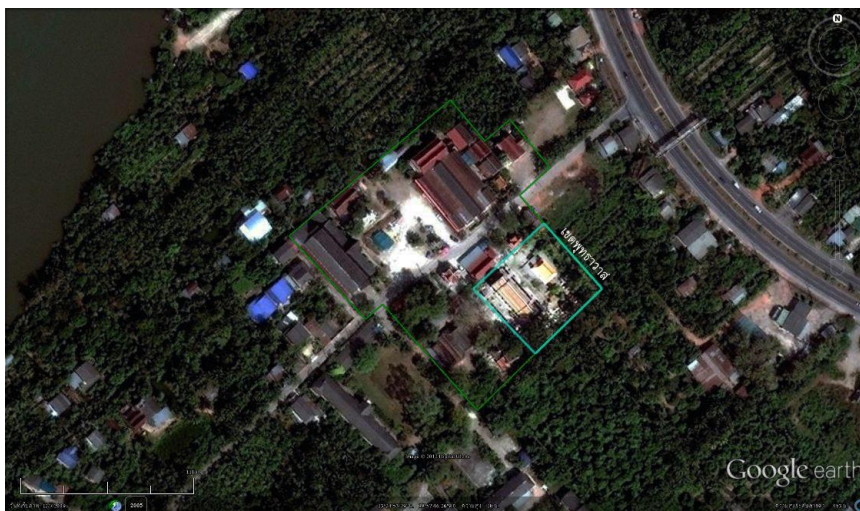
รูปที่ 115 และ รูปที่ 116 พื้นที่ภายในวิหารและองค์พระประธานภายในวิหาร

4.4.6 วัดบางกะพ้อม

วัดบางกะพ้อมมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา ประกาศตั้งวัดในปี พ.ศ.2248 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ.2501 มีพื้นที่ประมาณ 4 ไร่ 1 งาน 62ตารางวา วัดบางกะพ้อมมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

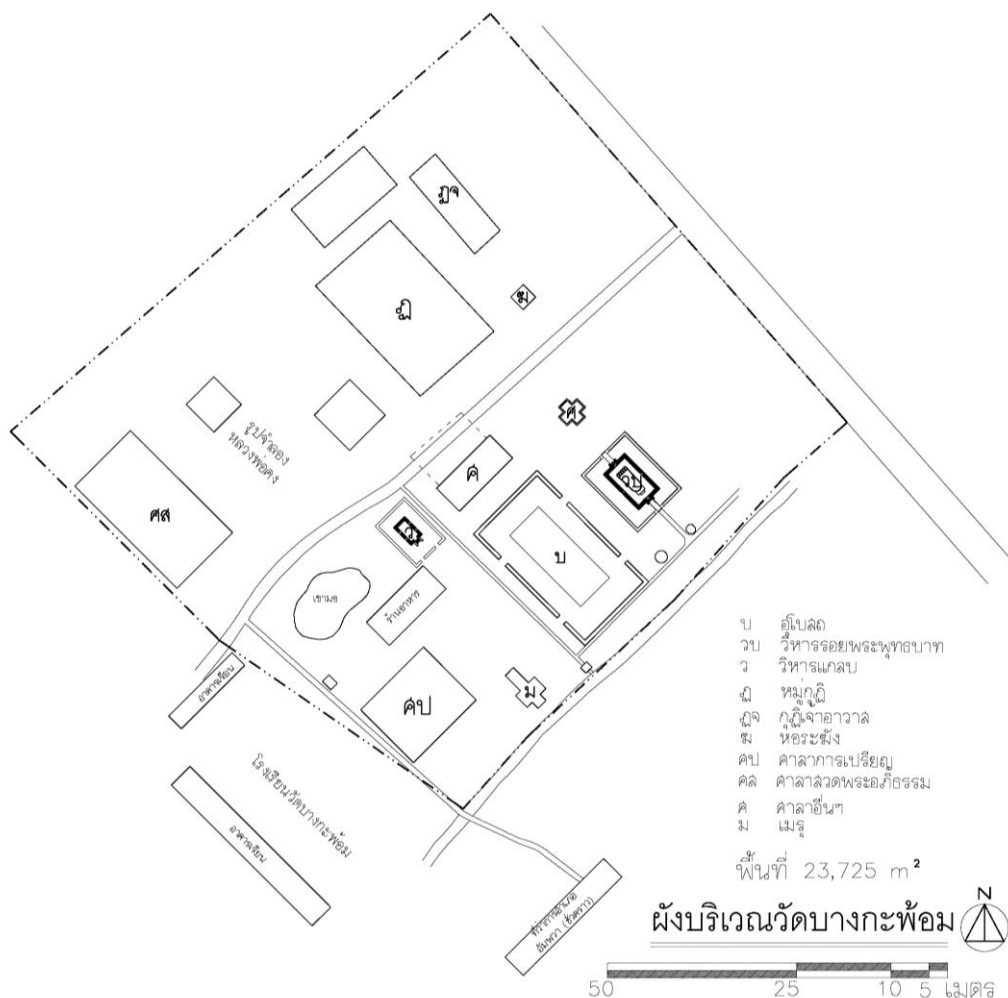
ทิศเหนือ	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศใต้	ติดกับโรงเรียนประถมศึกษาและที่ดินเอกชน
ทิศตะวันออก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศตะวันตก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน

วัดบางกะพ้อมเป็นวัดเก่าแก่ สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายราวปีพ.ศ. 2312 ตามประวัติวัดเชิงตำบานเล่าว่าสามีภรรยาคนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้โดยดำรงชีพด้วยการสานกะพ้อมขายโดยกะพ้อมเป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่สำหรับใส่ข้าวเปลือก มีลักษณะก้นและปากสอบตรงกลางป่อง ขนาดกว้างตั้งแต่ 2-4 ศอก กรรมวิธีในการสานจะต้องสานจากก้นขึ้นมา ผู้สานจะต้องเข้าไปนั่งหรือสานอยู่ข้างใน ยิ่งสานก็จะยิ่งสูงจนสามารถบังตัวผู้สานได้เกือบท่วมหัวหรือโผล่พ้นเพียงไหล่ ภายหลังสามีภรรยาคู่นี้มีฐานะดีขึ้นในเวลาต่อมามีกองทหารพม่ายกทัพมาปล้นบ้านเรือนราษฎรในเมืองสมุทรสงคราม จนมาถึงบ้านสามีภรรยาคู่นี้ ในขณะที่กำลังสานกะพ้อมอยู่ได้ยินเสียงทหารพม่า ทั้งคู่ตกใจจึงเข้าไปแอบในกะพ้อมและทำการอธิษฐานว่า ถ้ารอดชีวิตจะยกบ้านเรือนที่ดินสร้างวัด ปรากฏว่าทหารพม่าไม่เจอทั้งคู่และได้ยกทัพกลับเป็นผลให้บุคคลทั้งสองเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จึงบริจาคที่ดินและบ้านเรือนทั้งหมดเพื่อสร้างวัดตามที่ให้คำมั่นไว้ ส่วนบ้านของทั้งคู่ก็ย้ายมาตั้งใกล้กับวัดที่ตัวเองสร้าง เป็นเหตุให้ชาวบ้านเรียกวัดนี้ว่า “วัดบังกะพ้อม.” ในเวลาต่อมาจึงได้เพี้ยนกลายเป็น “บางกะพ้อม” ดังในปัจจุบัน

รูปที่ 117 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตวัดบางกะพ้อมและบริเวณโดยรอบ

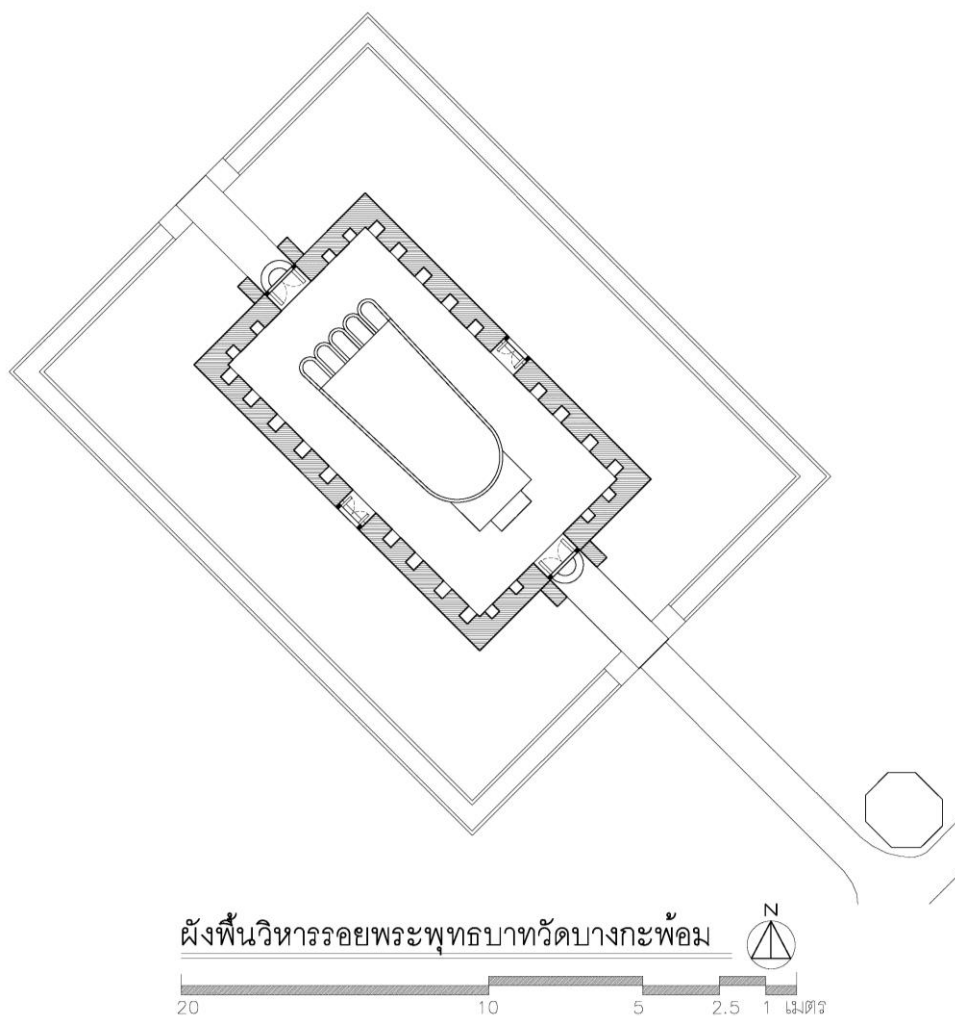

แผนผังที่ 26 แสดงขอบเขตที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของวัดบางกะพ้อม

ผังบริเวณ

วัดบางกะพ้อม แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส โดยมีถนนตัดผ่านวัดเปรียบเสมือนเส้นแบ่งของทั้ง 2 เขต ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยอุโบสถ วิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท วิหารแกลบและเขามอเป็นองค์ประกอบหลัก อุโบสถและวิหารรอยพระพุทธรบาทวางผังอาคารคู่ขนานกันและหันด้านหน้าอาคารไปสู่แม่น้ำแม่กลองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

เขตสังฆาวาสของวัดไม่แสดงขอบเขตชัดเจนตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามของถนน คือ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเขตพุทธาวาส ประกอบด้วย กุฏิเจ้าอาวาส หมู่กุฏิเรือนไทยและหอระฆังทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่กิจกรรมสาธารณะประกอบด้วย สถานที่ตั้งรูปจำลองขนาดใหญ่ของหลวงพ่อกงอดีตเจ้าอาวาสของวัดบางกะพ้อม ศาลาสวดพระอิศรรมและศาลากิจกรรมส่วนเมรุและศาลาการเปรียญเก่าแก่ตั้งอยู่ฝั่งเดียวกับเขตพุทธาวาสพร้อมทั้งร้านอาหารบริการนักท่องเที่ยวของวัด

ผังพื้นวิหารรอยพระพุทธรูปที่วัดบางกะพ้อม

20 10 5 2.5 1 เมตร

แผนผังที่ 27 ผังพื้นวิหารรอยพระพุทธรูปที่วัดบางกะพ้อม

วิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง

วิหารรอยพระพุทธรูปเป็นอาคารสำคัญและเก่าแก่ที่สุดในเขตพุทธาวาสของวัดบางกะพ้อม วิหารนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความนิยมในการสถาปนาพระพุทธรูปจำลองในเขตพุทธาวาสของวัดต่างๆ ตามพระราชานิยม งานประดับตกแต่งพระพุทธรูปจำลองในวิหารมีความวิจิตรงดงามระดับเดียวกับงานช่างหลวง

วิหารรอยพระพุทธรูปเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลាយองที่ได้รับความนิยมสถาปัตยกรรมแบบจีน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีความกว้าง 7.10 เมตร ความยาว 12.50 เมตร โดยประมาณ ไม่แบ่งห้องเสา หลังคาแบ่งเป็น 2 ตับ หลังคาตบบนเป็นทรงจั่วถัดลงมาเป็นหลังคากันสาดทิ้งชายคาทั้งสี่ด้านยื่นออกจากแนวผนังเพียงเล็กน้อย หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ปั้นปูนประดับปั้นลมไม่ทำไฉราหน้าจั่วมีอิทธิพลของศิลปะจีนตามแบบพระราชานิยมในรัชกาลที่ 3

หน้าบันวิหารทั้ง 2 ด้าน มีการตกแต่งที่แตกต่างกัน หน้าบันก่ออิฐฉาบปูนประดับลวดลายปูนปั้น เป็นรูปชาวต่างชาติทั้งชาวจีนและชาวตะวันตก นาฬิกาขนาดใหญ่ ม้า ไก่และเมืองคัมภีร์ประกอบรองเป็นลวดลาย พฤษชาติ บางตำแหน่งของหน้าบันปรากฏลักษณะคล้ายเครื่องเคลือบแบบจีนเป็นส่วนประกอบ ปั้นลมหลังคาปั้น ปูนเป็นรูปโค้งมีย่อมุมที่ตำแหน่งด้านล่าง ตรงกลางและส่วนยอดของปั้นลม ที่ปั้นลมประดับปูนปั้นลวดลาย พฤษชาติตามตำแหน่งต่างๆ

ผนังวิหารเป็นผนังรับน้ำหนักก่ออิฐฉาบปูนเรียบภายนอกทาสีขาว ฐานวิหารเป็นฐานสิงห์ กึ่งกลางผนังหุ้มกลองด้านหน้า - หลังวิหารทำช่องประตูเป็นรูปวงกลม มีซุ้มประตูก่ออิฐฉาบปูนเป็นทรงเหลี่ยมแบบ เก่งจีน เสาซุ้มประตูและหน้ากระดานเหนือช่องประตูประดับลวดลายอย่างศิลปะจีน บานประตูทาสีเข้มไม้ประดับ ลวดลาย ผนังวิหารด้านข้างเจาะช่องหน้าต่างเป็นรูปวงรีด้านละ 1 ช่อง ประดับกรอบซุ้มหน้าต่างทรงสี่เหลี่ยมเป็น ทรงอย่างเทศลวดลายพฤษชาติ ลายเถา ลายดอกไม้ใบไม้ ที่ยอดกรอบซุ้มเป็นรูปดอกไม้ในแจกัน บานหน้าต่าง ทาสีเข้มไม้ประดับลวดลาย

ภายในวิหารรอยพระพุทธรูปประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง 4 รอย รอยพระพุทธรูป ประดับและฝังด้วยมุกมีความวิจิตรงดงามเป็นศิลปะที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับงานของช่างหลวง ผนังโดยรอบประดับ ภาพประติมากรรมปูนปั้นภาพพระพุทธรูปประวัติ โดยแบ่งเรื่องราวตามด้านทั้ง 4 ดังนี้

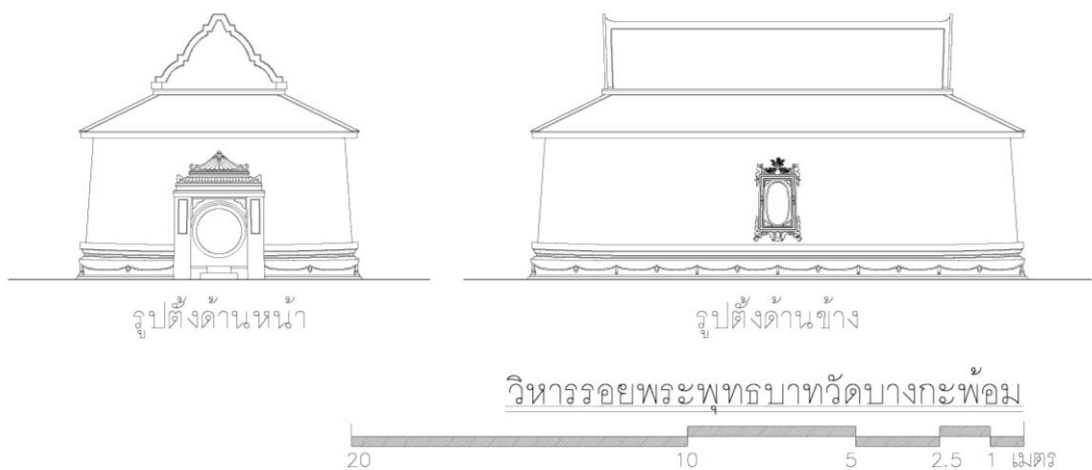
- ด้านที่ 1 กล่าวถึงรอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในสถานที่ต่างๆ และภาพพระ พุทธประวัติ ได้แก่
  - พระพุทธรูปที่ประดิษฐาน ณ วัดสุวรรณมาลี
  - พระพุทธรูปที่ประดิษฐาน ณ ภูเขาสุวรรณบรรพต
  - พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ณ ภูเขาสุมนภูฏ
  - ภาพพุทธประวัติตอนตรัสรู้และได้อัครสาวกทั้งเบื้องซ้ายและเบื้องขวา คือพระสารีบุตรและ พระโมคคัลลานะ ภาพพระพุทธรูป ภาพพระบ้าน เศรษฐีผู้มีธิดาคนเดียวและได้ตายในวันนั้นจึงนำหีบศพไปทิ้งเพื่อให้ พิจารณาอสุภกรรมฐานแล้วจะได้ชักผ้าบังสุกุลเก็บเอามาเป็นผ้านุ่งห่ม
  - ภาพพระพุทธรูป ที่อยู่ตรงกลางวิหารแห่งหนึ่ง เป็นภาพรอยพระพุทธรูป 5 รอย ประดับมุกซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ แม่น้ำนัมมทานทานที่
- ด้านที่ 2 ภาพพุทธประวัติวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน
- ด้านที่ 3 และ 4 เรื่องพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 7 วัน และพระพุทธประวัติโดยรวม

ลานประทักษิณโดยรอบวิหารรอยพระพุทธรบาทล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วก่ออิฐฉาบปูนสูง 60 เซนติเมตรโดยประมาณ ทำบัวปูนปั้นตลอดแนว เว้นทางเข้า - ออกที่ด้านหน้าและด้านหลังตรงกับประตูวิหาร ตำแหน่งมุมกำแพงแก้วและทางเข้า - ออกลานประทักษิณตั้งเสาหัวเม็ดเป็นตัวจบกำแพง

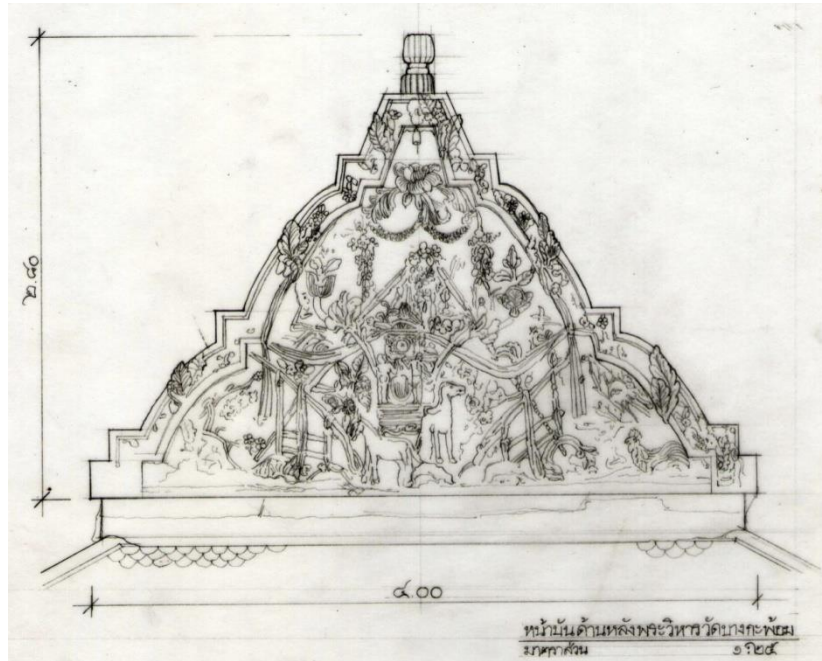

รูปที่ 118 ทศนิยมภาพของวิหารรอยพระพุทธรบาทวัดบางกระพ้อม

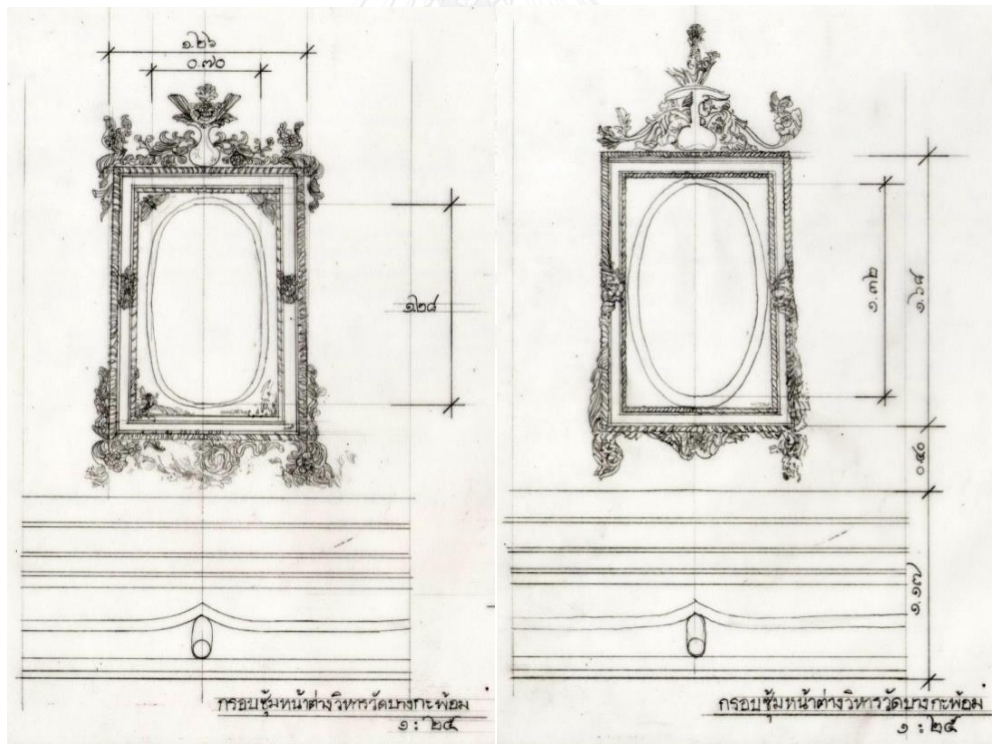
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 119 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหารรอยพระพุทธรบาทวัดบางกระพ้อม

รูปที่ 120 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะหน้าบันหลังคาด้านหลัง

รูปที่ 121 และ รูปที่ 122 ภาพลายเส้นลักษณะกรอบซุ้มหน้าต่างทั้งสองด้านของวิหารรอยพระพุทธรูปวัดบางกะพ้อม

รูปที่ 123 ภายในวิหารรอยพระพุทธรูปวัดบางกะพ้อม

รูปที่ 124 และ รูปที่ 125 ประติมากรรมปูนปั้นประดับฝาผนังส่วนหนึ่งภายในวิหารวัดบางกะพ้อม

4.4.7 วัดอินทาราม

วัดอินทารามมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ ตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา มีพื้นที่ 2 ไร่ 29 ตารางวา ประกาศตั้งวัดและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ.2300 วัดอินทารามมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับคลองแควอ้อม(เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง)
ทิศใต้	ติดกับถนนสาธารณะ
ทิศตะวันออก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศตะวันตก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน

วัดอินทารามเป็นวัดโบราณไม่ทราบผู้สร้าง จากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าน่าจะสถาปนาอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย หลักฐานทางเอกสารของกรมการศาสนาบ่งชี้ไว้ว่า ตั้งเป็นวัดตั้งแต่ พ.ศ. 2300 ผ่านความเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมถอย ชำรุดทรุดโทรมจนเกือบเป็นวัดร้าง จนเวลาต่อมาวัดได้เจ้าอาวาสที่เป็นพระนักพัฒนาและประชาชนผู้มีจิตศรัทธา ได้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์วัดให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองจนเป็นวัดสำคัญและเป็นสำนักเรียนปริยัติธรรมของจังหวัดสมุทรสงครามดังเช่นปัจจุบัน

รูปที่ 126 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงสถาปัตยกรรมในบริเวณวัดอินทารามและเขตพุทธาวาส

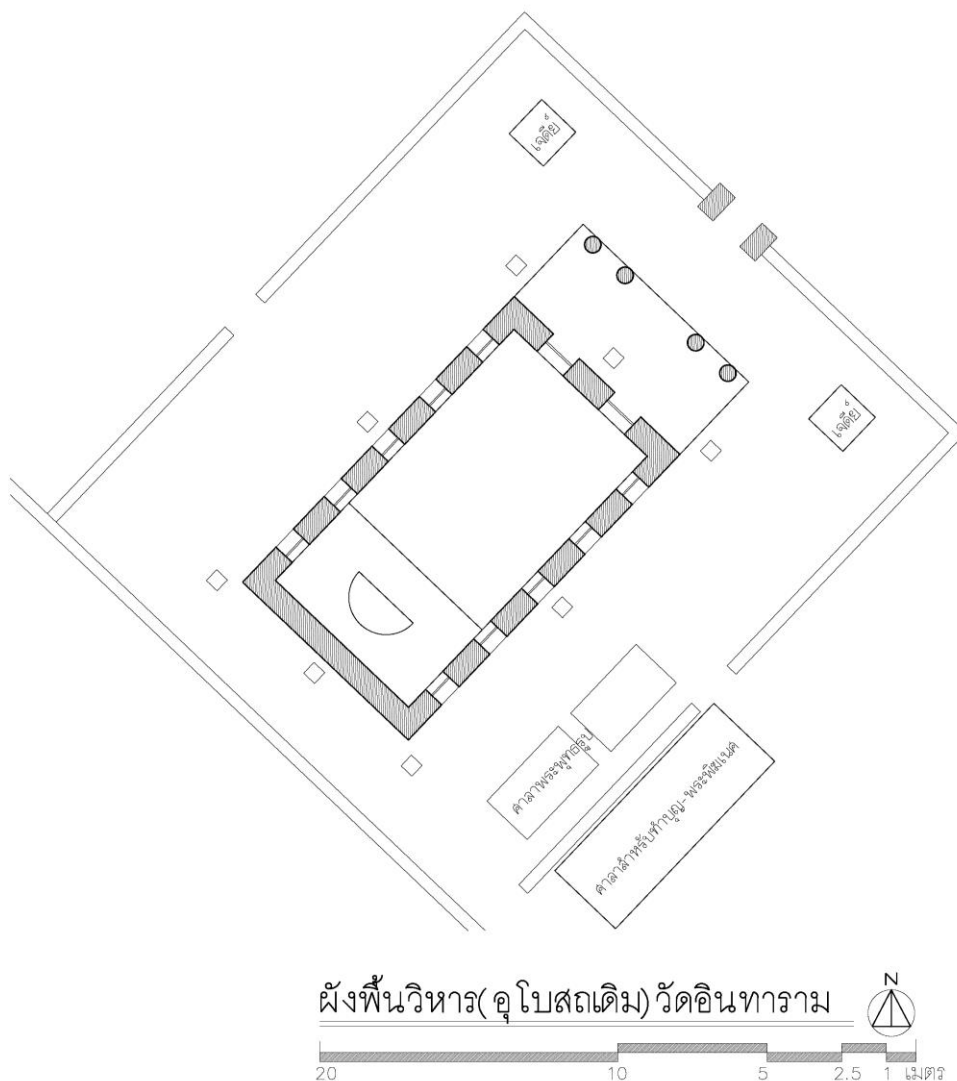
ผังบริเวณ

วัดอินทารามแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาสพื้นที่จัดงานฌาปนกิจและพื้นที่อาคารเรียนปริยัติธรรม โดยแต่ละเขตแบ่งพื้นที่ชัดเจนด้วยถนนภายในวัด เขตพุทธาวาสตั้งอยู่ตรงกลางของพื้นที่วัด ประกอบด้วยอาคารหลัก 2 อาคารคือ อุโบสถปัจจุบันและวิหาร(อุโบสถเดิม)อาคารอุโบสถและวิหารวางผังอยู่ในแนวแกนเดียวกัน อุโบสถหันด้านหน้าอาคารไปทางทิศใต้ซึ่งติดกับทางถนนสาธารณะ ส่วนวิหารหันด้านหน้าอาคารไปทางทิศเหนือซึ่งติดกับคลองแควอ้อม ทั้งอุโบสถและวิหารล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและแยกพื้นที่ลานประทักษิณออกจากกัน

เขตสังฆาวาสวัดอินทารามตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดติดกับคลองแควอ้อม ลักษณะเป็นอาคารเรือนไม้หมู่ประกอบด้วย กุฏิเจ้าอาวาส กุฏิพระภิกษุสงฆ์ หอฉัน หอสวดมนต์และศาลา เขตพื้นที่อาคารเรียนปริยัติธรรมตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัดติดกับคลองแควอ้อมประกอบด้วย ศาลาการเปรียญและศาลาสำหรับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ส่วนเขตพื้นที่จัดงานฌาปนกิจตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดติดกับถนนสาธารณะประกอบด้วย ศาลาสวดพระอภิธรรมกับเมรุอยู่ในอาคารหลังเดียวกัน และศาลาโรงครัวพร้อมส่วนเก็บของบริเวณริมคลองตั้งศาลาริมน้ำและอาคารสำหรับค้าขายของชาวบ้าน

แผนผังที่ 28 ผังบริเวณวัดอินทาราม

แผนผังที่ 29 ผังพื้นวิหาร(อุโบสถเดิม)วัดอินทาราม

วิหาร(อุโบสถเดิม)วัดอินทาราม

วิหารหรืออุโบสถเดิมวัดอินทารามเป็นอาคารในเขตพุทธาวาสที่มีความสำคัญและเก่าแก่มากที่สุด ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาจากตัวอาคารและใบเสมาโบราณรอบวิหาร สันนิษฐานได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน

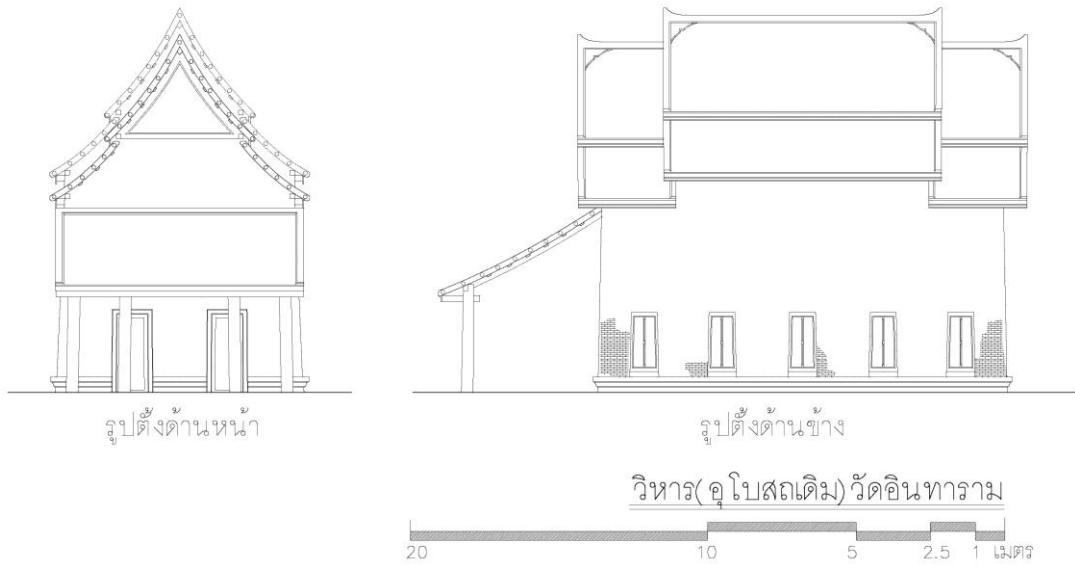
วิหารวัดอินทารามเป็นสถาปัตยกรรมไทย มีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 ห้องเสา หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น 2 ตับ ซ้อนบนคลุมช่วง 3 ห้องเสากลาง ถัดลงมาเป็นหลังคาชั้นลดคลุมห้องเสาด้านหน้าและด้านหลังวิหาร ด้านหน้าวิหารเป็นมุขทางเข้าคลุมด้วยหลังคาพะไลหรือจันทับ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา บันปูนปิดปั้นลมและเครื่องมุง ยื่นไชราหน้าจั่วเล็กน้อย

หน้าบันก่ออิฐฉาบปูนในปัจจุบันไม่ปรากฏการประดับตกแต่ง แต่พบร่องรอยที่สันนิษฐานว่าเคยมีการประดับด้วยเครื่องถ้วยชามกระเบื้องเคลือบแบบจีน ประกอบกับการบอกเล่าของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้มานาน ว่าเคยมีเครื่องถ้วยชามกระเบื้องเคลือบประดับอยู่บนหน้าบันวิหารนี้แต่ได้หลุดร่วงหล่นหรือถูกขโมยไปบางส่วนจึงต้องเก็บรักษาไว้ในภายหลัง

ผนังวิหารเป็นผนังรับน้ำหนักก่ออิฐฉาบปูน ปัจจุบันมีสภาพทรุดโทรมปูนฉาบบางส่วนหลุดลอกเผยให้เห็นแนวอิฐก่อภายในผนัง ผนังบางส่วนมีรอยแตกร้าวเป็นแนวยาว ฐานวิหารเป็นอิฐก่อมีสภาพเป็นซากปรักหักพังบางส่วนจมอยู่ใต้พื้นลานประทักษิณ ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นฐานชนิดไหนแต่สันนิษฐานจากส่วนที่มีร่องรอยปูนปั้นว่าน่าจะเป็นฐานปัทม์ ผนังหุ้มกลองด้านหน้าวิหารทำช่องประตู 2 ตำแหน่ง ประตูครอบซุ้มประตูเป็นทรงอย่างเทศมีลวดลายไม่สมบูรณ์นัก ผนังหุ้มกลองด้านหลังวิหารปิดทึบ ส่วนผนังด้านข้างทั้ง 2 ด้าน เจาะช่องหน้าต่าง 5 ช่อง ไม่ประดับซุ้มประตู ทั้งบานประตูและบานหน้าต่างทาสีเข้มไม่เขียนลวดลายมีสภาพค่อนข้างทรุดโทรม

ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยมีชื่อเรียกกันว่า หลวงพ่อโต เป็นพระพุทธรูปหินทรายลงรักปิดทองประดิษฐานบนฐานชุกชีก่ออิฐปั้นปูน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางอื่นๆ และรูปหล่อพระเกจิอาจารย์อีกกว่า 10 องค์ ผนังภายในวิหารฉาบปูนเรียบทาสีขาวไม่ประดับตกแต่ง มีสภาพทรุดโทรมปูนฉาบบางส่วนหลุดร่อนและมีคราบที่เกิดจากความชื้นในผนังอยู่ทั่วไป ฝ้าเพดานไม้เก่าแก่ยังหลงเหลือเฉพาะบางส่วน โดยซ่อมแซมฝ้าเพดานบางส่วนด้วยไม้อัดแบบปัจจุบัน

ภายนอกวิหารโดยรอบ ตั้งหลักเสมา 8 ทิศ โดยเป็นซุ้มเสมาเฉพาะด้านทางเข้าวิหาร ใบเสมาเป็นหินทรายแดงศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รอบลานประทักษิณมีกำแพงแก้วสูงประมาณ 50 ซม. ทำหน้าที่กำหนดขอบเขตของลานประทักษิณ มีซุ้มเป็นทางเข้าด้านหน้า 1 ซุ้มโดยกำแพงแก้วเดิมมีเพียงด้านหน้าอุโบสถ ที่มุมกำแพงแก้วด้านหน้าทั้ง 2 ฝั่งของวิหารตั้งเจดีย์ทรงเครื่องย่อมุมไม้สิบสองและเจดีย์ยอดปราสาทขนาดใกล้เคียงกัน

รูปที่ 127 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างของวิหารวัดอินทาราม

รูปที่ 128 และ รูปที่ 129 ลักษณะด้านหลังและสภาพผนังด้านข้างของวิหารวัดอินทาราม

รูปที่ 130 และ รูปที่ 131 ลักษณะของการประดับตกแต่งด้วยถ้วยกระเบื้องเคลือบบนปั้นลมและครอบสันปูนปั้นหลังคาพะไล

รูปที่ 132 พื้นที่ภายในวิหารและการประดิษฐานพระพุทธรูป
รูปที่ 133 ลักษณะใบเสมาบนฐานซึ่งประดิษฐานโดยรอบวิหารซึ่งแต่เดิมเคยเป็นอุโบสถ

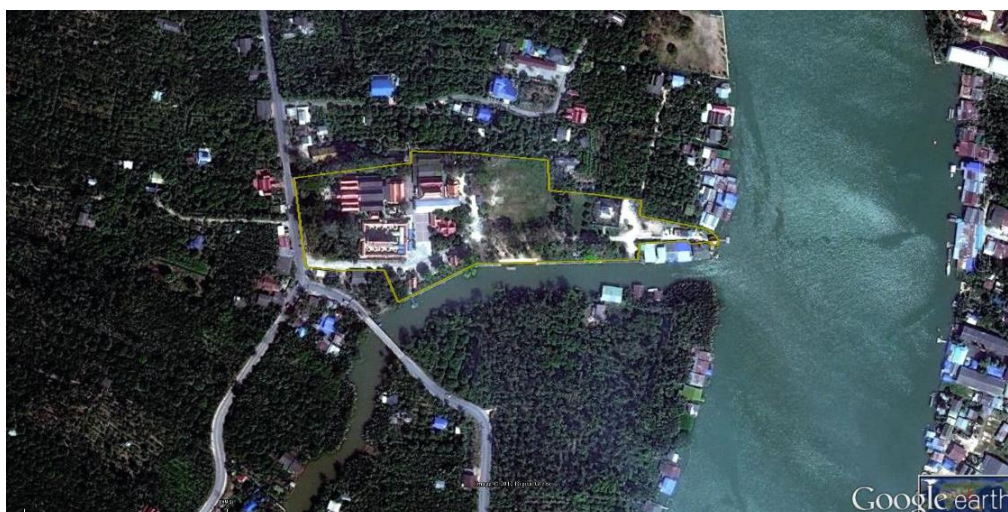

4.4.8 วัดบางแคใหญ่

วัดบางแคใหญ่มีสถานะเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่เลขที่ 3 หมู่ที่ 7 ตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา ประกาศตั้งวัดในปี พ.ศ.2357ไม่ทราบปีที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาอาณาเขตติดต่อดังนี้

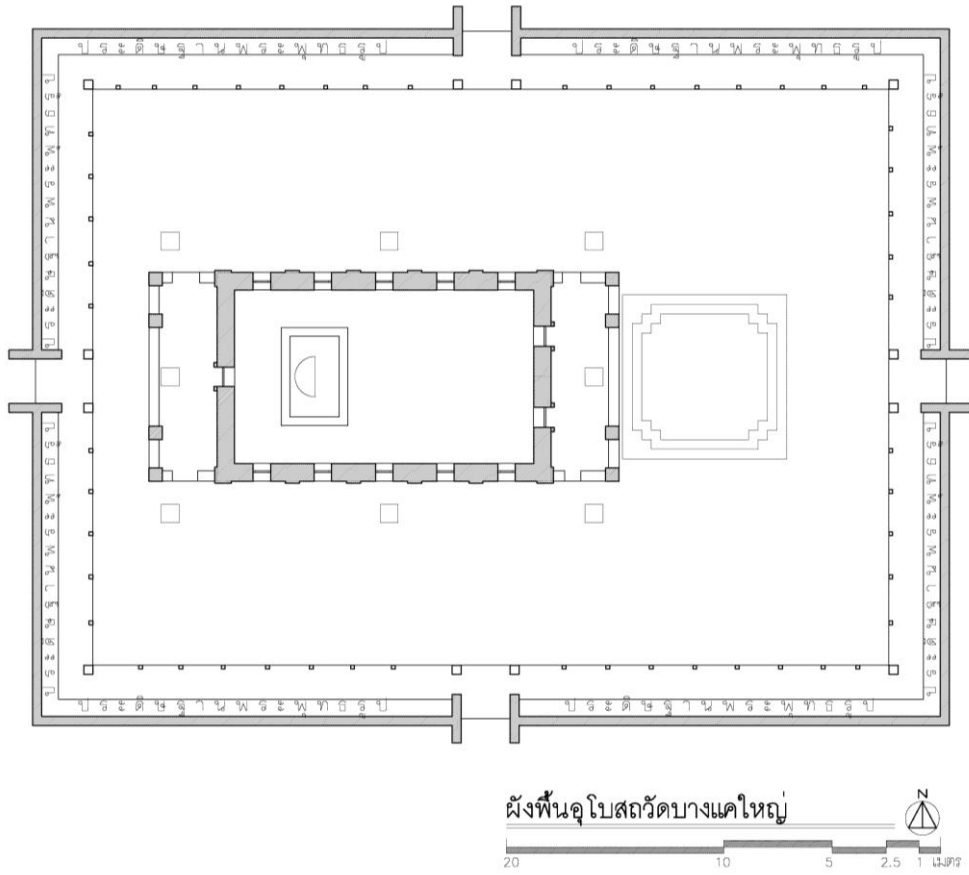
ทิศเหนือ	ติดกับคลองเมรุพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน
ทิศใต้	ติดกับคลองบางแค (เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง)
ทิศตะวันออก	ติดกับแม่น้ำแม่กลอง
ทิศตะวันตก	ติดกับถนนสาธารณะ

วัดบางแคใหญ่เป็นวัดเก่าแก่ปรากฏนามผู้สร้างในจารึกแผ่นหินชนวนมีตัวอักษรภาษาไทยซึ่งติดตั้งไว้ที่ผนังภายในอุโบสถข้อความว่า “วันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราชพันเจดสิบสาม ปีมะแม ตรีศก เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ผู้ว่ามีสมุหะพระกลาโหม ได้สร้างพระอารามนี้แล้วแต่ณวันสุกร เดือนสิบ แรม สิบค่ำ พุทธศักราชล่วงแล้วได้สองพันสามร้อยห้าสิบเจดปีจอฉศก” จากข้อความจารึกบ่งบอกว่า เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ดำรงตำแหน่งเป็น พระสมุหกลาโหมได้สร้างวัดแห่งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2357 ซึ่งเป็นช่วงต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ส่วนประวัติวัดเชิงค้ำบอกเล่าต่อกันมามีความว่า ท่านเจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ได้สร้างวัดบางแคใหญ่ให้ภรรยาหลวงและสร้างวัดบางแคน้อยให้กับภรณยาน้อย ภายในวัดปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือ ใบเสมาหินทรายแดงขนาดเล็กสมัยอยุธยาซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับใบเสมาที่วัดเพชรสมุทรวรวิหารและวัดสำคัญอื่นๆในจังหวัดสมุทรสงคราม เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองบริเวณลานหน้าอุโบสถเป็นเจดีย์สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา หลักฐานดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ว่าวัดแห่งนี้น่าจะสถาปนาขึ้นในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนในเวลาต่อมาท่านเจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์จึงทำการบูรณปฏิสังขรณ์และสถาปนาใหม่ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

รูปที่ 134 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตวัดบางแคใหญ่และพื้นที่โดยรอบ

แผนผังที่ 31 ผังพื้นอุโบสถวัดบางแคใหญ่

รูปที่ 135 ทศนียภาพจากด้านหน้าอุโบสถ

อุโบสถวัดบางแคใหญ่

อุโบสถวัดบางแคใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลាយอง มีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 5 ห้องเสา มีมุขหน้า – หลังของอาคาร หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น 3 ตับ ซ้อนบนคลุมช่วง 5 ห้องเสากลาง ถัดลงมาเป็นหลังคาชั้นลดคลุมพื้นที่มุขทั้งด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ประดับเครื่องลាយอง ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ทำไชราหน้าจั่ว หน้าบันประดับลวดลายแม่ลายพุกกะพาดิ ตรงกลางประดับรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ทำหน้ากระดานฐานพระและรวงผึ้งใต้หน้ากระดานฐานพระ

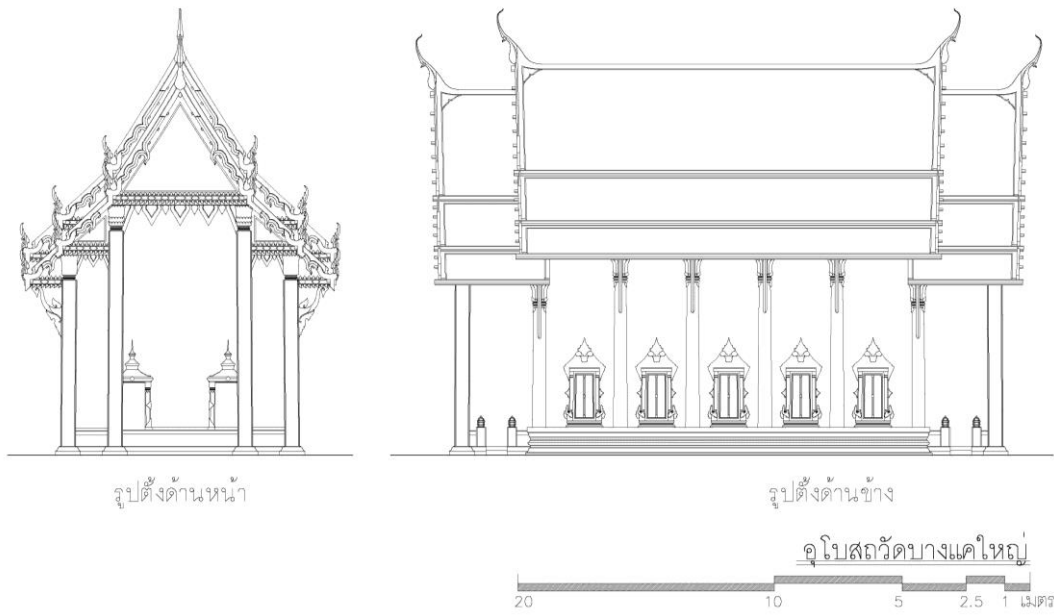
ผนังอุโบสถก่อเป็นผนังรับน้ำหนักรองรับด้วยฐานปัทม์ผิวผนังด้านนอกและฐานอาคารฉาบปูนเรียบทาสีขาว ผนังหุ้มกลองด้านหน้าตรงกลางเขียนภาพจิตรกรรมรูปพระพุทธรูปขนาดใหญ่อิริยาบถยืนแสดงปางประทานพรและทำประตูทางเข้า – ออก 2 ตำแหน่ง ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลังทำประตูทางเข้า – ออก 1 ตำแหน่ง ที่กลางผนัง ซุ้มประตูก่ออิฐปั้นปูนเป็นเรือนยอดทรงปราสาทมีลักษณะเป็นงานช่างแบบพื้นถิ่น บานประตูไม้ประดับลวดลายทั้งภายนอกและภายใน ผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบทาสีขาวประดับเสาอิงทำบัวปลายเสาแบบบัวจกกล คันทวยหัวนาครับชายหลังคาสลักด้วยไม้ประดับกระจกสี ผนังด้านข้างเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ตำแหน่งตามจำนวนห้องเสา กรอบซุ้มหน้าต่างเป็นทรงอย่างเทศงานปูนปั้นประดับตกแต่งด้วยแม่ลายพุกกะพาดิในกรอบรูปสามเหลี่ยมยอดแหลม ตรงกลางลายสามเหลี่ยมทำเป็นกระถางบรรจุดอกไม้ลายดอกพุดตาน ล้อมรอบด้วยใบไม้และลายดอกพุดตาน เสาซุ้มและหน้ากระดานซุ้มประดับลวดลายใบไม้และดอกพุดตาน บานหน้าต่างไม้ประดับลวดลาย

ด้านหน้าและด้านหลังอุโบสถวัดบางแคใหญ่ทำเป็นมุขยื่นออกมาอีก 2 เมตรโดยประมาณ มีความกว้างเท่ากับระยะด้านสกัด ฐานของส่วนมุขนี้เป็นฐานเชิงปูนปั้น พื้นี่มุขคลุมด้วยหลังคาชั้นลดทรงจั่ว 3 ตับรับโครงสร้างหลังคาด้วยเสาย่อมุมไม้สิบสองจำนวน 4 ต้น พื้นี่ระเบียงมุขล้อมรอบด้วยผนังงานก่ออิฐฉาบปูน ทำทางเข้าที่ด้านข้างทั้ง 2 ข้าง มีเสาหัวเม็ดเป็นตัวจบผนังกระเบียง

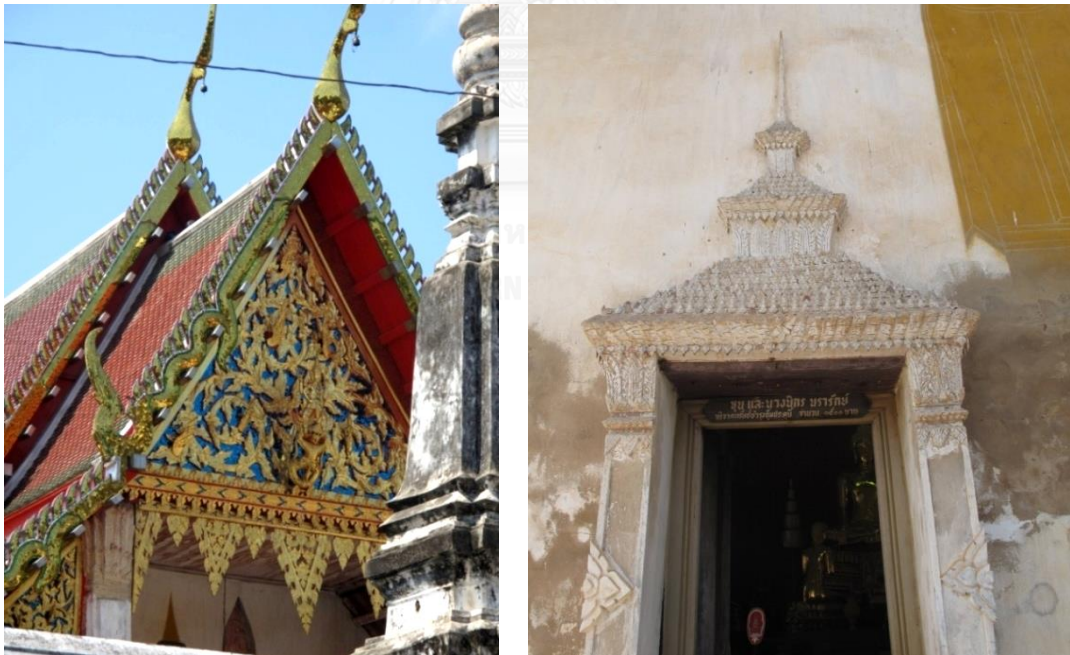
ภายในอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธานมีชื่อเรียกว่าหลวงพ่อศรีสมุทพุทโศคม ด้านซ้าย – ขวาหน้าพระพุทธรูปประธานมีรูปพระสาวกในอิริยาบถนั่งประนมมือหันเข้าหากัน พระพุทธรูปประธานและรูปพระสาวกประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีแบบฐานปัทม์ ฝาเพดานอุโบสถประดับตกแต่งลายดาวเพดาน พื้นฝาเพดานทาสีแดงเข้มขอบฝาเพดานทาสีทอง

ลานประทักษิณล้อมรอบด้วยระเบียงคดหลังคาทรงจั่วเครื่องลាយอง ภายในระเบียงคดประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งและพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดย่อมเรียงรายบนฐานตามแนวของระเบียงคด อุโบสถตั้งสี่มา 8 ตำแหน่งเป็นใบเสมาคู่ทำจากหินทรายแดงรองรับด้วยบัวโถฝังรูปวงกลมอยู่บนฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบสอง ลานประทักษิณด้านข้างอุโบสถตั้งเจดีย์รายทรงระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองเรียงเป็นแถวทั้งสองด้านของอุโบสถ

รูปที่ 136 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างอุโบสถวัดบางแคใหญ่

รูปที่ 137 การประดับตกแต่งเครื่องลายทองและหน้าบันของอุโบสถ

รูปที่ 138 ซุ้มประตูอุโบสถ

รูปที่ 139 ซุ้มหน้าต่างอุโบสถ

รูปที่ 140 พระพุทธรูปประธานและพระพุทธรูปสาวกภายในอุโบสถวัดบางแคใหญ่

รูปที่ 141 เจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมด้านหน้าอุโบสถ

รูปที่ 142 ใบเสมาด้านหน้าอุโบสถ

4.4.9 วัดนางตะเคียน

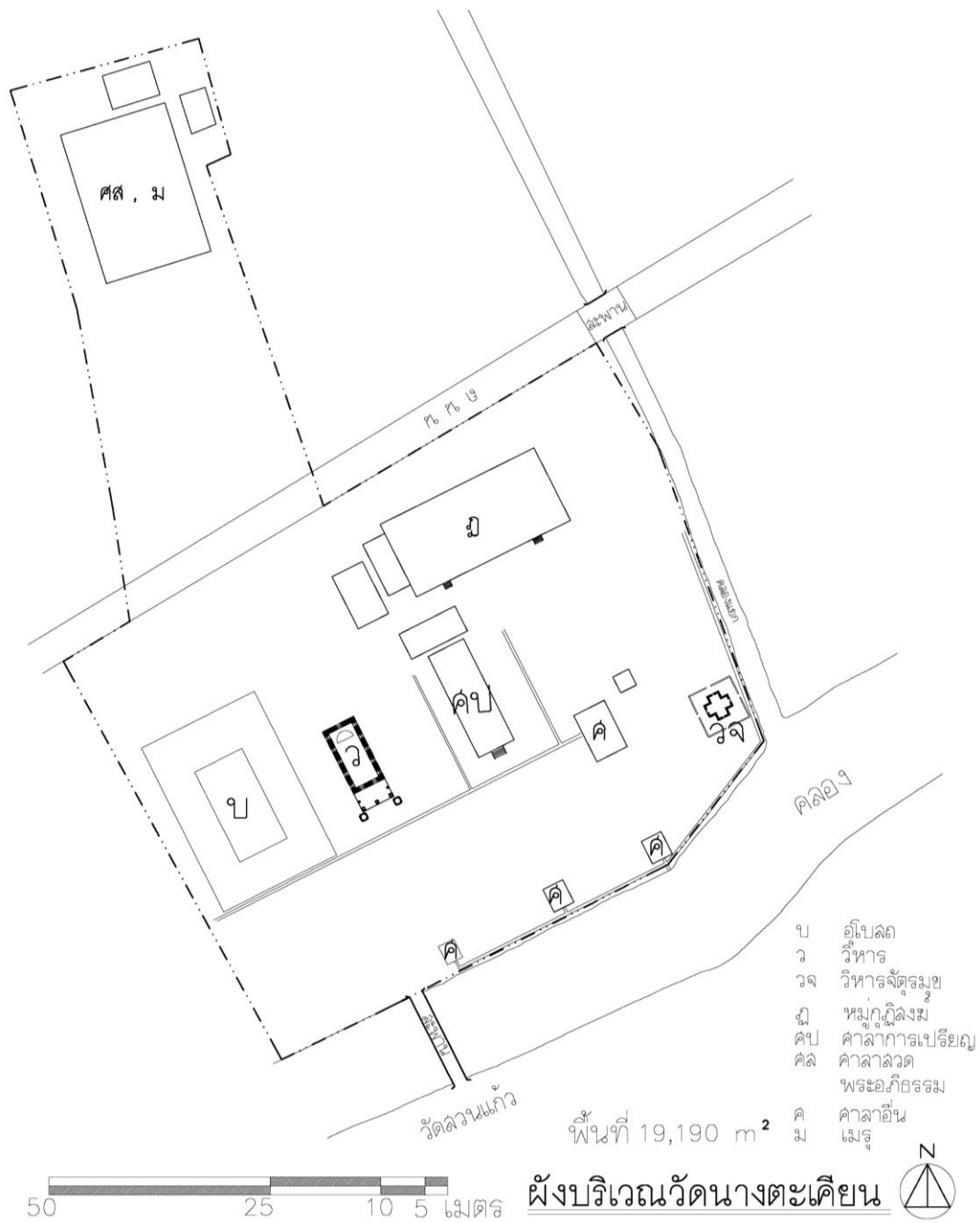
วัดนางตะเคียนมีสถานะเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ตำบลคลองเงิน อำเภอเมืองสมุทรสงครามประกาศตั้งวัดในปี พ.ศ.2123ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2510มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน (ถนนสาธารณะตัดผ่าน)
ทิศใต้	ติดกับคลองแม่กลอง
ทิศตะวันออก	ติดกับคลองแม่กลองสายย่อย(คลองนางตะเคียน)
ทิศตะวันตก	ติดกับพื้นที่สวนและที่ดินเอกชน

วัดนางตะเคียนเป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่าเป็นวัดโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏผู้สร้าง จากบันทึกเชิงตำนานปรากฏว่าเป็น 1 ใน 4 วัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลองในสมัยที่สมุทรสงครามยังใช้ชื่อเมืองแม่กลอง วัดทั้ง 4 นั้นมีชื่อว่าวัดศรีจำปาปัจจุบันคือวัดเพชรสมุทรวรวิหาร วัดใหญ่ วัดบางพรหมและวัดเทพาราม ปัจจุบันคือวัดนางตะเคียน ข้อความในบันทึกอธิบายว่าพ่อค้าหรือชาวบ้านที่เดินทางด้วยเรือผ่านหน้าวัดได้เรียกชื่อวัดนางตะเคียนว่า วัดยักษ์ เพราะว่ามีรูปปั้นยักษ์ยืนตั้งอยู่หน้าวัดซึ่งปัจจุบันยังคงอยู่ ชาวบ้านเรียกกันว่าท้าวเวสสุวรรณ ในภายหลังชาวบ้านเรียกชื่อวัดว่าวัดตะเคียน เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงคลองนางตะเคียน อีกสาเหตุหนึ่งมาจากพื้นที่ของวัดมีต้นตะเคียนคู่ยืนต้นตายชาวบ้านจึงมักเรียกกันว่า วัดตะเคียน จนในท้ายที่สุดได้กลายมาเป็นวัดนางตะเคียนดังในปัจจุบัน

รูปที่ 143 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตที่ดินของวัดนางตะเคียน

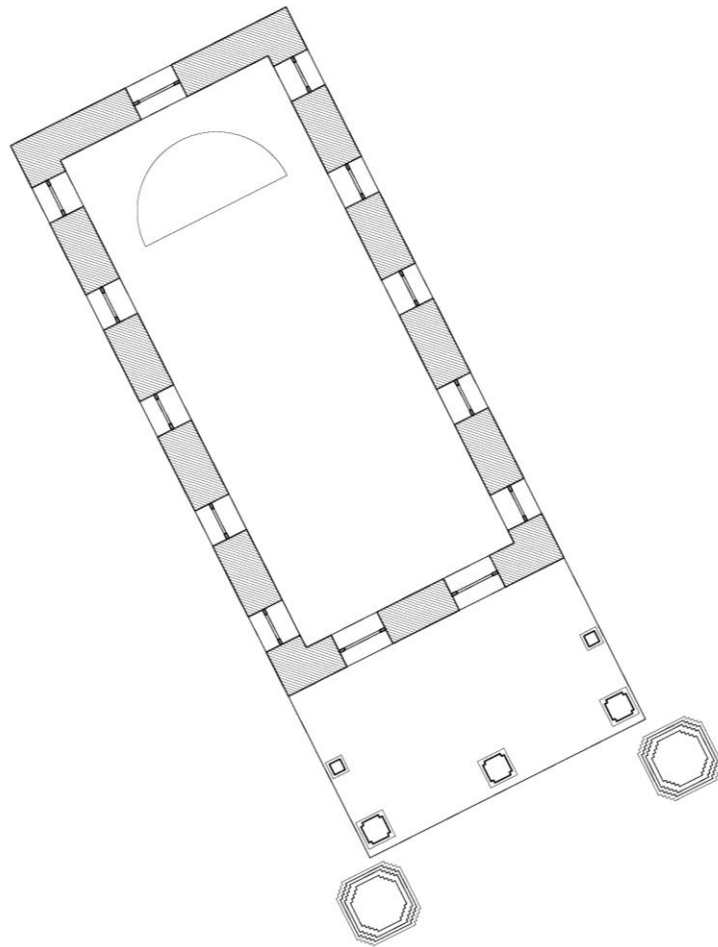

แผนผังที่ 32 ภาพลายเส้นแสดงผังบริเวณของวัดนางตะเคียนและขอบเขตขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

ผังบริเวณ

วัดนางตะเคียนแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย อุโบสถล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและวิหาร(อุโบสถเดิม) อาคาร 2 หลังนี้วางผังคู่ขนานกันโดยหันหน้าไปทางทิศใต้ และตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัด ส่วนเขตสังฆาวาสประกอบไปด้วย หมู่กุฏิพระภิกษุสงฆ์ ศาลาฉันและ

หอสวดมนต์ กลุ่มอาคารส่วนนี้เป็นเรือนหมู่วางผังตามแนวตะวันออก - ตะวันตกและหันด้านหน้าอาคารไปทางทิศใต้ โดยตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัด ด้านหน้าของเขตสังฆาวาสเป็นที่ตั้งศาลาการเปรียญเก่าแก่ของวัด ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดมีศาลาจตุรมุขโบราณสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา บริเวณทิศเหนือของวัดเป็นที่ตั้งของอาคารศาลาสวดอภิธรรมและเมรุ โดยมีถนนสาธารณะตัดผ่านแบ่งพื้นที่เขตวัดออกเป็น 2 ส่วน ด้านหน้าของวัดซึ่งติดกับคลองแม่กลองมีศาลาริมน้ำตั้งอยู่ 3 หลัง และมีสะพานข้ามคลองไปสู่วัดอีกแห่งหนึ่งที่ฝั่งตรงข้าม

แผนผังที่ 33 ลายเส้นแสดงผังพื้นวิหารวัดนางตะเคียน

วิหาร(อุโบสถเดิม)วัดนางตะเคียน

วิหารวัดนางตะเคียนเป็นอาคารเก่าแก่ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย และเป็นอุโบสถเดิมที่อยู่คู่กับวัดมาตั้งแต่เริ่มสถาปนาวัดแห่งนี้ จนในภายหลังกวัดนางตะเคียนได้สร้างอุโบสถขึ้นใหม่ และใช้งานอุโบสถเดิมเป็นวิหาร

วิหารวัดนางตะเคียนเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงเครื่องลำยอง ก่ออิฐถือปูน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 14 เมตร โดยประมาณ เป็นอาคารขนาด 5 ห้องเสา ที่ด้านสกัดหน้าทำเป็นมุขทางเข้ายื่นออกมาประมาณ 4 เมตร หลังคาวิหารเป็นหลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น 3 ตับ ชั้นบนเป็นหลังคาของช่วง 3 ห้องเสากลาง ถัดลงมาทำเป็นหลังคาชั้นลดด้านหน้าและด้านหลังของวิหาร หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ประดับเครื่องลำยอง ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีชราหน้าจั่ว

หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังของวิหารประดับลวดลายที่แตกต่างกัน หน้าบันด้านหลังวิหารแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนด้วยหน้ากระดานฐานพระ ตรงกลางหน้าบันส่วนบนเจาะช่องเป็นซุ้มคูหาทรงยอดแหลม ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดย่อม พื้นที่โดยรอบประดับลวดลายปูนปั้นแม่ลายเถาพฤกษชาติ หน้าบันส่วนล่างเจาะช่องเป็นซุ้มทรงยอดแหลม 2 ช่อง ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องปางสมาธิขนาดย่อม ระหว่างช่องทั้ง 2 ประดับลวดลายรูปพระราหูอมจันทร์ ตรงกลางรูปดวงจันทร์ประดับด้วยขมกระเบื้องเคลือบ พื้นหลังประดับลวดลายปูนปั้นแม่ลายพฤกษชาติ ในส่วนหน้าบันด้านหน้าวิหารแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนด้วยหน้ากระดานฐานพระ เช่นเดียวกัน ตรงกลางหน้าบันส่วนบนเจาะช่องเป็นซุ้มทรงยอดแหลม ด้านในเป็นรูปปั้นพระกฤษณ์นั่งขัดสมาธิ พื้นที่ล้อมรอบซุ้มประดับลวดลายปูนปั้นแม่ลายเถาพฤกษชาติ ตรงกลางของลายดอกไม้ ประดับด้วยถ้วยขมกระเบื้องเคลือบ หน้าบันส่วนล่างไม่ทำซุ้มแต่ประดับลวดลายปูนปั้นรูปทิวทัศน์ ประกอบด้วย ภูเขา ต้นไม้ คน นกและสัตว์ป่า เสมือนจริง ที่ยอดไม้ยอดเขาตกแต่งด้วยถ้วยขมกระเบื้องเคลือบขนาดย่อม

ผนังวิหารวัดนางตะเคียนก่อเป็นผนังรับน้ำหนักรองรับด้วยฐานปัทม์ ผิวผนังด้านนอกและฐานอาคารฉาบปูนเรียบทาสีขาว ผนังด้านหุ้มกลองด้านหน้าทำประตูทางเข้า 2 ข้างของผนัง ผนังหุ้มกลองด้านหลังทำประตูกลางประตูเดียว ไม่ประดับซุ้มประตู บานประตูทั้งภายนอกและภายในทาสีแดงเข้มกรอบเช็ดหน้าและอกเลาทาสีทอง ส่วนผนังด้านข้างฉาบปูนเรียบไม่ทำเสาอิง ทำช่องหน้าต่างด้านละ 5 ตำแหน่งตามจำนวนห้องเสา ไม่ประดับซุ้มหน้าต่าง บานหน้าต่างด้านนอกและด้านในทาสีแดงเข้ม กรอบเช็ดหน้าและอกเลาทาสีทองเช่นเดียวกันกับบานประตู

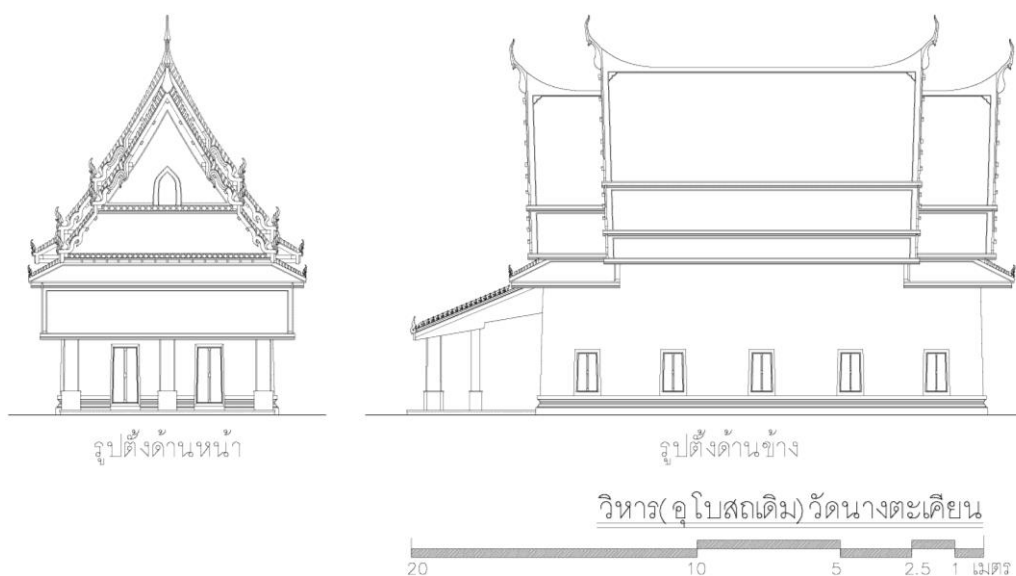
ด้านหน้าวิหารวัดนางตะเคียนทำเป็นมุขทางเข้ายื่นออกมาอีกประมาณ 4 เมตร มีความกว้างเท่ากับระยะด้านสกัดคือประมาณ 6 เมตร ฐานของส่วนมุขเป็นฐานเชิงกรกระเบื้องแกรนิต มุขทางเข้านี้คลุมด้วยหลังคาพะไลโดยส่วนที่สูงที่สุดต่อเนื่องกับชายหลังคากันสาดทางด้านหน้า ทิ้งปลายชายหลังคาลาดลงรับด้วยเสาเครื่องก่อหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมกลมมุมไม่ประดับบัวปลายเสาจำนวน 3 ต้น หลังคากระเบื้องมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ขอบหลังคาทั้งสองด้านปั้นปูนประดับด้วยชุดหางหงส์และรอยระกาทาสีทองประดับกระจกลี

ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเก่าแก่เป็นพระพุทธรูปประธาน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกันกับการสถาปนาวิหารแห่งนี้ พระพุทธรูปประธานมีลักษณะเป็นศิลปะในสมัยอยุธยาตอนปลายและสร้างด้วยหินทรายแดงฐานชุกชีเป็นฐานเขียง 2 ชั้นย่อเก็จเครื่องก่อกรุด้วยกระเบื้องแกรนิตรองรับรัตนบัลลังก์และรูปพุทธสาวกอีกทั้งพระพุทธรูปขนาดย่อมปางอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่งฝ้าเพดานวิหารเครื่องไม้ทาสีแดงเข้มตกแต่งด้วยดาวเพดานขนาดย่อมติดตั้งดวงไฟแสงสว่าง

ภายนอกมีเจดีย์คู่ตั้งอยู่ด้านหน้าวิหาร เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน ฐานเจดีย์เป็นฐานสิงห์ซ้อนกัน 3 ชั้น เรือนธาตุมีซุ้มทั้ง 4 ด้าน ยอดเจดีย์เป็นยอดปราสาทศิลปะรูปแบบสมัยระหว่างอยุธยาตอนปลายและต้นรัตนโกสินทร์ ยอดปราสาทแบบฝักข้าวโพด

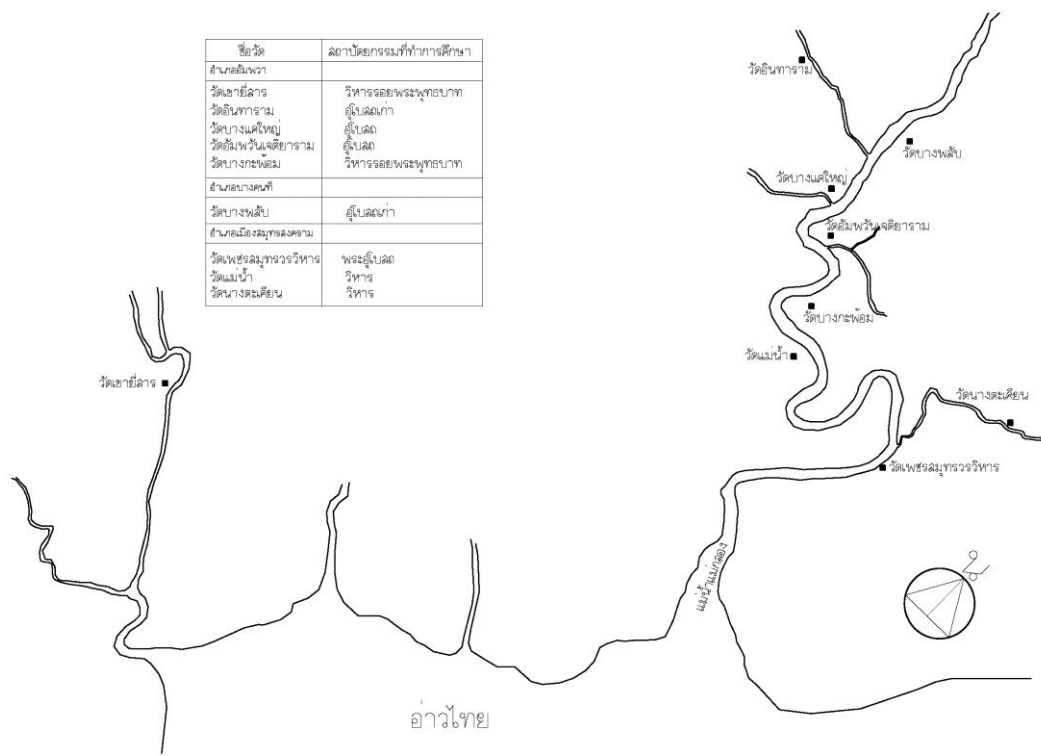
รูปที่ 144 แสดงทัศนียภาพด้านหน้าวิหารวัดนางตะเคียน

รูปที่ 145 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างวิหารวัดนางตะเคียน

4.5 ผลการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม

จากการสำรวจสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงครามพบว่ามียุคสมัยร่วมที่สำคัญอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญในการนำไปใช้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับออกแบบโครงการวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยวัดบางกุ่มเองมีสถาปัตยกรรมที่มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานและเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ถือเป็นวัดสำคัญในจังหวัดสมุทรสงคราม

รูปที่ 146 แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม

4.5.1 ลักษณะที่ตั้งและผังบริเวณ

จังหวัดสมุทรสงครามเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่ในภูมิภาคที่มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านและเป็นบริเวณปากอ่าวออกสู่ทะเล ทำให้เมืองแห่งนี้เป็นแหล่งค้าขายติดต่อที่สำคัญสำหรับการสัญจรทางเรือ การสถาปนาหรือก่อสร้างวัดจึงทำโดยยึดพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำหรือลำคลองเป็นสำคัญ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สังเกตเห็นและเข้าถึงโดยง่าย ตำแหน่งของวัดกรณีศึกษาจึงตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำลำคลองสำคัญแทบทั้งหมด ปัจจุบันแม้กรณีศึกษาจะมีที่ตั้งใกล้หรือติดริมฝั่งแหล่งน้ำแต่การเดินทางสัญจรทางน้ำไม่ได้รับความนิยมมากนัก นอกจากเป็นไปเพื่อการท่องเที่ยว ประกอบกับในปัจจุบันถนนเป็นทางสัญจรหลัก ในการสร้างอาคารใหม่หรือทำผังบริเวณใหม่ในยุคหลังมักคำนึงถึงการสัญจรทางถนนและการใช้รถยนต์ ดังนั้นวัดกรณีศึกษาบางแห่งจึงมีการจัดพื้นที่และอาคารสร้างใหม่หันเข้าหาถนนสาธารณะ

ในผังบริเวณของวัดกรณีศึกษามืองค์ประกอบหลัก ได้แก่ อุโบสถ วิหาร หมุกุฎิ ศาลาการเปรียญหรือโรงธรรม เมรุกับศาลาสวดพระอภิธรรม ส่วนองค์ประกอบรองอื่นซึ่งปรากฏเฉพาะวัดกรณีศึกษาบางแห่ง เช่น เจดีย์ประธาน อนุสาวรีย์ ศาลาท่าน้ำ เป็นต้น การจัดผังวัดไม่มีระเบียบที่แน่นอน โดยมักจะมีลานโล่งอยู่ในบริเวณส่วนกลางของผังวัด เพื่อใช้ในกิจกรรมสาธารณะ หรือใช้เป็นลานจอดรถตามแต่ละกรณี มีเพียงวัดสำคัญซึ่งเป็นพระอารามหลวงคือวัดเพชรสมุทรวรวิหาร และวัดอัมพวันเจติยาราม ตั้งตำแหน่งของหมุกุฎิหรือเขตสังฆาวาสไว้ทางฝั่งด้านขวามือของพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ ถือเป็นตำแหน่งที่เหมาะสมตามคติความเชื่อในการจัดผังบริเวณวัดตามประเพณีนิยม แต่ในกรณีของวัดกรณีศึกษาอื่นๆ ไม่พบการจัดผังอาคารที่มีระบบชัดเจน แต่ที่พบได้มากคือตำแหน่งของเขตพุทธาวาส หรืออุโบสถมักจะตั้งอยู่บริเวณส่วนกลางของพื้นที่วัด แล้วตั้งอาคารอื่นขึ้นโดยรอบ ได้แก่ วัดเขายี่สาร, วัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วัดแม่ น้ำ, วัดอินทารามและวัดบางแคใหญ่ อีกลักษณะหนึ่งคือเขตพุทธาวาสอยู่ในตำแหน่งฝั่งใดฝั่งหนึ่งของผังวัดแยกจากอาคารอื่นๆ ได้แก่ วัดอัมพวันเจติยาราม, วัดบางพลับ, วัดบางกะพ้อมและวัดนางตะเคียน การจัดผังบริเวณอย่างไม่มีการระเบียบที่ชัดเจนของวัดกรณีศึกษาสามารถแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นชุมชนต่างจังหวัดที่ไม่ได้เคร่งครัดในประเพณีนิยมเท่ากับวัดในเมืองมากนัก หรืออาจเป็นเพราะขาดการวางแผนที่ถูกต้องเหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่ของวัดตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

เขตพุทธาวาส

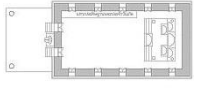
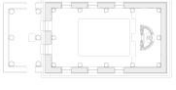
องค์ประกอบภายในเขตพุทธาวาสของวัดกรณีศึกษามักประกอบด้วย อุโบสถ วิหาร เจดีย์ ขนาดย่อม มีเพียงวัดบางแคใหญ่เท่านั้นที่มีเจดีย์ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ร่วมอยู่ในผังเขตพุทธาวาสด้วย การวางผังบริเวณเขตพุทธาวาสของวัดกรณีศึกษา เป็นที่ชัดเจนว่าถือเอา อุโบสถ เป็นอาคารประธานของเขตพุทธาวาส จากการสำรวจเก็บข้อมูลวัดกรณีศึกษาทั้งหมด 9 แห่ง มีเพียง 3 แห่งที่มีการกำหนดขอบเขตของเขตพุทธาวาสอย่างชัดเจนด้วยกำแพง ได้แก่ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร วัดอินทารามและวัดบางแคใหญ่ แต่วัดบางแคใหญ่จะแตกต่างจากอีก 2 แห่ง โดยทำระเบียงคดล้อมรอบอุโบสถ ในส่วนของเขตพุทธาวาสกรณีศึกษาอื่นๆ ไม่มีการกำหนดพื้นที่เขตพุทธาวาสที่ชัดเจน ในกรณีที่มีวิหารในเขตพุทธาวาส ส่วนมากจะตั้งอุโบสถและวิหารขนานข้างเป็นแนวขนานกัน แต่ถ้าไม่เป็นไปตามลักษณะดังกล่าวก็ไม่ปรากฏการวางตำแหน่งของอุโบสถและวิหารตามแนวแกนเดียวกัน ถือว่าผังเขตพุทธาวาสของวัดกรณีศึกษามีรูปแบบที่ค่อนข้างแตกต่างกันและไม่พบรูปแบบใดที่เป็นที่นิยมอย่างชัดเจน ซึ่งอาจเกิดจากการสถาปนาอาคารหรืออุโบสถใหม่ในเขตพุทธาวาสในสมัยหลังและทำกันไปตามความเหมาะสมมากกว่าการยึดถือตามรูปแบบประเพณี

4.5.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

4.5.2.1 ผังพื้นอาคาร

สถาปัตยกรรมของวัดกรณีศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อุโบสถและวิหาร โดยมี ผังพื้นอาคารที่สามารถแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบหลัก ได้แก่ ผังพื้นแบบทรงโรง ผังพื้นแบบมีมุขหน้า – มุขหลัง ผังพื้นแบบมีเฉพาะมุขหน้าและผังพื้นแบบมีมุขเด็จ ซึ่งรูปแบบที่มีใช้งานมากที่สุดคือ ผังพื้นแบบมีมุขหน้า ส่วนรูปแบบที่มีการใช้งานน้อยที่สุดคือ ผังพื้นแบบมุขเด็จและทรงโรงซึ่งมีการใช้งานอย่างละแห่งและเป็นสถาปัตยกรรมประดิษฐ์ฐานรอยพระพุทธบาทจำลองทั้ง 2 แห่ง จากรูปแบบของผังพื้นทำให้พอมองเห็นลักษณะร่วมของการใช้งานผังพื้นของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาได้ ซึ่งมักจะยื่นมุขออกมาจากด้านสกัดของอาคารเพื่อเป็นจุดรองรับทางเข้า – ออกของอาคาร

ตารางที่ 5 แสดงลักษณะของผังพื้นสถาปัตยกรรมของวัดกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

สถ.กรณีศึกษา	ระบบเสา	รูปแบบผังพื้น			
		ทรงโรง	มุขหน้า	มุขหน้า-หลัง	มุขเด็จ
วิหารพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร	มีเสา ร่วม ใน				
พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทระฯ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
พระอุโบสถ วัดอัมพวันฯ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดแม่ น้ำ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดบางพลับ	อื่นๆ				

ตารางที่ 5 (ต่อ) แสดงลักษณะของผังพื้นที่สถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	ระบบเสา	รูปแบบผังพื้น			
		ทรงโรง	มุขหน้า	มุขหน้า-หลัง	มุขเด็จ
วิหารพระพุทธรูป วัดบางกะพ้อม	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดอินทาราม	ไม่มีเสา ร่วมใน				
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดนางตะเคียน	ไม่มีเสา ร่วมใน				

ขนาดของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามีผลต่อการพาดช่วงกว้างของโครงสร้างและการแบ่งห้องอาคาร โดยระยะความยาวด้านสกัดจะอยู่ที่ 6.5 - 9.5 เมตรโดยประมาณ ส่วนระยะความยาวตามยาวของอาคารจะอยู่ที่ 13 - 22 เมตรโดยประมาณ ขนาดของผังพื้นเมื่อเทียบกันแล้วมีความแตกต่างไม่มากนัก มีเพียงบางแห่งที่มีขนาดค่อนข้างเล็กกว่าชัดเจน เช่น วัดบางพลับ การแบ่งห้องเสาภายในอุโบสถ และวิหารนั้นพบว่า โดยส่วนใหญ่จะแบ่งห้องเสาออกเป็น 5 ห้อง มีเพียงพระอุโบสถของวัดเพชรสมุทรวรวิหารที่แบ่งจำนวนห้องเสาเป็น 7 ห้อง จึงทำให้ความกว้างของแต่ละห้องเสาน้อยและแคบกว่ากรณีศึกษาอื่น ในกรณีที่ผังพื้นมีขนาดเล็กอย่างวิหารวัดบางพลับก็จะแบ่งจำนวนห้องไม่มากคือมีเพียง 4 ห้อง ทำให้ขนาดของแต่ละห้องมีความพอดีไม่เล็กแคบเกินไป การทำช่องประตู-หน้าต่างกรณีศึกษา ทางเข้า - ออกด้านหน้าอาคาร มักทำช่องประตูที่ผนังด้านหน้า 2 ตำแหน่งถ้าในกรณีที่มีทางเข้า-ออกด้านหลังอาคาร พบว่าจะทำช่องประตูที่ผนังด้านหลังทั้งแบบ 2 ตำแหน่งและ 1 ตำแหน่ง มีเพียงวิหารรอยพระพุทธรูปวัดบางกะพ้อมเท่านั้นที่ทำช่องประตูทางเข้า-ออก เพียงตำแหน่งเดียวทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนช่องหน้าต่างพบว่าส่วนใหญ่ ทำช่องหน้าต่างตามจำนวนห้องของอาคาร คือ 5 และ 7 ช่อง การเจาะช่องหน้าต่างวิหารวัดเขายี่สารไม่ได้เป็นตามจำนวนห้องเสา ทั้งนี้อาจเกิดจากสาเหตุทางด้านการจำกัดไม่ให้แสงแดดหรือป้องกันลมฝนพัดเข้าสู่ภายในอาคาร ส่วนวิหารวัดบางกะพ้อมแตกต่างออกไปด้วยสาเหตุของลักษณะอาคารที่มีอิทธิพลของศิลปะจีนและการประดับตกแต่งผนังภายในอาคารที่ต้องการพื้นที่ประดับประติมากรรมนูนต่ำ

จากลักษณะของผังพื้นกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่ามีลักษณะร่วมของผังอาคารอยู่บางประการ ตัวอย่างเช่น ขนาดของผัง, การใช้รูปแบบผังพื้นแบบมีมุขหน้า – หลัง, การทำช่องประตู ช่องหน้าต่าง เป็นต้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

4.5.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ

ส่วนหลังคา

การพิจารณาส่วนหลังคาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม มีลักษณะที่สำคัญพอที่จะจำแนกได้ ดังนี้หลังคาหลักเป็นทรงจั่วส่วนมากปูด้วยกระเบื้องดินเผา มีเพียงบางแห่งที่ใช้กระเบื้องลอนสมัยใหม่ อันเกิดจากการบูรณะในสมัยปัจจุบัน เช่น วิหารวัดแม่น้ำ เป็นต้น การแบ่งชั้นและดับหลังคาพบว่ามักทำชั้นหลังคาซ้อน 2 ชั้น 3 ดับ มีเพียงวิหารวัดอินทารามที่ทำหลังคาเป็นซ้อน 2 ชั้น 2 ดับ ส่วนวิหารวัดแม่น้ำ, วิหารวัดบางพลับและวิหารวัดบางกะพ้อม ไม่ทำหลังคาซ้อนชั้นดับเดียว

การใช้หลังคาคลุ่มพื้นที่อาคารมีลักษณะที่เด่นชัด คือ ส่วนหลังคาคลุ่มพื้นที่มุขมุขหน้า มุขหลัง ของอาคารเป็น หลังคาพะไล ซึ่งทิ้งชายคาลาดเอียงมาทางด้านหน้าอาคารรองรับด้วยเสาเครื่องก่อ โดยพบจากกรณีศึกษาจำนวน 6 แห่ง ส่วนอีก 3 แห่งได้แก่ วิหารวัดเขายี่สาร ไม่ยื่นมุขที่ด้านสกัดด้านหน้าอาคารแต่ทำมุขเด็จเป็นหลังคาชั้นลด อุโบสถวัดบางแคใหญ่ทำหลังคาชั้นลดคลุมพื้นที่มุขหน้า มุขหลัง และวัดบางกะพ้อม ทำหลังคาเป็นทรงจั่วทำ มีหลังคากันสาดรอบไม่ยื่นมุขที่ด้านสกัดด้านหน้าอาคาร

ลักษณะของหลังคาคลุ่มพื้นที่มุขหน้า มุขหลัง แบบหลังคาพะไล ซึ่งทิ้งชายคาลาดเอียงมาทางด้านหน้าอาคารรองรับด้วยเสาเครื่องก่อซึ่งพบมากในกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามนี้ แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์สำคัญส่วนหนึ่งของรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งนี้หลังคาทรงดังกล่าวน่าจะถูกเลือกใช้ด้วยสาเหตุของความสะดวกและประหยัดงบประมาณการก่อสร้าง เพราะเป็นโครงสร้างที่ทำงานง่ายกว่าหลังคาทรงจั่วที่เป็นหลังคาชั้นลด แม้เป็นทรงหลังคาที่เรียบง่าย แต่จากการสำรวจกรณีศึกษาหลายแห่งถือว่าตอบสนองการใช้งานได้เหมาะสม

ส่วนเรือน

ส่วนเรือนสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทั้งหมด เป็นผนังก่ออิฐถือปูนทำหน้าที่รับน้ำหนัก โครงสร้างหลังคาจึงมีความหนาค่อนข้างมาก ผนังด้านสกัดของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามีการเจาะช่องประตูตามที่ได้อธิบายไว้ในหัวข้อผังพื้นอาคาร โดยมีกรณีศึกษาหลายแห่งที่พบว่ามี การประดับซุ้มประตู ส่วนผนังด้านยาว นอกจากการทำช่องหน้าต่างตามจำนวนห้องของอาคารแล้วพบว่าที่ผนังอาคารมีการใช้เสาอิงประดับเป็นการแบ่งจำนวนห้องเสาของอาคารให้แสดงที่ผนังภายนอก ได้แก่ วิหารวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ แต่วิหารวัดเขายี่สารแตกต่างจากแห่งอื่นที่ไม่ได้ทำช่อง

หน้าต่างที่ผนังด้านยาวครบตามการแบ่งจำนวนห้อง ตำแหน่งของการเจาะช่องหน้าต่างทั้งหมดจะอยู่สูงกว่าขอบหน้ากระดานของฐานอาคารเล็กน้อย เพื่อการประดับตกแต่งซุ้มหน้าต่าง

สัดส่วนของส่วนเรือนสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามีลักษณะที่ไม่สูงชันลุดมมากนัก พบกรณีศึกษาเพียงไม่กี่แห่งที่มีผนังสูงมากเมื่อเทียบกับสัดส่วนหลังคา สังเกตได้จากระยะของผนังระหว่างขอบบนของหน้าต่างกับแนวเชิงกลอน โดยกรณีศึกษาที่มีผนังค่อนข้างสูง ได้แก่ พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วิหารวัดอินทารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่

ส่วนฐาน

ฐานของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่พบ สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ ฐานปัทม์ ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ และฐานสิงห์ โดยพบว่าฐานปัทม์และฐานลูกแก้วอกไก่อมีการใช้งานประเภทละ 3 แห่ง กรณีศึกษาที่ใช้ฐานปัทม์ ได้แก่ วิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและวิหารวัดนางตะเคียน ส่วนกรณีศึกษาที่ใช้ฐานลูกแก้วอกไก่อได้แก่ วิหารแม่วัดน้ำ, วิหารวัดบางพลับและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ ฐานอาคารประเภทฐานสิงห์พบที่พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและวิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม มีเพียงวิหารวัดอินทารามที่ไม่สามารถระบุประเภทฐานได้ เนื่องจากฐานอาคารบางส่วนมีลักษณะเป็นซอกปรักหักพัง และคล้ายจมอยู่ในพื้นลาน แต่สันนิษฐานจากส่วนที่หลงเหลืออยู่ว่าน่าจะเป็นฐานอาคารประเภทฐานปัทม์ ความสูงของฐานอยู่ระหว่าง 0.80 – 1.30 เมตรโดยประมาณ จะมีวิหารวัดแม่้ำน้ำที่ความสูงฐานอาคารค่อนข้างมากคือ 1.50 เมตรโดยประมาณ

ลักษณะที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน คือ ระดับของฐานอาคารของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทุกแห่งล้วนไม่สอดคล้องกับพื้นที่ภายในอาคาร กล่าวคือ แม้ฐานอาคารจะมีความสูงมากเท่าไร แต่พื้นภายในอาคารก็จะไม่สูงตามระดับของหน้ากระดานบนของฐานและจะมีความสูงน้อยกว่าค่อนข้างมาก ทำให้ช่องประตูทางเข้า – ออกอาคารต้องเว้นส่วนฐานอาคารเพื่อเป็นทางเข้า – ออกอาคารด้วย อย่างไรก็ตามฐานอาคารบางแห่งมีการแอนโค้งท้องสำเภาตามลักษณะของฐานอาคารที่นิยมสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ วิหารวัดบางกะพ้อมและวิหารวัดบางพลับ

4.5.2.3 การประดับตกแต่ง

การประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม มีลักษณะที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกันหลายแห่ง โดยทำการวิเคราะห์แยกตามตำแหน่งของการประดับตกแต่งองค์ประกอบที่พบการประดับตกแต่งได้แก่ หลังคาและหน้าบัน, ประตู – หน้าต่าง, เสาอิงและภายในอาคาร

หลังคา – หน้าบัน

จากการสำรวจและศึกษาพบว่ารูปแบบการประดับตกแต่งส่วนหลังคาและหน้าบันสถาปัตยกรรมกรณีศึกษานั้นมี 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบเครื่องลายองประกอบด้วย ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และแบบปั้นปูนเป็นเครื่องปิดเครื่องมุง สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่ประดับหลังคาด้วยเครื่องลายองถือว่าพบเป็นส่วนใหญ่จากกรณีศึกษา สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่ประดับหลังคาแบบปั้นปูนเป็นเครื่องปิดเครื่องมุง ได้แก่ วิหาร(อุโบสถเดิม)วัดอินทารามและวิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม ทั้งสองแห่งมีลักษณะที่ต่างกันคือ วิหารวัดอินทารามมีการทำไชราหน้าจั่ว ส่วนวิหารวัดบางกะพ้อมไม่มีไชราหน้าจั่ว ในกรณีของการประดับด้วยเครื่องลายองมีเพียงวิหารวัดแม่ น้ำ เท่านั้น ที่เครื่องลายองเป็นแบบซ่อฟ้ารวบจอม ไม่มีวงโอยราและนาคสะดุ้ง วัสดุเป็นงานปูนปั้นทาสี ส่วนเครื่องลายองอื่นๆ เป็นงานปูนปั้นประดับกระจก

การประดับตกแต่งหน้าบันสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาของวัดจังหวัดสมุทรสงครามสามารถแบ่งลักษณะลวดลายออกได้เป็น 3 แบบ ได้แก่

- แบบที่มีการประดับด้วยรูปสัญลักษณ์พระนารายณ์หรือพระนารายณ์ทรงครุฑเป็นหลัก แล้วประกอบด้วยลวดลายแม่ลายกนกล้อมรอบ ทาสีทอง พื้นหลังประดับด้วยกระจกสี ประกอบด้วยวิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและอุโบสถวัดบางแคใหญ่
- แบบที่ประดับด้วยแม่ลายพฤษชาติ มีลวดลายรูปดอกไม้ ใบไม้เป็นหลักหลายแห่งใช้ถ้ายางขามกระเบื้องเคลือบแบบจีนประดับร่วมด้วย วัสดุปูนปั้นทาสี ประกอบไปด้วย พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, วิหารวัดแม่ น้ำ และวิหารวัดนางตะเคียน
- แบบปั้นปูนเป็นลวดลายเสมือนจริงลักษณะของการบันทึกเหตุการณ์ ใช้กระเบื้องเคลือบสีประกอบ วัสดุปูนปั้น ลักษณะการประดับแบบนี้พบเพียงแห่งเดียว คือ วิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม

บัวปลายเสาและคันทวย

ลักษณะของการประดับบัวปลายเสามากประดับร่วมกันกับคันทวย จากการศึกษามีสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทั้งหมด 4 แห่งที่มีการประดับคันทวย – บัวปลายเสา ได้แก่ วิหารรอยพระพุทธบาทเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ ลักษณะของคันทวยในแต่ละแห่งไม่มีความแตกต่างกันมากนัก เฉพาะอุโบสถวัดบางแคใหญ่ที่เป็นคันทวยแบบหัวนาค ทั้งหมดใช้วัสดุปูนปั้นประดับกระจก ส่วนการประดับตกแต่งบัวปลายเสา ใช้รูปทรงของบัวแบบบัวจกกล องค์ประกอบประกอบด้วยเส้นลวด ท้องไม้ ลูกแก้วอกไก่ ท้องไม้ เส้นลวดและบัวคว่ำ บัวปลายเสาที่แตกต่างจากแห่งอื่น คือ บัวปลายเสาประดับเสาหอนวัดบางแคใหญ่จะมีลักษณะเป็นบัววง

ซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง

การประดับตกแต่งซุ้มประตู – หน้าต่างของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา มีลักษณะของการประดับตกแต่งทั้งหมด 3 แบบ ดังนี้

- แบบที่ 1 เป็นซุ้มเครื่องก่อปั้นปูนยื่นออกมาจากผนังอาคารโดยมีทั้งแบบที่เป็นทรงบันแถลงและทรงเครื่องยอด สถาปัตยกรรมที่ประดับตกแต่งด้วยซุ้มประตู – หน้าต่างแบบบันแถลง ได้แก่ วิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สารและพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม โดยมีความแตกต่างกันที่การประดับลวดลายหน้าบันของซุ้ม ส่วนซุ้มทรงเครื่องยอดพบเฉพาะซุ้มประตูของอุโบสถวัดบางแคใหญ่
- แบบที่ 2 ทรงกรอบซุ้ม คือเป็นลักษณะของการปั้นปูนล้อมรอบกรอบซุ้มหน้าต่าง โดยปูนปั้นมีความหนาไม่มากเท่าซุ้มแบบที่ 1 คล้ายเป็นประติมากรรมนูนต่ำ สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่ใช้ซุ้มประตู – หน้าต่าง รูปแบบนี้ ได้แก่ พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วิหารวัดแม่น้ำ, วิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อมและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ ลวดลายของซุ้มลักษณะนี้มักใช้แม่ลายแบบพฤษชาติเป็นหลัก บางแห่งมีการใช้ถ้วยชามกระเบื้องเคลือบแบบจีนในการประดับร่วมด้วย
- แบบที่ 3 เป็นซุ้มเครื่องก่อคล้ายแบบที่ 1 แต่มีทรงของซุ้มที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะจีน คล้ายการย่อส่วนสถาปัตยกรรมแบบจีน ซุ้มลักษณะนี้พบเฉพาะซุ้มประตูวิหารรอยพระพุทธบาทบางกะพ้อม ถือเป็นลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม

บานประตู บานหน้าต่าง

การประดับตกแต่งบานประตู – หน้าต่างของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่ามี 3 ลักษณะ ประกอบด้วย

- การประดับตกแต่งด้วยลายรดน้ำ โดยมีทั้งแบบทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลายหน้าขบและลายเทพพนม ใช้แม่ลายไบเทศเป็นหลัก สถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ที่มีการประดับตกแต่งบานประตู บานหน้าต่างรูปแบบนี้ ได้แก่ พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม
- การประดับตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรม ซึ่งพบ 2 แห่ง คือ บานประตูภายนอก วิหารวัดบางพลับ โดยเป็นภาพเขียนางแบบศิลปะจีน และบานประตู – หน้าต่างภายในของพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม ซึ่งเขียนเป็นภาพเทวดาตามคติความเชื่อทางศาสนา
- การประดับตกแต่งด้วยลวดลายจำหลักไม้ ซึ่งพบเพียงแห่งเดียวคือ บานประตูภายนอกวิหารรอยพระพุทธบาทเขายี่สาร โดยบานประตูทั้งสองบานมีลวดลายที่แตกต่างกัน บานหนึ่งเป็นลายसानแบบตะแกรงสี่เหลี่ยมย่อมุมและบรรจุลายดอกจันทรีไว้ตรงกลาง ส่วนอีกบานเป็นลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตรงกลางเป็นก้านม้วนออกเป็นช่อหางโต ถือเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าของจังหวัดสมุทรสงคราม

ภายในอาคาร

การประดับตกแต่งภายในอาคารของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา พบว่าส่วนที่มีการประดับตกแต่งอย่างชัดเจน คือ การเขียนภาพจิตรกรรมบนผนังภายในและลายดาวเพดาน สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมมีเพียงแห่งเดียว คือ พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม โดยเขียนภาพเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพระราชกรณียกิจในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ประกอบกับภาพจิตรกรรมเรื่องราวจากพระราชนิพนธ์ของพระองค์ ลักษณะของการเขียนภาพจิตรกรรมภายในดังกล่าวถือเป็นการแสดงการเทิดพระเกียรติแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ซึ่งมีขึ้นในสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้มีสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่พบการตกแต่งด้วยภาพประติมากรรมปูนต่ำคือ วิหารพระพุทธรูปปางท้าวปางกะพ้อม โดยปั้นเป็นภาพพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูป ส่วนการประดับลายดาวเพดานมักเป็นลายดาวเพดานสลักด้วยไม้ทำสีทองประดับบนฝ้าเพดานไม้สีเข้มหรือสีทอง พบว่ามีการประดับลายดาวเพดานลักษณะนี้ที่ วิหารวัดแม่น้ำ, อุโบสถวัดบางแคใหญ่ และวิหารวัดนางตะเคียน ส่วนพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามเขียนลวดรดน้ำประดับเป็นลายดาวเพดานประดับฝ้าเพดาน

สรุปผลการศึกษาศาปัตยกรรมจังหวัดสมุทรสงคราม

จากกรณีศึกษาวัดและสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามทำให้ทราบถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อลักษณะอันมีเอกลักษณ์ของพื้นที่แห่งนี้ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านซึ่งเหมาะสมแก่การอยู่อาศัย จนมีการอพยพเข้ามาของพ่อค้าชาวจีนที่ล่องเรือสำเภาเข้ามาทำการค้าขายและภายหลังได้ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ถาวร เกิดเป็นชุมชนที่มีการผสมผสานระหว่างชุมชนชาวไทยและชุมชนชาวจีน มีรูปแบบและวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับความสำคัญของพื้นที่ย่านอัมพวาซึ่งเคยเป็นนิวาสถานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ณ ช่วงหนึ่งก่อนที่จะทรงขึ้นครองราชย์ เนื่องจากพระบรมราชินีของพระองค์เป็นชาวอัมพวา ถือเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามมีความเกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรีในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่ 1-3)

จากเหตุผลของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จังหวัดสมุทรสงคราม จึงน่าจะเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาในจังหวัดสมุทรสงครามในบางประการ โดยจะเห็นได้ชัดเจนจากอิทธิพลของศิลปะต่างชาติโดยเฉพาะจีนที่ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ซึ่งโดยส่วนมากจะอยู่ในรูปแบบของลวดลายในการประดับตกแต่งและการใช้ถ้วยชามกระเบื้องเคลือบแบบจีน นอกจากนี้ลวดลายที่มักจะพบโดยทั่วไป คือ แม่ลายพุกษชาติหรือลายดอกไม้ใบไม้ ซึ่งสันนิษฐานว่า ได้รับอิทธิพลมาจากบริเวณพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามที่ส่วนใหญ่เป็นเรือกสวน ลักษณะดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของเอกลักษณ์อันสำคัญของสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

บทที่ 5

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการออกแบบโครงการ

จากการศึกษาประวัติศาสตร์และทำการสำรวจสถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรีทำให้ทราบถึงสภาพการณ์ของบ้านเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับงานสถาปัตยกรรม โดยแสดงให้เห็นว่ามีข้อจำกัดอันเกิดจากปัจจัยหลากหลายด้านที่ส่งผลให้ในช่วงเวลาสมัยกรุงธนบุรีไม่สามารถสถาปนาหรือก่อสร้างสถาปัตยกรรมสำคัญที่มีความใหญ่โตหรือวิจิตรงดงามได้ดังเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่เป็นอาคารในเขตพุทธาวาสของวัดสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี พบว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยต่อมาจนถึงในปัจจุบันปรากฏว่าองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจนไม่สามารถระบุได้ว่าส่วนใดขององค์ประกอบดังกล่าวมีลักษณะที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงธนบุรี ถือเป็นข้อจำกัดในการศึกษาและวิเคราะห์สถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี อย่างไรก็ตามตามสถาปัตยกรรมสำคัญที่พอจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีมีเพียง ท้องพระโรง พระราชวังเดิม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอาคารที่ใช้ว่าราชการรวมทั้งเป็นพระราชฐานที่ประทับของพระองค์ ถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ที่สุดเพียงแห่งเดียวที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี

ในขณะที่การศึกษาและสำรวจวัดสำคัญในจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่าในด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดในช่วงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่ 1 - 3) ปรากฏชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำแม่กลองมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งจากการค้าขายและการทำสวน อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลที่มีความมั่งคั่งประจำชุมชนกับพระราชวงศ์จักรี โดยจังหวัดสมุทรสงครามเป็นนิवासถานเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 และเป็นสถานที่เสด็จพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ส่งผลให้จังหวัดสมุทรสงครามมีฐานะเป็นเมืองสำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของผู้คนและย่านของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายมักเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนหรือชาวจีนที่มาตั้งรกราก ทำให้สถาปัตยกรรมของวัดกรณีศึกษามีลักษณะร่วมอันแสดงถึงเอกลักษณ์สำคัญของวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยเฉพาะอิทธิพลจากศิลปะจีน

ทั้งนี้ในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาทั้ง 2 หัวข้อข้างต้น ต้องการมุ่งเน้นเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับนำไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบโครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพโดยเฉพาะรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความเป็นวัดในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามและลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน รวมทั้งการสื่อความหมายของการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคำนึงถึง

5.1 ลักษณะที่ตั้งและการวางผังบริเวณ

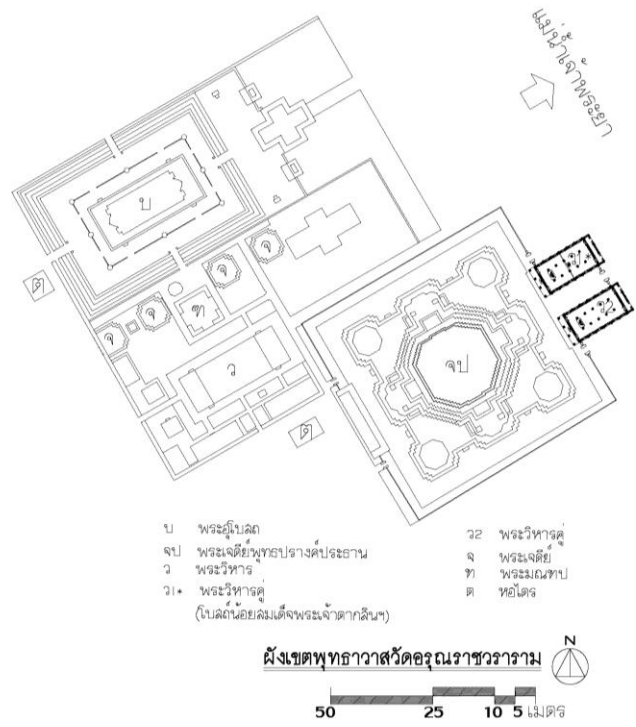
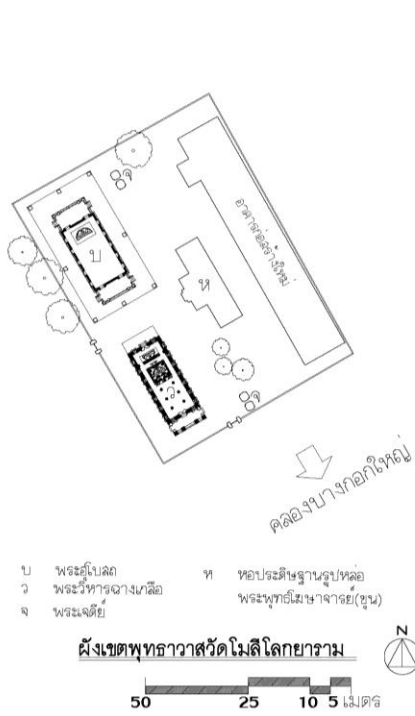
ในการวิเคราะห์รูปแบบที่ตั้งและการวางผังบริเวณของกรณีศึกษา จำเป็นต้องแยกผังของอาคารท้องพระโรง พระราชวังเดิมออกจากกรณีศึกษาอื่นซึ่งเป็นวัดและมีการใช้งานพื้นที่ ตลอดจนมีองค์ประกอบภายในผังบริเวณที่แตกต่างกัน ดังนั้นกรณีศึกษาที่ทำการวิเคราะห์ในหัวข้อนี้จึงเลือกเฉพาะวัดและสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา จากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรุงธนบุรีและวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม

ลักษณะที่ตั้งของวัดกรณีศึกษาทั้งวัดในสมัยกรุงธนบุรีและวัดในจังหวัดสมุทรสงครามค่อนข้างมีความชัดเจนว่ามักตั้งอยู่ริมแหล่งน้ำซึ่งอาจจะเป็นแม่น้ำหรือลำคลองที่ค่อนข้างใหญ่ ในกรณีของวัดในสมัยกรุงธนบุรีจะตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาหรือคลองบางกอกใหญ่ ส่วนวัดในจังหวัดสมุทรสงครามจะตั้งอยู่ติดหรือใกล้เคียงกับแม่น้ำแม่กลองหรือคลองอื่นๆ เช่น คลองอ้อม คลองนางตะเคียน คลองขุดยี่สาร เป็นต้น สาเหตุของการมีที่ตั้งวัดอยู่ใกล้แหล่งน้ำมีเหตุมาจากเรื่องความสะดวกในการสัญจรและการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค สันนิษฐานได้ว่าเพราะช่วงเวลาของการสร้างหรือสถาปนาวัดกรณีศึกษาอยู่ในช่วงที่การคมนาคมทางน้ำสะดวกกว่าทางบกคือในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งการตั้งถิ่นฐานชุมชนในระยะเวลาดังกล่าว มักเลือกบริเวณริมน้ำด้วยเหตุผลเดียวกัน ลักษณะที่ตั้งอีกแบบหนึ่งที่พบคือบริเวณเนินสูงซึ่งปรากฏเฉพาะที่วัดเขาอีสาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยตั้งเขตพุทธาวาสของวัดอยู่บนยอดเนินสูงที่สุดและให้เขตสังฆาวาสกับเขตอื่นๆอยู่ในระดับต่ำกว่าลดหลั่นกันลงมา ลักษณะที่ตั้งบริเวณเนินสูงนี้สันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากเรื่องความเชื่อที่ต้องการให้เขตพุทธาวาสของวัดอยู่บนที่สูงกว่าที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ อีกแง่หนึ่งคือไม่ต้องการให้น้ำเสียจากชุมชนไหลสู่เขตวัดหรือต้องการให้สามารถมองเห็นวัดได้จากที่ไกลเพราะตั้งอยู่ริมแหล่งน้ำที่มีเรือสินค้าสัญจรผ่าน ทั้งนี้วัดเขาอีสารมีวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูปอยู่บนเนินเขาที่สูงที่สุดของเขตวัดซึ่งสอดคล้องกันตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาเรื่องรอยพระพุทธรูปบนยอดเขา

การวางผังบริเวณภายในวัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีกับจังหวัดสมุทรสงครามมีข้อแตกต่างเรื่องลักษณะของการกำหนดขอบเขตระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส โดยวัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีกำหนดขอบเขตของเขตพุทธาวาสด้วยกำแพงแก้วล้อมรอบอย่างชัดเจนและเขตสังฆาวาสก็ล้อมรอบกลุ่มกุฏิเรือนเครื่องก่อด้วยกำแพงเช่นเดียวกันทำให้วัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีมีลักษณะการแบ่งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสที่เป็นระบบระเบียบแยกจากกันชัดเจน ส่วนวัดกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามมักที่จะไม่แสดงขอบเขต โดยเฉพาะเขตสังฆาวาสที่จะเป็นกุฏิหมู่เรือนไม้ได้สูงทั้งหมดซึ่งไม่มีการสร้างกำแพงล้อมรอบและเขตพุทธาวาสที่มักไม่มีการกำหนดขอบเขต ลักษณะที่พบมากคืออุโบสถเดิมที่ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว แต่เมื่อภายหลังมีการสถาปนาอุโบสถหลังใหม่ก็จะสร้างอยู่นอกกำแพงแก้วเดิมหรือทำกำแพงแก้วใหม่ล้อมรอบอีกชุดหนึ่งทำให้ลักษณะของการแบ่งเขตพุทธาวาสของวัดจังหวัดสมุทรสงครามไม่มีรูปแบบหรือมีระบบระเบียบที่ชัดเจน โดยการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสจะใช้ถนนภายในวัดเป็นตัวกำหนดแตกต่างจากวัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีที่มีกำแพงทำหน้าที่กำหนดขอบเขต ถือเป็นข้อแตกต่างของวัดในเมืองหลวงและวัดต่างจังหวัด

องค์ประกอบหลักภายในเขตพุทธาวาสระหว่างวัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีกับจังหวัดสมุทรสงครามมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกันคือ อุโบสถถือเป็นอาคารประธานของเขตพุทธาวาส วิหารเป็นอาคารที่มีความสำคัญรองลงมา อาจมีเจดีย์ขนาดย่อมเป็นคู่หรือเจดีย์ประธานขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้านหน้าอุโบสถหรือวิหาร บางแห่งสร้างเจดีย์รายตั้งเรียงกันเป็นแนวด้านข้างของอุโบสถหรือวิหาร มีเพียงวัดอรุณราชวรารามที่มีพระเจดีย์ทรงปราสาทถือเป็นประธานของเขตพุทธาวาสซึ่งสถาปนาและสร้างเพิ่มเติมจนมีขนาดใหญ่มากขึ้นในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนวัดระฆังโฆสิตารามมีหอไตรและหอรขังเป็นองค์ประกอบในเขตพุทธาวาสที่แตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น ทั้งนี้ข้อสังเกตขององค์ประกอบเขตพุทธาวาสวัดกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม มักพบว่าวิหารในปัจจุบันบางแห่งเคยเป็นอุโบสถเดิมของวัดมาก่อน สาเหตุของการสถาปนาอุโบสถหลังใหม่มีหลายลักษณะ เช่นความต้องการใช้งานพื้นที่ภายในมากขึ้น อุโบสถเดิมทรุดโทรมมากเกินไปหรือต้องการสร้างให้มีความวิจิตรงดงามเพื่อเหมาะสมกับยุคสมัยและดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาเยี่ยมชมวัดในฐานะสถานที่ท่องเที่ยวได้เป็นต้น

การวางผังเขตพุทธาวาสเรื่องของการหันทิศทางอาคาร ค่อนข้างชัดเจนว่าอุโบสถและวิหารจะหันด้านหน้าอาคารไปทางทิศของแหล่งน้ำซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ในกรณีนี้วัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีจะหันออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางกอกใหญ่ ส่วนวัดสมุทรสงครามจะหันออกสู่มแม่น้ำแม่กลองและคลองสำคัญต่างๆ แต่ถ้าแหล่งน้ำอยู่ในทางทิศตะวันตกของวัด ผังเขตพุทธาวาสก็จะหันไปทางทิศตะวันออกดังเช่น เขตพุทธาวาสของวัดเพชรสมุทรวรวิหาร การวางผังอุโบสถและวิหารโดยส่วนมากวางทั้งสองอาคารในแนวคู่ขนานกันและหันด้านหน้าอาคารไปในทิศทางเดียวกัน จากการศึกษาวัดกรุงธนบุรีมีเพียงเขตพุทธาวาสของวัดโมลีโลกยารามที่วางผังพระอุโบสถและพระวิหารอยู่ในแนวแกนเดียวกันโดยให้พระวิหารตั้งอยู่ด้านหน้า ส่วนวัดสมุทรสงครามมีเพียงวัดอัมวันเจติยารามและวัดอินทารามที่วางผังพระอุโบสถและพระวิหารอยู่ในแนวแกนเดียวกันโดยมีอุโบสถปัจจุบันตั้งอยู่ด้านหน้า นอกจากนั้นวัดเขายี่สารและวัดแม่น้ำมีการวางผังที่แตกต่างออกไป โดยวิหารรอยพระพุทธรูปวัดเขายี่สารตั้งอยู่บนยอดเนินสูงกว่าอุโบสถวัดเขายี่สารและไม่ได้มีการอิงแกนใดๆ ขณะที่อุโบสถและวิหารวัดแม่น้ำตั้งห่างจากกันและมีถนนสาธารณะวางระหว่างทั้งสองอาคารซึ่งไม่ได้อิงแกนใดๆเช่นเดียวกันรูปแบบการวางผังดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงลักษณะร่วมกันของผังเขตพุทธาวาสระหว่างวัดกรณีศึกษากรุงธนบุรีกับจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งทิศทางการหันด้านหน้าอาคารซึ่งเน้นไปทางตำแหน่งของแหล่งน้ำสำคัญ สาเหตุหลักน่าจะเป็นเพราะว่าวัดทั้งหมดสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่มีการคมนาคมทางน้ำสะดวกกว่าทางบกจึงยึดเอาเส้นทางสัญจรหลักคือแหล่งน้ำเป็นด้านหน้าวัด กลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาสจึงหันด้านหน้าไปทางด้านหน้าของวัดเช่นเดียวกัน ในการวางผังอุโบสถและวิหารที่เน้นวางแนวอาคารคู่ขนานกันหรือแบบที่อุโบสถและวิหารตั้งอยู่ ด้านหน้า ด้านหลัง พบว่ามักไม่มีการสร้างอาคารทั้งสองหลังขึ้นพร้อมกันแต่เป็นการสร้างหรือสถาปนาอาคารหลังที่สองบนผังเดิมในภายหลัง แสดงให้เห็นว่าผังในเขตพุทธาวาสของแต่ละวัดสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมซึ่งมักให้ความสำคัญกับอุโบสถที่ถือว่าเป็นอาคารสำคัญที่สุดในผังและคำนึงถึงพื้นที่ตั้งหรือบริเวณวัดในการเลือกตำแหน่งอาคารโดยเฉพาะวัดจังหวัดสมุทรสงครามที่มีลักษณะของผังที่ไม่เป็นทางการไม่ได้มีระเบียบที่ชัดเจนของผังเขตพุทธาวาสมากนัก ถือเป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปของวัดในพื้นที่ต่างจังหวัด

แผนผังที่ 34 แสดงผังเขตพุทธาวาสวัดกรณีศึกษาในสมัยกรุงธนบุรี

แผนผังที่ 35 แสดงผังเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสวัดกรณิศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม

5.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

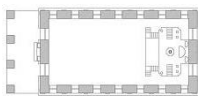
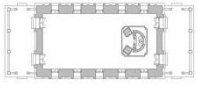

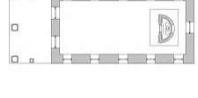
การวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาต้องการมุ่งเน้นเพื่อนำข้อมูลที่ได้สำหรับใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมของโครงการวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยทำการวิเคราะห์ตามหัวข้อดังต่อไปนี้ ได้แก่ ผังพื้น, องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุเท่าที่สามารถสำรวจและเก็บข้อมูลได้ในปัจจุบัน, การประดับตกแต่งและรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายในองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ยังมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกรณีศึกษาในหัวข้อรูปแบบสถาปัตยกรรมนี้ เนื่องจากสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามีประเภทอาคารที่แตกต่างกันอยู่คือ ท้องพระโรง พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นอาคารสำหรับออกว่าราชการรวมไปถึงสำหรับเป็นที่ประทับด้วย ลักษณะการใช้งานจึงมีข้อแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่นซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาในเขตพุทธาวาส ดังนั้นในหัวข้อการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกทำการอธิบายโดยพิจารณาสถาปัตยกรรมท้องพระโรง พระราชวังเดิม แยกจากสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาอื่นดังสาเหตุข้างต้น

5.2.1 ผังพื้นอาคาร

ผังพื้นของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในสมัยกรุงธนบุรีและวัดในจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะร่วมกันในบางประการ โดยมีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความกว้างประมาณ 6 – 8 เมตร ความยาวประมาณ 10 – 18 เมตร ถือว่าเป็นผังขนาดเล็กถึงปานกลาง สัดส่วนของความกว้างต่อความยาวอยู่ที่ 1: 1.7-2.5 โดยประมาณโดยมากไม่มีเสาร่วมใน แสดงให้เห็นว่าผนังของอาคารทำหน้าที่รับน้ำหนักโครงสร้างหลังคา ทำให้ผนังอาคารมีความหนาเพราะก่อเป็นผนังรับน้ำหนัก มีเพียงวิหารรอยพระพุทธบาท วัดเขาเย็บสาร, วิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม และวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกยารามเท่านั้นที่เป็นผังแบบมีเสาร่วมใน ส่วนวิหารของวัดบางพลีมีผังที่แตกต่างออกไป กล่าวคือเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่มีเสาร่วมในแต่ใช้เสาไม้กลมรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาแล้วล้อมรอบด้วยผนังก่ออิฐตั้งชิดติดกัน ด้านสกัดหน้าและหลังของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามักยื่นมุขเพื่อไว้เป็นทางเข้า-ออกของอาคาร โดยจากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่าการยื่นทั้งแบบมุขด้านหน้า-หลัง และแบบยื่นเฉพาะมุขด้านหน้า โดยพบว่าส่วนมากด้านสกัดใดมีการยื่นมุขด้านนั้นมักจะมีการทำช่องประตูทางเข้า-ออกด้วยเช่นกัน ยกเว้นพระอุโบสถของวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วิหารของวัดนางตะเคียนและวิหารฉางเกลือของวัดโมลีโลกยาราม ระยะการยื่นมุขมีค่อนข้างหลากหลายตั้งแต่ 1-5 เมตร ไม่มีลักษณะร่วมใดชัดเจนแต่จะขึ้นอยู่กับรูปแบบของหลังคาคลุมส่วนมุขเป็นหลัก ทั้งนี้การยื่นมุขของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาช่วยให้มีพื้นที่สำหรับผู้ใช้งานได้เตรียมตัวก่อนเข้าสู่ภายในอาคาร นอกจากนี้กรณีศึกษาบางแห่งใช้พื้นที่มุขหน้า มุขหลัง เป็นบริเวณตั้งซุ้มเสมา ได้แก่ วิหาร(อุโบสถเดิมวัดอินทาราม) และอุโบสถวัดบางแคใหญ่ (ดูแผนผังที่ 5.3)

ตารางที่ 6 แสดงรูปแบบของผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	ระบบเสา	รูปแบบผังพื้น			
		ทรงโรง	มุขหน้า	มุขหน้า-หลัง	มุขเด็จ
วิหารพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร	มีเสา ร่วม ใน				
พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทระฯ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
พระอุโบสถ วัดอัมพวันฯ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดแม่ น้ำ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดบางพลับ	อื่นๆ				
วิหารพระพุทธฯ วัดบางกะพ้อม	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดอินทาราม	ไม่มีเสา ร่วมใน				
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่	ไม่มีเสา ร่วมใน				
วิหาร วัดนางตะเคียน	ไม่มีเสา ร่วมใน				
พระวิหารฉางเกลือ วัดโมลีโลกฯ	มีเสา ร่วม ใน				

ตารางที่ 6 (ต่อ) แสดงรูปแบบของผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

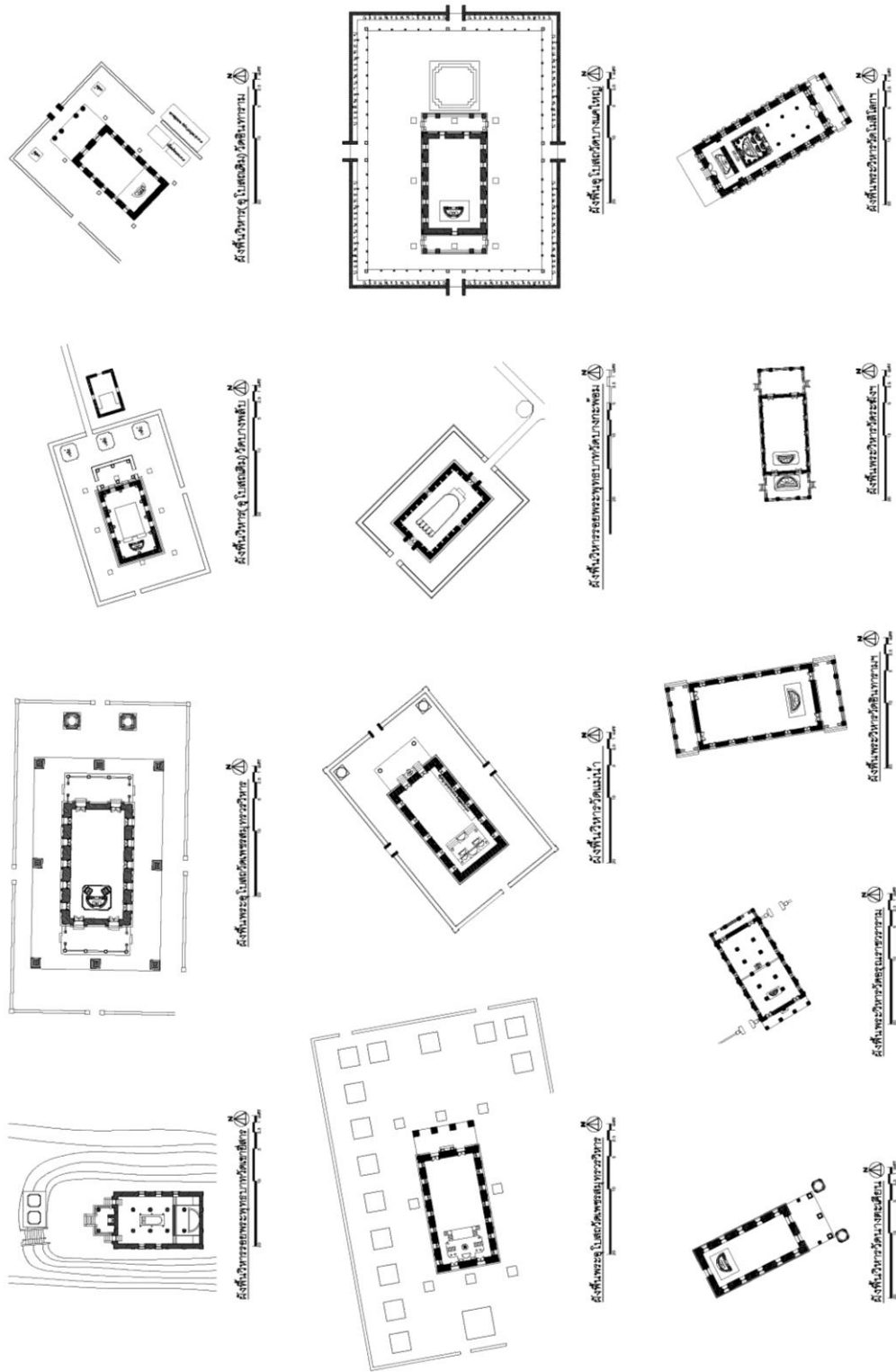
สถ.กรณีศึกษา	ระบบเสา	รูปแบบผังพื้น			
		ทรงโรง	มุขหน้า	มุขหน้า-หลัง	มุขเด็จ
พระวิหารสมเด็จฯ วัดอรุณฯ	มีเสา ร่วม ใน				
พระวิหาร วัดระฆังฯ	ไม่มีเสา ร่วมใน				
พระวิหารวัดอิน ทารามฯ	ไม่มีเสา ร่วมใน				

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่ารูปแบบผังพื้นแบบมีมุขหน้าเป็นผังที่พบได้เป็นส่วนมากจากกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนผังพื้นแบบมีมุขหน้า-หลังเป็นผังที่พบมากในกรณีศึกษากรุงเทพมหานคร มีข้อสังเกตว่ารูปแบบผังพื้นแบบทรงโรงและมุขเด็จซึ่งพบจากกรณีศึกษาเพียงแบบละ 1 ผัง คือวิหารวัดเขายี่สารและวิหารวัดบางกะพ้อมซึ่งทั้ง 2 อาคารเป็นวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูป มีลักษณะการใช้งานพื้นที่ภายในแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น จากการศึกษาพบว่าวิหารบางกะพ้อมสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงทำให้มีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีนเรียกว่าสถาปัตยกรรมพระราชานิยมซึ่งมักนิยมสร้างกันในยุคสมัยนั้น รูปแบบผังพื้นของวิหารวัดบางกะพ้อมจึงมีความคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมจีน เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงอิทธิพลของศิลปะจีนที่มีผลกับสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาในจังหวัดสมุทรสงครามอย่างชัดเจน ส่วนรูปแบบผังพื้นมุขเด็จของวิหารวัดเขายี่สารสันนิษฐานว่าน่าจะมีสาเหตุมาจากวิหารดังกล่าวสร้างขึ้นในช่วงก่อนอยุธยาตอนปลาย ซึ่งแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่นๆที่สันนิษฐานว่าสร้างในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาหรือหลังจากนั้น เป็นสาเหตุให้ผังพื้นวิหารวัดเขายี่สารมีรูปแบบแตกต่างออกไปจากกรณีศึกษาอื่น อีกสาเหตุหนึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะสถานที่ตั้งของวิหารวัดเขายี่สารอยู่บนเนินสูงมีพื้นที่น้อยรูปแบบผังพื้นจึงต้องเป็นแบบมุขเด็จเพื่อลดพื้นที่อาคาร ส่วนในตารางที่ 5.2 แสดงระยะ ขนาดและอัตราส่วนระหว่างความกว้าง-ยาวของผังพื้นกรณีศึกษา จะเห็นว่าระยะความลึกของมุขมีความแตกต่างกันออกไปไม่พบลักษณะร่วมใดชัดเจน ในช่องแสดงจำนวนห้องเสาพบว่าส่วนใหญ่แบ่งห้องเสาเป็น 5 ช่อง ส่วนกรณีศึกษาที่แบ่งห้องเสาเป็น 7 ห้องจะมีระยะความยาวของผังพื้นที่มากกว่าผังที่มีห้องเสา 5 ห้อง ในช่องแสดงอัตราส่วนระหว่างความกว้าง-ยาว สังเกตพบว่าอัตราส่วนค่อนข้างจะใกล้เคียง 1: 2 มีเพียงไม่กี่อาคารที่อัตราส่วนความกว้าง-ยาวอยู่ที่ 1: 1.7 หรือ 1: 2.5 ตัวเลขดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงลักษณะร่วมของความกว้าง-ยาวของผังอาคารกรณีศึกษา

ตารางที่ 7 แสดงลักษณะของผังพื้นที่สถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	ระยะลึกमुख ระเบียบ (เมตร)	จำนวน ช่วงเสา	ขนาดของผัง(เมตร)		อัตราส่วน (กว้าง: ยาว)
			ความกว้าง	ความยาว	
วิหารพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร	2.7	5	7	12.5	1: 1.8
พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรา	3	7	7.6	16	1: 2.1
พระอุโบสถ วัดอัมพวันฯ	3.8	5	8	16.8	1: 2.1
วิหาร วัดแม่น้ำ	5	5	7.3	15.4	1: 2.1
วิหาร วัดบางพลับ	2.5	4	5.5	10.3	1: 1.9
วิหารพระพุทธบาท วัดบางกะพ้อม	-	-	6.3	11.5	1: 1.8
วิหาร วัดอินทาราม	4	5	6.2	11.6	1: 1.9
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่	2.3	5	8	13.8	1: 1.7
วิหาร วัดนางตะเคียน	3.6	5	5.9	13.8	1: 2.3
พระวิหารฉวางเกลือ วัดโมลีโลกา	2.4	7	7.2	18.1	1: 2.5
พระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากฯ วัดอรุณา	1	6	6.9	13.2	1: 1.9
พระวิหาร วัดระฆังฯ	3.6	5	6.4	11.3	1: 1.8
พระวิหารวัดอินทารามฯ	2.8	6	8.9	17.8	1: 2

ข้อประตู่ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา พบว่าโดยส่วนมากทำประตูที่ด้านสกัดด้านหน้าอาคาร 2 ตำแหน่ง ด้านหลังอาคาร 2 ตำแหน่ง มีเพียงอุโบสถวัดบางแคใหญ่และวิหารวัดนางตะเคียนเท่านั้น ที่มีประตูด้านหน้าอาคาร 2 ตำแหน่งและด้านหลังอาคาร 1 ตำแหน่ง อีกรูปแบบที่พบเป็นส่วนน้อย คือ การทำประตูด้านหน้าและด้านหลังด้านละ 1 ตำแหน่ง ได้แก่ วิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม และวิหารฉวางเกลือวัดโมลีโลกยาราม

แผนผังที่ 36 แสดงผังพื้นสถาปัตยกรรมของวัดกrunhikajit ในจังหวัดสมุทรสงคราม

ช่องหน้าต่างที่ผนังด้านยาวทั้งสองด้านมีรูปแบบค่อนข้างชัดเจน โดยทำช่องหน้าต่างตามจำนวนห้องเสาหรือตามการแบ่งห้องเสาคือ 5-7 ตำแหน่ง ส่วนมากจะทำช่องหน้าต่าง 5 ตำแหน่ง ตามจำนวนห้องเสา (ดูตารางที่ 5.2) ผนังของสถาปัตยกรรมที่มีการทำช่องหน้าต่างแตกต่างจากรูปแบบโดยรวมมากที่สุด คือ วิหารวัดบางกะพ้อม เนื่องจากเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองโดยเฉพาะ จึงไม่ได้เน้นพื้นที่ใช้งานภายในของผู้ใช้งานดังเช่นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาอื่น การประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองบริเวณตรงกลางผนังอาคารประกอบกับรูปแบบอาคารที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน จึงน่าจะเป็นสาเหตุของการทำช่องหน้าต่างเพียงช่องเดียวที่ตรงกลางผนังด้านยาวทั้ง 2 ข้างของผนังอาคารวิหารวัดบางกะพ้อม อีกกรณีศึกษาที่ทำช่องหน้าต่างแตกต่างออกไปคือ วิหารวัดเขายี่สารและวิหารวัดบางพลับจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง 2 อาคารไม่ทำช่องหน้าต่างที่ห้องเสาดำเนินประดิษฐานพระพุทธรูปประธานสันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากการป้องกันแดด ลมฝน ไม่ให้ส่องหรือพัดเข้ามาในบริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานหรือรูปเขียนที่จุดบูชาด้านหน้าพระพุทธรูปประธาน ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวิธีการปรับรูปแบบสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับการใช้งานสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาของวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม

สรุปผลการวิเคราะห์ผนังอาคารของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ด้านการหันทิศทางของอาคาร ไม่ได้ยึดว่าจะต้องหันด้านหน้าของอาคารไปทางทิศตะวันออกแต่ขึ้นอยู่กับเส้นทางหลักในการสัญจร ในกรณีนี้คือแหล่งน้ำทั้งแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลองสำคัญ ลักษณะร่วมที่เห็นได้ชัดของผนังอาคารกรณีศึกษาได้แก่ ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบไม่มีเสาร่วมในถือเป็นผนังที่พบมากที่สุดในจำนวนทั้งหมดของกรณีศึกษา การยื่นมุขเป็นทางเข้า-ออกจากด้านสกัดของอาคารทั้งแบบยื่นเฉพาะด้านหน้าอาคารด้านเดียวและแบบที่ยื่นทั้งด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร การทำช่องประตู 2 ตำแหน่งที่ผนังด้านสกัดด้านหน้าอาคาร อย่างไรก็ตามลักษณะร่วมที่พบสามารถเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบสำคัญของผนังสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ซึ่งอาจนำมาใช้เป็นแนวทางของการออกแบบสถาปัตยกรรมในขั้นต่อไปได้

5.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ

ในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทั้งจังหวัดสมุทรสงครามและกรุงเทพมหานคร มุ่งเน้นเพื่อใช้ข้อมูลเป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมของโครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จึงเสมือนเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนาในจังหวัดสมุทรสงครามและสถาปัตยกรรมกรุงเทพมหานครซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบหรือลักษณะร่วมบางประการของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นรวมทั้งลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ที่เหมาะสมตามแนวทางที่กล่าวมาข้างต้นจำเป็นต้องกำหนดขอบเขตของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่เลือกมาวิเคราะห์ โดยอ้างอิงจากการสรุปผลการศึกษาประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมสำคัญในสมัยกรุงธนบุรี (คูบทที่ 3) พบว่าสถาปัตยกรรมกรณีศึกษากรุงธนบุรีนอกจากท้องพระโรง พระราชวังเดิมแล้ว ล้วนเป็นสถาปัตยกรรมที่ไม่ได้สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีแต่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญในสมัยของพระองค์ ดังนั้นจึงถือได้ว่าท้องพระโรง พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี เป็นสถาปัตยกรรมเพียงหลังเดียวที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ในขณะที่สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาอีก 4 แห่ง ได้แก่ พระวิหารผางเกลือ วัดโมลีโลกยาราม, พระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม, พระวิหาร(อุโบสถเดิม) วัดอินทารามวรวิหารและพระวิหาร วัดระฆังโฆสิตาราม ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในยุคสมัยหลังจนเป็นเหตุให้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปไม่อาจยืนยันได้ถึงรูปแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงธนบุรีได้ชัดเจน ในการพิจารณาสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนากรุงธนบุรี ทั้ง 4 แห่งดังกล่าว จึงอาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนของบทวิเคราะห์และรูปแบบขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่แท้จริงได้ ดังนั้นในขั้นตอนของการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจึงมุ่งเน้นที่สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามเพื่อการนำรูปแบบที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่นมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาสมัยกรุงธนบุรีเลือกพิจารณาเฉพาะ สถาปัตยกรรมท้องพระโรง พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยกรุงธนบุรีเพียงแห่งเดียวที่มีข้อบ่งชี้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ถือว่าเป็นกรณีศึกษาที่น่าจะสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ของยุคสมัยกรุงธนบุรี ตลอดจนลักษณะเฉพาะพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้มากที่สุด

ขั้นตอนในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ใช้การแบ่งองค์ประกอบของอาคารตามองค์ประกอบหลักของสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น ส่วนฐาน ส่วนเรือน ส่วนยอดหรือในกรณีนี้คือ ส่วนหลังคา โดยทำการวิเคราะห์เรียงลำดับจาก ส่วนหลังคา ส่วนเรือนและส่วนฐานเป็นลำดับสุดท้าย

5.2.2.1 ส่วนหลังคา สถาปัตยกรรม

จากการศึกษาองค์ประกอบส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่าเป็นส่วนหลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องดินเผา มีเพียงวัดแม่น้ำที่ใช้เครื่องมุงเป็นวัสดุกระเบื้องคอนกรีตลอนเล็กตามสมัยนิยมลักษณะของหลังคาที่พบมาก คือ ทรงจั่วซ้อน 2 ชั้น 3 ตับ โดยพบถึง 5 แห่ง จาก 10 สถาปัตยกรรมที่ทำการวิเคราะห์ หลังคาชั้นลดจะคลุมห้องเสาด้านหน้าสุดและท้ายสุดของผังอาคาร มีเพียงอุโบสถวัดบางแคใหญ่ที่คลุมส่วนมุขด้านหน้า - หลังของผังอาคาร ลักษณะของหลังคาที่พบรองลงมาคือแบบทรงจั่วไม่มีซ้อน ตับเดียว ได้แก่ วิหารวัดแม่น้ำและวิหารวัดบางพลับ ส่วนวิหารวัดอินทารามเป็นหลังคาทรงจั่วซ้อน 2 ชั้น 2 ตับ และวิหารวัดบางกะพ้อมเป็น

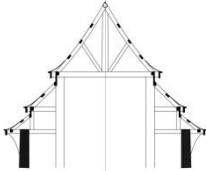
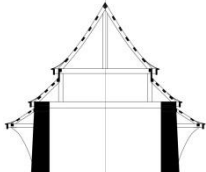
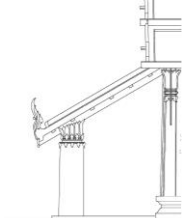
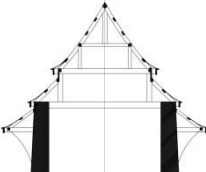
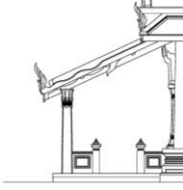
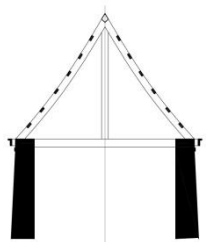
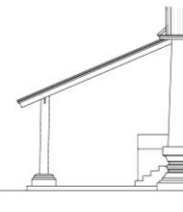
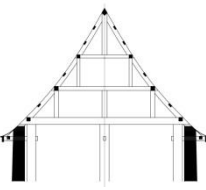
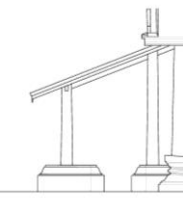
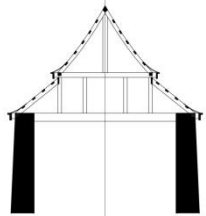
หลังคาทรงจั่วทำหลังคากันสาดรอบ ลักษณะของการยื่นชายคา พบว่าเฉพาะสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีหลังคาดับที่ 3 จึงจะมีการยื่นชายคาโดยรองรับด้วยคันทวย

ลักษณะร่วมที่พบได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งขององค์ประกอบส่วนหลังคาได้แก่รูปแบบของหลังคาคลุมส่วนมุข โดยในจำนวนสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีการยื่นมุขจากด้านสกัดของผังอาคาร พบว่า 6 จาก 7 แห่ง มีทรงหลังคารูปแบบเดียวกันคือ หลังคาพะไล ซึ่งทิ้งชายคาลาดเอียงมาทางด้านหน้าอาคารรองรับด้วยเสาเครื่องก่อ(ดูตารางที่ 5.3) มีเพียงอุโบสถวัดบางแคใหญ่ที่ใช้หลังคาชั้นลดเป็นหลังคาคลุมส่วนมุขหน้า - หลังคาเหตุที่รูปแบบของหลังคาคลุมส่วนมุขดังกล่าวเป็นที่พบได้มากจากสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากความเหมาะสมของการใช้งานมากกว่าเหตุผลอื่น เนื่องจากจังหวัดสมุทรสงครามเป็นพื้นที่ซึ่งมีฝนตกชุก หลังคารูปแบบดังกล่าวมีความเหมาะสมในการกันฝนสาดบริเวณส่วนมุขทางเข้า - ออกของอาคารมากกว่าหลังคารูปแบบอื่น อีกทั้งวัดกรณีศึกษามีลักษณะความเป็นวัดพื้นถิ่นชนบทจากประวัติความเป็นมาของแต่ละวัด การเลือกใช้รูปแบบหลังคดังกล่าวจึงน่าจะมีความสะดวกในการก่อสร้างหรือประหยัดงบประมาณมากกว่าแบบหลังคาชั้นลดซึ่งมักจะต้องการประดับตกแต่งองค์ประกอบมากมายตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยประเพณี

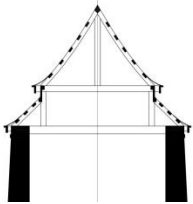
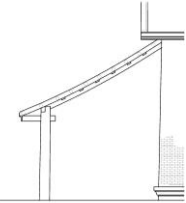
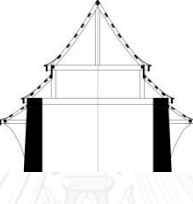
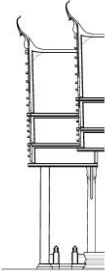
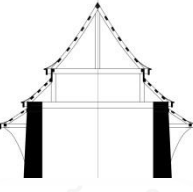
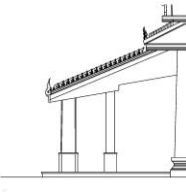
ส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมท้องพระโรงพระราชวังเดิมเป็นหลังคาทรงจั่วซ้อน 3 ชั้น 2 ดับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา หลังคาซ้อนที่ 1 ของส่วนพระที่นั่งขวาง กับหลังคาซ้อนที่ 2 ของส่วนท้องพระโรงเป็นหลังคาส่วนที่ต่อเนื่องกันเป็นรูปตรีมุขหรือรูปตัว T เช่นเดียวกับหลังคาซ้อนที่ 2 ของส่วนพระที่นั่งขวางและซ้อนที่ 3 ของส่วนท้องพระโรง แต่หลังคาซ้อนที่ 3 ของส่วนท้องพระโรงนี้ยื่นคลุมเฉพาะส่วนระเบียงของพระที่นั่งขวางขณะที่หลังคาซ้อนที่ 1 ของส่วนท้องพระโรงทำเป็นหลังคาชั้นลดและหลังคาดับที่สองเป็นหลังคากันสาดนอกจากนี้ลักษณะของการซ้อนชั้นหลังคาเป็น 3 ชั้นของส่วนท้องพระโรง ถือเป็นารช่วยลดทอนความยาวของผืนหลังคาที่เกิดจากความยาวของหลังคาส่วนนี้ เป็นเหตุให้เกิดความมุงตงามของสถาปัตยกรรมตามสัดส่วนที่เหมาะสมของงานสถาปัตยกรรมไทย

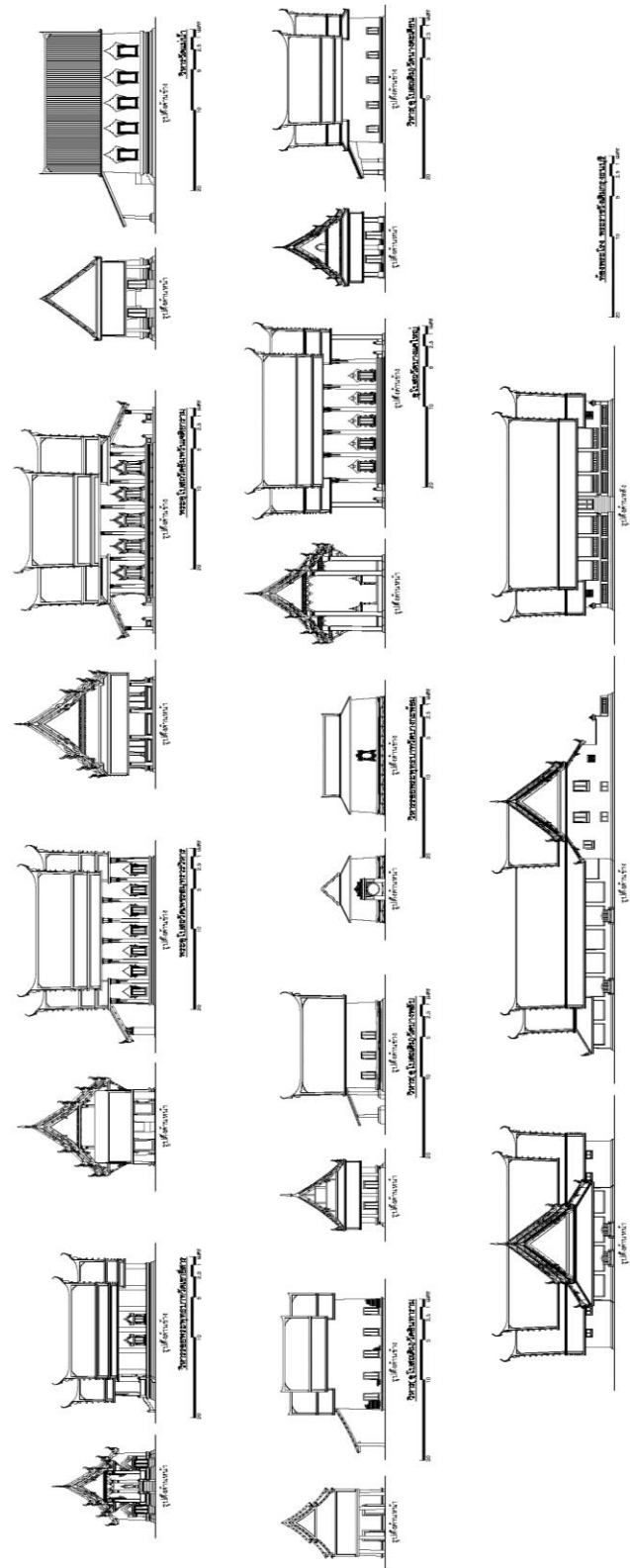
ลักษณะโครงสร้างของหลังคากรณีศึกษามีรูปแบบใกล้เคียงกันคือ ใช้จันทันรับน้ำหนักของแป กลอน ระบาย และวัสดุมุงหลังคา แล้วให้ช่อถายน้ำหนักลงผนังเครื่องก่อหรือเสาร่วมในประธาน อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์โครงสร้างหลังคากรณีศึกษาใช้การสันนิษฐานจากการสังเกตจากลักษณะของหลังคาภายนอกดังนั้นข้อมูลอาจมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้ดังเหตุที่กล่าวมา

ตารางที่ 8 แสดงลักษณะองค์ประกอบส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	รูปแบบโครงสร้าง	ทรงหลังคา คลุมมุข	จำนวน ชั้นซ้อน/ ตับ หลังคา	
วิหารพระพุทธรบาท วัดเขายี่สาร		-	2 ชั้น	3 ตับ
พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรา			2 ชั้น	3 ตับ
พระอุโบสถ วัดอัมพวันฯ			2 ชั้น	3 ตับ
วิหาร วัดแม่ฟ้า			1 ชั้น	1 ตับ
วิหาร วัดบางพลับ			1 ชั้น	1 ตับ
วิหาร วัดบางกะพ้อม		-	1 ชั้น	2 ตับ

ตารางที่ 8 (ต่อ) แสดงลักษณะองค์ประกอบส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	รูปแบบโครงสร้าง	ทรงหลังคาคลุม มุขระเบียง	จำนวน ชั้นซ้อน/ ดับ หลังคา	
วิหาร วัดอินทาราม			2ชั้น	2ดับ
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่			2ชั้น	3ดับ
วิหาร วัดนางตะเคียน			2ชั้น	3ดับ

รูปที่ 147 ภาพลายเส้นแสดงรูปตั้งของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงครามและท้องพระโรง พระราชวังเดิม

5.2.2.2 ส่วนเรือน สถาปัตยกรรม

จากการศึกษาองค์ประกอบส่วนเรือนของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่า เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนโดยมีลักษณะสอบเอียงเข้า ที่ตอนบนเล็กน้อยทั้งหมดในส่วนของผนังด้านสกัดหน้า – หลัง ทำช่องประตูทั้งแบบคู่และเดี่ยว (อธิบายในหัวข้อ 5.1 ผนังอาคาร) ผนังด้านข้างนอกจากการทำช่องหน้าต่างระหว่างช่วงหิ้งเสา พบว่ามีการทำเสาอิงเพื่อแบ่งช่วงเสาตามผนังด้านยาว ได้แก่ วิหารวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ จากภาพถ่ายเส้นรูปตั้งรวมสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาแสดงให้เห็นสัดส่วนความสูงระหว่างส่วนเรือนกับส่วนหลังคา ซึ่งโดยส่วนมากความสูงของส่วนเรือนจะมีความใกล้เคียงกับส่วนหลังคา มีสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาเพียง 2 แห่งที่สัดส่วนความสูงของส่วนเรือนค่อนข้างมากกว่าส่วนหลังคา ได้แก่ วิหารวัดอินทารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ ลักษณะร่วมดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงรูปแบบอันเด่นชัดของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาคือการมีส่วนเรือนที่ไม่สูงนัก ส่งผลให้ลักษณะโดยรวมของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามมีรูปทรงที่ไม่สูงชะลูด

ส่วนเรือนของสถาปัตยกรรมท้องพระโรงพระราชวังเดิมแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามลักษณะของผังอาคารคือ ส่วนท้องพระโรงและส่วนที่ประทับ โดยส่วนท้องพระโรงมีการใช้งานในลักษณะโถงโถ่งทำให้มีการใช้เสาลอยสี่เหลี่ยมกลมมุมแทนการกั้นผนัง ส่วนที่ประทับทำผนังรับน้ำหนักและทำประตูที่ผนังตามยาวทั้ง 2 ด้าน ส่วนผนังด้านสกัดทำช่องหน้าต่าง 6 ตำแหน่ง บานหน้าต่างหลัก 3 ตำแหน่งเป็นแบบมีหย่องหน้าต่าง จากลักษณะภายนอกของส่วนเรือนท้องพระโรง พระราชวังเดิม จะเห็นได้ว่ามีความสูงน้อยกว่าเมื่อเทียบกับความสูงของหลังคา

5.2.2.3 ส่วนฐาน สถาปัตยกรรม

จากการศึกษาองค์ประกอบส่วนฐานของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา พบว่าทั้งหมดเป็นงานก่ออิฐฉาบปูนประกอบงานปั้นลวดบัวทาสีขาวจากตารางที่ 9 ชี้ให้เห็นว่าประเภทของฐานอาคารกรณีศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ฐานปัทม์ ฐานสิงห์ และฐานอื่นๆ ฐานปัทม์และฐานสิงห์ยังมีการเพิ่มเติมรายละเอียดให้มีความแตกต่างกันได้อีกด้วยการแทรกลวดบัวอกไก่ ที่ส่วนคอท้องไม้ ซึ่งนอกจากจะมีความงดงามแล้วยังมีส่วนช่วยในการรักษาสัดส่วนของลวดบัวอื่นๆ ในกรณีที่ฐานมีความสูงมากขึ้นด้วย นอกจากนั้นยังมีการเสริมฐานเชิงรองรับชุดฐานทั้งหมด เช่น ฐานวิหารพระพุทธบาทวัดเขายี่สาร ส่วนฐานประเภทอื่นๆ ที่พบในกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ ฐานบัวหงาย วิหารวัดอินทาราม

รูปแบบของบัวฐานที่ปรากฏในปัจจุบัน สันนิษฐานว่า คงได้รับการปรับเปลี่ยนในด้านรายละเอียดของลักษณะลวดบัวไปบ้าง จากกระบวนการบูรณปฏิสังขรณ์อาคาร ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามฝีมือช่างและปัจจัยด้านอื่นๆ นอกจากนั้นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อลักษณะของฐานอาคารกรณีศึกษา อาจเกิดจากการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณที่ตั้งอาคารตัวอย่างเช่น หน้ากระดานล่างของฐานวิหารวัดบางกะพ้อม และอุโบสถวัดบางแคใหญ่ที่มีสัดส่วนบางมาก อาจเกิดจากการถมปรับระดับลานโดยรอบ เป็นต้น

ส่วนฐานของท้องพระโรงพระราชวังเดิมเป็นประเภท ฐานบัวคว่ำ มีความสูง 0.45 เมตรโดยประมาณ ระดับพื้นของท้องพระโรงจึงค่อนข้างต่ำ จากลักษณะของฐานดังกล่าวส่งผลให้สัดส่วนของสถาปัตยกรรมท้องพระโรง พระราชวังเดิม มีความสูงน้อยตามไปด้วยเช่นเดียวกัน

ตารางที่ 9 แสดงลักษณะองค์ประกอบส่วนฐานของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	ลักษณะฐาน	ประเภทฐาน	ความสูง (เมตร)	สัดส่วน ฐาน: เรือน
วิหารพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร		ฐานปัทม์	1.15	1: 2.8
พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรา		ฐานปัทม์	0.85	1: 6.8
พระอุโบสถ วัดอัมพวันฯ		ฐานสิงห์	1.30	1: 5.5
วิหาร วัดแม่ น้ำ		ฐานลูกแก้วอกไก่	1.50	1: 3.2
วิหาร วัดบางพลับ		ฐานลูกแก้วอกไก่	1.00	1: 3
วิหาร วัดบางกะพ้อม		ฐานสิงห์	1.05	1: 2.8

ตารางที่ 9 (ต่อ) แสดงลักษณะองค์ประกอบส่วนฐานของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	ลักษณะฐาน	ประเภทฐาน	ความสูง (เมตร)	สัดส่วน ฐาน: เรือน
วิหาร วัดอินทาราม		ฐานบัวหงาย	0.50	1: 12
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่		ฐานลูกแก้วอกไก่	1.07	1: 6.5
วิหาร วัดนางตะเคียน		ฐานปัทม์	0.70	1: 6.5

จากการสำรวจการใช้งานส่วนฐานสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามพบว่าระดับพื้นใช้งานภายในของแต่ละกรณีศึกษาไม่สอดคล้องกับส่วนฐานของสถาปัตยกรรม กล่าวคือระดับขอบของหน้ากระดานบนฐานอาคารมักไม่ได้เป็นระดับเดียวกับพื้นของอาคาร โดยระดับพื้นภายในของทุกอาคารกรณีศึกษาจะมีระดับที่ต่ำกว่าหน้ากระดานบนของฐาน ลักษณะร่วมดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการใช้ส่วนฐานเพื่อตกแต่งสถาปัตยกรรมให้มีองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยที่สมบูรณ์ตามรูปแบบประเพณีมากกว่าการใช้งานฐานเพื่อเป็นฐานอาคารที่แท้จริง นอกจากนี้ยังพบว่ามีการศึกษา 2 แห่งที่ส่วนฐานมีลักษณะของการอ่อนโค้งท้องสำเภา ได้แก่ วิหารวัดบางพลับและวิหารรอยพระพุทธรบาทวัดบางกะพ้อม บ่งบอกถึงการก่อสร้างตามลักษณะของฐานอาคารซึ่งนิยมในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ความสูงและสัดส่วนของส่วนฐานกับส่วนเรือนก็ไม่สะท้อนถึงลักษณะร่วมใดๆของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

5.2.3 การประดับตกแต่ง

ในการวิเคราะห์การประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมจากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาทั้งจังหวัดสมุทรสงครามและกรุงเทพมหานคร มุ่งเน้นเพื่อใช้ข้อมูลเป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมของโครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จึงเสมือนเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมพระพุทธรศาสนาในจังหวัดสมุทรสงครามและสถาปัตยกรรมกรุงเทพมหานครทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ที่เหมาะสมตามแนวทางที่กล่าวมาข้างต้นจำเป็นต้องกำหนดขอบเขตของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่เลือก

มาวิเคราะห์โดยขอบเขตที่กำหนดพิจารณาตามเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ ดังนั้นจึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์การประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามเพื่อนำรูปแบบอันแสดงถึงความเป็นท้องถิ่นมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาสมัยกรุงธนบุรีเน้นวิเคราะห์การประดับตกแต่งห้องพระโรง พระราชวังเดิมซึ่งถือว่ามีลักษณะที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยกรุงธนบุรีและลักษณะเฉพาะพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ขั้นตอนในการวิเคราะห์การประดับตกแต่งทางสถาปัตยกรรม เรียงตามองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากส่วนหลังคา ได้แก่ เครื่องล้ายอง – หน้าบัน, ส่วนเรือน ได้แก่ คันทวย – บัวปลายเสา ชุ่มประตุน้ำต่างและบานประตู – หน้าต่าง, ส่วนฐานต่อเนื่องกับระเบียงมุขของอาคารและการประดับตกแต่งภายในอาคารตามลำดับโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

รูปที่ 148 แสดงการประดับตกแต่งเครื่องล้ายอง – หน้าบัน ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

5.2.3.1 เครื่องล่ายอง - หน้าบัน

จากการศึกษาการประดับตกแต่งส่วนหลังคาของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่าการประดับตกแต่งแบ่งเป็น 2 รูปแบบหลัก ได้แก่

- แบบเครื่องล่ายอง ประกอบด้วย วิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, อุโบสถวัดบางแคใหญ่, วิหารวัดแม่น้ำ, วิหารวัดบางพลับและวิหารวัดนางตะเคียน องค์ประกอบเครื่องล่ายองมีลักษณะไม่ต่างกันมากนักประกอบไปด้วย ช่อฟ้าปากนก ไบระกา ตัวล่ายอง งวงไอยรา นาคสะดุ้งและหางหงส์พบเพียงวิหารวัดแม่น้ำแห่งเดียวที่มีองค์ประกอบเครื่องล่ายองแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น โดยมีช่อฟ้าเป็นแบบรวบจอม ไม่ทำงวงไอยราและนาคสะดุ้ง และทำหางหงส์เป็นแบบดัดแปลงจากลายกนก 3 ตัว

- แบบปั้นปูนเป็นเครื่องปิดเครื่องมุง ประกอบด้วย วิหาร(อุโบสถเดิม)วัดอินทารามและวิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดบางกะพ้อมการประดับตกแต่งหลังคาของทั้ง 2 หลังมีความแตกต่างกัน โดยวิหารวัดอินทารามทำไชราหน้าจั่วส่วนวิหารวัดบางกะพ้อม ไม่ทำไชราหน้าจั่วแต่ปั้นปูนทับริมกระเบื้องเป็นลักษณะของซุ้มแบบเทศมีลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีนค่อนข้างชัดเจน

กรณีศึกษาที่ประดับตกแต่งส่วนหลังคาด้วยเครื่องล่ายองแทบทั้งหมดถือว่าเป็นลักษณะร่วมที่ชัดเจนของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาวัสดุเครื่องล่ายองส่วนมากเป็นงานปูนปั้นประดับกระจก มีเพียงเครื่องล่ายองของวิหารวัดแม่น้ำที่เป็นงานปูนปั้นทาสี

หน้าบันเป็นองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยที่มีความสำคัญสามารถบ่งบอกว่าสถาปัตยกรรมหลังนั้นๆ มีลักษณะเฉพาะอย่างไร มักจะบรรจูลวดลายที่เป็นรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายหรือลวดลายประดับตกแต่งที่มีเอกลักษณ์ในกรณีนี้สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีการประดับตกแต่งส่วนหน้าบันมีทั้งหมด 7 แห่งได้แก่ วิหารรอยพระพุทธรูปบาทเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, วิหารวัดแม่น้ำ, วิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดบางกะพ้อม, อุโบสถวัดบางแคใหญ่และวิหารวัดนางตะเคียน ลักษณะของลวดลายหน้าบันกรณีศึกษามีลักษณะร่วมกันที่ชัดเจนคือการใช้ลวดลายแบบพฤษชาติเป็นส่วนมากโดยสามารถจำแนกการประดับลวดลายหน้าบันออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

- หน้าบันแบบที่ประดับตรงกลางด้วยรูปพระนารายณ์และมีลวดลายประกอบพื้นที่หน้าบันเป็นแม่ลายกนกเปลว ลายเถา蔓วนขดและออกช่อเป็นรูปต่างๆ สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีหน้าบันลักษณะนี้ ได้แก่ วิหารวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ แต่จะพบว่ารายละเอียดของการประดับตกแต่งแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันในบางส่วน ในกรณีส่วนหน้าบันของวิหารวัดเขายี่สารจะประดับตรงกลางเฉพาะรูปพระนารายณ์ แต่พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและอุโบสถวัดบางแคใหญ่จะเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ส่วนลวดลายประกอบล้อมรอบรูปพระนารายณ์ของพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร

และอุโบสถวัดบางแคใหญ่เป็นลายเถาไม้้วนชดเป็นวงกลมออกช่อตรงกลางเป็นรูปเทพพนม ขณะที่วิหารวัดเขายี่สารเป็นลายเถากนกเปลวไม้้วนชดเท่า 2 แห่งแรกและจบเถาด้วยลายกนกเปลว ลักษณะร่วมกันอีกประการของการประดับตกแต่งหน้าบันแบบนี้ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ลวดลายทั้งหมดปั้นด้วยปูนทำสีทอง พื้นหลังประดับด้วยกระจกสีสีน้ำเงิน

- หน้าบันแบบที่ประดับด้วยลวดลายพฤกษชาติ ลายรูปดอกไม้และใบไม้เป็นหลัก สถาปัตยกรรมกรรมณีศึกษาที่มีหน้าบันลักษณะนี้ ได้แก่ พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, วิหารวัดแม่ น้ำและวิหารวัดนางตะเคียน พบว่าลวดลายหน้าบันพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามจะแตกต่างจากกรรมณีศึกษาอื่น โดยการใช้กระจกสีประดับเป็นลวดลาย ขณะที่วิหารวัดแม่ น้ำและวิหารวัดนางตะเคียน เป็นปั้นปูนทาสี ซึ่งมีลวดลายคล้ายคลึงกัน มีการใช้ถ้วยชามกระเบื้องเคลือบแบบจีนประดับตรงกลางเกสรของลายดอกไม้ พื้นที่ยกกลางของหน้าบันจะปั้นเป็นรูปทัศนียภาพคล้ายป่าประกอบไปด้วย ฤๅษี กิณรี คนและสัตว์ เช่น นก ลิง วัว ควาย เป็นต้น ข้อแตกต่างที่พบคือวิหารวัดนางตะเคียนมีการแบ่งหน้าบันเป็น 2 ส่วน ด้วยลายหน้ากระดานและทำช่องซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปและพระฤๅษี อีกทั้งลายหน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลังของวิหารวัดนางตะเคียนก็มีลวดลายที่แตกต่างกัน

- หน้าบันแบบที่ปั้นปูนเป็นรูปเสมือนจริงคล้ายการบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์มีรูปคนหรือสัตว์เป็นลวดลายหลัก สถาปัตยกรรมกรรมณีศึกษาที่มีหน้าบันลักษณะนี้มีเพียงวิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อมแห่งเดียว โดยหน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายที่แตกต่างกัน หน้าบันด้านหน้าวิหารประกอบด้วย ลวดลายหลักเป็นรูปคนแต่งกายแบบชาวตะวันตกในมือถือดาบและดอกไม้ พื้นหลังเป็นรูปดอกไม้ใบไม้ มีรูปสัตว์คล้ายสุนัขและนก ส่วนยอดของหน้าบันเป็นรูปคล้ายดอกบัวบาน หน้าบันด้านหลังวิหารประกอบด้วย ลวดลายรูปม้าที่ส่วนกลางของหน้าบัน ขนาบด้านข้างด้วยรูปอาวุธคล้ายปืนยาวและทวนวางไขว้กัน ถัดขึ้นมาเป็นรูปอาคารทรงหอมีรูปคนประกอบพื้นหลังเป็นรูปดอกไม้ใบไม้ ส่วนยอดของหน้าบันเป็นรูปคล้ายดอกบัวบาน เช่นเดียวกับหน้าบันด้านหน้าวิหาร นอกจากการใช้วัสดุปูนปั้นพบว่ามีกรรมผสมผสานกระเบื้องเคลือบสีในการประดับตกแต่งด้วย

อย่างไรก็ตามสถาปัตยกรรมกรรมณีศึกษา วิหารรอยพระพุทธบาทเขายี่สารและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ มีการประดับองค์ประกอบด้านหน้าของอาคารนอกจากเครื่องลายองและหน้าบัน ประกอบไปด้วย รวงผึ้ง อยู่ใต้กระจิงฐานพระ และลายสาหร่ายริมเสาหอนเป็นวัสดุปูนปั้นทาสี

รูปที่ 149 แสดงการประดับตกแต่งบัวปลายเสาและคันทวย ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

5.2.3.2 บัวปลายเสา คันทวย

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่ามีเพียง 4 แห่งที่มีการประดับตกแต่งคันทวยร่วมด้วยบัวปลายเสา ได้แก่ วิหารรอยพระพุทธรูปวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ คันทวยทั้งหมดเป็นวัสดุปูนปั้น มีเฉพาะพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามที่เป็นคันทวยปูนปั้นประดับกระจกสี ซึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากวัดทั้งสองเป็นพระอารามหลวงที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามจึงมีการประดับตกแต่งองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอย่างครบถ้วนตามประเพณีนิยม รูปแบบของคันทวยมีความใกล้เคียงกันโดยมีเพียงคันทวยของอุโบสถวัดบางแคใหญ่ที่แตกต่างจากกรณีศึกษาอื่นคือเป็นลักษณะคันทวยแบบหัวนาค

การประดับตกแต่งบัวปลายเสามีเพียงสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาเพียง 4 แห่งเช่นกัน ได้แก่ วิหารรอยพระพุทธรูปวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ รูปแบบบัวปลายเสาค่อนข้างมีความใกล้เคียงกัน โดยเป็นบัวปลายเสาที่มีลักษณะแบบบัวจงกล ใต้บัวประกอบด้วย เส้นลวด ท้องไม้ ลูกแก้วอกไก่ ท้องไม้ เส้นลวดและบัวคว่ำทั้งนี้มีเพียงอุโบสถวัดบางแคใหญ่ที่มีบัวปลายเสาที่ตำแหน่งเสาหันแตกต่างจากแห่งอื่นคือเป็นบัวปลายเสาแบบบัวแวง

5.2.3.3 ชุ่มประตู ชุ่มหน้าต่าง

การประดับตกแต่งชุ่มประตู – หน้าต่างถือเป็นองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยที่มีความสำคัญและสามารถบ่งบอกลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมหลังนั้นได้เช่นเดียวกับส่วนหน้าบัน สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีการประดับตกแต่งส่วนชุ่มประตู – หน้าต่างมีทั้งหมด 6 แห่งได้แก่ วิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, วิหารวัดแม่น้ำ, วิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อมและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ โดยสามารถจำแนกการประดับตกแต่งชุ่มประตู ชุ่มหน้าต่างออกเป็น 3 ลักษณะ มีรายละเอียดดังนี้

แบบที่เป็นชุ่มเครื่องก่อปั้นปูนยื่นออกจากผนังอาคาร

นอกจากการประดับตกแต่งเพื่อความสวยงาม ชุ่มลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันแดดหรือฝนสาดไปทำลายบานประตู หน้าต่างด้วยรูปแบบของชุ่มพบ 2 รูปแบบ ได้แก่

- แบบทรงบันแถลง องค์ประกอบของชุ่มแบ่งเป็น 2 ส่วนคือส่วนที่เป็นเสาชุ่มกับส่วนยอดคล้ายหลังคาทรงจั่ววางอยู่บนกรอบรัดเกล้า มีการตกแต่งจั่วเป็นแบบตัวลายอง มีข้อฟ้า ไบระกาและหางหงส์ สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่พบชุ่มประตู หน้าต่างแบบนี้ คือวิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สารและพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม รูปแบบของชุ่มประตูและชุ่มหน้าต่างวิหารวัดเขายี่สารแม้เป็นทรงบันแถลงแต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันทั้งไบระกาและหางหงส์โดยเฉพาะหน้าบันของชุ่มหน้าต่างประดับรูปเทพพนม ขณะที่หน้าบันของชุ่มประตูประดับลวดลายหน้าขบ ลายเถาแม่ลายกนก ส่วนชุ่มประตูและชุ่มหน้าต่างของพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามมีรูปแบบเดียวกัน ชุดตกแต่งชุ่มทรงจั่ว มีตัวลายอง หางหงส์ ไบระกา วงไอยราและหางหงส์ที่เป็นแบบเดียวกัน กรอบรัดเกล้าและเสาชุ่มก็มีการตกแต่งเป็นแบบเดียวกัน ส่วนหน้าบันชุ่มประดับลวดลายรูปพระราชนิถุกรในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 คือ รูปพระมหาพิชัยมงกุฏ

- แบบทรงเครื่องยอดพบที่ชุ่มประตูของอุโบสถวัดบางแคใหญ่เท่านั้นลักษณะของชุ่มเป็นทรงเครื่องยอดฝีมือช่างท้องถิ่นชั้น 3 ชั้น ชั้นแรกเป็นหลังคาลาดเอียงประดับด้วยกระจังตาอ้อยตามแนวนอน เรียงเป็นแนวตามลำดับชั้นที่สองและชั้นที่สามยกสูงขึ้นพร้อมลดขนาดลงส่วนที่สูงที่สุดเป็นปลายยอดแหลม

แบบที่เป็นการปั้นปูนประดับล้อมรอบช่องประตู – หน้าต่าง

ชุ่มรูปแบบนี้เรียกว่า กรอบชุ่ม สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่พบ ได้แก่ พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, วิหารวัดแม่น้ำ, วิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อมและอุโบสถวัดบางแคใหญ่ ลักษณะของกรอบชุ่มแทบทั้งหมดจะเป็นทรงสามเหลี่ยมปลายยอดแหลมอยู่เหนือช่องประตูหรือหน้าต่าง ยกเว้นเพียงชุ่มหน้าต่างของวิหารวัดบางกะพ้อมซึ่งจะเป็นรูปแจกันใส่ดอกไม้อยู่ตรงกลางและมีเถาดอกไม้ใบไม้ประดับอยู่ทั้งสองข้างของแจกัน ลักษณะที่เห็นร่วมกันอย่างชัดเจน คือใช้แม่ลายพฤกษชาติในการประดับและมีลายดอกไม้ใบไม้บรรจุอยู่ในทรงสามเหลี่ยมยอดแหลม วัสดุที่ใช้เป็นปูนปั้น มีการประดับด้วยถ้วยชามกระเบื้องเคลือบแบบจีนในบางแห่ง หรือการปั้นปูนทาสีทองเป็นต้น

ชุ่มหน้าต่าง

พระอุโบสถ วัดอัมพวันเจติยาราม

ชุ่มหน้าต่าง

อุโบสถ วัดบางแคใหญ่

ชุ่มหน้าต่าง

พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

ชุ่มหน้าต่าง

วิหารรอยพระพุทธบาท วัดบางกะพ้อม

ชุ่มหน้าต่าง

วิหารรอยพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร

ชุ่มหน้าต่าง

วิหาร วัดแม่แก้ว

รูปที่ 150 แสดงการประดับชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

แบบที่เป็นขี้ผึ้งเครื่องก่อทรงศิลปะจีน

ขี้ผึ้งรูปแบบนี้มีเพียงแห่งเดียวคือ ขี้ผึ้งประตู่วิหารรอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อม ลักษณะของขี้ผึ้งคล้ายการย่อสัดส่วนสถาปัตยกรรมแบบจีนให้มีขนาดเล็กลง ประดับตกแต่งลวดลายปูนปั้นที่บริเวณ ล้อมรอบช่องประตูรูปวงกลม จากลักษณะของขี้ผึ้งประตู่ที่มีอิทธิพลของศิลปะจีนอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าวิหาร รอยพระพุทธบาทวัดบางกะพ้อมมีความโดดเด่นในด้านการเป็นสถาปัตยกรรมไทยที่มีการประยุกต์ใช้ศิลปะหรือ สถาปัตยกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างชาติโดยเฉพาะประเทศจีนมากกว่าสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาอื่น

ขี้ผึ้งประตู่ - หน้าต่างถือว่าการประดับตกแต่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะ ร่วมกันของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา โดยจะเห็นได้จากการประดับตกแต่งซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างชาติโดยเฉพาะ ศิลปะจีนซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากขี้ผึ้งประตู่วิหารวัดบางกะพ้อมและจากการใช้ถ้วยชามกระเบื้องเคลือบประดับ ประกอบกับลวดลายที่ไม่ได้ใช้ลายกนกแบบไทยแต่เป็นลวดลายเลียนแบบธรรมชาติเช่นเดียวกับการประดับตกแต่งหน้าบ้าน

5.2.3.4 บานประตู่ - หน้าต่าง

สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีการประดับตกแต่งลวดลายบนบานประตู่ - หน้าต่างมี ทั้งหมด 4 แห่งประกอบไปด้วย วิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถ วัดอัมพวันเจติยารามและวิหาร(อุโบสถเดิม)วัดบางพลับ ในจำนวนนี้มีเพียง 2 แห่งที่มีการประดับตกแต่งทั้งบาน ประตู่และบานหน้าต่าง ได้แก่ พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารและพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม ทั้งสองแห่งใช้ ลวดลายที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือทำเป็นลายรดน้ำ ลายก้านแย่งตรงกลางเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ โดยบานประตู่ พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลายเทพพนม ส่วนบานหน้าต่างเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลาย หน้าขบ ขณะที่ลายบานประตู่และบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามทำเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลายหน้าขบ ทั้งหมด ลวดลายของทั้งสองแห่งมีลักษณะร่วมกันคือใช้แม่ลายใบเทศประกอบเป็นลวดลายทั้งลายบานประตู่และ ลายกระจังที่ส่วนนอกเลา

กรณีศึกษาอีก 2 แห่งประดับตกแต่งเฉพาะลวดลายบานประตู่ โดยวิหารรอยพระพุทธ บาทวัดเขายี่สารมีการตกแต่งลวดลายบานประตู่สลักไม้ที่แตกต่างกัน 2 บาน บานหนึ่งมีลายเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ตรงกลางมีก้านม้วนออกทั้งสองข้างและขมวดเป็นช่องทางโต ส่วนอีกบานหนึ่งทำเป็นลายसानแบบตะแกรงเป็นลาย สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองอยู่ตรงกลางและประจุลายดอกจันทน์ไว้กลางอีกทีหนึ่ง⁵³ ลายสลักไม้บานประตู่วิหารวัดเขายี่สารมีความงดงามถือเป็นตัวแทนของศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย ลายบานประตู่ของวิหารวัดบางพลับเขียนภาพ จิตรกรรมรูปเสี้ยววงซึ่งใช้ลักษณะลวดลายแบบศิลปะจีน ถือเป็นอีกตัวอย่างของศิลปะจีนที่มีอิทธิพลต่อการประดับ ลวดลายสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

⁵³

น. ณ ปากน้ำ, วิวัฒนาการลายไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2550), หน้า 203.

ลายบานประตู
วิหารรอยพระพุทธรูป วัดเขายี่สาร

ลายบานประตู   ลายบานหน้าต่าง
พระอุโบสถ วัดอัมพวันเจติยาราม

ลายบานประตู   ลายบานหน้าต่าง
พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

ลายบานประตู
วิหาร(อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ

รูปที่ 151 แสดงการประดับบานประตู บานหน้าต่าง ของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

รูปที่ 152 แสดงบานหน้าต่างของท้องพระโรง พระราชวังเดิม

5.2.3.5 เสาหัวเม็ดและพนักระเบียง

จากการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของกรณีศึกษาพบว่าองค์ประกอบของผังพื้นที่อาคารกรณีศึกษาหลายแห่งจะยื่นมุขระเบียงออกมากจากด้านสกัดหน้า – หลังของอาคาร ทั้งนี้ในส่วนของมุขระเบียงจากสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาบางแห่งได้มีการประดับตกแต่งพนักระเบียงและทำเสาหัวเม็ดเพื่อการแบ่งแยกพื้นที่ของมุขระเบียงของอาคารออกจากพื้นที่ภายนอกอาคาร สถาปัตยกรรมกรณีศึกษาที่มีการทำพนักระเบียงและเสาหัวเม็ดมีดังนี้ วิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, วิหาร(อุโบสถเดิม)วัดบางพลับ, อุโบสถวัดบางแคใหญ่และท้องพระโรงพระราชวังเดิม พนักระเบียงทั้งหมดเป็นงานเครื่องก่อปูนปั้นทาสีขาว ลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนคือการทำพนักระเบียงแบบทึบและไม่สูงมากนักส่วนใหญ่จะสูงแค่ไม่เกินส่วนฐานของอาคาร เท่านั้นมีเพียงพนักระเบียงส่วนระเบียงด้านทิศใต้พระที่นั่งขวาง ท้องพระโรงพระราชวังเดิมเท่านั้นที่มีการทำพนักระเบียงแบบโปร่งประดับด้วยลูกแก้วถ้าพนักระเบียงแบบทึบมีพื้นที่เพียงพอก็จะมีการทำลูกฟูกอย่างที่วิหารวัดเขายี่สารและพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม พนักระเบียงส่วนมากจบด้วยเสาหัวเม็ด

กรณีศึกษาที่มีการใช้เสาหัวเม็ดได้แก่ วิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, อุโบสถวัดบางแคใหญ่และท้องพระโรงพระราชวังเดิม รูปแบบเสาหัวเม็ดของท้องพระโรงพระราชวังเดิมค่อนข้างเป็นไปตามประเพณีนิยมมากกว่าแห่งอื่น โดยเสาหัวเม็ดของวิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและอุโบสถวัดบางแคใหญ่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปและมีลักษณะเฉพาะแบบงานช่างท้องถิ่นปรากฏให้เห็น

เสาหัวเม็ดและพนักระเบียง
วิหารรอยพระพุทธรูปบาท วัดเขายี่สาร

เสาหัวเม็ดและพนักระเบียง
พระอุโบสถ วัดอัมพวันเจติยาราม

พนักระเบียง
วิหาร(อุโบสถเดิม) วัดบางพลับ

เสาหัวเม็ดและพนักระเบียง
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่

รูปที่ 153 แสดงลักษณะพนักระเบียงของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

พนักระเบียง
ส่วนโค้ง ท้องพระโรง พระราชวังเดิม

เสาหัวเม็ดและพนักระเบียง
ส่วนระเบียงด้านทิศใต้พระที่นั่งขวาง ท้องพระโรง พระราชวังเดิม

รูปที่ 154 แสดงลักษณะพนักระเบียงของท้องพระโรงพระราชวังเดิม

5.2.3.6 ภายในอาคาร

การประดับตกแต่งภายในอาคารของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ไม่สามารถวิเคราะห์ โดยนับรวมท้องพระโรง พระราชวังเดิมด้วยได้ เพราะมีการปรับปรุงเพื่อใช้งานตามวัตถุประสงค์ในสมัยปัจจุบันและมีการใช้งานคนละประเภทภายในกรณีศึกษาประดิษฐานพระพุทธรูปประธานมีเพียงวิหารวัดบางกะพ้อมเท่านั้นที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง นอกจากนี้วิหารรอยพระพุทธรูปวัดเขายี่สาร มีองค์ประกอบภายในที่สำคัญไม่ต่างจากพระพุทธรูปประธานคือรอยพระพุทธรูปจำลอง ซึ่งสถาปนาขึ้นมาในภายหลังจนทำให้วิหารหลังนี้มีความสำคัญเป็นวิหารรอยพระพุทธรูปที่ตั้งในปัจจุบัน ส่วนพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหารถือว่ามีองค์ประกอบภายในอาคารที่สำคัญมากกว่าพระพุทธรูปประธาน คือ พระพุทธรูปอิริยาบถยืนเรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ทั้งนี้พระพุทธรูปประธานทั้งหมดแสดงปางมารวิชัยและมักทำด้วยปูนปั้นปิดทอง ฐานชุกชียกสูงและเป็นงานปูนปั้นเช่นเดียวกัน การตกแต่งจะมีลักษณะร่วมที่ค่อนข้างชัดเจนคือชั้นบนสุดของฐานชุกชีจะเป็นบัวซึ่งมีลักษณะกลีบที่ยาว บางแห่งที่มีการบูรณะอย่างดีจะประดับฐานชุกชีตามรูปแบบประเพณีนิยมด้วยกระจกสีเช่น พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม

วิหารรอยพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร

พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

พระอุโบสถ วัดอัมพวันเจติยาราม

วิหาร วัดแม่น้ำ

วิหาร(อุโบสถเดิม) วัดอินทาราม

อุโบสถ วัดบางแคใหญ่

วิหาร(อุโบสถ) วัดบางพลับ

วิหารรอยพระพุทธบาท วัดบางกะพ้อม

วิหาร วัดนางตะเคียน

รูปที่ 155 แสดงลักษณะภายในอาคารของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

นอกจากองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตั้งประธานของอาคารแล้ว การประดับตกแต่งภายในส่วนที่สำคัญที่พบจากกรณีศึกษาคือจิตรกรรมฝาผนัง โดยพบจากพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามและวิหารวัดบางกะพ้อม ภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามเขียนขึ้นในสมัยปัจจุบันเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในฐานะที่วัดแห่งนี้ เป็นสถานที่ประสูติของพระองค์ จากการประดับตกแต่งภายในด้วยภาพจิตรกรรมของวัดอัมพวันเจติยารามได้แสดง

ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพระอุโบสถซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมพุทธศาสนากับบุคคลในฐานะพระมหากษัตริย์ ถือเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญจากสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ส่วนการประดับตกแต่งผนังภายในวิหารวัดบางกะพ้อมเป็นการใช้การปั้นปูนประติมากรรมนูนต่ำเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ ซึ่งล้วนเป็นคติความเชื่อในเรื่องราวของรอยพระพุทธรูป การตกแต่งผนังของวิหารวัดบางกะพ้อมจึงมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบหลักภายในอาคารคือรอยพระพุทธรูปจำลองอย่างกลมกลืนกัน ถือเป็นตัวอย่างของการประดับตกแต่งภายในอาคารให้มีความสอดคล้องกับการใช้งานได้อย่างเหมาะสม

5.2.4 องค์ประกอบและรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายในสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบที่สำคัญของสถาปัตยกรรมไทยโดยเฉพาะสถาปัตยกรรมไทยพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งคือรูปสัญลักษณ์ที่ถือว่าเป็นตัวแทนในการถ่ายทอดความหมายที่เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ หรือแฝงนัยสำคัญของสถาปัตยกรรมดังกล่าว โดยเรื่องราวสามารถเกี่ยวข้องกับพระพุทธประวัติ หลักระรมหรือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ประวัติความเป็นมาของวัด ผู้สร้างวัด เป็นต้น จากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่าปรากฏรูปสัญลักษณ์เพื่อการสื่อความหมายจากองค์ประกอบของกรณีศึกษาหลายแห่ง ซึ่งล้วนเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม เช่นวิหารรอยพระพุทธรูปวัดเขายี่สาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร, พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม, วัดบางกะพ้อม เป็นต้น

การใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อเป็นการสื่อสารความหมายทางพระพุทธศาสนา ถูกใช้งานผ่านทางระบบสัญลักษณ์มาเป็นเวลานาน โดยมีผู้ให้คำจำกัดความหรือคำนิยามความหมายของสัญลักษณ์ดังกล่าวตลอดจนระบบของสัญลักษณ์เพื่อใช้ในการสื่อสารแตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น

- การสื่อความหมายให้ครอบคลุมทั้งทางด้านรูปธรรมและนามธรรมมีความจำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์เป็นตัวสื่อ โดยเฉพาะด้านศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของสัญลักษณ์ คลิฟฟอร์ดเกียร์ซ (Clifford Geertz) นักมานุษยวิทยาได้อธิบายถึงแนวคิดที่ว่า *การวิเคราะห์ความหมายของวัฒนธรรมคือการแปลความหมายของสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อตัวแทนของแนวความคิด เป็นข้อสรุปจากประสบการณ์ที่ทำให้อยู่ในรูปที่มองเห็นได้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตทางสังคมในทุกด้าน เชื่อมโยงกับระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาซึ่งทำให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาเกิดความเชื่อถือ โดยการแสดงถึงแสงสว่างแห่งความจริงที่กว้างใหญ่กว่าที่เป็นตามธรรมดาทุกวัน*⁵⁴

- ความหมายของระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมโดย แสง จันทร์งาม นักปรัชญาด้านศาสนาให้คำอธิบายไว้ว่า *สัญลักษณ์ทาง*

⁵⁴ อคิน รพีพัฒน์ (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ดเกียร์ซ*. กรุงเทพมหานคร, ศูนย์มานุษยวิทยา. หน้า 4

ศาสนา หมายถึง “สิ่งที่เป็นรูปธรรม ที่ศาสนิกเลือกเอามาใช้แทนองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งของศาสนา ที่เป็นรูปธรรมแต่ไม่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสหรือที่เป็นนามธรรม”⁵⁵

- ความหมายของสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงทางธรรมชาติ รวมไปถึงระดับสังขารที่ถ่ายทอดผ่านหลักคำสอนทางศาสนา โดยเอเดรียน สโนดกราส (Adrian Snodgrass) ให้ความหมายของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีที่มาจากอินเดียว่า “สัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นสะพานทางปัญญาที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่เรามองไม่เห็น เชื่อมตัวตนกับสิ่งที่ไร้รูปแบบ เชื่อมสิ่งที่เราอธิบายได้กับสิ่งที่เราอธิบายไม่ได้”⁵⁶

กล่าวโดยสรุปได้ว่าระบบสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา เป็นดั่งตัวแทนถ่ายทอดความหมายให้ปรากฏเป็นรูปธรรมโดยผ่านการสื่อสารที่มีของคนที่มีความสัมพันธ์กันเป็นผู้กำหนด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นการสื่อความหมายให้ครอบคลุมทั้งความเป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งความจริงเหนือประสบการณ์ การรับรู้ของมนุษย์จึงจำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อ⁵⁷ กล่าวคือ เป็นการสื่อสารแนวความคิดของมนุษย์โดยผ่านตัวกลางใดก็ตาม อันเป็นรูปธรรมเพื่อการถ่ายทอดสู่ผู้รับ การแปลความหมายที่ถ่ายทอดมานั้นต้องอาศัยความเข้าใจซึ่งรับรู้ร่วมกัน อันเกิดจากความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมที่มีร่วมกัน

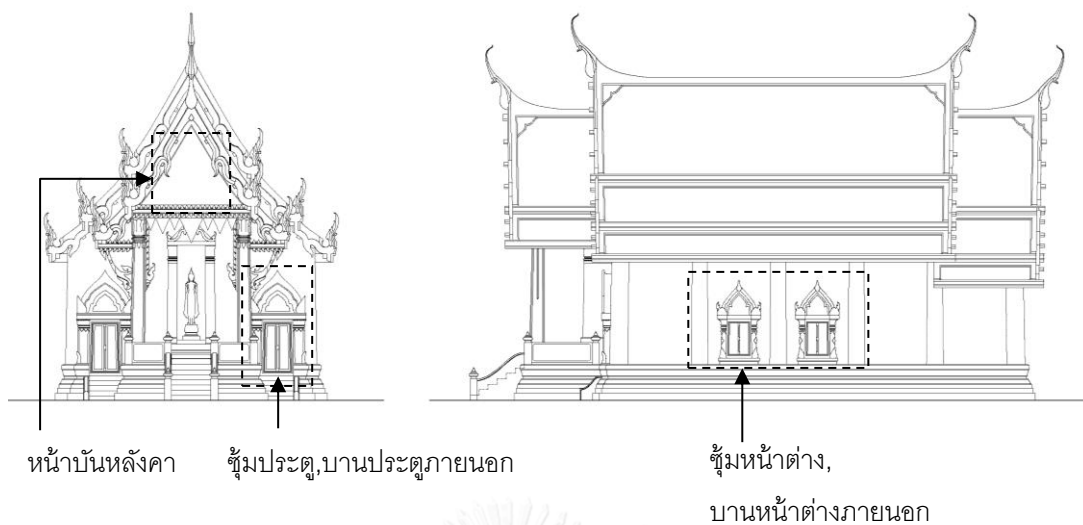
ความสำคัญของการใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายจากองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยพระพุทธศาสนามีผลให้เกิดลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมแต่ละแห่ง ทั้งนี้อาจเป็นการบ่งบอกถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมหลังนั้นๆ ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถปรากฏรูปสัญลักษณ์ที่เป็นพระราชลัญจกรของพระมหากษัตริย์ก็แสดงว่าเป็นอุโบสถที่สถาปนาหรือได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น หรือวิหารที่ปรากฏรูปสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑแสดงว่าวิหารดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์เนื่องจากในคติความเชื่อของสังคมไทยพระมหากษัตริย์เปรียบดั่งสมมติเทพซึ่งอวตารลงมาจากสวรรค์ ตามคติพราหมณ์วิษณุเวทพระนารายณ์ถือว่ามีตำแหน่งสูงสุดจึงถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์โดยมีครุฑอันเป็นยานพาหนะเปรียบดั่งพระราชยานสำหรับเสด็จเสวยพระนคร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ารูปสัญลักษณ์ส่งผลให้สถาปัตยกรรมมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ ทั้งนี้องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยที่สามารถประดับรูปสัญลักษณ์จำเป็นต้องมีพื้นที่เพียงพอเหมาะสมแก่การวางรูปสัญลักษณ์ให้สามารถมองเห็นได้ชัดเจนและอยู่ในตำแหน่งที่แสดงถึงความสำคัญสามารถสื่อความหมายหรือแสดงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ได้ จากการศึกษาสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามสามารถระบุตำแหน่งขององค์ประกอบที่มีกพบว่ามีการประดับรูปสัญลักษณ์ได้ดังรูปที่ 5.8 และ 5.9

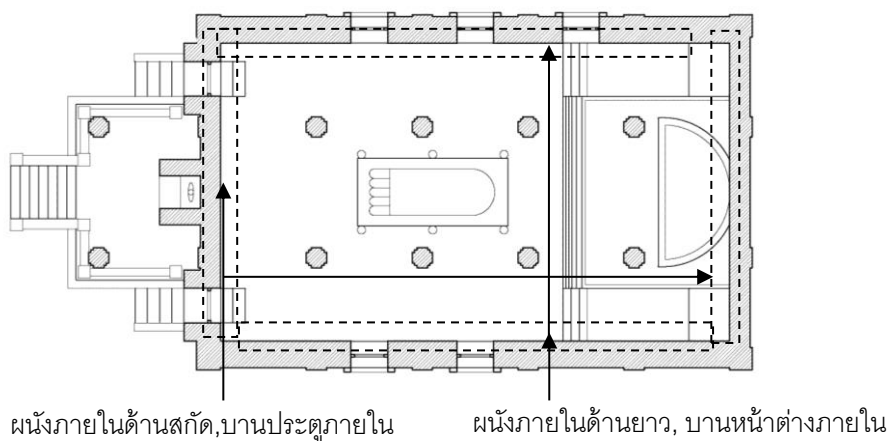
⁵⁵ แสง จันทร์งาม (2534). ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร, ไทยวัฒนาพานิช. หน้า 173

⁵⁶ เอเดรียน สโนดกราส (2537). สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 4

⁵⁷ สุวิภา จำปาวัลย์ และชัชปะ ปิ่นเงิน (2553). การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา. เชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 17

รูปที่ 156 ภาพลายเส้นตัวอย่างรูปตั้งด้านหน้าและด้านข้าง
แสดงตำแหน่งขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่มักพบการประดับรูปสัญลักษณ์

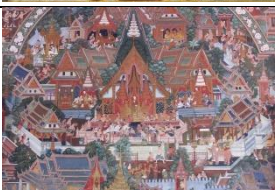
รูปที่ 157 ภาพลายเส้นตัวอย่างผังพื้นแสดงตำแหน่ง
ขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่มักพบการประดับรูปสัญลักษณ์

ในการศึกษาขององค์ประกอบของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาพบว่าหลายแห่งมีการประดับรูปสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญ ซึ่งแต่ละแห่งก็มีการประดับตำแหน่งองค์ประกอบที่แตกต่างกัน (ดูตารางที่ 10) รูปสัญลักษณ์สำคัญที่เกี่ยวกับองค์เทพในคติความเชื่อแบบพราหมณ์คือรูปพระนารายณ์หรือพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งในคติความเชื่อของสังคมไทยเปรียบพระนารายณ์ตั้งองค์สมมติเทพของพระมหากษัตริย์ มักพบว่าจะประดับที่ตำแหน่งหน้าบ้านหลังคา ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบที่มองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดของสถาปัตยกรรม โดยกรณีศึกษาที่

ปรากฏรูปสัญลักษณ์ดังกล่าว ได้แก่ วิหารพระพุทธรูปวัดเขาอีสาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทราฯ และอุโบสถวัดบาง
 ปรากฏรูปสัญลักษณ์ดังกล่าว ได้แก่ วิหารพระพุทธรูปวัดเขาอีสาร, พระอุโบสถวัดเพชรสมุทราฯ และอุโบสถวัดบาง
 แคนใหญ่ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าวัดดังกล่าวอาจมีความสำคัญในแง่ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ตามประเพณีนิยมใน
 การสร้างสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปศาสนา ส่วนรูปสัญลักษณ์ที่มีการใช้เพื่อสื่อความหมายแทนตัวบุคคลคือ ชุ่มประดู –
 หน้าต่าง ของพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม โดยเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฏอันเป็นพระราชลัญจกรประจำ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเห็นว่าพระอุโบสถหลังนี้มีความเกี่ยวข้องกับพระองค์ ซึ่งตาม
 ประวัติของวัดในช่วงรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงมีรับสั่งให้บูรณปฏิสังขรณ์สถาปัตยกรรมของวัด จึงได้มีการประดับรูป
 พระมหาพิชัยมงกุฏตามพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 ด้วย นอกจากนี้ชุ่มประดู – หน้าต่างของพระอุโบสถวัดอัมพวัน
 เจติยารามที่มีรูปสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงบุคคลฐานะพระมหากษัตริย์แล้ว ภายในอาคารมีภาพจิตรกรรมเขียนสี
 เป็นรูปเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่
 2 โดยจัดทำขึ้นในสมัยปัจจุบันเพื่อเฉลิมพระเกียรติในฐานะที่วัดแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ ซึ่งปรากฏรูป
 สัญลักษณ์แทนพระองค์ด้วยรูปพระอินทร์อันเป็นเทวราชามิหน้าที่ปกครองสวรรค์ตามคติความเชื่อเรื่องสมมติเทพ
 ของพระมหากษัตริย์ไทย จะเห็นได้ว่าแม้รูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏในองค์ประกอบของพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม
 จะสื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ทั้ง 2 พระองค์ แต่ก็เป็นไปด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันและคนละช่วงเวลา
 กัน นอกจากนี้ยังมีรูปทวารบาลที่เป็นภาพจิตรกรรมเขียนสี ที่บานประตูภายในของพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม
 และบานประตูภายนอกของวิหารวัดบางพลับ แต่ต่างกันตรงที่ทวารบาลวิหารวัดบางพลับมีลักษณะแบบศิลปะจีน
 หรือที่เรียกกันว่า เขี้ยวกาง ส่วนพระอุโบสถวัดอัมพวันฯ เป็นรูปเทวดาแบบจิตรกรรมไทย

ตารางที่ 10 แสดงลักษณะองค์ประกอบและรูปสัญลักษณ์ประดับสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	องค์ประกอบ	รูปสัญลักษณ์	
		ประเภท	ลักษณะ
วิหารพระพุทธบาท วัดเขายี่สาร	หน้าบันหลังคา	รูปพระนารายณ์	
	ซุ้มหน้าต่าง	รูปเทพพนม	
พระอุโบสถ วัดเพชรสมุทรา	หน้าบันหลังคา	รูปพระนารายณ์ ทรงครุฑ	
พระอุโบสถ วัดอัมพวันา	ซุ้มประตู	พระมหาพิชัยมงกุฏ	
	ซุ้มหน้าต่าง	พระมหาพิชัยมงกุฏ	
	ผนังภายใน (จิตรกรรม)	พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในสมัยรัชกาลที่ 2	

ตารางที่ 10 (ต่อ) แสดงลักษณะองค์ประกอบและรูปสัญลักษณ์ระดับสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา

สถ.กรณีศึกษา	องค์ประกอบ	รูปสัญลักษณ์	
		ประเภท	ลักษณะ
พระอุโบสถ วัดอัมพวันา	บานประตู - หน้าต่างภายใน (จิตรกรรม)	บานประตูเขียนภาพเทวดาประจำทิศ บานหน้าต่างเขียนภาพเทวดานพ เคราะห์ 10 คู่	
อุโบสถ วัดบางแคใหญ่	หน้าบันหลังคา	รูปพระนารายณ์ ทรงครุฑ	
วิหาร(อุโบสถเดิม) วัดบาง พลับ	บานประตูภายนอก (จิตรกรรม)	เขี้ยวาก (อิทธิพลจีน)	

รูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของกรณีศึกษาแสดงให้เห็นความสำคัญของสถาปัตยกรรมหลังนั้นๆ โดยรูปสัญลักษณ์ที่พบเป็นส่วนมาก มักเกี่ยวข้องกับการบ่งบอกถึงสถานะพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับตัวสถาปัตยกรรมในทางใดทางหนึ่ง การใช้รูปสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์มีทั้งแบบที่บ่งชี้ถึงตัวบุคคลอย่างการใช้พระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 และการเขียนภาพจิตรกรรมพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ส่วนการใช้รูปสัญลักษณ์อีกแบบคือเป็นการแสดงสถานะของพระมหากษัตริย์โดยการใช้รูปพระนารายณ์ตามคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูเรื่องเทวราชาหรือสมมุติเทพของพระมหากษัตริย์ไทยลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมกรณีศึกษามีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในหลายแห่ง

บทที่ 6

แนวความคิดในการออกแบบและผลงานการออกแบบ

ในการออกแบบโครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลที่มีความสำคัญอันประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลัก คือ

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่วัดบางกุ้ง ได้แก่
  - ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึก ณ ค่ายบางกุ้งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
  - สภาพทางกายภาพของพื้นที่วัดบางกุ้งในปัจจุบัน ซึ่งพบว่ามีความสำคัญอันเกิดจากความไม่เหมาะสมของพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน
- 2) สถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงครามและลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรี โดยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อการศึกษา ได้แก่
  - สถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา จังหวัดสมุทรสงคราม
  - สถาปัตยกรรมกรุงธนบุรี

โดยได้ใช้ข้อมูลจากการศึกษาดังกล่าว เพื่อนำมาปรับใช้เป็นแนวความคิดในการออกแบบซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

6.1 แนวความคิดในการออกแบบ

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและวิเคราะห์สถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ประกอบกับข้อมูลของวัดบางกุ้ง โดยเฉพาะข้อปัญหาที่เกิดจากการใช้งานพื้นที่วัดในปัจจุบัน (ได้นำเสนอไว้ในข้อมูลของบทที่ 2) ถือว่ามีความสำคัญต่อการวางแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมในโครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งได้ทำการพิจารณาเพื่อเลือกใช้เป็นแนวความคิดของการออกแบบโครงการแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อหลัก ได้แก่ แนวความคิดในการวางผังบริเวณ, แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมและการใช้โครงสร้าง, แนวความคิดในการประดับตกแต่ง และแนวความคิดในการเลือกใช้วัสดุสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

6.1.1 แนวความคิดในการวางผังบริเวณ

การกำหนดแนวทางในการวางผังบริเวณได้ทำการพิจารณาโดยเน้นแก้ไขปัญหาของการใช้งานพื้นที่วัดบางกุ่มในปัจจุบัน (ดูบทที่ 2 ข้อ 2.2 สภาพปัจจุบันและข้อปัญหา) และคำนึงถึงความเหมาะสมทางด้านการเป็นวัดของชุมชนพร้อมทั้งการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยมีแนวทางในการวางผังบริเวณ โครงการวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนี้

แนวความคิดหลัก

ทำการวางผังบริเวณเพื่อมุ่งเน้นให้ โครงการวัดบางกุ่มเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สามารถดำเนินกิจกรรมทั้ง 2 ประเภทได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ กิจกรรมการท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่ของการท่องเที่ยว และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ในพื้นที่วัดไม่ควรปะปนอยู่ร่วมกัน โดยสามารถแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง 2 พื้นที่ ด้วยการวางผังให้เกิดการเชื่อมโยงและบ่งบอกถึงความเป็นโครงการเดียวกัน นอกจากนี้ได้คำนึงถึงความสำคัญของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ อนุสรณ์ของการศึกค่ายบางกุ่ม ซึ่งพระเจ้าตากสินทำการรบมีชัยชนะเหนืออริราชศัตรู ตลอดจนลักษณะสำคัญของผังบริเวณวัดกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม อันมีที่ตั้งอยู่ติดกับแหล่งน้ำสำคัญเช่นเดียวกับวัดบางกุ่ม

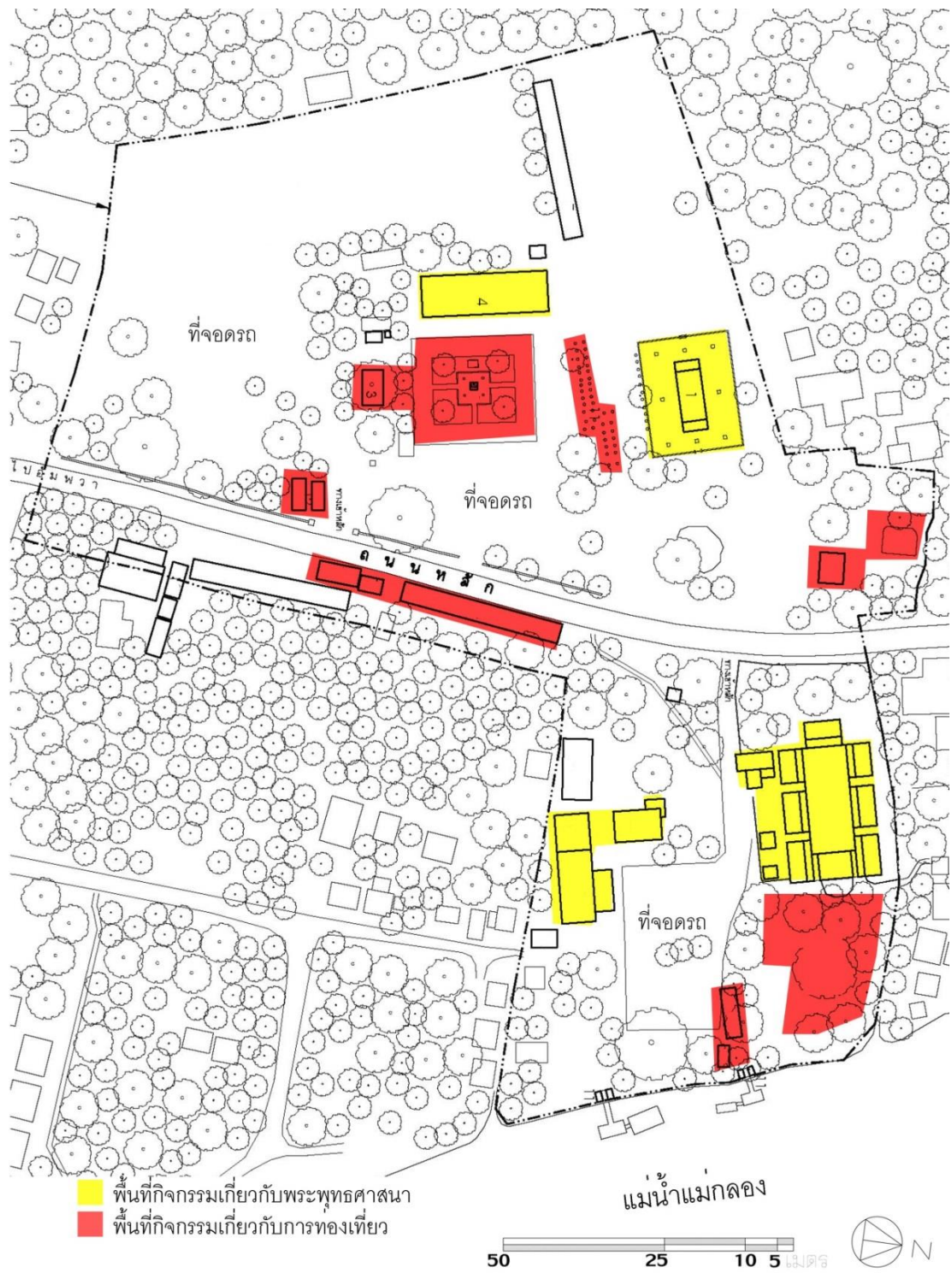
ในปัจจุบันที่ดินของวัดบางกุ่มถูกแบ่งออกเป็น 2 ผังด้วยถนนสาธารณะ คือ ที่ดินฝั่งทิศตะวันตกและที่ดินฝั่งทิศตะวันออก โดยมีองค์ประกอบของผังบริเวณตามแผนผังที่ 6.1 แต่เมื่อพิจารณาจากแผนผังที่ 6.2 จะเห็นได้ชัดเจนว่ามีพื้นที่กิจกรรมที่แตกต่างกันตั้งอยู่บนที่ดินฝั่งเดียวกัน ถือเป็นสาเหตุหลักของปัญหาที่เกิดขึ้นในการใช้งานพื้นที่วัดบางกุ่มซึ่งได้กล่าวถึงในบทที่ 2 ด้วยเหตุนี้จึงเสนอให้แบ่งเขตพื้นที่ใช้งาน เพื่อให้กิจกรรมทั้ง 2 ประเภทแยกออกจากกัน ได้แก่ ผังพื้นที่วัดสำหรับกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และผังพื้นที่การท่องเที่ยวสำหรับกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยให้ผังพื้นที่วัดตั้งอยู่ฝั่งทิศตะวันตกของถนนติดกับแม่น้ำแม่กลอง ส่วนพื้นที่การท่องเที่ยวอยู่ฝั่งทิศตะวันออกของถนน นอกจากเป็นการแก้ปัญหาด้านกิจกรรมการใช้งานที่ไม่เหมาะสมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดผู้ใช้งาน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ประชาชนที่ต้องการเดินทางมาท่องเที่ยว สามารถเข้าสู่โครงการฝั่งของการท่องเที่ยวได้ โดยไม่รบกวนประชาชนที่ต้องการมาประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่วัด เป็นต้น

จากข้อเสนอในการแบ่งเขตพื้นที่ใช้งานออกเป็น 2 ผัง ทำให้องค์ประกอบในผังปัจจุบันต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับแนวทางของการวางผังบริเวณใหม่ องค์ประกอบเขตพุทธาวาสซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในผังพื้นที่การท่องเที่ยว จึงต้องย้ายมาสร้างใหม่ที่ฝั่งพื้นที่วัด และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในผังพื้นที่วัด ก็ต้องย้ายมาสร้างใหม่ที่ฝั่งพื้นที่การท่องเที่ยว ดังแผนผังที่ 6.3 โดยในการวางผังบริเวณทั้ง 2 ผังของโครงการ มีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดองค์ประกอบของโครงการเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งเหมาะสมกับการเป็นวัดสำคัญของท้องถิ่น

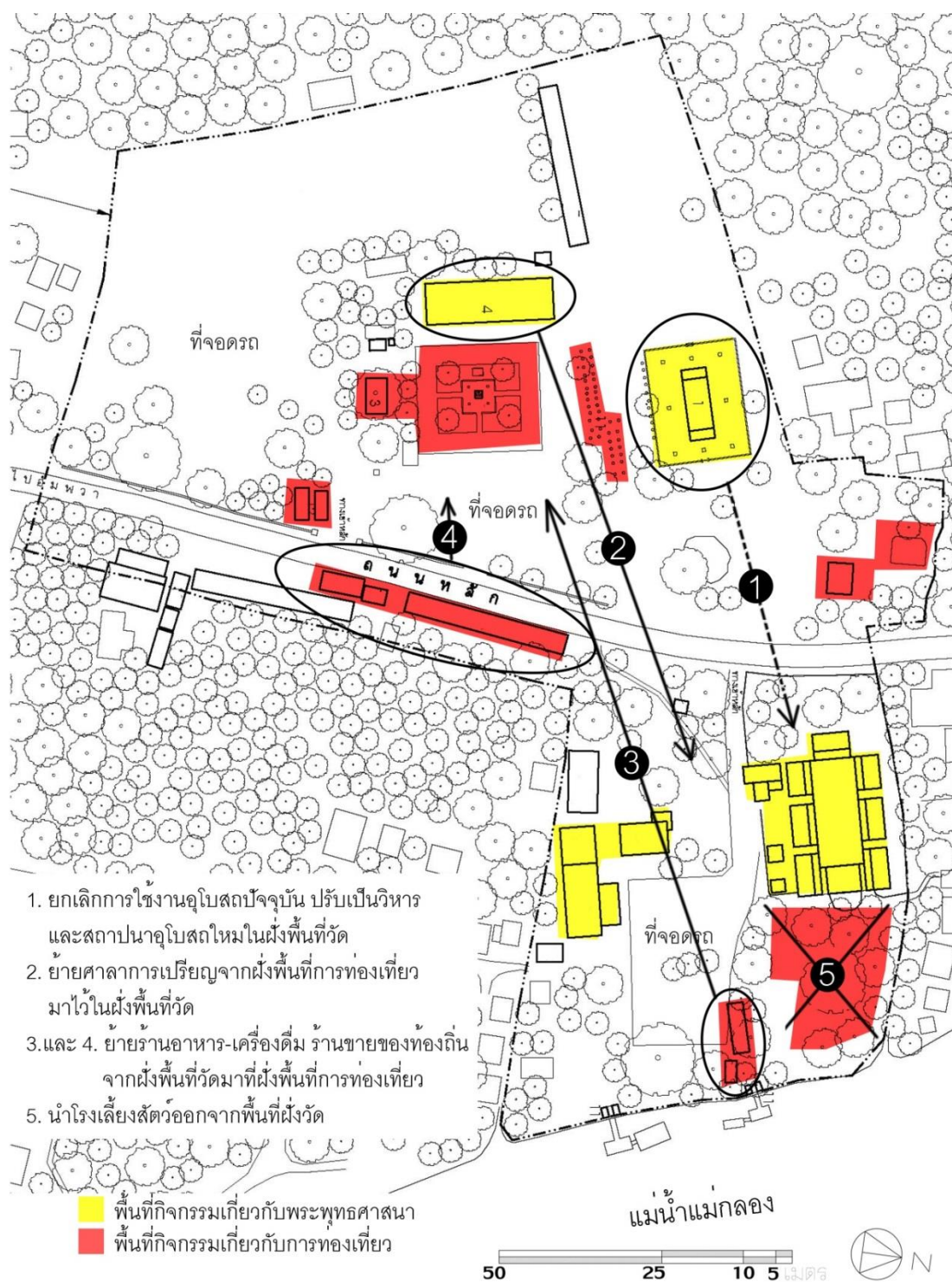
แผนผังที่ 37 แสดงขอบเขตที่ดินวัดบางกุ้งและองค์ประกอบในผังบริเวณปัจจุบัน

แผนผังที่ 38 แสดงองค์ประกอบในผังบริเวณปัจจุบัน ซึ่งมีพื้นที่กิจกรรม 2 ประเภทที่แตกต่างกัน

แผนผังที่ 39 แสดงการปรับย้ายองค์ประกอบในผังบริเวณปัจจุบัน ให้สอดคล้องกับแนวทางการวางผังบริเวณใหม่

การกำหนดองค์ประกอบของโครงการ

ในการกำหนดองค์ประกอบของโครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีแนวคิดหลักเพื่อให้เกิดการใช้งานพื้นที่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด ฝั่งพื้นที่วัดมีความเหมาะสมในการดำรงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์และการประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท ฝั่งพื้นที่การท่องเที่ยวสามารถตอบสนองต่อการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น เผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างความตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และบุญคุณของวีรชน ค่ายบางกุ้งในการรบเพื่อปกป้องประเทศจากอริราชศัตรู เพิ่มพื้นที่ให้คนในท้องถิ่นประกอบอาชีพรายได้ จัดการกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นระบบ เป็นต้น

ในการศึกษาและสำรวจข้อมูลของวัดบางกุ้ง พบว่านอกจากทางวัดได้พัฒนาพื้นที่จนมีสภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ บริเวณของวัดยังมีการขุดค้นพบวัตถุโบราณจำนวนหนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นอุปกรณ์ เครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในค่ายบางกุ้งสมัยกรุงธนบุรี⁵⁸ ปัจจุบันทางวัดได้เก็บวัตถุส่วนนี้ไว้และไม่ได้นำมาจัดแสดงให้ประชาชนได้รับชม สาเหตุจากความไม่พร้อมของสถานที่และการรักษาความปลอดภัย ถือเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการพิจารณาเพื่อกำหนดองค์ประกอบของโครงการ อย่างไรก็ตามการพิจารณาเพื่อกำหนดองค์ประกอบของผังบริเวณใหม่ ยังคงอ้างอิงองค์ประกอบของผังบริเวณเดิม โดยทำการปรับปรุงรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบเพื่อให้มีความเหมาะสมกับการใช้งาน ทั้งนี้แบ่งองค์ประกอบของโครงการออกเป็น 2 ส่วนหลัก ตามการแบ่งฝั่งพื้นที่ของกิจกรรม ได้แก่ องค์ประกอบฝั่งพื้นที่วัด และองค์ประกอบฝั่งพื้นที่การท่องเที่ยว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

องค์ประกอบฝั่งพื้นที่วัด ได้แก่

- เขตพุทธาวาส ซึ่งย้ายมาจากที่ตั้งเดิม ประกอบด้วย อุโบสถใหม่ และองค์ประกอบแวดล้อมที่จำเป็น
- เขตสังฆาวาส ยึดตามองค์ประกอบเดิม แต่ปรับเปลี่ยนเหมาะสมสอดคล้องกับผังบริเวณใหม่
- เขตธรรมาวาส เสนอให้มีการเพิ่มเติมองค์ประกอบส่วนนี้เพื่อความสมบูรณ์ของพื้นที่วัด ถือเป็นพื้นที่สำหรับศึกษาพระธรรม สำหรับพระภิกษุสงฆ์
- เขตกิจกรรมสาธารณะ ประกอบด้วย ศาลาการเปรียญกับสำนักงานวัด เมรุและศาลาสวดพระอภิธรรม ซึ่งปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับผังบริเวณใหม่
- องค์ประกอบอื่นๆ เช่น ศาลาท่าน้ำ, ศาลาพักผ่อน, ที่จอดรถ, ห้องน้ำสาธารณะ เป็นต้น

⁵⁸ สัมภาษณ์ พระครูวินัยธรรองอาจ ตรีโย, เจ้าอาวาส วัดบางกุ้ง, 13 มกราคม 2556.

องค์ประกอบฝั่งพื้นที่การท่องเที่ยว ได้แก่

- วิหารหลวงพ่อนิลมณี (โบสถ์ปรกโพธิ์) ถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญของวัด
- อุโบสถปัจจุบัน เสนอให้ยกเลิกเขตพัทธสีมาและเปลี่ยนเป็นวิหาร โดยปรับรูปแบบการใช้งาน ให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว
- สระน้ำโบราณ เป็นพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ค่ายบางกุ้ง เสนอให้ปรับบริเวณโดยรอบ เพื่อจัดแสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับสระน้ำแห่งนี้
- ศาลวีรชน ค่ายบางกุ้ง
- อาคารสำหรับจัดแสดงข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนค่ายบางกุ้ง พร้อมทั้งจัดแสดงโบราณวัตถุที่ค้นพบในพื้นที่วัดบางกุ้ง โดยเสนอให้จัดตั้ง พิพิธภัณฑ์ เฉพาะเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าว ตลอดจนพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อแสดงการเฉลิมพระเกียรติในวาระครบรอบ 250 ปี แห่งการปราบดาภิเษกและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2560
- พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เสนอให้จัดสร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับวาระสำคัญข้างต้น
- พื้นที่สำหรับร้านอาหาร – เครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึกหรือขายของที่ท้องถิ่น
- สำนักงานของโครงการ
- องค์ประกอบอื่นๆ เช่น ศาลาพักผ่อน, ที่จอดรถ, ห้องน้ำสาธารณะ เป็นต้น

การวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการและกำหนดพื้นที่ใช้งาน

ในขั้นตอนการจัดพื้นที่ใช้งาน ได้ทำการจำแนกประเภทขององค์ประกอบ ตามระดับความยาก – ง่ายของการเข้าถึง และความสำคัญของพื้นที่ ได้แก่ เขตพื้นที่สาธารณะ, เขตพื้นที่กึ่งสาธารณะ, เขตพื้นที่ส่วนตัว มีรายละเอียดดังนี้

ฝั่งพื้นที่วัด

- เขตพื้นที่สาธารณะ เป็นเขตที่ผู้ใช้งานภายนอกสามารถเข้าถึงได้โดยไม่ผ่านองค์ประกอบอื่นๆ ประกอบไปด้วย ศาลาพักผ่อน, ศาลาทำน้ำ, ที่จอดรถ เป็นต้น
- เขตพื้นที่กึ่งสาธารณะ เป็นเขตกั้นกลางระหว่างเขตพื้นที่สาธารณะกับเขตพื้นที่ส่วนตัว ประกอบด้วย เขตกิจกรรมสาธารณะ
- เขตพื้นที่ส่วนตัว เป็นเขตที่ต้องการความสงบ ปลอดภัย เหมาะสมแก่การเป็นวัด ประกอบด้วย เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรรมาวาส

ผังพื้นที่การท่องเที่ยว

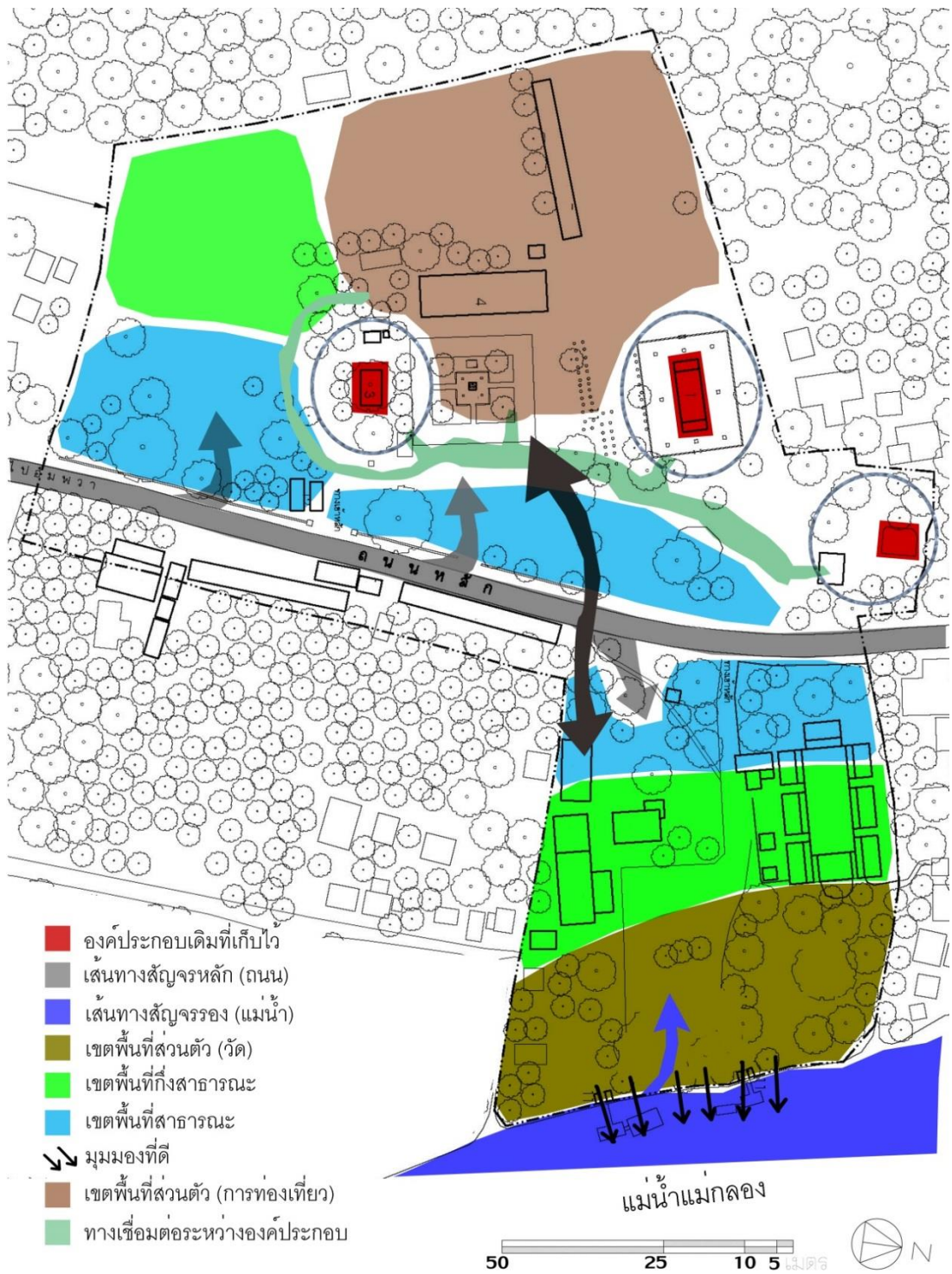
- เขตพื้นที่สาธารณะ เป็นเขตพื้นที่ใช้งานภายนอกสามารถเข้าถึงได้โดยไม่ผ่าน องค์กรประกอบอื่นๆ หรือต้องการการดูแลของเจ้าหน้าที่ในระดับต่ำ ประกอบไปด้วย ศาลาพักผ่อน, ที่จอดรถ เป็นต้น
- เขตพื้นที่กึ่งสาธารณะ เป็นเขตกึ่งกลางระหว่างเขตพื้นที่สาธารณะกับเขตพื้นที่ส่วนตัว ต้องการการดูแลของเจ้าหน้าที่ในระดับปานกลาง ประกอบด้วย วิหารหลวงพ่อนิลมณี (โบสถ์ปรกโพธิ์), วิหาร (อุโบสถเดิม), สระน้ำโบราณ, ศาลาวิเศษค่ายบางกุ้ง, ร้านอาหาร เครื่องดื่ม, ร้านขายของที่ระลึก, สำนักงานโครงการ, ห้องน้ำสาธารณะ
- เขตพื้นที่ส่วนตัว เป็นเขตพื้นที่ต้องการความปลอดภัยระดับสูง เสนอให้มีการจัดการแบบชายบัตร์หรือแลกบัตร์เพื่อการเข้าถึงพื้นที่ ประกอบไปด้วย พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนค่ายบางกุ้ง

ในการจัดลำดับของเขตพื้นที่ พิจารณาจากทางสัญจรหลักในการเข้าถึงของผู้ใช้งาน ปัจจุบันทางสัญจรหลัก คือ ถนนสาธารณะโดยการใช้รถยนต์ ส่วนทางสัญจรรอง คือ แม่น้ำโดยการใช้เรือ จากการสำรวจพฤติกรรมของผู้ใช้งาน พบว่าในกรณีของการใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางสัญจร จะพบมากจากการท่องเที่ยวทางเรือของนักท่องเที่ยวในวันหยุดต่างๆ ซึ่งถือเป็นวิถีของการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนการสัญจรโดยปกติมักจะใช้รถยนต์เป็นหลัก ซึ่งมักจะมาเข้าถึงโครงการจากทางด้านทิศใต้ของถนน ดังนั้นในการกำหนดพื้นที่ใช้งานจึงเลือกวางเขตพื้นที่สาธารณะอยู่ติดกับถนนทั้งสองฝั่งของโครงการ เพื่อสนองต่อการใช้งานของรถยนต์เป็นหลัก

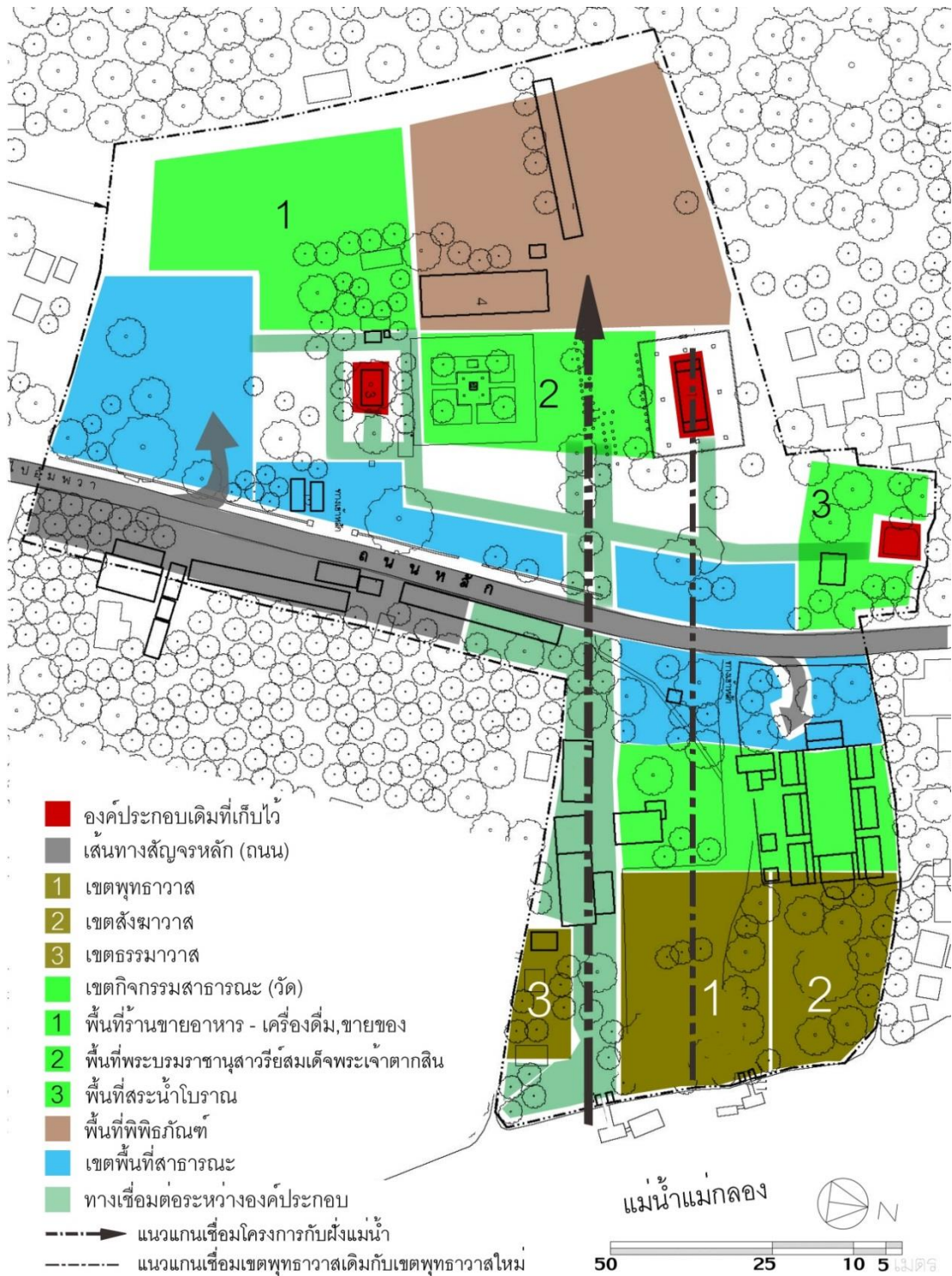
นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาผังพื้นที่วัด การกำหนดเขตพื้นที่ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมแก่การเป็นสถานที่ซึ่งมีความสงบ ร่มเย็น แยกออกจากความวุ่นวายของพื้นที่การท่องเที่ยว จึงกำหนดให้มีเขตพื้นที่กึ่งสาธารณะเป็นส่วนกึ่งกลางระหว่าง เขตพื้นที่สาธารณะกับเขตพื้นที่ส่วนตัว (แผนผังที่ 6.4) โดยเขตพื้นที่ส่วนตัวตั้งอยู่ด้านในสุดของผัง ติดกับแม่น้ำแม่กลองซึ่งมีความไม่สมในแง่ของการได้มุมมองที่ดี เสริมสร้างบรรยากาศของการเป็นวัดริมแม่น้ำ และเป็นไปตามลักษณะดั้งเดิมคือให้ความสำคัญกับทางสัญจรหลักในอดีต คือ แม่น้ำ

ส่วนผังพื้นที่การท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบเดิมที่ตั้งอยู่ในผัง คือ วิหารหลวงพ่อนิลมณี (โบสถ์ปรกโพธิ์), วิหาร (อุโบสถเดิม)และสระน้ำโบราณ ตลอดจนการเชื่อมต่อไปสู่พื้นที่วัด เมื่อพิจารณาจากเส้นทางภายในโครงการที่ต้องมีเพื่อเชื่อมต่อระหว่างองค์ประกอบเดิมทั้ง 3 ตำแหน่ง ประกอบกับการเลือกวางเขตพื้นที่สาธารณะติดกับถนน (แผนผังที่ 6.4) นอกจากสนองต่อการใช้งานของรถยนต์แล้ว ยังต้องการให้รถยนต์อยู่ห่างจากเขตพื้นที่ส่วนตัวมากที่สุด จึงเสนอแนวทางของการกำหนดเขตพื้นที่การใช้งานให้เขตพื้นที่ส่วนตัว(การท่องเที่ยว) อยู่ในตำแหน่งดังแผนผังที่ 6.4 ซึ่งมีพื้นที่มากที่สุด และให้เขตพื้นที่สาธารณะกึ่งกลางระหว่างเขตพื้นที่สาธารณะกับเขตพื้นที่ส่วนตัว

แผนผังที่ 40 แสดงการวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการและกำหนดพื้นที่ใช้งานในการวางผังบริเวณ

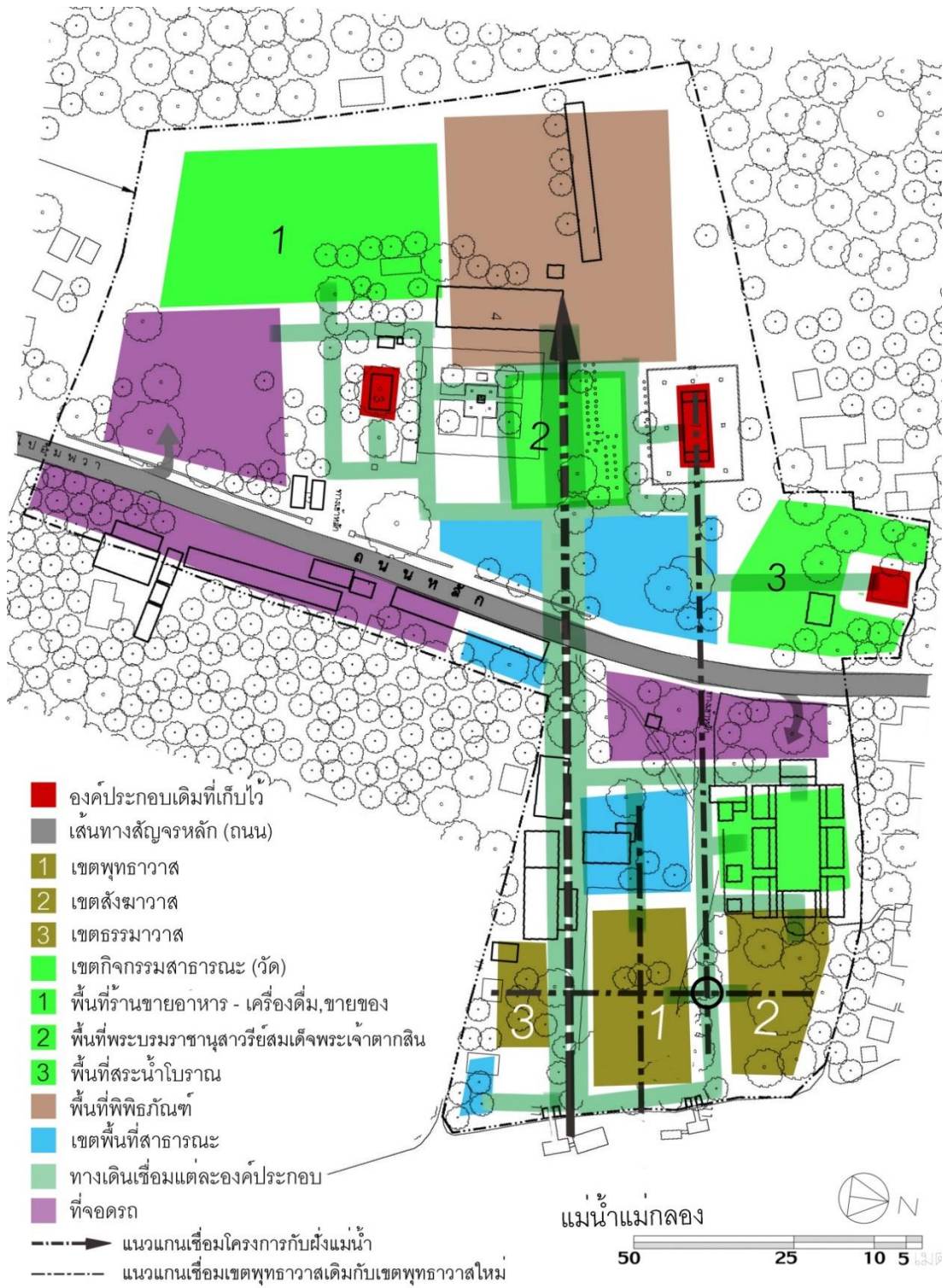
แผนผังที่ 41 แสดงการวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการและกำหนดพื้นที่ใช้งานในการวางผังบริเวณ

จากแผนผังที่ 6.4 ได้พัฒนาแนวคิดมาสู่ แผนผังที่ 6.5 เสนอแนวทางการใช้แนวแกนหลักและแนวแกนรองคู่ขนานกัน ตามรูปแบบของผังพุทธาวาสกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม โดยให้แนวแกนหลักเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ใช้งานระหว่าง 2 ผังโครงการ แนวแกนรองให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์จากอุโบสถเดิมมาสู่เขตพุทธาวาสใหม่ แนวแกนหลักเชื่อมเส้นทางจากริมฝั่งแม่น้ำมาสู่องค์ประกอบของผังพื้นที่การท่องเที่ยว คือพื้นที่พิพิธภัณฑสถาน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งเพื่อเปิดมุมมองจากริมฝั่งแม่น้ำอันเป็นทางสัญจรหลักในอดีต ไปสู่องค์ประกอบหลักของผังพื้นที่การท่องเที่ยว ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากพฤติกรรมของการท่องเที่ยวปัจจุบัน พบว่าการสัญจรทางน้ำได้รับความนิยมอย่างสูงในฐานะของเส้นทางสำหรับท่องเที่ยวชมวัดสำคัญในจังหวัดสมุทรสงคราม การเปิดมุมมองตามแนวแกนเชื่อมโครงการส่วนของการท่องเที่ยวกับฝั่งแม่น้ำ จึงถือว่ามีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน รวมถึงช่วยฟื้นฟูวิถีชีวิตในอดีตอีกด้วย

จากแผนผังที่ 6.5 ทำการกำหนดพื้นที่ใช้งานฝั่งพื้นที่วัด แบ่งเขตพื้นที่ส่วนตัว อันเป็นเขตสำหรับพระภิกษุสงฆ์สามเณรออกเป็น เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาสและเขตธรรมาวาส ให้เขตพุทธาวาสตั้งอยู่ในตำแหน่งตรงกลางตามแนวแกนจากอุโบสถเดิม ได้ที่ตั้งริมฝั่งแม่น้ำช่วยให้เกิดความความสง่างามสอดคล้องกับการเป็นองค์ประกอบประธานของวัด เขตสังฆาวาสอยู่ในตำแหน่งเดิมแต่ปรับพื้นที่ใช้งานใหม่เนื่องจากเสนอให้ยกเลิกโรงเลี้ยงสัตว์ซึ่งไม่เหมาะสมกับกิจของสงฆ์ ช่วยให้สามารถปรับแนวของเขตสังฆาวาสให้อยู่ในแนวเดียวกันกับเขตพุทธาวาสได้ อีกทั้งเป็นการเปิดพื้นที่เพิ่มให้กับเขตพื้นที่กิจกรรมสาธารณะ ซึ่งเน้นการใช้งานในพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับฆราวาส จึงเลือกตั้งบริเวณด้านที่ติดกับเส้นทางสัญจรหลัก(ถนน) ส่วนเขตธรรมาวาสเป็นองค์ประกอบที่เสนอให้เพิ่มขึ้นจากผังเดิม ตั้งอยู่ในตำแหน่งด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาสและมีแนวแกนเชื่อมโครงการกั้นกลางลักษณะดังกล่าวเกิดจากข้อจำกัดของรูปที่ดิน ทำให้เขตธรรมาวาสมีทางเดินตามแนวแกนดังกล่าวเป็นเส้นแบ่งพื้นที่ออกจากเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส กรณีนี้เสนอให้ใช้การจัดภูมิทัศน์เพื่อช่วยลดการรบกวนของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะมีการใช้งานเส้นทางเชื่อมจากริมฝั่งแม่น้ำไปสู่พื้นที่การท่องเที่ยว ในวันหยุดเป็นจำนวนมาก

ผังพื้นที่การท่องเที่ยวกำหนดพื้นที่ใช้งาน โดยเสนอให้ใช้พื้นที่ด้านหลัง วิหารหลวงพ่อนิลมณีและอุโบสถเดิม ซึ่งมีพื้นที่ค่อนข้างมากเหมาะสมกับการเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน แล้วเสนอให้มีพื้นที่กึ่งสาธารณะที่เป็นองค์ประกอบใหม่ เป็นตัวเชื่อมระหว่างองค์ประกอบเดิมทั้ง 3 แห่ง จากแผนผังที่ 6.5 เสนอให้พื้นที่ร้านอาหาร – เครื่องดื่ม และขายของที่ระลึกอยู่ในตำแหน่งหมายเลข 1 เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่าง เขตพื้นที่สาธารณะ กับ วิหารหลวงพ่อนิลมณีและพิพิธภัณฑสถาน ในตำแหน่งหมายเลข 2 เสนอให้เป็นที่ตั้ง พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งแนวแกนหลักของโครงการ อีกทั้งมีอาคารพิพิธภัณฑสถานเป็นฉากหลัง มุมมองเปิดกว้างและยาวต่อเนื่องถึงริมฝั่งแม่น้ำ ส่งผลให้เกิดความสง่างามเหมาะสมกับการเป็นที่ตั้งขององค์ประกอบสำคัญ ส่วนพื้นที่สระน้ำโบราณเสนอให้มีการจัดผังโดยรวมศาลาวิรัชคาลัยบางกุ่มอยู่ในบริเวณเดียวกัน ช่วยสร้างเรื่องราวในการจัดแสดงข้อมูลให้มีความน่าสนใจมากขึ้น

แผนผังที่ 42 แสดงการกำหนดพื้นที่ใช้งานฝั่งบริเวณ ชั้นสุดท้าย

จากแผนผังที่ 6.6 กำหนดพื้นที่ใช้งานในชั้นสุดท้าย มีการปรับแนวแกนอ้างอิงให้ตั้งขนานกับผังอุโบสถเดิม ทำให้แนวแกนที่ลากมาสู่ผังพื้นที่วัด กลายเป็นเส้นแบ่งกึ่งกลางระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสพอดี เช่นเดียวกับเส้นแนวแกนเชื่อมโครงการจากริมฝั่งแม่น้ำไปสู่ที่ตั้งพระบรมราชานุสาวรีย์และพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งแบ่งระหว่างเขตพุทธาวาสและธรรมาวาส นอกจากนี้ได้เพิ่มการปรับพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาสให้เป็นทีโล่งสำหรับเปิดมุมมองจากทางเข้าวัดฝั่งถนนสาธารณะ ให้เขตพุทธาวาสมีความโดดเด่นและความสง่างาม โดยใช้แนวคิดเดียวกันนี้กับพื้นที่ด้านหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์และพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้สามารถได้มุมมองจากริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองด้วยเช่นเดียวกัน

6.1.2 แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม

จากแนวความคิดในการวางผังบริเวณ ได้ทำการกำหนดองค์ประกอบและกำหนดพื้นที่ใช้งานของแต่ละองค์ประกอบภายในผังบริเวณแต่ละผังพื้นที่ของโครงการ โดยมีองค์ประกอบหลักซึ่งเป็นตั้งประธานของผังพื้นที่วัด คือ เขตพุทธาวาส และองค์ประกอบหลักของผังพื้นที่การท่องเที่ยว คือ พิพิธภัณฑสถานจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนค่ายบางกุ้ง ทั้งสององค์ประกอบมีหน้าที่สำคัญในการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวาระครบรอบ 250 ปี แห่งการปราบดาภิเษกและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ตลอดจนเสริมสร้างให้พื้นที่วัดบางกุ้งเป็นตัวอย่างสำคัญของวัดที่มีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อันเป็นส่วนหนึ่งของวัด ดังนั้นโครงการออกแบบวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงเสนอการออกแบบสถาปัตยกรรมเขตพุทธาวาสของวัดบางกุ้ง และพิพิธภัณฑสถานจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนค่ายบางกุ้ง รวมทั้งพระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยมีแนวความคิดในการออกแบบแบ่งออกเป็น 2 แนวทางตามสถาปัตยกรรมที่ทำการออกแบบ

แนวทางที่ 1 เขตพุทธาวาสใหม่ของวัดบางกุ้ง มีแนวคิดหลักในการออกแบบเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน สอดคล้องกับวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์สามเณรวัดบางกุ้ง และวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยคำนึงถึงลักษณะสถาปัตยกรรมอันแสดงการสื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตามวัตถุประสงค์ในการออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตลอดจนเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

แนวทางที่ 2 พิพิธภัณฑสถานจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนค่ายบางกุ้ง รวมถึงพระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีแนวคิดหลักในการออกแบบเพื่อให้เป็นสถานที่สำหรับเผยแพร่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวีรกรรมการศึกษาของค่ายบางกุ้งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มุ่งเชิดชูพระปรีชาสามารถทางการรบ อันเป็นสาเหตุสำคัญที่พระองค์สามารถคืนความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศได้ในเวลาเพียงไม่นานหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 โดยคำนึงถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงธนบุรีซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระองค์ รวมถึงการสื่อความหมายผ่านองค์ประกอบผ่าน

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมซึ่งแสดงถึงลักษณะเฉพาะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้ยังคำนึงถึงการเป็นอาคารสำหรับพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ภายในวัดสำคัญของชุมชนโดยรอบและจังหวัดสมุทรสงคราม

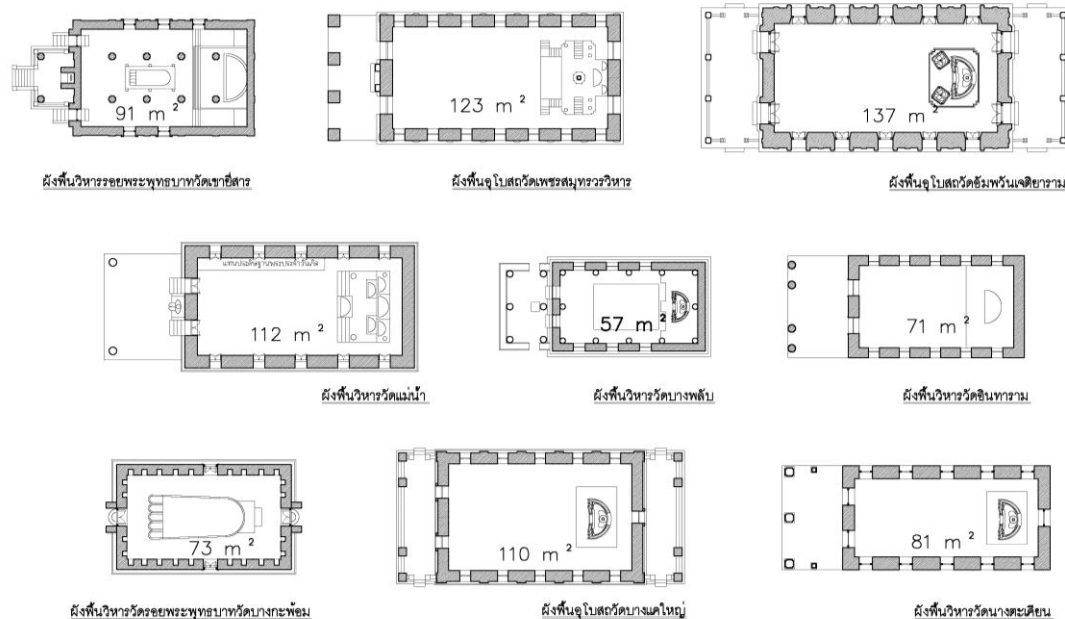
แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของโครงการออกแบบวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน จึงนำเสนอโดยแยกเป็น 2 หัวข้อหลัก ได้แก่ แนวความคิดในการออกแบบเขตพุทธาวาส และแนวความคิดในการออกแบบพิพิธภัณฑสถานจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนค่ายบางกุ้ง รวมถึงพระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และแบ่งหัวข้อของแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมออกเป็น ผังพื้นที่อาคาร, องค์ประกอบสถาปัตยกรรม, การประดับตกแต่งและการใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.1.2.1 เขตพุทธาวาสใหม่

เขตพุทธาวาสใหม่ของวัดบางกุ้ง มีแนวคิดหลักจากการพิจารณารูปแบบของผังเขตพุทธาวาสวัดกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าองค์ประกอบประธานของเขตพุทธาวาส คือ อุโบสถ ในกรณีที่มีวิหารก็มักจะเป็นวิหารซึ่งเคยเป็นอุโบสถเดิมของวัดในอดีต ประกอบกับการพิจารณาผังเขตพุทธาวาสเดิมของวัดบางกุ้ง มีเพียงอุโบสถหลังเดียวที่มีการใช้งานเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนวิหารหลวงพ่อนิลมณีซึ่งเป็นอาคารหนึ่งในเขตพุทธาวาส ก็ถูกใช้งานในแง่ของสถานที่ท่องเที่ยว จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเขตพุทธาวาสของวัดบางกุ้งต้องการ อุโบสถ สำหรับทำสังฆกรรมเท่านั้น ถือว่าเพียงพอสำหรับการใช้งาน จึงเสนอให้เขตพุทธาวาสใหม่ของวัดบางกุ้ง มีองค์ประกอบหลักเพียงหลังเดียว คือ อุโบสถ ส่วนองค์ประกอบรองอื่นๆ ได้แก่ ชุมนเสมา ลานประทักษิณ รวมถึงให้มีศาลาเพื่อตอบสนองการใช้งานในกรณีที่ผู้สูงอายุมาประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พิธีอุปสมบท การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ผังพื้นที่อาคาร

ผังพื้นที่อุโบสถใหม่ใช้แนวคิดจากรูปแบบของผังพื้นที่กรณีศึกษา ประกอบกับลักษณะของผังพื้นที่อุโบสถเดิม การกำหนดขนาดของผังพื้นที่อาคาร พิจารณาจากพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาสำคัญในอุโบสถ คือ พิธีอุปสมบทซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีจำนวนผู้ใช้งานเป็นจำนวนมาก จากการสำรวจการใช้งานอุโบสถเดิมพบว่า ขนาดของอุโบสถมีความเพียงพอต่อการใช้งานในการประกอบพิธีอุปสมบท ข้อสังเกตที่พบคือไม่นิยมให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องนอกจากพระภิกษุสงฆ์ร่วมอยู่ในอุโบสถระหว่างพิธี เป็นเหตุให้ขนาดของอุโบสถไม่มีความจำเป็นต้องมีขนาดใหญ่ ผังพื้นที่อุโบสถเดิมมีขนาด 100 ตารางเมตรโดยประมาณ เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของผังพื้นที่กรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม(แผนผังที่ 6.7) จะเห็นได้ว่ามีขนาดใกล้เคียงกัน ดังนั้นจึงเสนอให้ผังพื้นที่อาคารอุโบสถใหม่มีขนาดไม่มากกว่าขนาดของผังอุโบสถเดิม

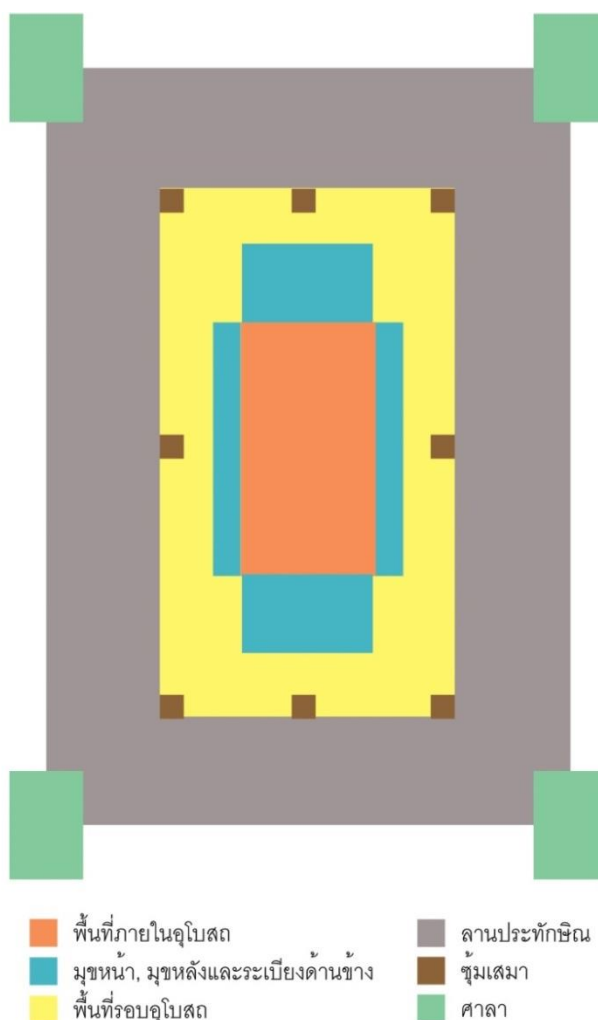

แผนผังที่ 43 ขนาดของผังพื้นสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

รูปแบบของผังพื้นอุโบสถใหม่ พิจารณาจากรูปแบบของผังพื้นกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมักใช้รูปแบบของผังแบบมีมุขหน้า แต่เมื่อพิจารณาจากการใช้งานในปัจจุบันจะพบว่า การตั้งทิศทางอุโบสถจะหันด้านหน้าอาคารสู่ทิศตะวันออก อันเป็นทิศของแม่น้ำแม่กลองซึ่งเป็นด้านหน้าของวัด ขณะที่การสัญจรในปัจจุบันมักใช้ถนนสาธารณะเป็นทางเข้าหลักมากกว่า เป็นเหตุให้ผู้ใช้งานส่วนมากจะเข้าถึงอุโบสถจากถนนซึ่งเป็นด้านหลังอาคาร การใช้รูปแบบผังอุโบสถแบบมีมุขหน้าตามลักษณะส่วนใหญ่ของกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม จึงไม่น่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสม ดังนั้นจึงเสนอให้รูปแบบของผังพื้นอุโบสถใหม่วัดบางกุ่มเป็นผังแบบมีมุขหน้า มุขหลัง อีกทั้งสอดคล้องกับผังอุโบสถเดิมซึ่งมีรูปแบบผังเช่นเดียวกัน นอกจากนี้จากการลงพื้นที่ประกอบกับข้อมูลสภาพภูมิอากาศจังหวัดสมุทรสงคราม บ่งชี้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุกและยาวนาน จึงเสนอให้มีการเพิ่มเติมผังเป็นแบบมีระเบียงข้าง เพื่อช่วยป้องกันฝนสาดเข้าสู่ภายในอุโบสถ รูปแบบของผังพื้นอุโบสถใหม่จึงเป็นผังแบบมีมุขหน้า มุขหลัง และมีระเบียงด้านข้าง แบ่งเป็น 5 ห้องเสา ผนังด้านสกัดด้านหน้าและด้านหลัง ทำช่องประตู 1 บาน ซึ่งมีจำนวนเพียงพอต่อการใช้งานและเพื่อให้ด้านหน้า ด้านหลังของอุโบสถมีลักษณะเดียวกัน แก้ปัญหาการเข้าถึงอาคารจากด้านหลังดังที่ได้อธิบายข้างต้น

อย่างไรก็ตามพื้นที่ลานประทักษิณโดยรอบอุโบสถ ออกแบบโดยคำนึงถึงที่ตั้งบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งมีโอกาสที่ระดับน้ำจะท่วมขึ้นสูงตามฤดูกาล เนื่องจากเป็นบริเวณใกล้ปากอ่าว ระดับน้ำทะเลจึงมีผลต่อระดับของแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยเหตุนี้จึงยกระดับพื้นที่ลานประทักษิณให้สูงขึ้นมากกว่าระดับ

พื้นโดยรอบเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ช่วยส่งผลให้อุโบสถตั้งอยู่ในระดับสูงจากพื้น เกิดความสว่างเหมาะสมกับการเป็นสถาปัตยกรรมสำคัญเพื่อการเฉลิมพระเกียรติ

แผนผังที่ 44 แสดงแนวความคิดในการกำหนดพื้นที่ใช้งาน เขตพุทธาวาสใหม่วัดบางกุ้ง

องค์ประกอบสถาปัตยกรรม

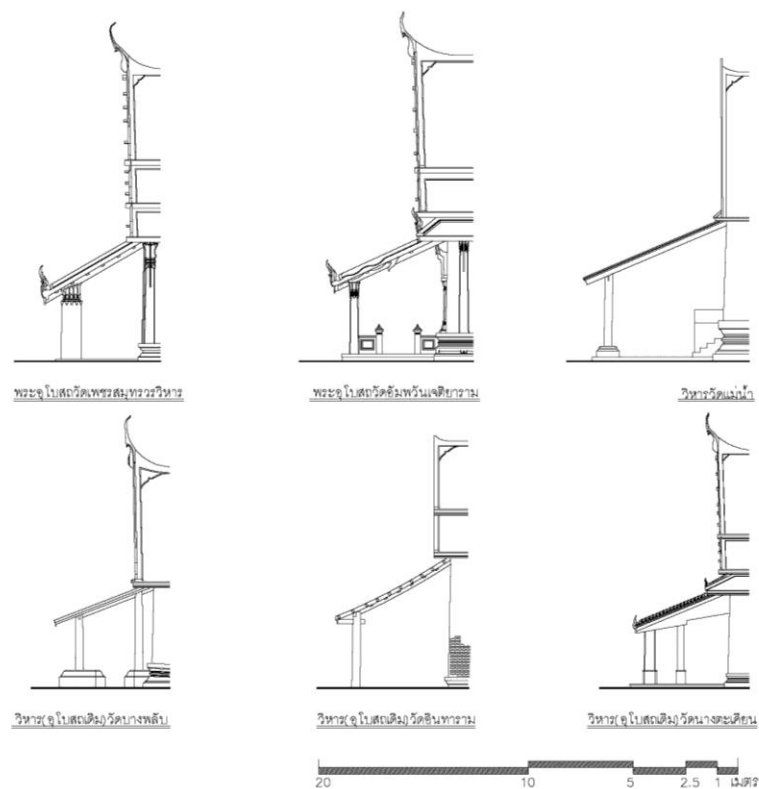
อุโบสถ มีแนวคิดหลักในการออกแบบเพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นสถาปัตยกรรมสำหรับการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ คำนึงถึงการใช้อองค์ประกอบเพื่อการสื่อความหมายเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยคำนึงถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนาที่บ่งบอกถึงความสำคัญของอาคารหลังนั้นๆ ได้ชัดเจนและง่ายที่สุดคือ ส่วนหลังคา เมื่อพิจารณาร่วมกับรูปแบบผังพื้นอุโบสถแบบมี मुखหน้า, मुखหลัง และระเบียงด้านข้าง ตลอดจนถึงลักษณะที่แสดงออกถึงการเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญ จึงเสนอให้ส่วนหลังคาอุโบสถ ทำหลังคาซ้อน 3 ชั้น ซึ่งเป็นรูปแบบหลังคาที่มีจำนวนซ้อนมากกว่าสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัด

สมุทรสงครามทั้งหมด โดยหลังคาชั้นที่ 1 ทำเป็นมุขลด มี 2 ตับ หลังคาชั้นที่ 2 เป็นหลังคากันสาดมีคันทวยรองรับ ชายคา หลังคาชั้นที่ 2 คลุมมุขหน้า มุขหลัง ด้วยเช่นกัน ทำให้พื้นที่มุขหน้า มุขหลัง มีจำนวน 2 ห้องเสา ทั้งนี้ เพื่อให้มุขหน้า มุขหลัง มีพื้นที่มากขึ้นและช่วยลดระดับความสูงของหลังคาคลุมมุขให้ไม่ดูสูงมากนัก หลังคาชั้นที่ 3 จะเป็นหลังคาคลุมส่วนตัวอุโบสถ มี 3 ตับ หลังคาชั้นที่ 2 เป็นหลังคาคลุมระเบียงด้านข้างและมีหลังคาชั้นที่ 3 เป็นหลังคาชายคารองรับด้วยคันทวย สาเหตุของการออกแบบให้หลังคาคลุมมุขหน้า มุขหลังไม่ได้ใช้รูปแบบหลังคาแบบที่พบมากจากกรณีศึกษา (รูปที่ 6.1) อันเป็นลักษณะสำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม เนื่องจากหลังคารูปแบบดังกล่าว อาจไม่ส่งผลให้สถาปัตยกรรมที่ทำการออกแบบมีลักษณะที่เหมาะสมเท่ากับการใช้ หลังคาชั้นลด ซึ่งสามารถปรับรูปทรงของอุโบสถให้มีความสง่างามสอดคล้องกับการเป็นสถาปัตยกรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์

ส่วนเรือนของอุโบสถ ออกแบบให้มีลักษณะที่สูงตามสัดส่วนโดยรวมของสถาปัตยกรรม ทำเสาระเบียงและเสาอิงเป็นเสาย่อมุมไม้สิบสองตามรูปแบบที่พบมากจากกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์และทำฐานรองรับเสาระเบียง รูปทรงของอุโบสถค่อนข้างยาวเนื่องจาก มีห้องส่วนมุขหน้า มุขหลัง เป็น 2 ห้องเสา นอกจากนี้ด้วยความสูงของผนังด้านตามยาวและเสาระเบียง ที่ค่อนข้างสูงมาก จึงเพิ่มส่วนคอสองระหว่างเสาระเบียงเพื่อเป็นการลดพื้นที่ว่างอันเกิดจากความสูงดังกล่าว อีกทั้งช่วยในการกันฝนสาดเข้าทางหน้าต่างอุโบสถตามแนวคิดหลักของการออกแบบ

รูปที่ 158 แสดงรูปแบบหลังคาคลุมมุขซึ่งพบมากจากกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม

การประดับตกแต่งและการใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย

แนวคิดในการประดับตกแต่งอุโบสถ พิจารณาจากลักษณะของการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ประกอบกับการแสดงลักษณะเฉพาะพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งมีเชื้อสายจีน ตลอดจนคำนึงถึงพระราชศรัทธาและความสนพระทัยในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการทำวิปัสสนากรรมฐาน ที่แสดงให้เห็นในพระราชประวัติช่วงปลายรัชกาลของพระองค์อย่างชัดเจน มีรายละเอียดดังนี้

- ส่วนหลังคาถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างมากในการแสดงการเฉลิมพระเกียรติ ใช้การประดับตกแต่งด้วยเครื่องลำยองมีองค์ประกอบคือ ซ้อฟ้าปากนก ไบระกา ตัวลำยอง งวงไอยรา นาคสะดุ้งและหางหงส์ ตามรูปแบบที่พบมากจากกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ในการประดับตกแต่งหน้าบันใช้รูปสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งในคติความเชื่อของสังคมไทยเปรียบพระนารายณ์ตั้งองค์สมมติเทพของพระมหากษัตริย์ ประกอบกับการใช้ลวดลายที่มีอิทธิพลของศิลปะจีนแทรกอยู่บ้าง ตามตำแหน่งต่างๆของลวดลายหน้าบัน ถือเป็นสื่อความหมายโดยแสดงว่าอุโบสถหลังนี้มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ที่มีความเป็นจีน

- ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง เลือกใช้รูปแบบของชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง แบบกรอบชุ่ม ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ ลวดลายที่ใช้ประกอบเลือกใช้ลวดลายจากแม่ลายไบเทศ สอดแทรกด้วยลวดลายที่มีอิทธิพลของศิลปะจีน อันเป็นลักษณะเฉพาะที่พบมากจากกรณีศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม

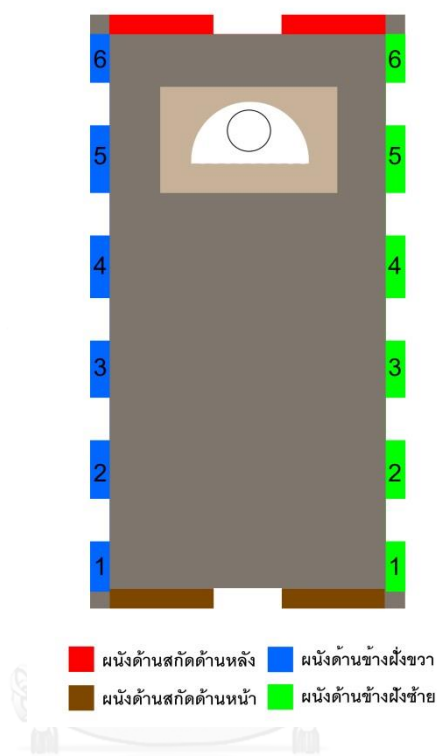
- บานประตูภายนอก เลือกประดับด้วยการจำหลักไม้ทาสีทองเป็นรูปเงี้ยวกาง ซึ่งได้แนวคิดมาจากการประดับตกแต่งบานประตูภายนอกของ วิหารรอยพระพุทธบาทวัดเขายี่สาร และบานประตูภายนอกของ วิหารวัดบางพลับ สอดคล้องกับลักษณะนักรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

- บานหน้าต่างภายนอก ประดับตกแต่งด้วยลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ โดยใช้ลวดลายจากแม่ลายไบเทศสอดแทรกด้วยลวดลายที่มีอิทธิพลของศิลปะจีนเป็นหลัก

- บัวปลายเสา คันทวย เลือกใช้การประดับตกแต่งบัวปลายเสาด้วยรูปแบบบัวจกกล ซึ่งพบมากจากกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนคันทวยเป็นรูปแบบของคันทวยหัวนาค

- การประดับตกแต่งภายในอาคาร จากการพิจารณากรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงครามที่มีแนวคิดของการเฉลิมพระเกียรติ ปรากฏในการประดับตกแต่งผนังภายในอาคาร คือ พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม ถือเป็นแบบอย่างสำคัญของการวางแนวทางเพื่อการประดับตกแต่งภายในอุโบสถใหม่วัดบางกุ้ง ด้วยเหตุนี้จึงเลือกประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยบนฐานชุกชี ด้านหน้าพระพุทธรูปประธานประดิษฐานพระสาวก 1 คู่ นั่งประนมมือขนาดทั้ง 2 ข้าง โดยเป็นลักษณะที่ได้แบบอย่างจาก พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม ซึ่งมีลักษณะอันสวยงาม เหมาะสมแก่การเลือกใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญภายในอุโบสถวัดบางกุ้ง ส่วนการประดับตกแต่งผนังภายใน มีแนวคิดจากภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยารามเช่นเดียวกัน โดยเสนอให้เขียนภาพจิตรกรรมไทยเพื่อแสดงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เน้นพระราชประวัติ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจและพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพื่อให้สอดคล้องกับอุโบสถอันเป็นสถาปัตยกรรมพระพุทธศาสนา อีกทั้งเขียนภาพจิตรกรรมไทยบางส่วนจาก สมุดภาพไตรภูมิโบราณ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี มีรายละเอียดดังนี้ (ดูแผนผังที่ 6.9 ประกอบ)

แผนผังที่ 45 แสดงตำแหน่งของผืนงด้านต่างๆ ในอุโบสถวัดบางกุ่มที่ทำการออกแบบ

- 1) ผืนงด้านข้างฝั่งขวา 1 เขียนภาพจากสมุดภาพไตรภูมิโบราณกรุงธนบุรี
- 2) ผืนงด้านข้างฝั่งขวา 2 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงถวายจตุปัจจัย ให้กับ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร
- 3) ผืนงด้านข้างฝั่งขวา 3 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาและรวบรวมพระไตรปิฎก
- 4) ผืนงด้านข้างฝั่งขวา 4 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกในสมัยกรุงธนบุรี
- 5) ผืนงด้านข้างฝั่งขวา 5 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในเขตกรุงธนบุรี
- 6) ผืนงด้านข้างฝั่งขวา 6 เขียนภาพจากสมุดภาพไตรภูมิโบราณกรุงธนบุรี
- 7) ผืนงด้านข้างฝั่งซ้าย 1 เขียนภาพจากสมุดภาพไตรภูมิโบราณกรุงธนบุรี

- 8) ผนังด้านข้างฝั่งซ้าย 2 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงจัดการปกครองสังฆมณฑล ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ หลังจากปราบชุมนุมเจ้าพระฝาง
- 9) ผนังด้านข้างฝั่งซ้าย 3 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดว่าด้วยศีลสิกขา เพื่อการปกครองสังฆมณฑล
- 10) ผนังด้านข้างฝั่งซ้าย 4 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก(รัชกาลที่ 1) กับเจ้าพระยาสุรสีห์ อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง จากเมืองเวียงจันทน์มาประดิษฐานชั่วคราวที่ วัดอรุณราชวราราม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานสมโภช 7 วัน 7 คืน
- 11) ผนังด้านข้างฝั่งซ้าย 5 เขียนภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เสด็จไปปฏิบัติกรรมฐาน ณ วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทาราม)
- 12) ผนังด้านข้างฝั่งซ้าย 6 เขียนภาพจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณกรุงธนบุรี
- 13) ผนังด้านสกัดด้านหลัง เขียนภาพไตรภูมิ จากสมุดภาพไตรภูมิบูรณกรุงธนบุรี
- 14) ผนังด้านสกัดด้านหน้าระดับเหนือประตู เขียนภาพจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณ ตอนมารผจญ แสดงพุทธประวัติช่วงกำลังจะตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
- 15) ผนังด้านสกัดด้านหน้าระดับประตู เขียนภาพบางส่วนจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณกรุงธนบุรี
- 16) ผนังด้านข้างฝั่งซ้าย ฝั่งขวา เหนือระดับหน้าต่าง เขียนภาพเทวดาชุมนุม

รูปที่ 159 ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิบูรณฉบับกรุงธนบุรี ตอนมารผจญ

(ที่มา: สุตารา สุจฉายา (2550). ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, สารคดี. หน้า 84)

6.1.2.2 พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง และ พระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง และ พระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีแนวคิดหลักจากการพิจารณาการศึกษาสถาปัตยกรรม กรุงธนบุรี ซึ่งมีท้องพระโรง พระราชวังเดิมเป็นอาคารเพียงแห่งเดียวที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของสมัยกรุงธนบุรีได้ดีที่สุด และที่สำคัญคือลักษณะเฉพาะพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตัวอย่างเช่น ความเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีน, ความเป็นพระมหากษัตริย์นักรบ, ความสนพระราชหฤทัยในพระพุทธศาสนา เป็นต้น อีกทั้งประวัติศาสตร์ค่ายบางกุ้งที่เคยเป็นค่ายทหารมาก่อน ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความจำเป็นต่อโครงการเป็นอย่างยิ่ง เพราะแสดงให้เห็นชัดเจนว่าพื้นที่นี้มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยเสนอการออกแบบให้มีความเหมาะสมกับการเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ และคำนึงถึงความสอดคล้องกับอาคารพิพิธภัณฑ

ผังพื้นที่อาคาร

ผังพื้นที่พิพิธภัณฑมีแนวคิดในการออกแบบให้สอดคล้องกับการเป็นพื้นที่เพื่อการเผยแพร่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก โดยมุ่งเน้นการนำเสนอประวัติศาสตร์วีรกรรมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวีรชนทหารในการศึกค่ายบางกุ้ง รวมทั้งเจ็ดชูพระปรีชาสามารถทางด้านการรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อให้ตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อปวงชนชาวไทย ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ค่ายบางกุ้งและจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ผ่านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

ในการกำหนดองค์ประกอบของส่วนพิพิธภัณฑ พิจารณาจากเนื้อหาของการนำเสนอ มุ่งหวังให้ผู้เข้าชมมีความเข้าใจในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงเสนอให้มีองค์ประกอบของการจัดแสดงตามหัวข้อดังนี้

1) ส่วนจัดแสดงถาวร ประกอบไปด้วย

- ส่วนประวัติศาสตร์การศึกษาค่ายบางกุ้ง เป็นลักษณะของการเล่าเรื่องผ่านสื่อประเภทต่างๆ เช่น กระดานอธิบายตัวหนังสือ, ภาพวาด, หุ่นจำลองทั้งแบบย่อสัดส่วนและเท่าจริง, การฉายภาพ วิดีทัศน์, แสงสีเสียงประกอบสร้างบรรยากาศให้ผู้เข้าชมมีส่วนร่วมกับการจัดแสดง
- ส่วนจัดแสดงวัตถุโบราณที่สันนิษฐานว่าเป็นข้าวของเครื่องใช้ที่อยู่ในค่ายบางกุ้ง ซึ่งมีการขุดค้นพบบริเวณพื้นที่ของวัดบางกุ้ง เช่น หม้อ ขาม ไท มีด จอบ เป็นต้น
- ส่วนจัดแสดงพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งมุ่งเน้นที่พระปรีชาสามารถทางด้านการรบ รวมถึงพระราชกรณียกิจในการปกครองบ้านเมืองสมัยกรุงธนบุรี โดยจัดแสดงด้วยสื่อ

ประเภทต่างๆ เช่น กระดานคำบรรยาย, ภาพวาด, หุ่นจำลองทั้งแบบย่อสัดส่วนและเท่าจริง, การฉายภาพวิดีโอ, แสงสีเสียงประกอบสร้างบรรยากาศ

- ส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยส่วนนี้เป็นการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสมุทรสงครามในด้านต่างๆ เน้นการจัดแสดงด้วย กระดานคำบรรยาย, ภาพวาด, ภาพจริง, หุ่นจำลองย่อสัดส่วนและภาพวิดีโอ

2) ส่วนจัดแสดงชั่วคราว ประกอบไปด้วย

- ส่วนจัดแสดงภายนอกอาคาร เป็นการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยให้มีการแสดงเฉพาะวันหรือช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น ดนตรีไทย การทำน้ำตาลมะพร้าว เป็นต้น

- ส่วนนิทรรศการหมุนเวียน เลือกจัดแสดงเป็นช่วงเวลา โดยมีระยะเวลาครั้งละ 15 – 45 วัน ตามช่วงเทศกาลหรือความสำคัญของเรื่องที่จะจัดแสดง

3) ห้องฉายวิดีโอ เพื่อแนะนำเนื้อหาของการจัดแสดงเบื้องต้น

4) ส่วนสำนักงาน ประกอบด้วย

- ห้องพักเจ้าหน้าที่
- ส่วนจำหน่ายบัตร
- ห้องเก็บของ
- ห้องควบคุมระบบไฟฟ้า

5) ห้องน้ำ

จากการกำหนดองค์ประกอบของโครงการ ได้ใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์เพื่อประมาณขนาดพื้นที่ใช้สอยเบื้องต้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 11 แสดงการวิเคราะห์หาปริมาณพื้นที่ใช้สอยโดยประมาณ

องค์ประกอบ	รายละเอียด	พื้นที่/หน่วย (m ²)	จำนวน
1) ส่วนจัดแสดงถาวร	อุปกรณ์สำหรับจัดแสดง		
- ส่วนประวัติศาสตร์การศึกษา บางกุ่ม	- กระดาน ดัดผนัง จัด แสดง ภาพ/คำอธิบาย	1.50 x 1.75 = 2.625	12
	- จอฉายภาพวิดีโอ	0.75 x 0.75 = 0.5625	6
	- หุ่นจำลอง 1 : 100	0.75 x 1.00 = 0.75	8
	- หุ่นจำลอง 1 : 1	0.75 x 0.75 = 0.5625	30
	- จอฉายภาพสื่อผสม	1.75 x 2.00 = 3.50	4

ตารางที่ 11 (ต่อ) แสดงการวิเคราะห์หาปริมาณพื้นที่ใช้สอยโดยประมาณ

องค์ประกอบ	รายละเอียด	พื้นที่/หน่วย (m ²)	จำนวน
- ส่วนจัดแสดงวัตถุโบราณ	- ตู้กระจกติดตั้ง โบราณวัตถุ	0.6 x 0.6 = 0.36	15
	- กระดาน ดัดผนัง จัด แสดง ภาพ/คำอธิบาย	2.625	4
- ส่วนจัดแสดงพระราชประวัติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มุ่งเน้นพระปรีชาสามารถ ทางด้านการรบ	- กระดาน ดัดผนัง จัด แสดง ภาพ/คำอธิบาย	2.625	12
	- จอฉายภาพวีดิทัศน์	0.5625	4
	- หุ่นจำลอง 1 : 100	0.75	5
	- หุ่นจำลอง 1 : 1	0.5625	5
	- จอฉายภาพสื่อผสม	3.50	6
- ส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ของ จังหวัดสมุทรสงคราม	- กระดาน ดัดผนัง จัด แสดง ภาพ/คำอธิบาย	2.625	8
	- จอฉายภาพวีดิทัศน์	0.5625	4
	- หุ่นจำลอง 1 : 100	0.75	4
	- จอฉายภาพสื่อผสม	3.50	2
กำหนดให้ส่วนทางเดินและพื้นที่ ว่างเป็น 100% ของพื้นที่ <u>รวมพื้นที่โดยประมาณ</u>		182.5125	
		<u>365</u>	
2) ส่วนจัดแสดงชั่วคราว			
- ส่วนจัดแสดงภายในอาคาร	- คิดเป็น 50% ของส่วน จัดแสดงถาวร	<u>182.5</u>	
- ส่วนจัดแสดงภายนอกอาคาร	- ใช้พื้นที่ว่างของอาคาร ภายนอก	-	

ตารางที่ 11 (ต่อ) แสดงการวิเคราะห์หาปริมาณพื้นที่ใช้สอยโดยประมาณ

องค์ประกอบ	รายละเอียด	พื้นที่/หน่วย (m ²)	จำนวน
5) พื้นที่ทางเดินในอาคาร คิดเป็น 30% ของพื้นที่ทั้งหมด	พื้นที่ใช้สอยโดยประมาณ รวมทั้งหมดเท่ากับ 615 m ²	30% ของ 615 เท่ากับ 184.5	-
6) ห้องน้ำ จากกฎกระทรวง ฉบับที่ 63 (พ.ศ.2551) ประเภทอาคารพิเศษ กำหนดให้จำนวนห้องน้ำ ต่อพื้นที่อาคาร 200 ตารางเมตร มีจำนวน ดังนี้ - สำหรับผู้ชาย ห้องถ่ายอุจจาระ 1 ที่ถ่ายปัสสาวะ 2 อ่างล้างมือ 1 - สำหรับผู้หญิง ห้องถ่ายอุจจาระ 3 อ่างล้างมือ 1 กำหนดให้ส่วนทางเดินเป็น 30% ของพื้นที่ รวมพื้นที่โดยประมาณ	พื้นที่อาคารโดยประมาณ รวมทั้งหมดเท่ากับ 800 m ² ขนาดห้องน้ำ - สำหรับผู้ชาย ห้องถ่ายอุจจาระ ที่ถ่ายปัสสาวะ อ่างล้างมือ - สำหรับผู้หญิง ห้องถ่ายอุจจาระ อ่างล้างมือ	1.5 0.42 0.3 1.5 0.3	4 8 4 12 4
<u>ปริมาณพื้นที่ใช้สอยโดยประมาณ</u> <u>ของพิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษา</u> <u>ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่าย</u> <u>บางกุ้ง รวมเป็น</u>		30	
		825.5	

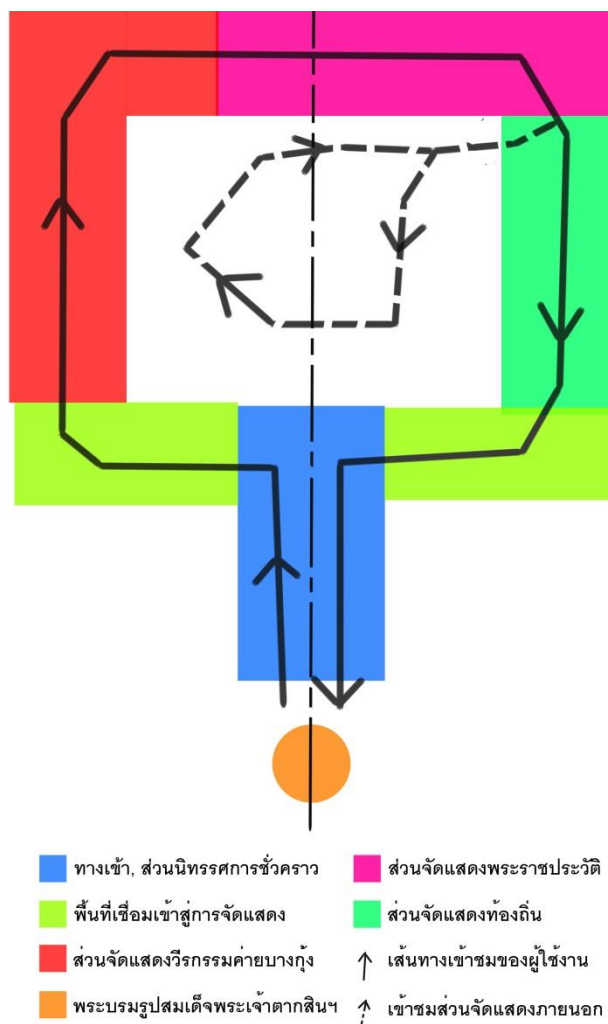
จากการวิเคราะห์ปริมาณพื้นที่ใช้สอยขององค์ประกอบโครงการ ซึ่งได้กำหนดขึ้นตามแนวคิดหลัก ถือเป็น การประมาณขนาดของผังพื้นที่อาคารในเบื้องต้นเท่านั้น โดยพื้นที่ส่วนจัดแสดงถาวรถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุดในการเผยแพร่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของค่ายบางกุ้ง ในการจัดแสดงจึงต้องมีอุปกรณ์ที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เข้าชมมีอารมณ์ร่วมกับเนื้อหาในการจัดแสดงมากยิ่งขึ้น จากตารางที่ 6.1 จะเห็นว่าอุปกรณ์สำหรับจัดแสดงในส่วนการจัดแสดงถาวรมีหลากหลายรูปแบบ แบ่งออกเป็น กระดาน ดัดผนัง จัดแสดง ภาพ/คำอธิบาย, จอฉายภาพวีดิทัศน์, หุ่นจำลองขนาด 1: 100, หุ่นจำลอง 1 : 1, จอฉายภาพสื่อผสมและตู้กระจกติดตั้งโบราณวัตถุ โดยอุปกรณ์แต่ละประเภทมีการใช้งานที่แตกต่างกัน ดังนี้

- กระดานดัดผนัง สำหรับจัดแสดงภาพจริง ภาพจำลองหรือภาพเหมือน พร้อมคำบรรยาย ที่เป็นภาษาบางอย่างเป็นทางกลาง

- จอฉายวีดิทัศน์ สำหรับจัดแสดงภาพเคลื่อนไหวในการเล่าเรื่องราว
- ทุนจำลองขนาด 1: 100 สำหรับเป็นการจำลองภาพบรรยากาศหรือสถานการณ์เพื่อสร้างความเข้าใจ เช่น วิถีชีวิตของทหารค่ายบางกุ้ง, การเข้าปะทะของทหารสองฝ่าย
- ทุนจำลองขนาด 1 : 1 จำลองลักษณะของผู้คนหรือทหารในสมัยอดีต เช่น การแต่งกายของทหาร, จำลองสถานการณ์การรบให้ผู้เข้าชมมีอารมณ์ร่วมด้วย
- จอภาพสื่อผสมเป็นวิธีการที่นิทรรศการสมัยใหม่นิยมใช้งาน เพื่อให้ผู้เข้าชมมีส่วนร่วมกับการนิทรรศการเพิ่มมากขึ้น เช่น จอภาพอาจจะมัลติทัชให้ผู้เข้าชมสามารถเลือกสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในจอภาพ เช่น แนวทางในการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
- ตู้โบราณวัตถุ มีไว้สำหรับจัดแสดงข้าวของ เครื่องใช้ อุปกรณ์ในการใช้ชีวิตของคนในค่ายบางกุ้งในอดีต ซึ่งขุดพบในพื้นที่บริเวณวัดบางกุ้ง เนื่องจากไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน จึงเสนอให้มีพื้นที่ใกล้เคียงกับส่วนอื่น

ในขั้นตอนการกำหนดรูปทรงของผังอาคาร มีแนวคิดหลักจากความต้องการในการนำเสนอการจัดแสดงแบบเป็นเรื่องราวตามลำดับเหตุการณ์ คล้ายให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ประวัติศาสตร์ค่ายบางกุ้งจากการอ่านนิยายเรื่องหนึ่ง โดยเริ่มตั้งแต่การเสียกรุงศรีอยุธยา จนพระยาตากสามารถตีฝ่าวงล้อมเข้าศึกไปตั้งหลัก ได้ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์และตั้งราชธานีใหม่ มาสู่ในตั้งค่ายบางกุ้งตามรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนเป็นชนวนเหตุให้เกิดการล้อมค่ายบางกุ้ง ส่งผลให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จทางชลมารคเข้ารบพุ่งเพื่อรักษาค่ายทหารแห่งนี้ไว้ เป็นต้น ดังนั้นจึงเสนอให้การจัดแสดงถาวรต้องเข้าชมแบบวนเป็นรอบ แต่ละรอบจะมีลำดับการจัดแสดง โดยให้เริ่มจากประวัติศาสตร์ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ วีรกรรมค่ายบางกุ้งก่อนจนเข้าใจถึงพระมหากษัตริย์คุณและพระปรีชาสามารถด้านการรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในครั้งนี้ แล้วค่อยเข้าสู่การจัดแสดงการศึกษาครั้งสำคัญของพระองค์ในสมัยกรุงธนบุรี พระราชกรณียกิจในการปกครองประเทศที่สำคัญ จนเข้าสู่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมุทรสงครามและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นการจัดแสดงสุดท้ายในหนึ่งรอบ ดังนั้นจึงเสนอให้รูปแบบของผังพื้นที่อาคารมีลักษณะดังแผนผังที่ 6.10 มีพื้นที่เปิดโล่งตรงกลางผังอาคารเป็นส่วนจัดแสดงภายนอก

ส่วนสำคัญที่สุดที่ต้องคำนึงถึงคือ ตำแหน่งของพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ให้อยู่ที่แนวแกนและอยู่ด้านหน้าอาคาร ทำให้อาคารเป็นพื้นหลังส่งให้พระบรมรูปมีความโดดเด่นขึ้น อีกทั้งมีความสง่างามในภาพรวม ลักษณะของผังอาคารนำลักษณะของผังท้องพระโรง พระราชวังเดิม มาเป็นแนวคิดในการออกแบบส่วนโถงทางเข้าพิพิธภัณฑ์ ซึ่งใช้รูปแบบของผังที่มีเสาร่วมในประธานและเป็นโถงโล่ง แต่ทำการปรับเป็นโถงมีผนัง เนื่องจากสาเหตุของการใช้งานในปัจจุบัน

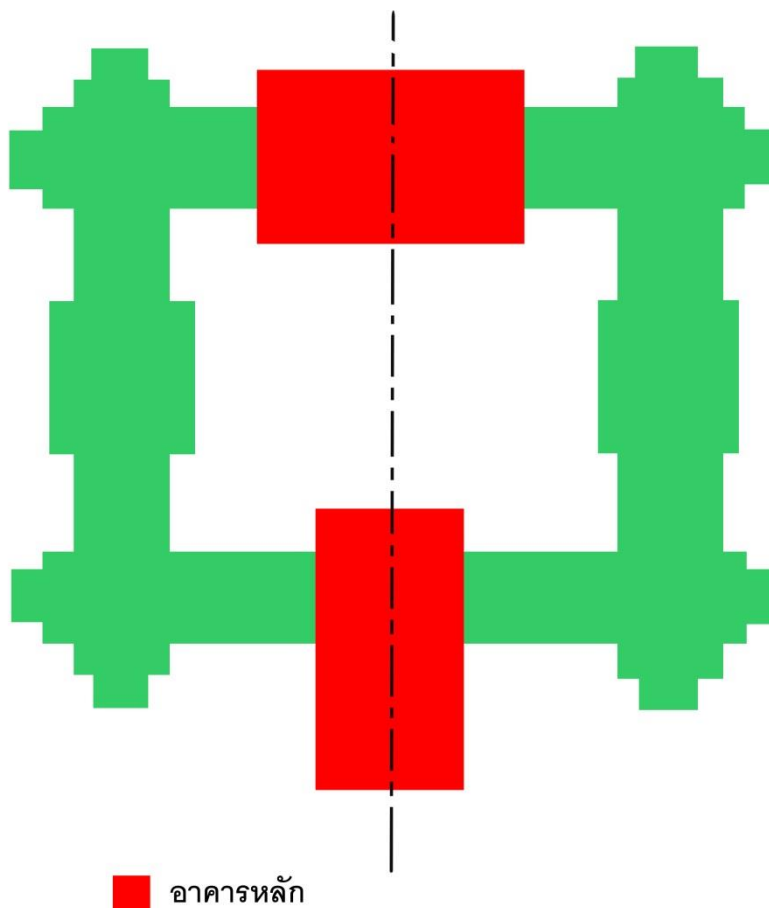
แผนผังที่ 46 แสดงรูปแบบของผังอาคารและการจัดแสดงของส่วนพิพิธภัณฑ์

องค์ประกอบสถาปัตยกรรม

พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง มีแนวคิดหลักในการออกแบบเพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นสถาปัตยกรรมสำหรับการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คำนึงถึงการลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมที่ท้องพระโรง พระราชวังเดิม ตลอดจนการใช้องค์ประกอบเพื่อการสื่อความหมายเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

จากลักษณะของผังพื้นที่อาคารซึ่งได้กำหนดให้ ตำแหน่งพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อยู่ที่แนวแกนด้านหน้าอาคาร การกำหนดอิริยาบถของพระบรมรูปมีส่วนสำคัญที่จะส่งผลให้เกิดความสวยงามในภาพรวมระหว่าง 2 องค์ประกอบ อีกทั้งความสอดคล้องกับภาพลักษณ์ของโครงการ จึงเสนอให้ พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อยู่ในอิริยาบถยืนทรงเครื่องแบบทหารถืออาวุธประจำกาย สื่อออกมาเป็นลักษณะหลังจากได้ชัยชนะในการศึกโดยสมบูรณ์ การออกแบบสถาปัตยกรรมเน้นความเรียบง่ายตามลักษณะของท้องพระโรง พระราชวังเดิม แต่ให้

คงความสวยงามตามรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยให้มีตำแหน่งอาคารหลักซึ่งมีขนาดใหญ่อยู่มีตำแหน่งตั้ง
แผนผังที่ 6.11 ซึ่งมีแนวคิดจากลักษณะของผังรูปตัว T ของท้องพระโรง พระราชวังเดิม เนื่องจากส่วนหลังคาของ
อาคารหลักมีความยาวค่อนข้างมาก จึงทำการลดทอนระนาบของหลังคา ด้วยการซ้อนชั้นหลังคา ลักษณะหลังคา
ทั้งหมดจึงเป็นแบบซ้อน 3 ชั้น 3 ตับ ยกเว้นหลังคาส่วนมุขลดที่ตำแหน่งทั้ง 4 มุมของอาคาร ทำ 2 ตับ ตับที่สองเป็น
หลังคากันสาด

แผนผังที่ 47 แสดงรูปแบบของผังอาคารซึ่งมีอาคารหลักในตำแหน่งตามแนวแกนและขวางแนวแกน

การประดับตกแต่งและการใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย

แนวคิดในการประดับตกแต่งพิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้า
ตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง พิจารณาจากลักษณะของสถาปัตยกรรมท้องพระโรง พระราชวังเดิม ซึ่งไม่พบการ
ประดับตกแต่งภายนอก ประกอบกับการแสดงลักษณะเฉพาะพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งมีเชื้อ
สายจีน ตลอดจนคำนึงถึงลักษณะของความเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการรบ อันเป็นส่วนสำคัญในการ
นำเสนอโครงการผังพื้นที่การท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังนี้

เนื่องจากแนวคิดในการมี ท้องพระโรง พระราชวังเดิม เป็นแนวทางในการประดับตกแต่ง จึงไม่เน้นการประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมมากนัก แต่เน้นในส่วนที่มีความสำคัญต่อการรับรู้ของผู้ใช้งานมากที่สุด คือ ส่วนเครื่องลายองและหน้าบัน โดยเสนอการออกแบบเครื่องลายองเป็นลักษณะแบบช่อฟ้ารวบจอม เพื่อให้มีความแตกต่างจากฝั่งพื้นที่วัด รวมถึงการประดับตกแต่งหน้าบันโดยใช้รูปสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ด้วยการใช้รูปพระมาลาสำหรับออกศึกอยู่ตรงกลางหน้าบัน สอดแทรกด้วยลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน ล้อมรอบด้วยลวดลายแม่ลายกนกเปลว และสอดแทรกด้วยลวดลายแบบศิลปะจีนด้วยเช่นเดียวกัน ส่วนล่างของหน้าบันหลักถัดจากชุดหน้ากระดานฐานพระ ตกแต่งด้วยซุ้มคูหาเป็นกรอบพื้นหลังสำหรับพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้มีการประดับตกแต่งบัวปลายเสา คันทวย โดยใช้รูปแบบเดียวกับอุโบสถส่วนบานหน้าต่างออกแบบด้วยการเพิ่มส่วนหย่องหน้าต่างตามลักษณะของบานหน้าต่าง ท้องพระโรง พระราชวังเดิม

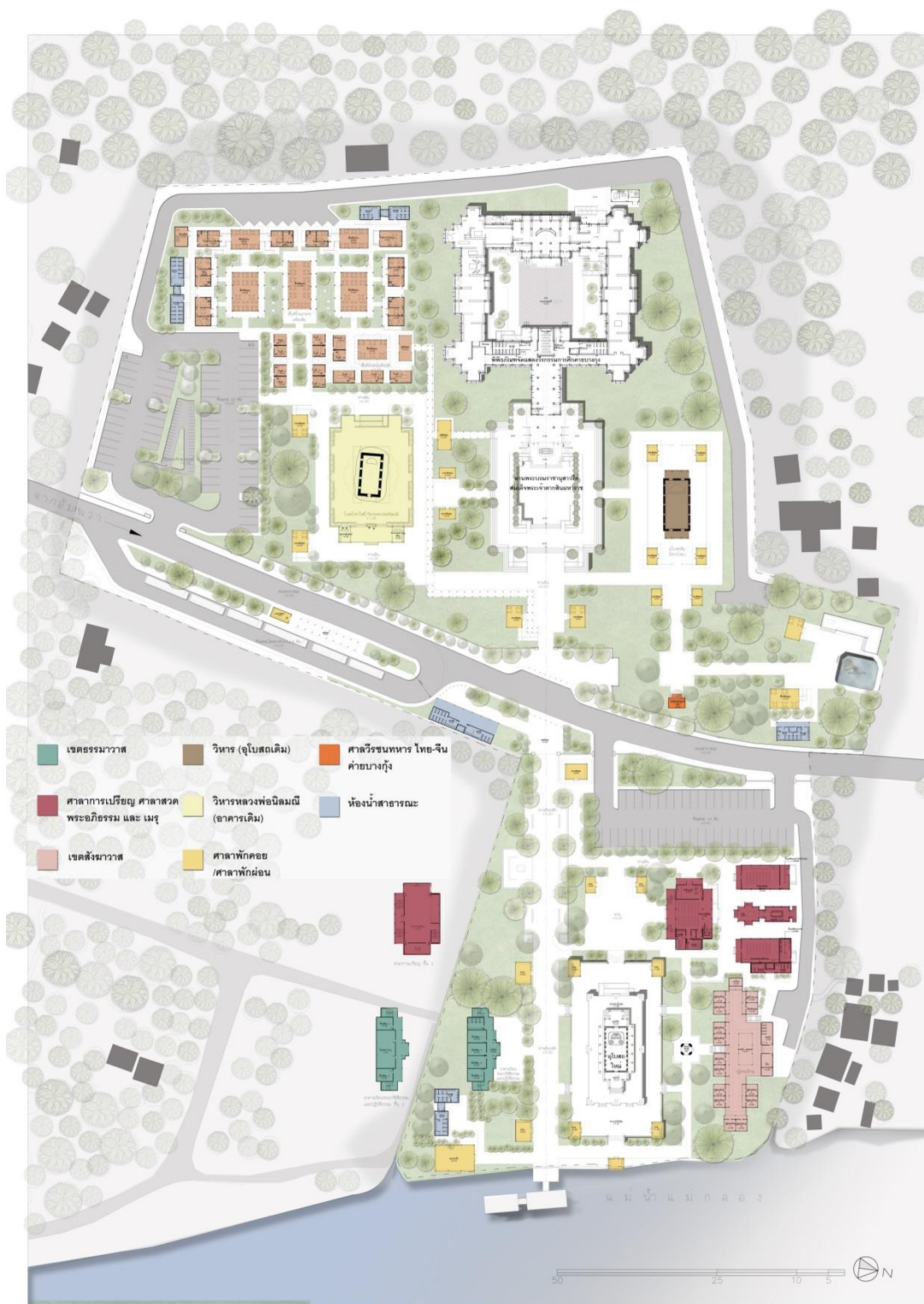
นอกจากนี้ในส่วนภายในอาคารใช้การประดับตกแต่งที่คำนึงถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งมีรูปแบบของการใช้งานตามสมัยปัจจุบัน เน้นการประดับตกแต่งบริเวณโถงทางเข้าด้วยภาพจิตรกรรมไทยเกี่ยวกับ วีรกรรมในการศึกค่ายบางกุ้งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

6.2 ผลงานการออกแบบ

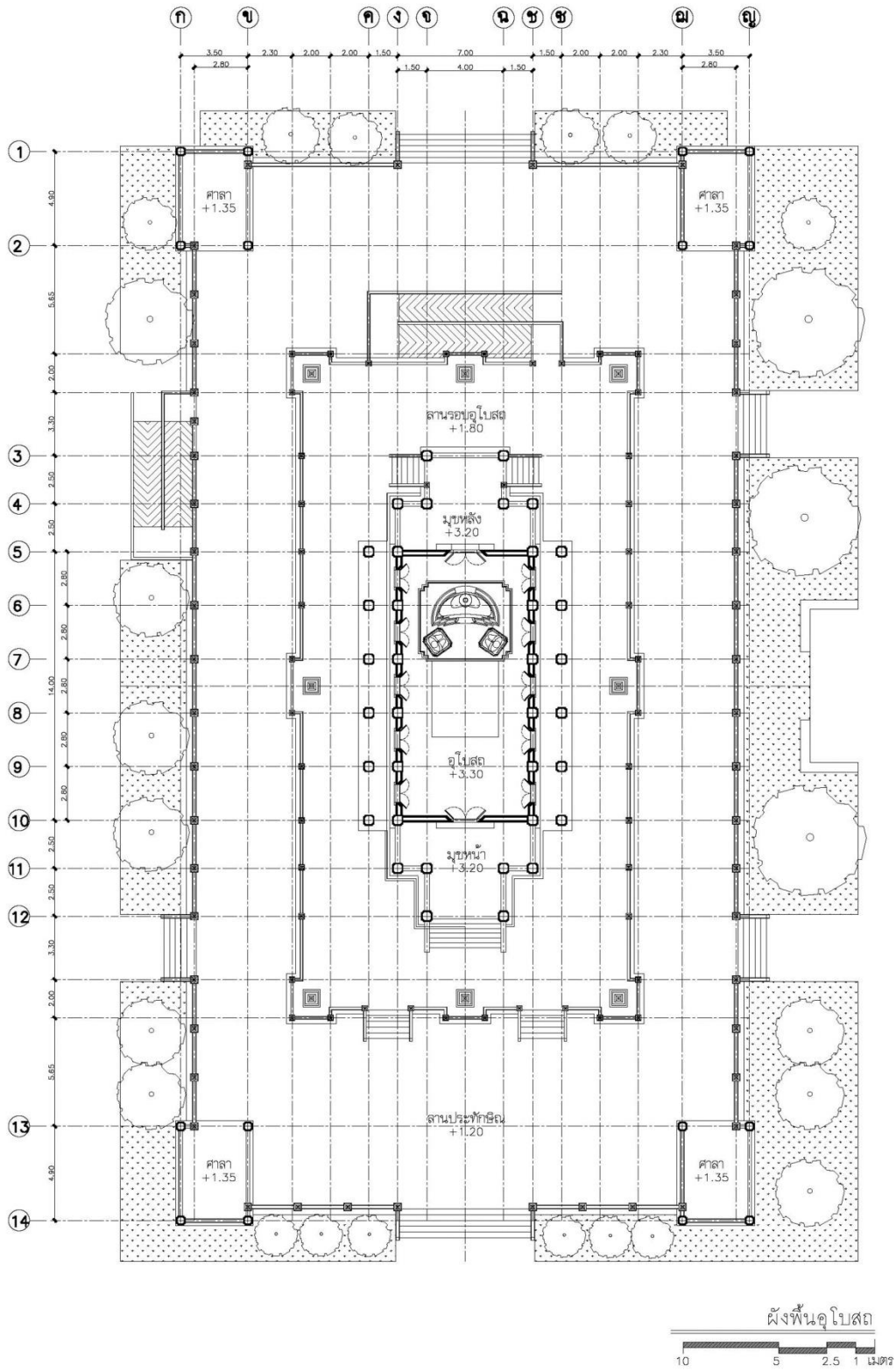
จากแนวความคิดในการออกแบบข้างต้น ได้ทำการออกแบบ โครงการวัดบางกุ้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผลการออกแบบแสดงในลักษณะของแบบทางสถาปัตยกรรม ประกอบไปด้วย

1) ผังบริเวณรวม วัดบางกุ้ง	11) ผังพื้นที่พิธีภัณฑ์ฯ
2) ผังพื้นที่อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง	12) รูปตั้งด้านหน้า พิธีภัณฑ์ฯ
3) รูปตั้งด้านหน้า อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง	13) รูปตั้งด้านข้างซ้าย พิธีภัณฑ์ฯ
4) รูปตั้งด้านข้าง อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง	14) รูปตั้งด้านข้างขวา พิธีภัณฑ์ฯ
5) รูปตัดตามขวาง อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง	15) รูปตั้งด้านหลัง พิธีภัณฑ์ฯ
6) รูปตัดตามยาว อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง	16) รูปตัด พิธีภัณฑ์ฯ
7) แบบขยายเครื่องลายอง หน้าบัน อุโบสถ	17) แบบขยายเครื่องลายอง หน้าบัน พิธีภัณฑ์ฯ
8) แบบขยายซุ้มประตู บานประตู อุโบสถ	18) แบบขยายพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสิน
9) แบบขยายซุ้มหน้าต่าง บานหน้าต่าง อุโบสถ	มหาราช
10) แบบขยายพระพุทธรูปประธาน อุโบสถ	

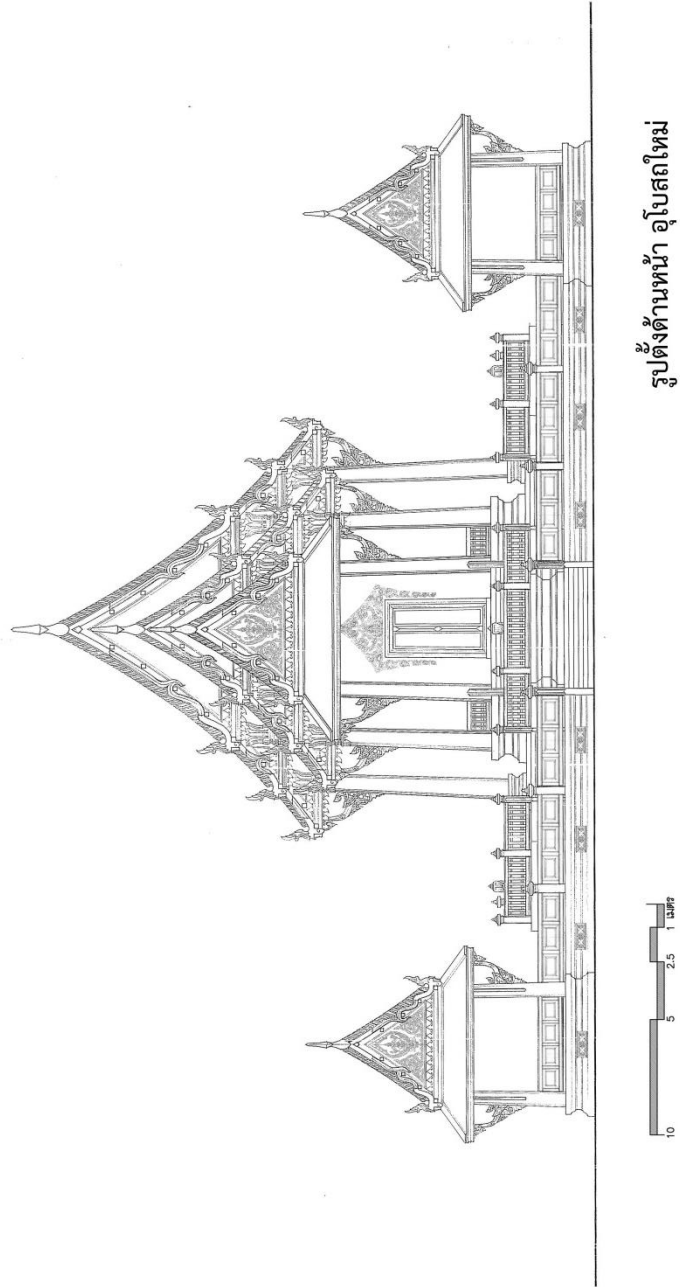
โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

แผนผังที่ 48 ผังบริเวณรวม วัดบางกุ้ง

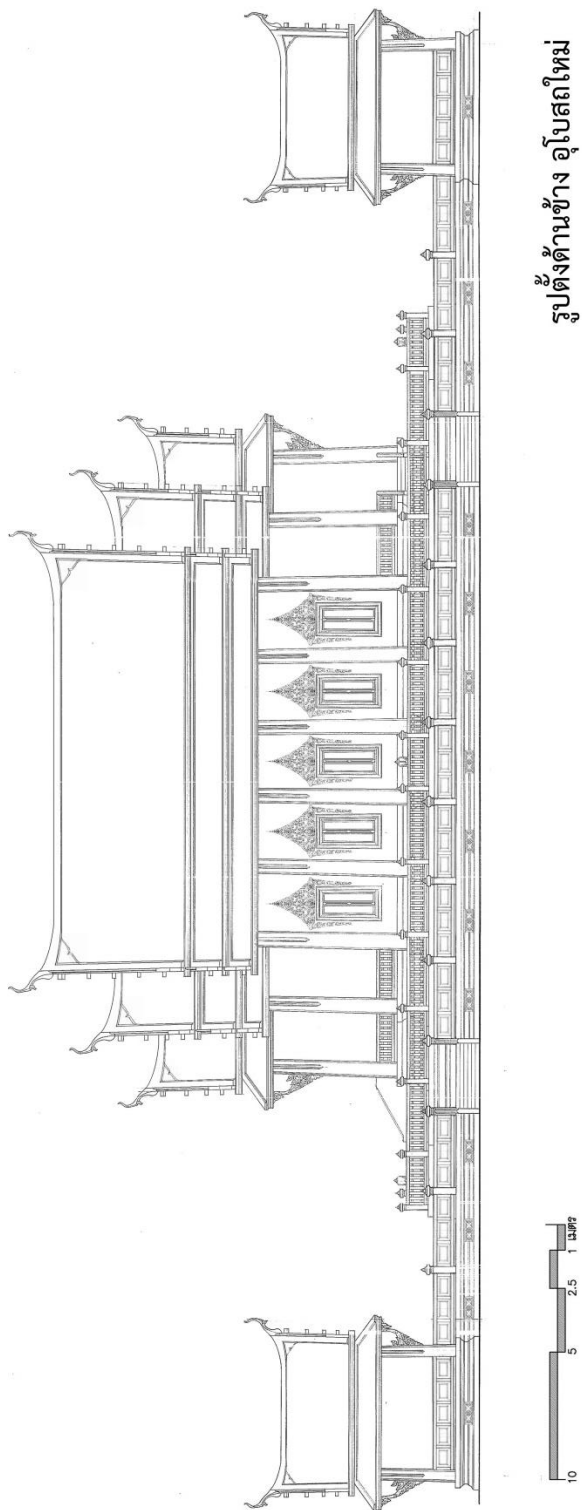

แผนผังที่ 49 ผังพื้นอุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง

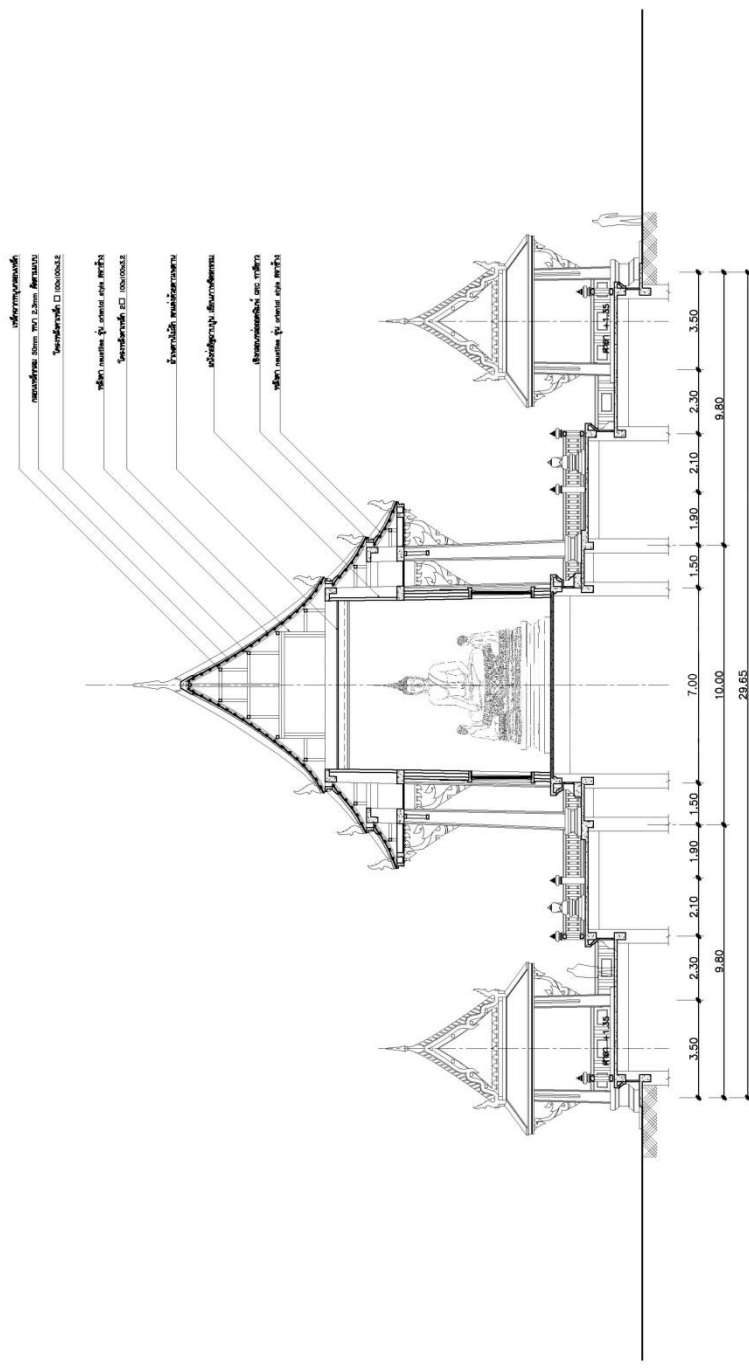

รูปตั้งด้านหน้า อุโบสถใหม่

รูปที่ 160 รูปตั้งด้านหน้า อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง

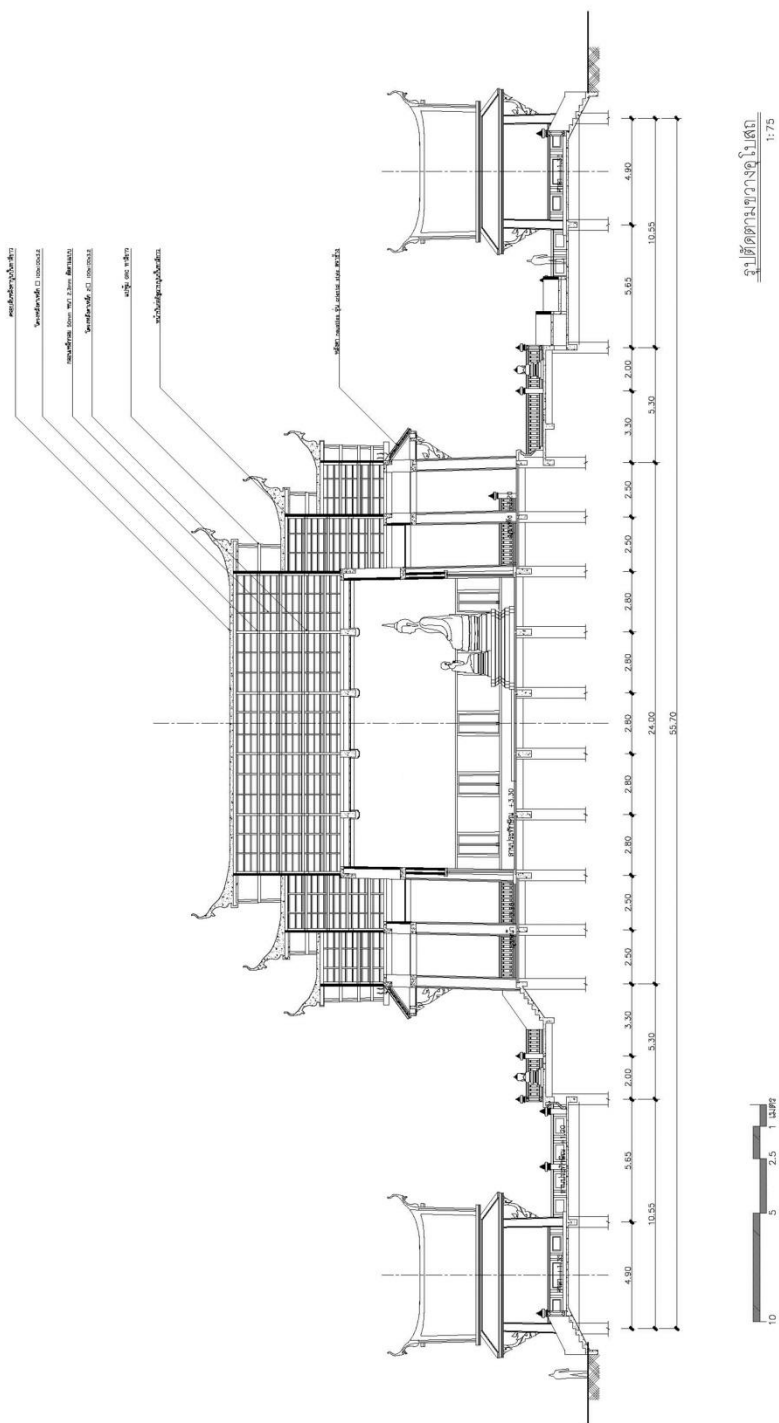
รูปที่ 161 รูปตั้งด้านข้าง อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง

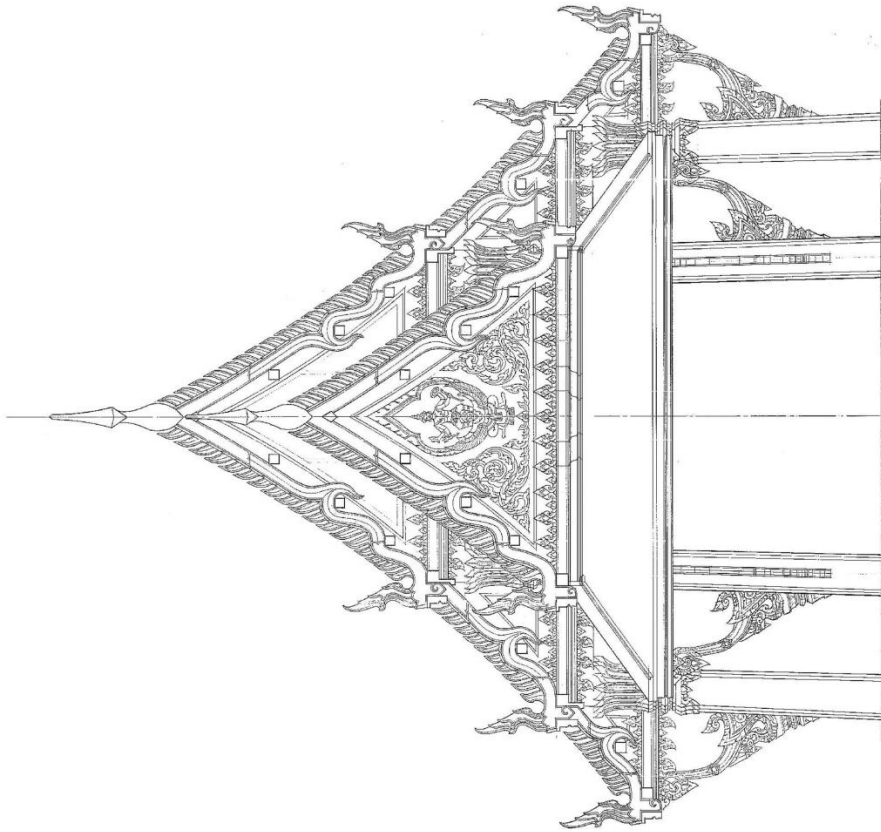
รูปตัดตามขวางอุโบสถ
1:75

รูปที่ 162 รูปตัดตามขวาง อุโบสถใหม่ วัดบางกุ้ง

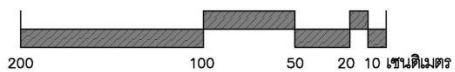
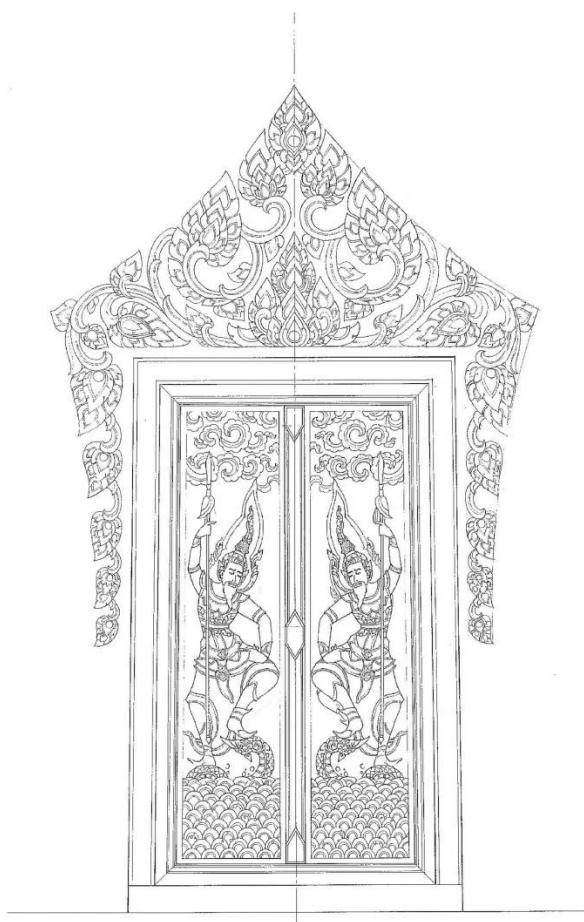
รูปที่ 163 รูปตัดตามยาว อุโบสถ์ใหม่ วัดบางกุ้ง

แบบขยายเครื่องลำยอง หน้าบัน คันทวย บัวปลาทอง อุโบสถ
1:20

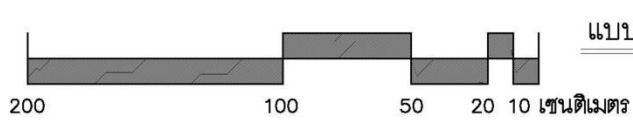
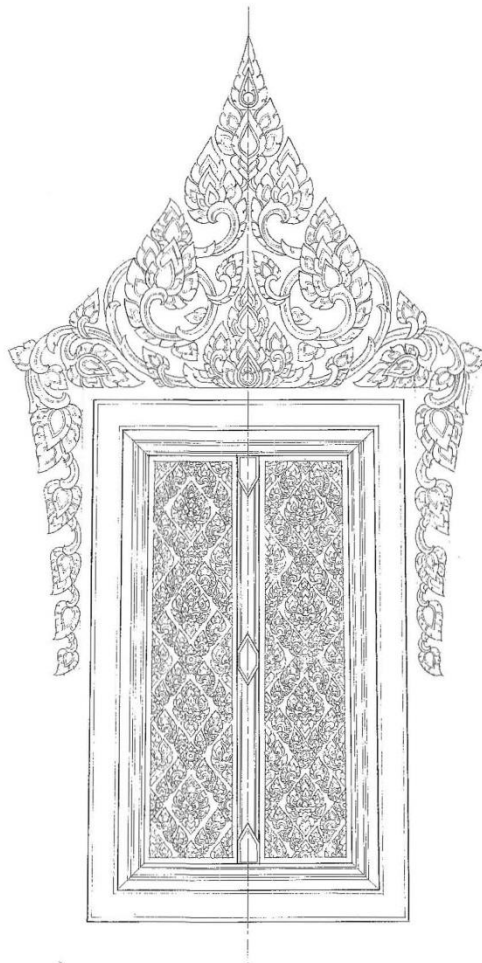
รูปที่ 164 แบบขยายเครื่องลำยอง หน้าบัน อุโบสถ

แบบขยายซุ้มประตู บานประตู อุโบสถ

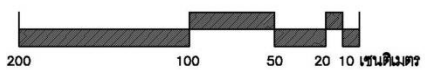
1:10

รูปที่ 165 แบบขยายซุ้มประตู บานประตู อุโบสถ

แบบขยายซุ้มหน้าต่าง บานหน้าต่าง อุโบสถ 1:10

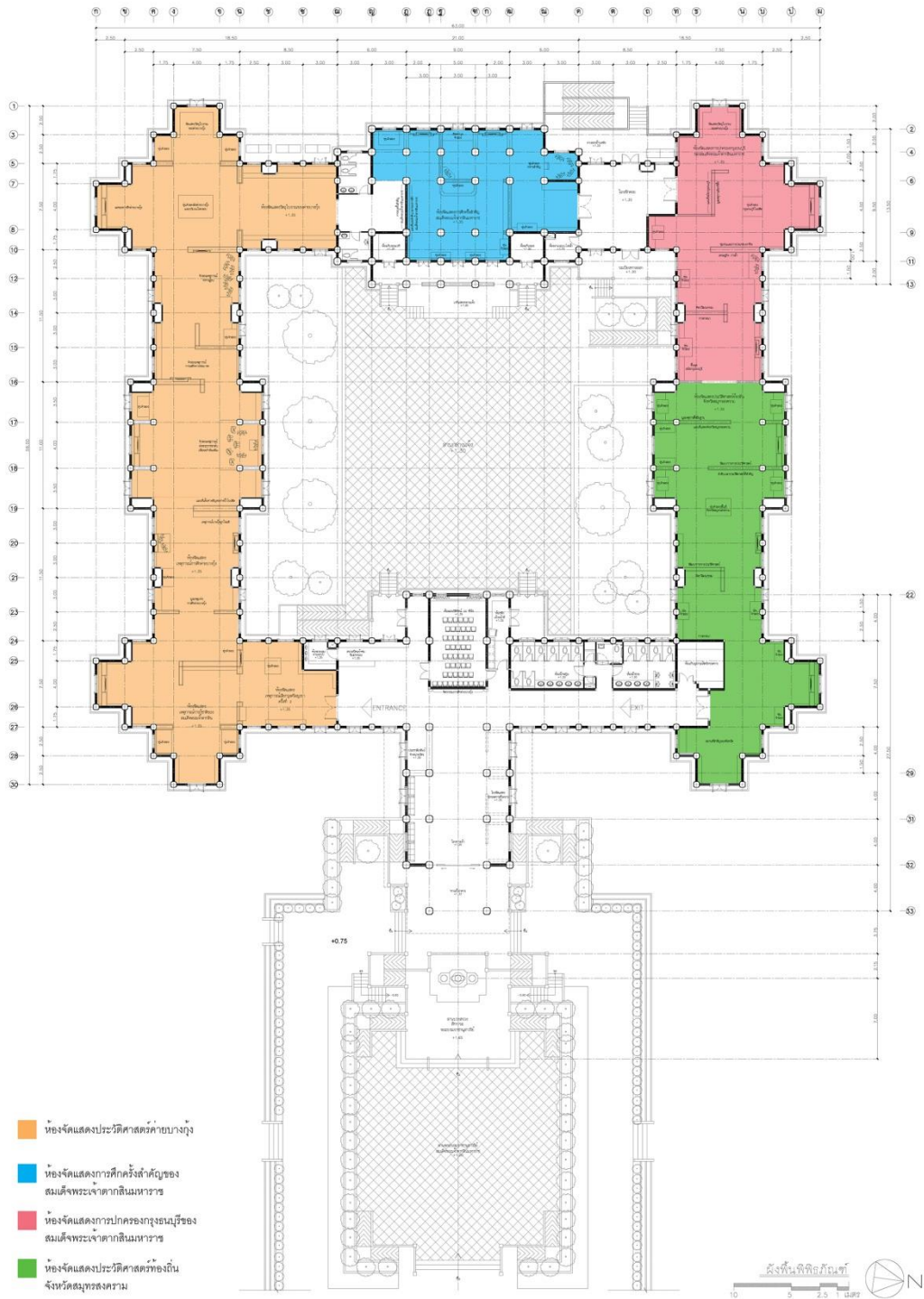
รูปที่ 166 แบบขยายซุ้มหน้าต่าง บานหน้าต่าง อุโบสถ

แบบขยายพระพุทธรูปประธาน ฐานชุกชี อุโบสถ

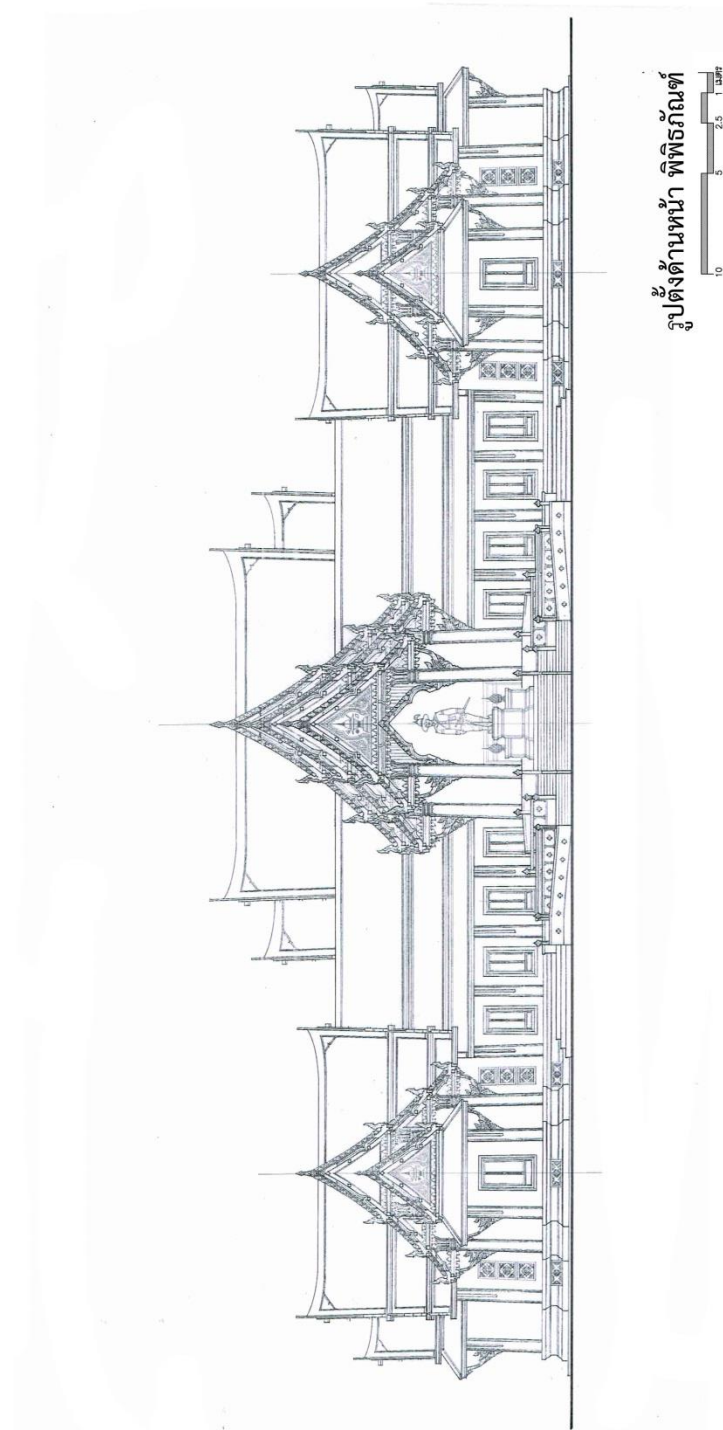
1:20

รูปที่ 167 แบบขยายพระพุทธรูปประธาน อุโบสถ

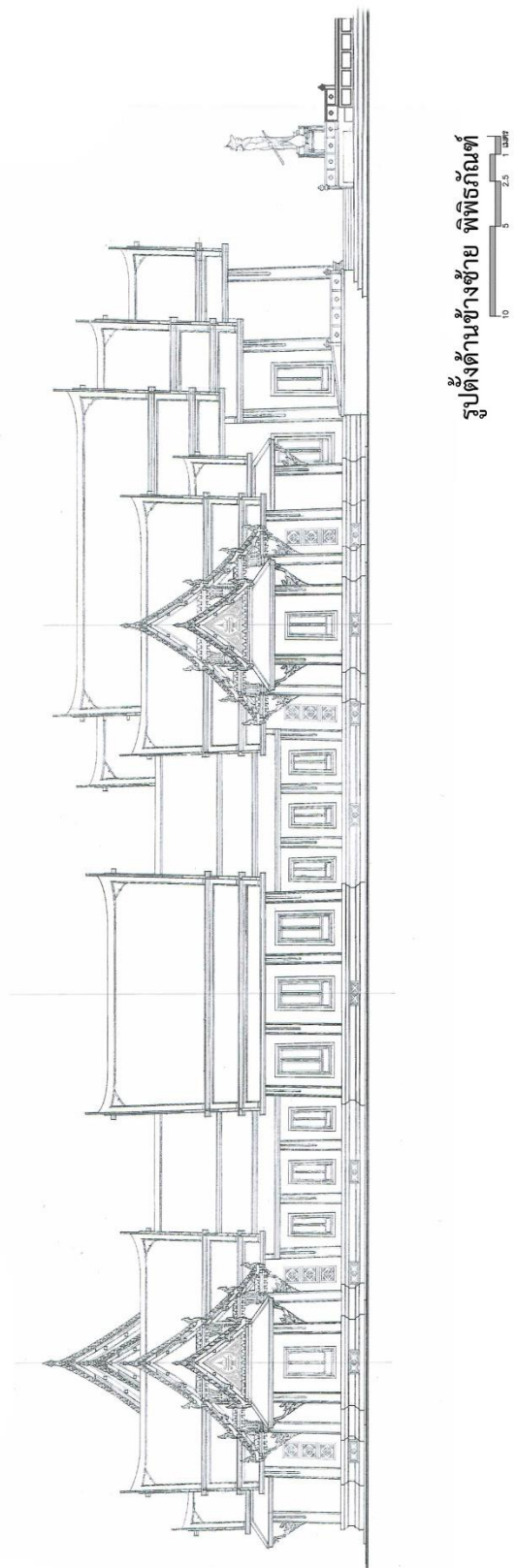
แผนผังที่ 50 ผังพื้นที่พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง

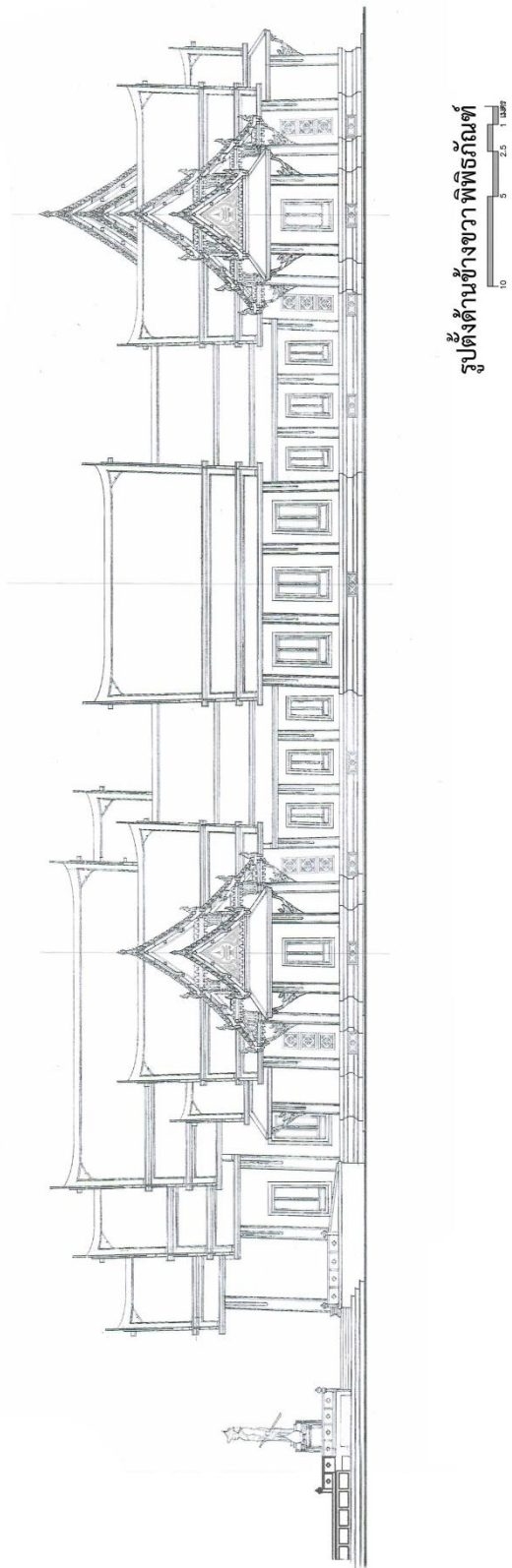
รูปตั้งด้านหน้า พิพิธภัณฑ

รูปที่ 168 รูปตั้งด้านหน้า พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง

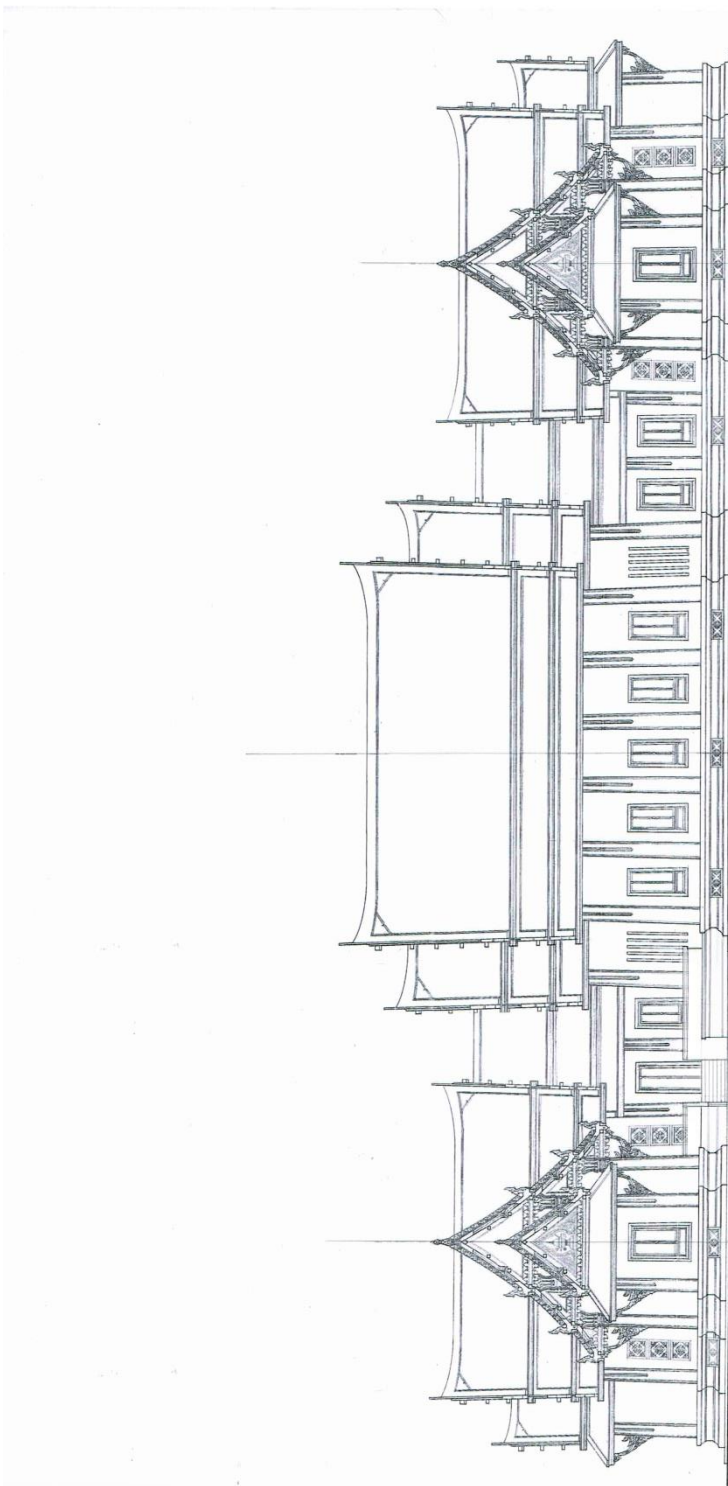

รูปตั้งด้านข้างซ้าย พิพิธภัณฑ์

รูปที่ 169 รูปตั้งด้านข้างซ้าย พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง

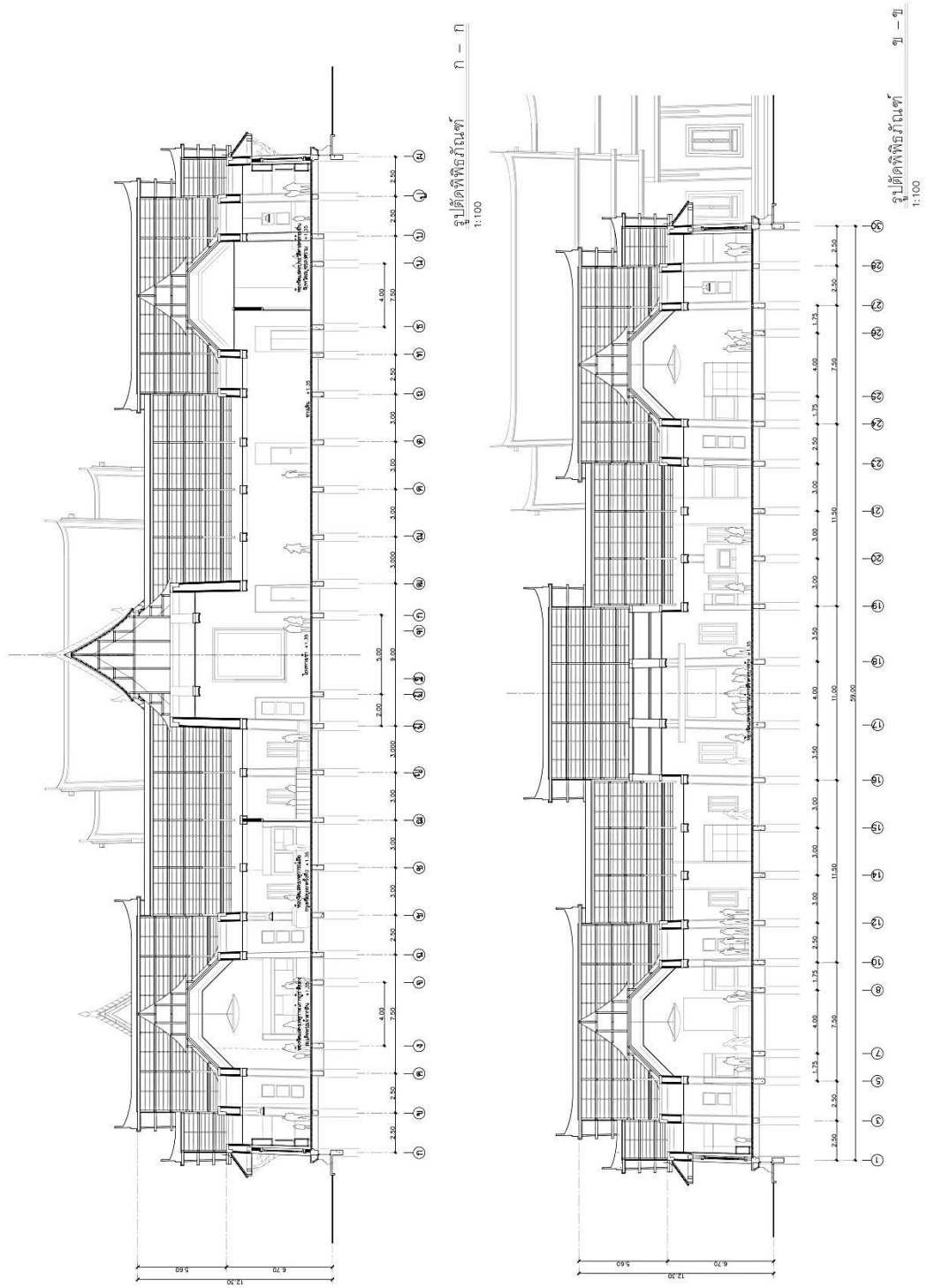

รูปที่ 170 รูปตั้งด้านข้างขวา พิพิธภัณฑจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง

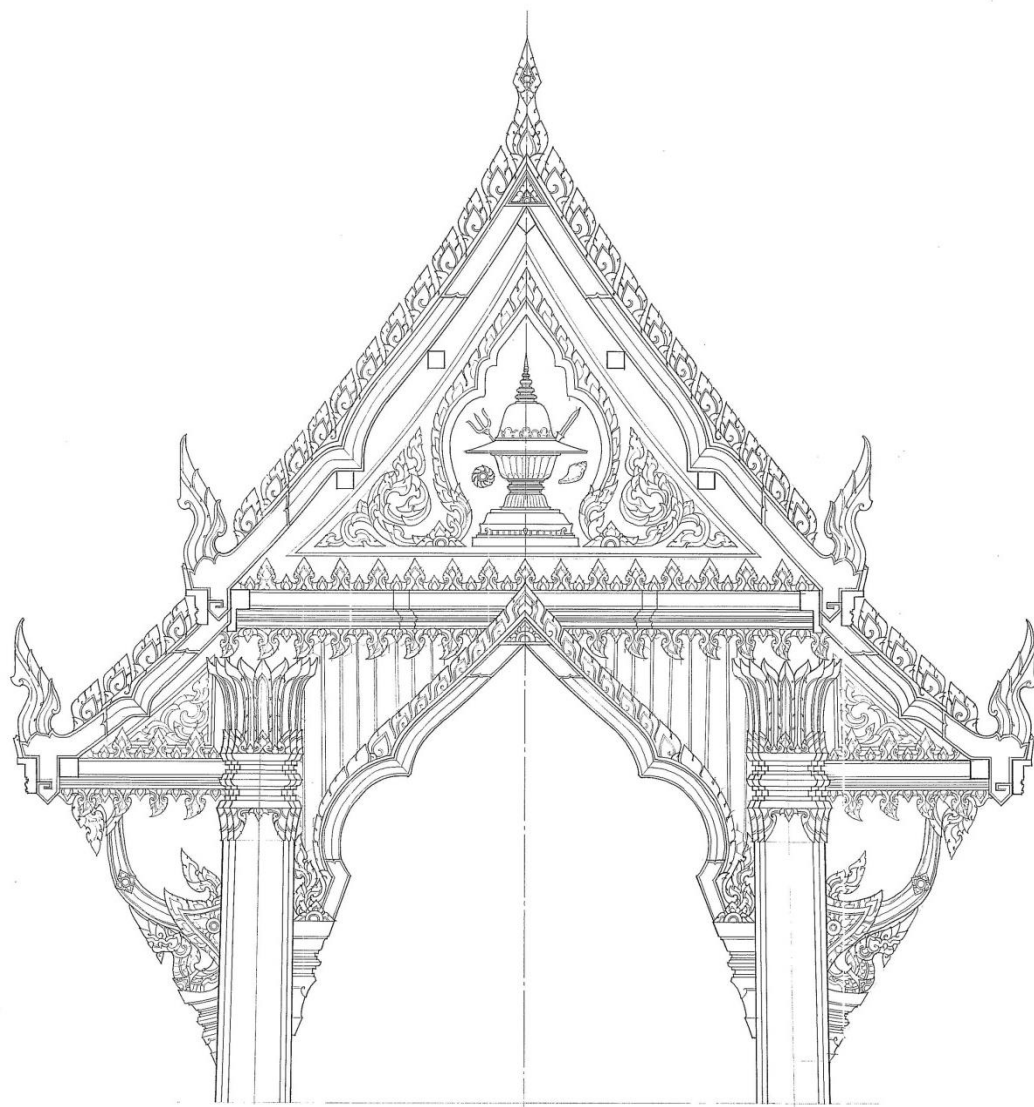

รูปตั้งด้านหลัง พิพิธภัณฑ์
10 5 2.5 1 เมตร

รูปที่ 171 รูปตั้งด้านหลัง พิพิธภัณฑ์จัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง

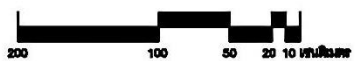
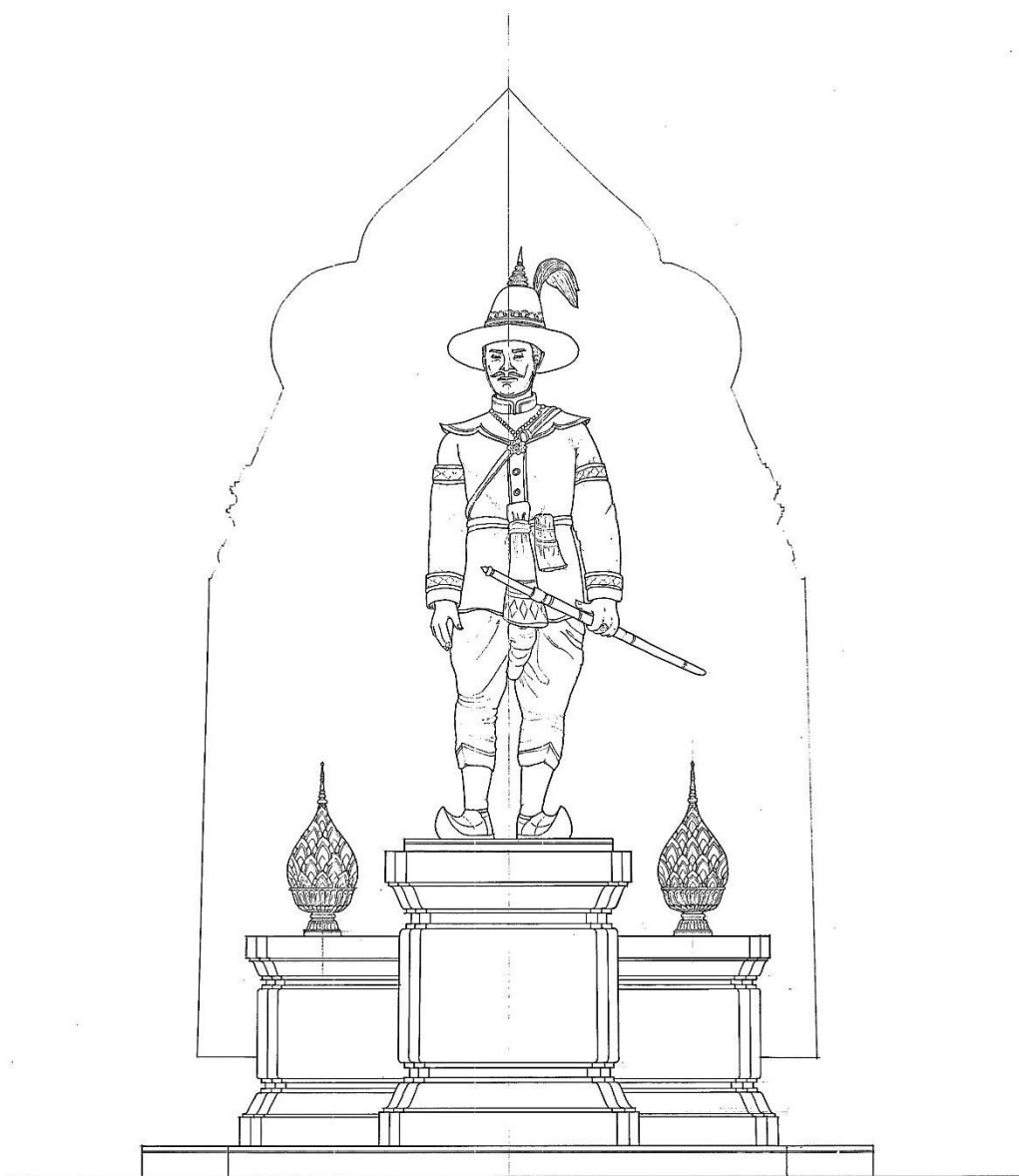
รูปที่ 172 รูปตัด พิพิธภัณฑสถานจัดแสดงวีรกรรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชค่ายบางกุ้ง

แบบขยายเครื่องสำอาง หน้าบ้าน
คันทวย บัวปลายเสา พิพิธภัณฑฯ

รูปที่ 173 แบบขยายเครื่องสำอาง หน้าบ้าน พิพิธภัณฑฯ

แบบขยายเพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รูปที่ 174 แบบขยายพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รายการอ้างอิง

การศาสนา, กรม (2525). วัดทั่วราชอาณาจักร ตาม ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2525 (เล่ม1).
กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์การศาสนา.

ไกรนุช ศิริพูล (2547). เที่ยววัดไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพมหานคร, นิวไทยมิตรการพิมพ์.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5
ธันวาคม 2542 (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม.
กรุงเทพมหานคร, cursสภาลาดพร้าว.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา กรมพระยา (2555). พงศาวดารเรื่อง ไทยรบพม่า. กรุงเทพมหานคร, มติชน.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาและและคนอื่นๆ (2547). ลุ่มน้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์"เครือญาติ"
มอญ พระนิพนธ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วย นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักรวัลลิโภดม, สุภาภรณ์
จินตตามณีโรจน์. กรุงเทพมหานคร, มติชน.

เทพ สุนทรศารทูล (2554). ประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม. กรุงเทพมหานคร, เอส ออฟเซ็ท.

ธีรชัย ธนาเศรษฐ (2537). เปิดวังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพมหานคร, ธีรกิจ.

น.ณ ปากน้ำ (2536). จิตรกรรมเล่าเรื่อง : สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระผู้กู้ชาติ ณ ท้องพระโรงกรุงธนบุรี
เมืองโบราณ. กรุงเทพมหานคร, เมืองโบราณ.

นภาพร เล้าสินวัฒนา (2549). การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมายและสัญลักษณ์แห่ง "สมมติ
เทวราช". กรุงเทพมหานคร, มิวเซียมเพรส.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2550). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, มติชน.

พิมาน แจ่มจรัส (2542). สงครามในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร, สร้างสรรค์บุ๊คส์.

มองซิเออร์เซเบเรต์ (2471). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 49 เรื่องจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ ราชทูต ฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตอนที่ 3. พระนคร, ศรีกรุง.

มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิมกองบัญชาการกองทัพเรือ (2556). "ประวัติพระราชวังเดิม." from http://www.wangdermpalace.org/wangderm/thai_history.html.

ศรีนิล น้อยบุญแนว (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ฉบับหมอบรัดเล. กรุงเทพมหานคร, โฆษิต.

ศิริวรรณ เวชวิทย์ (2534). พุทธปรารงค์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิลปากร, กรม (2515). คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร.

ศิลปากร, กรม (2537). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร.

ส. พลายน้อย (2550). พระเจ้าตากสิน มหาราชแห่งชาติไทย. กรุงเทพมหานคร, พิมพ์คำ.

สมคิด จิระทัศน์กุล (2546). คติ สัญลักษณ์ และความหมายของ “ซุ้มประตู — หน้าต่าง” ไทย. กรุงเทพมหานคร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมใจ นิมเล็ก (2547). อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร, เมืองโบราณ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2539). แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร, มติชน.

สุตรา สุจฉายา (2539). ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. กรุงเทพมหานคร, มติชน.

สุวิทย์ เตชรุ่งถวิล (2534). การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุวิภา จำปาวลัยและชัชปนะ ปิ่นเงิน (2553). การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา. เชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แสง จันทร์งาม (2554). ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร, ไทยวัฒนาพานิช.

หนูมาน กรรมฐาน, บรรณาธิการ (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวัน ทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ, และเอกสารอื่น. นนทบุรี, ศรีปัญญา.

อคิน รพีพัฒน์ (2551). วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ. กรุงเทพมหานคร, ศูนย์มานุษยวิทยา(องค์การมหาชน).

เอเดรียน สนอดทราส (2537). สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ตารางแสดงลำดับเหตุการณ์ในแต่ละปีตามพระราชกรณียกิจสำคัญในแต่ละด้านของ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์จนถึงสิ้นสุริยวงศ์

ปี พ.ศ.	ด้านการปกครอง	ด้านการศึกษา	ด้านเศรษฐกิจ	ด้าน ศิลปวัฒนธรรม	ด้านการศึกษา
2308		พระยาตากนำไพร่พลเข้า มาช่วยป้องกัน พระนคร			
2309		พระยาตากนำพรรคพวก ฝ่าวงล้อมของพม่าออก จากกรุงศรีอยุธยา ไปช่อง สุ่มผู้คนและเตรียมทัพที่ เมืองจันทบุรี			
2310	กรุงศรีอยุธยาเสียแก่ พม่า เมื่อพระยาตาก กอบกู้เอกราชกลับคืน มาได้เลือกเมืองธนบุรี เป็น ราชธานีและ ปราบดาภิเษกขึ้นเป็น พระมหากษัตริย์	ยกทัพปราบกองทหาร พม่าที่ล้อมค่ายบางกุ้ง สมุทรสงคราม			
2311	ทรงส่งทูตนำพระราช สาส์น พร้อมเครื่อง ราชบรรณาการไป เมืองจีน แต่ทางจีนไม่ ยอมรับฐานะของ พระองค์ ด้วยเห็นว่า ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์เก่า	ทรงยกทัพไปปราบชุมนุม เจ้าพิชัยโลก แต่ไม่สำเร็จ จึงยกทัพกลับเพราะทรง บาดเจ็บ, ทรงปราบชุมนุม เจ้าพิมายสำเร็จเป็น ชุมนุมแรก	พระเจ้าตากทรง แก้ไขปัญหาด้าน เศรษฐกิจ		ปรับปรุงด้านการ ศาสนา ทรงตั้ง สมเด็จพระ พระสังฆราชองค์ แรก และเริ่ม บูรณะวัดในกรุง ธนบุรี
2312		ทรงส่งกองทัพไปตี อาณาจักรกัมพูชาครั้งที่ 1, ทรงยกทัพไปปราบ ชุมนุมเจ้า นครศรีธรรมราชได้รับชัย ชนะ			

ปี พ.ศ.	ด้านการปกครอง	ด้านการศึกษา	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านศิลปวัฒนธรรม	ด้านการศาสนา
2313		ทรงยกทัพขึ้นไปปราบชุมนุมเจ้าพระฝาง ,พม่ายกกองทัพลงมาตีสวรรคโลก,ทรงยกทัพจากกรุงธนบุรีขึ้นไปตีเชียงใหม่ครั้งแรก		ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์	หลังจากปราบเจ้าพระฝางจึงจัดการปกครองศาสนาในหัวเมืองเหนือ
2314	โปรดเกล้าฯ ให้สร้างค่ายก่อกำแพงและขุดคูป้องกันเมืองธนบุรี	ทรงยกทัพไปตีกัมพูชาครั้งที่ 2 ได้หัวเมืองเขมรกลับมาเป็นประเทศราชอีกครั้ง		นายสวนมหาดเล็กแต่ง โครงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสิน	
2315		พม่ายกทัพมาตีเมืองพิชัยครั้งที่ 1 เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพจากเมืองพิษณุโลกไปช่วยทัพพม่าแตกหนีไป			
2316	โปรดเกล้าฯ ให้มีการสักเลกไพร่ทั่วราชอาณาจักรเป็นครั้งแรก,	พม่ายกมาตีเมืองพิชัยครั้งที่ 2 เกิดวีรกรรม “พระยาพิชัยดาบหัก”			ตราพระราชกำหนดว่าด้วยศีลศึกษาเพื่อการปกครองสังฆมณฑล
2317		ยกทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ 2 ได้หัวเมืองล้านนา กลับคืนมาอยู่ในพระราชอาณาจักร ,รบชนะพม่าที่ค่ายบางแก้วราชบุรี			

ปี พ.ศ.	ด้านการปกครอง	ด้านการศึกษา	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านศิลปวัฒนธรรม	ด้านการศาสนา
2318		ศึกอะแซหวนกัที่เมืองพิษณุโลก เป็นสงครามครั้งสำคัญที่สุดในยุคสมัยกรุงธนบุรี อะแซหวนกัคือคูตัวเจ้าพระยาจักรี และทำนายว่าจะได้เป็นกษัตริย์			
2319		พม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่คืน แต่ไม่สำเร็จ เชียงใหม่ถูกทิ้งเป็นเมืองร้าง 15 ปี, พระเจ้าตากยกทัพไปตีอาณาจักรล้านช้างได้ เมืองจำปาศักดิ์ อัดตะปือ และดินแดนล้านช้างตอนล่าง		โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสมุทภาพไตรภูมิบูรณ	
2320		ทรงเลื่อนยศเจ้าพระยาจักรีขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก			
2321		โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ไปตีเมืองเวียงจันทร์และหลวงพระบาง หัวเมืองลาวทั้งหมดกลับมาขึ้นกับไทย			

ปี พ.ศ.	ด้านการปกครอง	ด้านการศึก	ด้านเศรษฐกิจ	ด้าน ศิลปวัฒนธรรม	ด้านการ ศาสนา
2322				หลวงสรวิชิต (หน) แต่ง อิเหนาคำฉันท์	กองทัพไทยยก ทัพกลับจากลาว พร้อมกับอัญเชิญ พระแก้วมรกต และพระบางมา ที่ราชธานีด้วย พระเจ้าตาก โปรดเกล้าฯ ให้ จัดงานสมโภช พระแก้วมรกต 7 วัน 7 คืน
2323					การเสด็จไป ปฏิบัติกรรมฐาน ที่วัดบางยี่เรือใต้
2324	ส่งคณะราชทูตคุม พระราชสาส์นและ เครื่องราชบรรณาการ ไทยไปเมืองจีน ,กรุง ธนบุรีเกิดเหตุการณ์ ไม่สงบ	เกิดจลาจลในกัมพูชา ทรงโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระ เจ้าพระยา มหากษัตริย์ศึก เจ้าพระยาสุรสีห์ และเจ้า ฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ ยกทัพไปปราบปราม ยัง ไม่ทันสำเร็จ เกิดจลาจล ในกรุงธนบุรี, พระยา สรรงค์เข้าด้วยพวกกบฏ ยกกำลังมาตีเมืองกรุง ธนบุรี พระยาสุริยอภัยยก ทัพเข้าปราบปราม		พระยามหา แตงนิราศเมือง กวางตุ้ง	สมเด็จพระเจ้า ตากสินทรงออก ผนวช ชำระความใน กิจการของสงฆ์
2325		สมเด็จพระเจ้าพระยามหา กษัตริย์ศึก กับเจ้าพระยา สุรสีห์ ยกทัพกลับจาก เขมร ทำการไต่สวน เรื่องราว และสำเร็จโทษ พระเจ้าตากสินสิ้นสุดยุค สมัยกรุงธนบุรี			

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ - สกุล   นาย ภิรายุ มารศรี

ที่อยู่   1/426 หมู่ที่ 17 ถนนพหลโยธิน ตำบลคูคต อำเภอลำลูกกา

จังหวัดปทุมธานี 12130

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2541-2546   ศึกษาระดับมัธยมศึกษา

โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัย ปทุมธานี

พ.ศ.2548-2552   ศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต

สำเร็จการศึกษาศาสาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ประวัติการทำงาน

พ.ศ.2554   บริษัท เอส เค ไอ แอสโซซิเอตส์ จำกัด